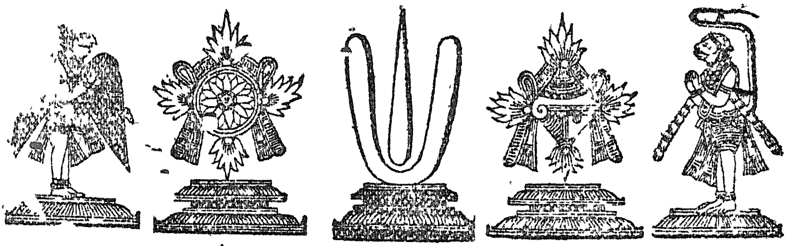


శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీస్తోత్రరత్నభాష్యప్రారంభః.

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాం సదాహృది ॥
జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్ ।
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే ॥

శ్రీమద్యామునమునినా సాధనహోయేన నాథవానస్మి । యద్వచ
నచంద్రజనితా స్తోత్రసుధాభవతి సుమనసాంభోగ్యా ॥ ౧ ॥ ప్రా
ప్యప్రాపకభూతే భగవతి యామునమునేరయం ప్రసృతః । దురితాని
హరతి జగతాం ధ్యానానుసంధానసింధుపరివాహః ॥౨॥ విమలమమృతా
ల్పాదుసంవిగాహ్య నిర్విశతి వేంకటేశకవిః । యదుపతిచరణాహార్ణమి
దం యామునతీర్థమివ యామునస్తోత్రం ॥3॥ యద్యప్యత్ర న నంద్యష్టం వ
రార్థప్రతిపాదనం। తథాపి తాదృగర్థత్వం పరసంకల్పతస్థితం॥౪॥
స్తోత్రరత్నమిదం న్యస్తమాచార్యస్తుతిసంపుటే । నిధానమివ నిస్సీమం
నిర్విశంతి విపశ్చితః ॥౫॥ మంగళాచరణత్వేన ఖ్యాతా గురునమస్కృతిః।
స్మృత్యాచారానుసారేణ స్తోత్రారంభే విధీయతే ॥౬॥ నమస్కారోత్ర
విజ్ఞేయః ప్రణిపాతపురస్సరః । ఆచార్యాదన్యతో జ్ఞేయా కేవల
నమస్క్రియా ॥౭॥ ప్రమాణమిహ విజ్ఞేయం మైత్రేయాచరణం సతాం॥
మైత్రేయః పరిప్రచ్ఛ ప్రణిపత్యాభివాద్య చేతి ॥౮॥ ప్రణిపాతశ్చసా

ష్టాంగ ప్రణామః । ప్రణామలక్షణంచ భాష్యకారై
న (లక్షణ) సంగ్రహేణ ప్రదర్శితం “మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ
న్యస్య ధరాతలే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవ పంచమ
మ్ ।” నిత్యానుష్ఠానాధికారిణః పరమైకాంతినో భగవత్కైంకర్యైకర
తిత్వాత్ ప్రపన్నాధికారిణ ఏవ - ఉపాసకానాముపాయభక్త్యావశ్యే
దనుష్ఠాన ముపయుజ్యత ఇతి విభాగః । తతేదమాగతం స్వస్య సదా
చార్యేక్షణాదికం । యత్సంబంధాదముం నాథమునిం ప్రాఞ్చమతిత్రిభిః
ఉక్తంచ “ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే ప్రాచార్యాయైవ సంగృహ్యో
పసంజిఘృక్షేదాచార్యం, ప్రతిషేధాదితరో లుప్యతే పూజాచాప్య
సకాశే ” ఇతి ప్రాచార్యవందన ప్రాధాన్యం । అత్ర పునః ప్రా
చార్య వందన ప్రసంగసన్నిధౌ స్వాచార్య వందన నిషేధాదేవ
స్వాచార్య వందనశ్లోక నిర్మాణాభావ ఇతి సుసంగతమేతత్ ॥
భగవద్భక్తి తత్సాక్షాత్కార లోకానుగ్రహా ఇత్యమీ । ప్రాధాన్యే
న ప్రకాశ్యంతే తత్స్వభావాత్పృథక్క్రమాత్ ॥ వైరాగ్యపర
భక్త్యాదేస్తత్త్వజ్ఞానప్రసాధకం ॥ ఇతి జ్ఞాపయితుం తస్య త్రిషుపద్యే
ష్వసంగ్రహః ॥ తత్రాపి పర్వభేదేన జ్ఞానభక్త్యోః పరస్పరం ॥ హేతు
కార్యత్వయోర్జ్ఞప్త్యై ద్విధా త్రిస్థాపితః క్రమః ॥ గురోర్జ్ఞానాదిసంపత్తి
స్తస్యాస్సర్వాతిశాయితా ॥ లోకోపకారితావ్యక్తేశ్యతోన పునరు
క్తతా ॥ కరణత్రయసంబంధ ప్రతిబంధప్రశాంతయే ॥ త్రివారం మం
గళాచార ఇతి కేచిత్ప్రచక్షతే ॥ అన్యే మంగళభూయస్త్వసిద్ధ్యై మం
గళకర్మణామ్ । క్రియాసమభిహారోఽయ మితి సాఫల్యమభ్యధుః ॥ ఇ
త్థమేవ విభావ్యం తదుభయం భవ్యవృద్ధయే ॥ పరాశర నమస్కారో వ
కుళాభరణానతిః ॥ సర్వాణ్యేతాని భాగవతవందనాని భగవద్వందన
నాంతరీయకతయానుష్ఠీయంతే । కృత్స్నస్యాపి ప్రబంధనిర్మాణస్య
భగవదభివందన రూపత్వాదితి ॥ భగవద్వందనం స్వాద్యం గురువంద

పూర్వకం ॥ క్షీరంశర్కరయాయుక్తం స్వదతేహి విశేషతః ఇత్యాదివత్ । ‘ఆచార్యదేవోభవ’ ఇతి తైత్తిరీయాః । ‘ఆచార్యవాన్పురుషో వేద’ ఇతి ఛాందోగాః । ‘యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః’ ఇతి కఠాః । రహస్యామ్నాయే తు ‘యథా భగవత్యేవం వక్తరి (ప్రీతి)భక్తి)రితి అమానిత్వాదీన్సమ్యగ్జ్ఞానహేతూన్ ప్రక్రమ్య గీయతే చ ॥ ‘ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః’ ఇతి ॥ ఆచార్యప్రసాదస్య చ సర్వసిద్ధిహేతుత్వం బోధాయనీయే పురాణసారసముచ్చయే ప్రోక్తం ‘దేవతాయా గురోశ్చాపి మంత్రస్యాపి ప్రకీర్తనాత్ ॥ ఐహికాముష్మికసిద్ధిర్ద్విజస్యాస్తేన సంశయ’ ఇతి ॥ సిద్ధిరిహ జ్ఞానాది సమస్తాపేక్షితలాభః ॥ ఉక్తం హి జయాఖ్యసంహితాయాం ‘యస్మాద్దేవో జగన్నాథః కృత్వా మర్త్యమయీం తనుం ॥ మగ్నానుద్ధరతే లోకాన్ కారుణ్యాచ్ఛాస్త్రపాణినా ॥ తస్మాద్భక్తిర్గురౌ కార్యా సంసారభయభీరుణా’ ఇతి ॥ ఏవం ‘దేవమివాచార్యముపాసీత నమ ఆచార్యేభ్యో నమ ఆచార్యేభ్య’ ఇతి ‘ఆచార్యః ప్లావితా తస్య జ్ఞానం ప్లవ ఇహోచ్యతే ॥ మంత్రే తద్దేవతాయాం చ తథా మంత్రప్రదే గురౌ ॥ త్రిషు భక్తిస్స(దా)దా)కార్యా సా హి ప్రథమసాధనం ॥ మంత్రనాథం గురుం మంత్రం సమత్వేనాభిపూజయేత్ ॥ చక్షుర్గమ్యం గురుం త్యక్త్వా శాస్త్రగమ్యం తు యస్స్మరేత్ । కరస్థముదకం త్యక్త్వా ఘనస్థమభివాంఛతి ॥ సులభం తు గురుం త్యక్త్వా దుర్లభం య ఉపాసతే ॥ (లబ్ధం త్యక్త్వా ధనం మూఢో గుప్తమన్వేషతే క్షితౌ’ ఇత్యాది వచనశతమిహ ద్రష్టవ్యం ॥ ‘స చాచార్యవంశో జ్ఞేయో భవత్యాచార్యాణామసావసావిత్యా భగవత్త’ ఇత్యామ్నానాత్ (ప్రా)చార్యభజనమపి కర్తవ్యం ॥ తత్రాప్యాచార్యస్యాప్యధికం ప్రీణనమ్ ॥ అతోత్ర గురోరపి గురుం నాథముని ప్రణమతి ॥ ... ... *

{ నమోఽచిన్త్యాద్భుతాక్లిష్టజ్ఞానవైరాగ్యరాశయే ।
నాథాయ మునయేఽగాధభగవద్భక్తిసిన్ధవే ॥౧॥ }

నమోఽచిన్త్యేతి ॥ యద్యపి గురుభక్తైః స్వయమేవం
ద్యతే తథాపి పరంపరాబోధనార్థం ప్రబన్ధముఖేనోపకర్తౄణా-
మేవాత్ర గ్రన్థనివేశః ॥ అత్ర నమశ్శబ్దః ప్రహ్వీభావపరః ఆత్మని-
వేదనపరో వా ॥ సోఽత్ర ప్రణిపతనపూర్వక ఇత్యుక్తం 'దణ్డవత్ప్రణ-
మేద్భూమౌ నిర్లజ్జో గురుసన్నిధౌ ॥ శరీరమర్థం ప్రాణంచ సద్గు-
రుభ్యో నివేదయే' దితి విధానాత్ ॥ నమసశ్చ ఆత్మనివేదనపరత్వం వి-
ష్వక్సేనసంహితాయాం మన్త్రరాజపదస్తోత్రే ప్రోక్తం నమస్కారాత్మ-
కం యస్మై విధాయాత్మనివేదనమ్ ॥ ముక్తసంగోఽఖిలాన్కామానశ్నా-
తే తం నమామ్యహ మితి ॥ గుణైర్వాచ్యముపాగత ఇతి చాభిప్రా-
యేణాత్ర గురోర్జ్ఞానాదిగుణగణోక్తిః ॥ జ్ఞానమిహ 'సా విద్యా
యా విముక్తయే, సంజ్ఞాయతే యేన తదస్తదోష' మిత్యాదిషూక్తమ-
పవర్గోపయుక్తం పరస్వరూపరూపాదిజ్ఞానం । ఈదృశజ్ఞానవానేవ
హి గురురాశ్రయణీయః ॥ భిన్ననావాశ్రితస్తబ్ధో యథాపారం న గ-
చ్ఛతి ॥ జ్ఞానహీనం గురుం ప్రాప్య కుతో మోక్షమవాప్నుయా' దితి
వ్యతిరేకనిందనాత్ ॥ వైరాగ్యమల్పాస్థిరత్వాదిదోషదూషితేషు స్వర్గ
స్వారాజ్యాదిషు స్వాత్మానుభవమాత్రే చ నిస్పృహత్వం॥ అచిన్త్యత్వా
దిత్రికంచ ద్వంద్వాత్పూర్వత్వాత్ప్రత్యేకమన్వేతి । అస్మదాదిభిః
స్వరూపతః కారణతో (విశేషతో) విషయతశ్చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్యత్వ
మిహాచిన్త్యత్వం కుతర్కైరపహ్నోతుమశక్యత్వం వా । అద్భుతత్వ-
మనగతాంశస్యాపి లోకోత్తరతయా ఆశ్చర్యయుక్తత్వం ॥ అక్లిష్ట-
త్వం 'స్వయమాగతవిజ్ఞాననివృత్తిం ధర్మమాస్థితా' ఇతివత్ ప్రా-
చీనసుకృతవిశేషజనితేన పరావరగురుప్రసాదేనాయత్నలబ్ధత్వం విరు-
ద్ధధర్మాసంమర్దరహితత్వం వా ॥ జ్ఞానాదేరక్షయత్వవ్యంజినాథ

ంహతదాశ్రయే రాశిశబ్దః ॥ అచింత్యత్వాదివిశిష్టజ్ఞానవైరాగ్య రా-
శిమస్యేతి బహువ్రీహిర్వా ॥ తదాతుజ్ఞానవైరాగ్యయోః ప్రత్యేకం
విషయానంత్యేనభేదమనుసంధాయ రాశిత్వోక్తిః ॥ నాథశబ్దేన 'నా
మోచ్చారణాదుక్తిరపి పూర్ణోక్తికార్యకరీ' ఇతి న్యాయేన శ్రీరం
గనాథఇతినామధేయం స్వాపేక్షితసిద్ధ్యేయాచనీయత్వం స్వామి
త్వంచ వివక్షితం స్వాభావికంభగవదనన్యార్హశేషత్వం తదిష్టవిని
యోగసిద్ధస్యాచార్యశేషత్వస్య నవిరుద్ధం ॥ ప్రాపకృతపక్షే(వచా)వా)
స్యశేషత్వం పరిహార్యం ॥ నాథాయనాథమునయఇతి వక్ష్యమాణత్వేప్యే
వం వివక్షాగ్రాహ్యా ॥ మునయేభక్తిప్రేరితతయాప్రకృష్ట మననశీలా
-య ॥ ఉభయలింగత్వాన్నాథగవచ్ఛబ్దేన సర్వశేషిణః పరభక్తియో
గ్యత్వం వ్యజ్యతే ॥ మహనీయవిషయేప్రీతిర్భక్తిః ॥ ఏతద్భక్తేస్సన
కాదిభిరప్యశక్యతలస్పర్శత్వమగాధత్వం శోభనార్థిభిరత్యాభ్యత్వం
చ ॥ భక్తేరపారత్వాశాస్యత్వాది ఖ్యాపనాయతదాశ్రయే సింధుత్వో
క్తిః ॥ భక్తింవాసింధుత్వేన రూపయిత్వా బహువ్రీహిః ॥ అత్ర ము
ముక్షూణాం చిత్తపరిష్కారభూతేషు బహుషుగుణేషు ప్రాధాన్య
తః ప్రయుపాత్తాః ॥ తత్రాపి ప్రధానతమత్వవ్యక్త్యై భక్తేఃపృథగుక్తిః ॥౧॥

తస్మై నమో మధుజిదంఘ్రిసరోజతత్త్వజ్ఞానానురా
గమహిమాతిశయాంతసీమ్నే। నాథాయనాథమునయే
త్రపరత్రచాపి నిత్యంయదీయచరణౌ శరణంమదీయం॥౨॥

ఏవంభగవత్పరత్వానుభవజనితభక్తిపరిపూర్ణంప్రణమ్యతమేవో
పకారహేతుభూతసౌలభ్య గుణవిశేషానుభవ జనితస్నేహపూర్ణం
'నమస్తస్మై నమస్తస్మై నమోనమస్తేస్తుసహస్రకృత్వ' ఇతివదా
దరాతిశయాత్పునర్నమస్యతి ॥ తస్మైనమఇతి తస్మైస్వయోగమ
హిమప్రత్యక్షితతత్త్వత్రయఇతిసుప్రసిద్ధాయ ॥ మధుజిచ్ఛబ్దః ప్రా
దుర్భావవిశేషకృతదుష్కృద్వినాశనం హిరణ్యగర్భాదిసాధుపరిత్రా

ణాం తద్వదస్త్వవాదిష్వపి రజస్తమః ప్రభృతిసర్వదోషనిరాసాహత్వం వేదాపహరణవృత్తాంతేన ధర్మసంస్థాపనంచసూచయతి । అఘ్రిశబ్దేన శుభాశ్రయవిగ్రహద్వారానురాగాతిశయహేతుత్వం తత్రాపి శేషభూతస్యోద్దేశ్యతమాంశశ్చ ప్రదర్శ్యతే । సరోజత్వరూపణేన మంగళత్వంభోగ్యత్వంచ వ్యంజితం । భగవదంఘ్రిబలేన వాఘుజితః అయంతుతద్భోగ్యతాతిశయేనజితఇతిచభావః ॥ తద్విషయం తత్త్వజ్ఞానంచ తత్పదద్వయమేవ ముముక్షూణాం సిద్ధోపాయః ప్రాప్యంచేతి యాథార్థ్యబుద్ధిః ॥ ‘ అజాయమానో బహుధావిజాయతే తస్యధీరాః పరిజానంతియోనిం ’ ‘ అజోపిసన్నవ్యయాత్మా జన్మకర్మ చమేదివ్య ’ మిత్యాదిషూక్తమవతారరహస్యజ్ఞానంవా । అనురాగఇహావతారప్రకాశితగుణవిశేషకృతః సుహృన్మిత్రాదిష్వివస్నేహః సేవకస్య స్నేహోభక్తిశ్చ ‘ స్నేహోమేపరమోరాజన్ త్వయినిత్యం ప్రతిష్ఠితః । భక్తిశ్చనియతావీర భావోనాన్యత్రగచ్ఛతి ’ త్యత్ర సంబుద్ధిద్వయసూచితసేవ్యగుణభేదనిబంధనతయా విభజ్యోచ్యేతే । జ్ఞానానురాగయోర్మహిమామహత్త్వంతస్యాతిశయః ప్రకర్షః తస్యాం తసీమ్నే పరమావధిభూతాయయేన్యేయోగినః ఏతదపేక్షయార్వాచీనాః । తేషాంజ్ఞానాదికంహి సముద్రగోష్పదమస్తీతి వదేతస్యజ్ఞానాద్యావంతర్గతంభవతీతిభావః । భగవదనురాగాతిశయోక్త్యాతదితరవిషయవైరాగ్యాతిశయోప్యర్థసిద్ధః । అత్రముక్తైః పూర్వావస్థాయాం జ్ఞానభక్త్యాద్యుత్పాదనముఖేన శరణత్వం । పరత్రతుముక్తిదశాయాం సూరివచ్ఛేషిత్వేన విశిష్టప్రాప్యంతభావాత్తత్రాపి ప్రాచీనమహోపకారసాక్షాత్కారేణ విశేషప్రతిపత్తివిషయతయా పేక్ష్యాణీయః । అపిఘటితవత్ చాపీత్యవ్యయమనతిరిక్తార్థం । యద్వాపరత్రశరణత్వాసంభవప్రతిక్షేపార్థోయమపిశబ్దః । నిత్యంయావదాత్మభావి । యదీయశరణౌ । యస్యచరణావిత్యర్థః । శరణమితియథాసంఖ్య

ఉపాయత్వప్రాప్యత్వ రక్షితృత్వాదీనాం తంత్రేణోపాదానం
అత్రపరత్రచేత్యుభాభ్యామన్వయాత్ । ఉక్తంచ గురోరపి ప్రాప్య
ప్రాపకభావేనసంశ్రయణీయత్వంసాత్త్వతతంత్రే ‘ గురురేవపరంబ్రహ్మ
గురురేవపరాగతిః । గురురేవపరావిద్యా గురురేవపరాయణమ్ ॥ గు
రురేవపరఃకామో గురురేవపరంధనం । యస్మాత్తదుపదేష్టాసౌ తస్మాద్గు
రుతరో గురుః ’ ఇతి ॥ అన్యత్రచ గురుంప్రస్తుత్య ‘ అర్చనీయశ్చవం
ద్యశ్చ కీర్తనీయశ్చ సర్వదా । ధ్యాయేజ్జపేన్నమేద్భక్త్యా భజేదభ్య
ర్చయేత్సదా । ఉపాయోపేయభావేన తమేవశరణంవ్రజే’దితి ॥ ౨॥

భూయోనమోపరిమితాచ్యుతభక్తితత్త్వజ్ఞానామృతాబ్ధి
పరివాహశుభైర్వచోభిః । లోకేవతీర్ణపరమార్థ
సమగ్రభక్తియోగాయనాథమునయేయమినాంవరాయ॥3॥

పునరపి తమేవస్వనిష్ఠాప్రదానలక్షణపరమోదార్యవిశిష్టం భావ
యన్ పునశ్చ భూయోపినమోనమ స్త ఇతిన్యాయేన ప్రణమతి ॥ భూ
య ఇతి ॥ స్తవప్రియస్యభగవతః స్వవిషయస్తుతౌ యోజయితుమిచ్ఛ
తః స్తోత్రం తావదాస్తాంతతోప్యసాధారణ్యేనోపకారకతమో నాథ
మునిరేవమేనంతవ్య ఇతిభావః । ఆశ్రితసంరక్షణవ్రతాన్నచ్యవత ఇత్య
చ్యుతః తదభిప్రాయేణహిస్వయముక్తంభగవతా ‘ సత్త్వాన్నచ్యుత
పూర్వోహంసత్త్వంవైవిద్ధిమత్కృత ’ మితి సత్త్వమిహ వ్యవసా
యః ॥ ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషు సత్త్వమస్త్రీతుజంతుష్వితి నానార్థ
పాఠాత్ । ‘ నకర్మణావర్ధతేనోకనీయాన్ సనసాధునాకర్మ
ణాభూయాన్నోఏవాసాధునాకనీయా ’ నిత్యాదిషూక్తం ॥ జ్ఞానబ
లైశ్వర్యాదేరప్రచ్యుతిత్వంవావివక్షితమ్। యస్మాత్ప్రాప్తానచ్యవంతేసో
చ్యుత ఇత్యపినిరుచ్యతే । అత్ర చ్యుతో యస్మాన్నాస్తి సోచ్యుత ఇతిబ
హువ్రీహిః । భక్తిశ్చ తత్త్వజ్ఞానంచేతిద్వంద్వః। తత్త్వజ్ఞానమనారో
పితాకారేణబుద్ధిః । భక్త్యాదియోగాదస్యవచసాం విస్రంభణీయత్వం

సూచితం । అపరిమితత్వమిహ భక్తిజ్ఞానయోర్విశేషణం తయోరప్యుత్తా
ద్ధిత్వరూపణం సంజీవనత్వస్వయంప్రయోజనత్వాక్షయత్వాది వ్యంజ
నార్థం పరీవాహస్తటాకాదిరక్షణార్థమధికజలాపగమన ప్రవా
హస్తద్వచ్ఛబ్దైః । ప్రసన్నమధురశీతలత్వాది స్వభావైరిత్యర్థః ॥
తాన్ముక్త్వా స్థాతుమశక్యత్వం ప్రకారాంతర ప్రయోజనాంతరనైర
పేక్ష్యంచ దృష్టాంతేన వ్యజ్యతే। వచోభిః వగతత్త్వపరమహితపరమపు
రుషార్థవిషయైర్న్యాయతత్త్వాదిప్రబంధనివేశితైః గసైన్యైశ్చపాక్యైః
షం స్తరామ్యస్యవాక్యాని ప్రియాణిమధురాణిచ, సంస్కారక్రమసం
పన్నా మిత్యాది ప్రకారోత్రానుసంధేయః । లోకేసంస్వకేజ
నే యద్వా భగవద్విముఖాధిష్ఠితేభువనే॥ అత్యద్భుతంహ్యేతదితి భా
వః ॥ యథా పరమపదనిలయో భగవానత్రావతరతి తథానాథమునౌ
స్థితో భక్తియోగస్తదాశ్రితేషు మత్పర్యంతేష్విత్యభిప్రాయేణావతీ
ర్ణతోక్తిః । పూర్వం దురారోహసీమావస్థితత్వంచ సూచితం । పర
మార్థశబ్దః స్వయంప్రయోజనత్వమకైతవత్వం వావక్తి । ఫలంప్రత్య
వ్యవహితసాధనత్వజ్ఞాపనాయ సమగ్రతోక్తిః ॥ భక్తిశ్చాసౌ యోగ
శ్చేతి భక్తియోగః ప్రీతిరూపాపన్నధ్యానముపాయో వా । యోగస్స
న్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్విత్తి నైఘంటుకాః । భక్తిశబ్ద
హోపచః పరీవాహమూలతయా సహోక్తం తత్త్వజ్ఞానముపలక్షయతి ॥
భక్తియోగస్యాపి తత్త్వజ్ఞానాత్మకత్వ సూచనార్థం వాపృథగత్రా
నుక్తిః । నాథమునిశబ్దస్య ప్రతిశ్లోకం నిబంధనాత్ ‘ గురుపాదాంబు
జం ధ్యాయేద్గురునామజపేత్సదా । గురోర్వార్తాంకథాంచైవ గురోర
న్యం నభావయే ’ దిత్యాదికమనుసంధేయం । యమినాం భగవదేక ని
యతకరణత్రయవృత్తీనాం । వరాయవరణీయాయ శ్రేష్ఠాయవా । ఏత
త్తుభగవద్విషయయోగాయాథతయా ప్రోక్తం । యదీయత్తే ‘ యోగి
నామపిసర్వేషాం మద్గతేనాంతరాత్మనా ॥ శ్రద్ధావాన్ భజతేయో

షాం సమేయక్తతమో మత ' ఇతి ॥ ॥ ౩ ॥

తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గతదు
పాయగతీరుదారః । సందర్శయన్నిరమిమీత పురాణ
రత్నం తస్మై నమో మునివరాయ పరాశరాయ ॥ ౪ ॥

తుష్టావ షష్ణ్ణపి లక్ష్మీశమాచార్యగుణయంత్రితః । క్రమాత్స్వస్య స్తుతౌ యోగ్యం ప్రభుణాన్యత్ర కథ్యతే ॥ అత్ర హి ప్రబంధనిర్మాణద్వారా పరంపరయోపకారకాణాం మహర్షీణాం తేష్వపి ధర్మశాస్త్రకృతాం ప్రాధాన్యేన (కర్మ)ధర్మభాగోపబృంహణప్రధానత్వాద్భారతాదికృతాం మనుష్యత్వకంచుకితమహాపురుషానుగుణకావ్యత్వకవచితాతిగహనగభీరవితతగ్రంథనిర్మాతృతయా తత్త్వహితాదివివేకస్య తత్ప్రబంధేషు కృచ్ఛ్రసాధ్యత్వాచ్చ అనన్యపరావ్యామిశ్రవ్యక్తతాత్పర్యసంక్షిప్తసాత్త్వికోపబృంహణ ప్రభాసతమ పురాణనిర్మాణేనాత్యంతోపకారకం పరాశరం ప్రణమతి ॥ తత్త్వేనేతి ॥ తత్త్వమిహానారోపితం రూపం । తేన యథావస్థితాకారేణేత్యర్థః ॥ యచ్ఛబ్దేన ప్రజాపతిసప్తావసిష్ఠపౌత్రః ' స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్య ' ఇతి వ్యాసస్యాప్తత్వాయ తత్పితృత్వేన శ్రుత్యుపాత్తః పులస్త్యవసిష్ఠవరప్రదానలబ్ధపరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవత్తయా ప్రసిద్ధ ఇతి వ్యజ్యతే ॥ అత్ర చిదచిచ్ఛబ్దౌ గోబలీవర్దన్యాయాచ్చేతనాచేతనవిశేషపరౌ । చేతనవిశేషాః బద్ధముక్తాదయః । అచేతనవిశేషాస్త్రిగుణకాలాదయః ॥ ఈశ్వర ఇహ స్వేతరసర్వనియంతా స్వయమన్యైస్స్వసంకల్పమంతరేణానియామ్యః పురుషోత్తమః । అత్ర స్వస్వరూపావగతిపూర్వకత్యాజ్యోపాదేయవిభాగార్థం ప్రకృత్యాత్మభ్రమస్వతంత్రాత్మభ్రమనివృత్త్యర్థం చ త్రయాణాం భోక్తృభోగ్యనియంతృక్రమో నిబద్ధః । తత్స్వభావాః తేషాం త్రయాణాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యరూపా ధర్మాః । తత్ర కారణత్వాదయస్సాధర్మ్యరూపాః । పరత్వం

త్రిత్వభోక్తృత్వపరాక్త్వ సర్వశరీరత్వాదయో వైధర్మ్యరూపాః॥౯ ౪.
ఇహాస్వర్గసార్వ రాజ్యాదిసుఖానుభవః స్వాత్మానందానుభవశ్చ । తస్మి
న్ముక్తింబ్రు కేచిదుపచరంతి । నహినిత్యంకించిత్స్వాత్మానందమాత్రాను
భవరూపం కైవల్యమస్తి ‘ చతుర్విధా మమజనాభక్తాఏవహి తేస్మృతాః
తేషామేకాంతినః శ్రేష్ఠాస్తేచైవానన్యదేవతాః । అహమేవగతిస్తేషాం
నిరాశీఃకర్మకారిణాం । యేతుశిష్టాస్త్రయోభక్తాః ఫలకామాహితే
మతాః । సర్వేచ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభా గితి విశేషణా
త్ । కించ ॥ సర్వకర్మవినిర్మోక్షేముక్తిభేదఃకథంభవేత్ । కర్మైక
కదేశయోగేతు నముక్తిర్ముక్తిభేదవత్ । నచకైవల్యవాక్యాత్ముక్తి
రేషేతియుజ్యతే । స్వమాత్రభుక్తితాత్పర్యాత్తత్రతస్యప్రయోగతః
ఆత్మమాత్రానుభవసక్తస్య తదుపాయానుష్ఠాయినః కాగతిరితిచేత్
బ్రహ్మవిద్యానుప్రవే(శేనా)శానామ)పవర్గవిశ్రాంతౌ తదభావేచత
త్తదనుగుణేతి భాష్యాదిషుద్రష్టవ్యం । ఐశ్వర్యాద్యర్థినాంతత్తత్ప్ర
దర్శనమప్యౌదార్యకృత్యమేవ । అపవర్గః సర్వకర్మాత్యంతో
చ్ఛేదేన నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిలక్షణ పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవః ॥ స
చాకర్మాధీన స్వామ్యభిమత స్వచ్ఛందశేషవృత్తిపర్యంతః । ఈదృ
శానుభవే ‘ యథానక్రియతేజ్యోత్స్నా మలప్రక్షాళనాన్మణేః । దో
షప్రహాణాన్నజ్ఞాన మాత్మనఃక్రియతేతథా । యథోదపానకరణాత్క్రి
యతేనజలాంబరమ్ । సదేవనీయతేవ్యక్తి మసతస్సంభవఃకుతః । తథా
హేయగుణధ్వంసాదవబోధాదయోగుణాః । ప్రకాశ్యంతేనజన్యంతేని
త్యాఏవాత్మనోహిత ’ ఇత్యాదికమనుసంధేయం ॥ తదుపాయాః తత్త
దధికారిసాధ్యాః ‘ ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మంప్రజాపతిరథాబ్రవీత్ ॥
నివృత్తిలక్షణం ధర్మమృషిర్నారాయణోబ్రవీ ’ దితి విభజ్యోక్తాః
సిద్ధరూపాశ్చ దేవతాదయస్సర్వసాధారణాః । ప్రధానతమస్సిద్ధో
పాయస్తుయథాహంతథావిధధర్మద్వయవశీకరణీయ తయా నిత్యసి

ద్ధః పురుషోత్తమ ఏవ । గతావపి తచ్ఛబ్దో న్వేతి ॥ తత్సంబంధినీ గతి
ర్చిరాదికా ధూమాదికా చ । యద్వా సాత్త్విక రాజస తామస భేదభి
న్నా । తథా చ గీయతే 'ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా' ఇత్యాది ॥
గతిపర్యంతానామిష్టానామిహ ద్వంద్వ ఉదితః ॥ గతయస్సప్తానాం
ప్రకారా ఇతి కేచిత్ । ఉక్తైరేవానుక్తం విరోధ్యాదికమప్యత్రోపలక్ష్య
తే ॥ ఉదారః మైత్రేయాదీనామస్మదాదీనాంచ ప్రత్యుపకారాదిక
మనపేక్ష్య తత్త్వజ్ఞానమహానిధిప్రదాతా । యేనచైనమాశాస్యతే పు
రాణాంతే 'స దదాతు భగవానశేషపుంసాం హరిరపజన్మజరాదికాం స
మృద్ధి' మితి ॥ అత్ర 'అజ్ఞానాయ తు యో జ్ఞానం దద్యాద్ధర్మోప
దేశనమ్ ॥ కృత్స్నాం వా పృథివీం దద్యాత్తేన తుల్యం న తత్ఫలం । బ్రహ్మ
విద్యాప్రదానస్య దేవైరపి న శక్యతే ॥ 'ప్రతిప్రదానమథవా దద్యా
చ్ఛక్తిత ఆదరాత్ । విద్యాదానం తతో ధిక' మిత్యాదికమనుసంధే
యమ్ । సందర్శయన్ సమ్యగ్దర్శయన్ । కంఠోక్త్యార్థాసిద్ధ్యా చ
విశదం ప్రకాశ(యన్ని)యితుమి)త్యర్థః । లక్షణహేత్వోః క్రియాయా
ఇతి శతృప్రత్యయః ॥ 'చిరనిర్వృత్తమప్యేతత్ప్రత్యక్షమివ దర్శిత'
మితి న్యాయాద్దర్శనశబ్ద ఔపచారికః । తదభిప్రాయేణ హి శ్రూయతే
'తస్మై మృదితకషాయాయ తమసః పారం దర్శయతి భగవాన్సన
త్కుమార' ఇతి ॥ తత్త్వేన సందర్శయన్నిత్యనేన 'ప్రోవాచ తాం త
త్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా' మితి శ్రుత్యుక్తం సూచ్యతే । ఏవం సర్వవేదసార
భూత (శ్రుతి) సకలార్థోపబృంహణపరత్వం ఖ్యాపితం । [illegible]
రూపస్వభావతదవాంతరభేదాః 'పిండః పృథగ్యతః పుంసః [illegible]
దేహో నరః, నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా జ్ఞానమయో మలః । ఆత్మా
శుద్ధోక్షరశ్శాంతో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః ॥ అద్యాపి న నివర్తంతే
ద్వాదశాక్షరచింతకాః । యద్దైవ పశ్యంతి సూరయ' ఇత్యాదిభిరుక్తాః
అచిత్స్వరూపస్వభావతద్భేదాస్తు 'త్రిగుణం తజ్జగద్యోనిరనాది ప్ర

భవాప్యయమ్ । వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యే రూపేకాలస్తథాపరః । క
లాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో నయద్విభూతేః పరిణామహేతుః
రిత్యాదిభిర్దర్శితాః । ఈశ్వరస్వరూపాదికంతు ' అవికారాయశు
ద్ధాయ, పరఃపరాణాంపరమః, శాస్తావిష్ణురశేషస్య, సమస్తకల్యాణ
గుణాత్మకోఽసౌ, ఆత్మభావంనయత్యేనం తద్బ్రహ్మధ్యాయినంమునే ।
వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమాకర్షకోయథే ' త్యాదిషుస్పష్టమ్ ॥
భోగస్థానభోగ్యభోగోపకరణాదికం భువనకోశాదిషు ప్రపంచితం.
' యోగినామమృతంస్థానం స్వాత్మసంతోషకారిణా ' మిత్యనేనస్వా
త్మానుభవ పరాణాంస్థానమప్యుక్తం । సనకాదియోగినామమృతం స్థా
నం స్వాత్మసంతోషకారిణామపిస్థానంభవతీత్యర్థః । అత్రపూర్వాప
రవాక్య ప్రవృత్తిప్రకారః పరామర్శనీయః । స్వధర్మమనువర్తి
నామితికేషాంచిత్పాఠేపియోగినఏతేఽర్వాచీనాః । తత్స్థానమపి తత్రై
వ ' ఏకాంతినస్సదాబ్రహ్మధ్యాయినోయోగినోహియే । తేషాంతత్ప
రమంస్థాన ' మితితదధికస్యస్థానస్యానంతరోక్తేః । అపవర్గస్వరూ
పం ' నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా । భేషజంభగవత్ప్రా
ప్తిరేకాంతాత్యంతికీమతా । తద్భావభావమాపన్న ' ఇత్యాదిభిరు
క్తం ! అత్రకర్మకృతవైధర్మ్యస్యాత్యంతనివృత్తిర్వివక్షితా ॥ భో
గోపాయాస్తుప్రవాదిస్మృత్యంతైరుదాహృతాః । అపవర్గోపాయశ్చ
భక్తియోగసంజ్ఞః ' తద్రూపప్రత్యయేచైకాసంతతిశ్చాన్యనిస్స్పృహా
తద్ధ్యానంప్రథమైష్షడ్భిరంగైర్నిష్పాద్యతేనృప ' ఇత్యాదిషుసువ్యక్తః
ప్రపత్తిస్వరూపంచ ' తావదార్తిస్తథావాంఛాతావన్మోహస్తథా
సుఖం । యావన్నయాతిశరణం త్వామశేషాఘనాశన ' మిత్యాదిషూ
క్తం।భోగాపవర్గార్థగతిశ్చతత్తదుపాయఫలమధ్యేయథాశ్రుతిప్రతి
పత్తవ్యా ॥ ' పురాణసంహితాకర్తాభవాన్వత్సభవిష్యతి ' తి వైష్ణవ
లైంగయోరుక్తమాహ నిరమిమీతపురాణరత్నమితి । నకేవలం పూర్వ

సిద్ధప్రబంధప్రవర్తనమాత్రమితి భావః । పూర్వైవవిద్యమానత్వేపి సం
ప్రతినవత్వాత్ పురాణత్వం చిరానుభూతత్వేప్యపూర్వవన్నిత్యాను
భావ్యమిత్యర్థః । అనాదివైదికార్థవిషయతయా విద్యాంతరేభ్యః
పురాతనత్వాద్వాపురాణత్వం । యథోక్తంవాయవీయే ‘ ప్రథమం స
ర్వశాస్త్రాణాం పురాణంబ్రహ్మణోదితం । అనంతరంచవక్త్రేభ్యో వే
దాస్తస్యవినిస్సృతా ’ ఇతి । నన్వేవంసతి పరాశరః పురాణరత్నం
నిరమిమీతేతి కథం స్యాత్ । శైవపురాణేచ ‘బ్రహ్మైవతు వేదానాం
పురాణానాం ప్రవర్తక ’ ఇత్యుక్తమితిచేత్ । సత్యం, తథాపితత్త్రి
వప్రత్యేకం పురాణసంహితావిశేషప్రణేతారః ప్రతిపాద్యంతే ‘ బ్రా
హ్మంతు బ్రహ్మణాప్రోక్తం పాద్మం తేనైవశోభనమ్ ॥ పరాశరేణ క
థితం వైష్ణవంమునిపుంగవాః । శైవంశైలాలినా ప్రోక్త ’ మిత్యాది ॥
తథాగ్నేయపురాణే ‘ యద్బ్రహ్మకల్పవృత్తాంతమధికృత్యప్రజాపతిః
అకల్పయత్పురాణం తద్బ్రాహ్మమిత్యభిధీయత ’ ఇత్యాది । మా
త్స్యేపి ‘ వరాహకల్పవృత్తాంత మధికృత్యపరాశరః । యత్ప్రాహ
ధర్మానఖిలాన్విష్ణోస్తద్వైష్ణవంవిదుః । యత్తదీశానకల్పస్య వృత్తాం
తమధికృత్యచ । కల్పితం లైంగమిత్యుక్తం పురాణం బ్రహ్మణాస్వయ
మిత్యాది । ‘ అష్టాదశపురాణానాం కర్తాసత్యవతీసుత ’ ఇత్యేతదపి
ప్రసిద్ధసర్వపురాణప్రవర్తనవిశేషాద్వా సర్వపురాణసారోద్ధా
రేణ ‘ యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచి ’ దిత్యుక్తమహా
భారతకరణాద్వానిర్వాహ్యం । అతఏవహ్యుచ్యతే ‘ అష్టాదశపురా
ణాని అష్టౌవ్యాకరణానిచ । జ్ఞాత్వాసత్యవతీసూనుశ్చక్రే భారతసం
హితా ’ మితి । ఏతేన ‘ అష్టాదశపురాణాని కృత్వాసత్యవతీసుతః ॥
భారతాఖ్యానమఖిలంచక్రే తదుపబృంహణమ్ । లక్షైకేనయత్ప్రో
క్తం వేదార్థపరిబృంహణ ’ మితి భవిష్యన్మాత్స్యపురాణయోరుక్త
మవినేతవ్యం । ఇదంతుపురాణం ‘ సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చ ’ త్యాది

నా పంచలక్షణముక్తం । తస్యరత్నత్వరూపణేన త్రాసరహితత్వస్థిర
త్వ సుగ్రహత్వ సురక్ష్యత్వ భోగ్యత్వప్రకాశకత్వ మంగళత్వ మహా
ర్ఘత్వ మాన్యత్వ మానన హేతుత్వాది వ్యజ్యతే ॥ (అత్ర సంమా
నదంరత్నం స్థిరంభోగ్యంప్రకాశకమ్ । మహార్ఘంమంగళంమాన్యం
సురక్ష్యంసుగ్రహంనృణామ్) ఏతస్యచపరిగ్రహాతిశయ స్సర్వసమ్మ
తః । తస్మై ఉక్తప్రకారపరమౌదార్యవిశిష్టాయ ‘ ఇతిహాసపురాణా
భ్యా ’ మిత్యాదినా మనుప్రతిపాదిత వేదభయప్రశమనాయ । ము
నివరాయ పరబ్రహ్మమననశీలేషు శ్రేష్ఠాయ తైర్వందనీయాయేతి వా ।
మునిభిర్దత్తవరోఽసౌ తేషామపిప్రత్యుపకర్తేతి భావః ॥ ‘ పరాశ
రంమునివర ’ మితిపురాణారమ్భోక్తిసూచకాభ్యాం మునివరపరాశరశ
బ్దాభ్యాం స్వపక్షస్థాపకత్వం పరపక్షప్రతిక్షేపకత్వంచ ప్రకాశ్యేతే॥
పరాన్ బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రమాణతర్కశరైరాశృణాతీతి పరాశరః ॥౪॥

మాతాపితాయువతయస్తనయా విభూతిస్సర్వం యదేవ
నియమేన మదన్వయానామ్ । ఆద్యస్యనఃకులపతేర్వకు
ళాభిరామం శ్రీమత్తదంఘ్రియుగళంప్రణమామిమూర్ధ్నా ॥

అథ పరాశరప్రబంధాదపి వేదాంతరహస్యవైశద్యాతిశయ హే
తుభూతైస్సద్యః పరమాత్మనిచిత్తరంజకతమైస్సర్వోపజీవ్యైరుపబృంహ
ణైర్మధురకవిప్రభృతి సంప్రదాయపరంపరయా నాథమునే రప్యు
పకర్తారం కాలవిప్రకర్షేఽపి పరమపురుషసంకల్పాత్ కదాచిత్ప్రా
దుర్భూయ సాక్షాదపి సర్వోపనిషత్సారోపదేష్టారం పరాంకుశము
నిం ‘ మాతాపితా భ్రాతే ’ త్యాద్యుపనిషత్ప్రసిద్ధభగవత్స్వభావ ద్ర
ష్టారం ప్రణమతి ॥ మాతేతి ॥ ఉపజీవ్యప్రబంధ నిర్మాణక్రమాదత్ర ప
రాశరపరాంకుశనమస్కారక్రమః । ‘ మాతాపుత్రస్యభూయాంసి క
ర్మాణ్యారభతే యతః । తస్యాంతు శుశ్రూషానిత్యాపతితాయామపి ’
‘ ఆచార్యశ్శ్రేష్ఠో గురూణాం మాతే ’ త్యేకే ॥ ‘ పితుశ్శతగుణం మా

తి" గౌరవేణాతిరిచ్యతే" ఇత్యాదిషు మాతుర్గౌరవం ప్రతిపాదితమ్। వసం "మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యస్మాజ్జాతస్స ఏవ సః" ఇతి పితాపి ప్రసిద్ధగౌరవః। యువతయశ్చ "యత్రానుకూల్యం దంపత్యోః త్రివర్గస్తత్ర వర్ధతే" ఇతి ధర్మార్థకామహేతుతయోక్తాః। తనయాః సందర్శనాదిభిరాహ్లాదహేతవః అసమర్థావస్థాయాం సంరక్షకాః పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతారః। "అపి స్యాత్స కులేఽస్మాకం సర్వభావేన యో హరిమ్। ప్రయాయాచ్ఛరణం విష్ణుం దేవేశం మధుసూదనమ్। ఆస్ఫోటయంతి పితరః ప్రనృత్యంతి పితామహాః। వైష్ణవో నః కులే జాతస్స నస్సంతారయిష్యతీ"త్యాదిభిస్స్వగుణేన పితృపక్షైరపి నిస్తారకాః ప్రసిద్ధాః। ఏకస్మిన్నేవాస్మిన్ బహుభిస్సాధ్య ఉపకారస్సముదిత ఇత్యభిప్రాయేణ బహువచనమ్। విభూతిః దాసభృత్యధనరత్నాదిరూపశ్శేషభూతో నియంతవ్యవర్గః। ధారకపోషకాదివిభూత్యభావే పూర్వోక్తమఖిలం సదప్యసత్సమం స్యాత్। సర్వం అన్యదైహికాముష్మికపురుషార్థతత్సాధనాది। యత్ ప్రసిద్ధం హ్యేతత్సాత్త్వికసమాజేష్వితి భావః। యదేకమేవ దృష్టాదృష్టరూపం సర్వముపజీవ్యమాసీత్ ఏవంవిధమన్యదపేక్షణీయం నాస్తీత్యవధారణాభిప్రాయః। మాతాపిత్రాదిశబ్దవివక్షితాః ప్రియప్రవర్తకత్వహితప్రవర్తకత్వాదయస్తత్స్వభావాస్తదంఘ్రావుపచర్యంతే। నియమేన సర్వదా - ముక్తావపీత్యర్థః। యద్వా అవధారణనియమాభ్యామాచార్యస్య సర్వేశ్వరాదపి తత్ప్రసాదార్థమతిశయేన సర్వదా బహుమంతవ్యత్వమత్ర సూచ్యతే। ఈశ్వరకృపా హ్యనాదిరప్యాచార్యకృపామపేక్షతే లీలారససహచరితా చ। ఆచార్యకృపా తు తన్నిగ్రహమపి శమయతి అనుగ్రహైకరసా చ। ఈశ్వరస్య క్వచిదధోనినీషాపి వర్తతే అసాధుకారయితృత్వం చ। ఆచార్యస్య తు సర్వత్రోన్నినీషైవ సాధ్వేవ కారయతి "ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థాన్ ఆచారే స్థాపయత్యపి। స్వయమా

చరతేయస్మాత్తస్మాదాచార్య ఉచ్యతే ఇతి స్మరణాత్ । భగవతోద్వైత్యాద్వి
విషువిపరీతోపదేశోప్యస్తి అస్యతుసర్వత్ర యథార్థవాదిత్వమేవే
త్యాదివైశేష్యమనుసంధేయమ్ । మదన్వయశబ్దేనస్వాన్వితాః పురుషా
గృహ్యంతే । విద్యయాజన్మనావాస్య వంశ్యానాం పూర్వేషాముత్తరే
షాంచేత్యర్థః । స్వపూర్వేషామపిజ్ఞానవైరాగ్యాదే ర్హేతుతయా
ద్యస్యేతి విశేషణం । నః నాథమునిసంప్రదాయభాజామస్మాకం ॥గో
త్రిషీవదసావిత్యభిప్రాయేణకులపతిత్వోక్తిః । ఈశ్వరస్యపరమా
చార్యోపి సర్వేషాంసాధారణః అయంత్వస్మదసాధారణఇతిభావః
యోగయాథాత్మ్యదర్శితాభ్యాం రక్షకత్వశేషిత్వాభ్యాంవాపతిత్వోక్తిః
వకుళాభిరామంశ్రీమదిత్యాభ్యాంవేష తస్యభావత్వసౌమ్యత్వ
మంగళత్వేవివక్షితే ॥ పరతత్త్వనిర్ణయహేతూనాం తత్ప్రబంధా
నాం స్థిరపరిమళత్వసూచనార్థం తచ్చాతనసాత్త్వికజనప్రియత్వేనస్వ
ర్యార్థవకుళకుసుమైరభిరామం । వైష్ణవత్వసామ్యజ్యజన్మనాః శ్రీ
మత్స్వాశ్రితానాం తాదృశసంపత్ప్రదానయోగ్యంచ ॥ సతునా
గవరః శ్రీమానంతరిక్షగతశ్శ్రీమానితివద్భగవత్సేనాద్యతత్వంవా
శ్రీమత్త్వమ్ । నాల్ కవప్రకారనిరతిశయభోగ్యత్వనిరపాయశరణ్యత్వా
భ్యాంప్రసిద్ధమ్ । అస్మిన్నియుగళే ఉపమాంతరరాహిత్యేనాన్యోన్యస
దృశం దైవతాద్వాద్యనచ్చావిధకోద్దేశ్యమ్ ॥ ప్రణమామిభక్తిప్రకర్ష
పూర్వకం ప్రహ్వీభావేన భజామీత్యర్థః ।నిత్యానువృత్తివివక్షయా
వర్తమానవ్యపదేశః । మూర్ధ్నా- నకేవలంవాఙ్మాత్రేణనాపిమనసా
సమస్తిష్కోపరిశోసుస్పష్టదంజలింమస్తకేన్యసేత్ । ప్రణామస్సం
పుటస్సాన్నిధ్యదయే జలిమర్పయేత్॥ ప్రహ్వాంగస్సంపుటం కుర్యా
త్సాప్రహ్వాంగనమస్క్రియే త్యుక్తమస్తిష్కసంపుటప్రహ్వాంగ
కాదిమాత్రేణేతి భావః ॥ నమస్కారప్రకరణేచ తద్యథాపునరయం
జానుభ్యాంపాణిభ్యాంశిరసాచేత్యారభ్య ఇత్యేవంనమతిసనర్త్వేతి

కర్ణశైర్నమతీ" త్యుక్తం ॥ తాదృశప్రణామస్యైవం ప్రశస్యతే 'సర్వైః కర్ణశైర్నమస్యన్ సమగ్రోభవతి సమగ్రోనమన్నప్రకారీభవత్యప్రకారీభగవంతమాప్నోతీ" తి । అయంచమూర్ధ్నా ప్రణామశ్చతుర్విధః తత్రపంచాంగస్తావచ్ఛ్రీవైఖానసైః ప్రోక్తః 'పాదాంగుళిభ్యాం జానుభ్యాం శిరసాచావనీంస్పృశన్ । బద్ధాంజలిర్నమస్కుర్యాత్సపంచాంగఉదీర్యత" ఇతి ॥ * షడంగశ్చ 'పాదౌహస్తౌప్రసార్యైవే" త్యాదినోక్తః । శాండిల్యస్మృతౌచ 'నిధాయదండవద్దేహంప్రసార్యచరణౌకరౌ । బద్ధ్వాముకుళవత్పాణీప్రణామోదండసంజ్ఞితః ॥ పాదౌశిరస్తథాహస్తౌనికుంచ్యముకుళాకృతీ ॥ మనోబుద్ధ్యభిమానైశ్చ ప్రణామోష్టాంగసంజ్ఞితః । మస్తిష్కంసంపుటంచైవ ప్రహ్వాంగంచ త్రయంబుధైః । కృతయోరనయోః కార్య మన్యథావికలంభవే" దితి ॥ శ్రీసాత్వతే 'మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహన్యస్యధరాతలే । కూర్మవచ్చతురఃపాదాన్ శిరస్తత్రైవపంచమం । ప్రదక్షిణసమేతేన త్వేవంరూపేణ సర్వదా । అష్టాంగేననమస్కృత్య హ్యుపవిశ్యాగ్రతోవిభో" రితి ॥ సంకర్షణసంహితాయాంతు సుకృతప్రణామవిధౌ 'లలాటోదరజాన్వంఘ్రియుగాన్యూర్ధ్వగతౌకరౌ । భూమౌసంస్థాప్యమనసా వాసుదేవమనుస్మరన్ని" తి కరచరణజానుశిరఃప్రభృతిద్వాదశాంగశ్చ ప్రణామోద్రష్టవ్యః ॥ భగవతివసమ్యగ్జ్ఞాన ప్రదాతృష్వపి భక్తిప్రకర్షాదీదృశాః ప్రణామాఉపపద్యంతే ॥ ద్రవిడోపనిషద్ద్రష్టురస్యయాథాత్మ్యమద్భుతం ॥ సమ్యక్ఛ్రుతవతాం నాత్రశంకనీయఉపప్లవః । దేవగుహ్యేషుచాన్యేషు హేతువాదోవినిరర్థకః ॥ ఇత్యాదిన్యాయదృష్ట్యాచతోష్టవ్యమిహసూరిభిః ॥ ॥౫॥

యన్మూర్ధ్ని మే శ్రుతిశిరస్సుచభాతియస్మిన్నస్మన్మనో
రథపథస్సకలస్సమేతి । స్తోష్యామినఃకులధనం కులదై
వతంతత్పాదారవింద మరవింద విలోచనస్య ॥౬॥

* దండాంగ ఇతి పాఠాంతరమ్.

ఏవముపకారకాన్ప్రణమ్య సాక్షాత్పరంపరయా చ సర్వోపకారకస్య భగవతస్తత్సంప్రదాయప్రదానమహోపకారకృతకృతజ్ఞతయాచార్యప్రియచికీర్షయా చ ప్రేరితస్తత్ప్రసాదసంధుక్షితతత్ప్రబంధానుసంధానజనితజ్ఞానభక్తిపరీవాహరూపే స్తోత్రే ప్రాప్యప్రాపకరూపప్రతిపాద్య సంగ్రహపూర్వకం ప్రవర్తతే ॥ యన్మూర్ధ్నీతి ॥ యచ్ఛబ్దేన సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధం సర్వోత్తరత్వం సూచ్యతే ॥ మూర్ధ్ని మే భాతీత్యాశ్చర్యగర్భం అత్యంతనికృష్టస్య మే మూర్ధ్ని పంగోరుపరి గంగానిపాతవదయత్నోపస్థితమనుభవయోగ్యం భవతీత్యాశ్రయణసౌకర్యానుగుణసౌలభ్య సౌశీల్యవాత్సల్యాదిసూచకం చ । శ్రుతిశిరస్సు చ భాతీతి- సర్వాధికత్వసర్వరక్షకత్వ హేయప్రతిభటత్వ సమస్తమంగళగుణాస్పదత్వ పరమప్రాప్య ప్రాపకత్వాదివిశిష్టతయా సర్వేషు వేదాంతేషు ప్రకాశత ఇతి భావః ॥ ప్రాప్తైరాశ్రయణపూర్వకతయా తదుపయుక్తసౌలభ్య ప్రాధాన్యవివక్షయా స్వమూర్ధ్నిభానస్య ప్రథమోపాదానం । నీచోత్తమస్థానవృత్తిభ్యాం స్వాభావికస్య తదౌజ్జ్వల్యస్య న హాన్యుపచయౌ నచ తత్ర తదభివ్యక్తితారతమ్య మిత్యభిప్రాయవాంశ్చకారః । శ్రూయతే నిత్యమిత్యపౌరుషేయత్వం దర్శయతా శ్రుతిశబ్దేన స్తుత్యవిషయస్య ప్రమాణస్య నిత్యనిర్దోషత్వం సూచ్యతే । శిరశ్శబ్దేనావ్యవహితప్రవృత్తానన్యపరభాగోక్తిః । బహువచనేన సమన్వయాధ్యాయస్థాపితం సర్వోపనిషదైకకంఠ్య మభిప్రేతం । విప్రకీర్ణేషు బహుషు వేదాంతేషు క్రమాదనేకవిధ పూర్వపక్షగర్తనిస్తారేణ కథంచిద్ద్రష్టవ్యం మమేదానీం సదాచార్య ప్రసాదాదేకత్ర ఝటిత్యయత్నదృశ్యమాసీదితి కార్తార్థ్యం చ వ్యజ్యతే । భాతీతి వర్తమానవ్యపదేశేనావిరోధలక్షణోక్తం నిత్యనిర్బాధత్వ మపి ప్రకాశ్యతే । యస్మిన్ స్వప్రాప్త్యుపాయతయా స్వీకృతే । అస్మదిత్యాదినా సర్వప్రకారనిరవధికభోగ్యత్వోక్తిః । అస్మచ్ఛబ్ద ఇహాను

బంధిసహితస్యాప్తపరః । పరావరపురుషార్థవివేచకస్వవంశస్వభా
వోఽయమితిభావః । మనోరథపథః ఇచ్ఛామార్గః । అఫలప్రాప్తే
రనుస్యూతోఽభిలాషఇత్యర్థః । సకలః ఐహికాముష్మికప్రాప్యప్రా
పకరూపసర్వవిషయః । సమేతి సమ్యక్సంభూయవాగచ్ఛతి । నతువి
షయభేదాద్బహుశిరస్క ఇతిభావః ॥ ‘ యాప్రీతిరవివేకానా ’ మి
త్యాదివత్ । ‘ త్వమేవమాతాచ ’ ఇత్యారభ్య ‘ త్వమేవసర్వం మమ
దేవదేవేతి ’ వచ్ఛేహానుసంధీయతే ॥ ‘ పితాత్వంమాతాత్వ ’ మిత్యా
దిచవక్ష్యతి ॥ ‘ స్వాధ్యాయేనార్చ్యయంత్యేకే భవతంసంయమేనచ ॥
ఇతిహోతృభిః ప్రశస్తాభిరయో నిర్విణ్ణరీడితః । వాగ్యజ్ఞేనార్చితో దేవః
ప్రీయతాంమేజనార్దనః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం వాచంజిగదిషామి
యామ్ । తయావ్యాససమాసిన్యా ప్రీయతాంపురుషోత్తమః । ఏషమే
సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమోమతః । యద్భక్త్యాపుండరీకాక్షం స్తవై
రర్చేన్నరస్సదా ॥ ఆదరేణయథాస్తౌతి ధనవంతంధనేచ్ఛయా । ఏవం
చేద్విశ్వకర్తారం కోనముచ్యేతబంధనాత్ . సాజిహ్వాయాహరింస్తౌతీ ’
త్యాదిషు ప్రసిద్ధాం స్వశక్త్యంవాచికీంపరిచర్యాం కరిష్యామీత్యా
హ స్తోష్యామీతి ॥ పరమార్థగుణవర్ణనేన సేవిష్యఇత్యర్థః । త
థాచద్రమిడభాష్యమ్ ‘ నాసతాస్తుతిరుపపద్యత ’ ఇతి ॥ ఆహుశ్చవ
రదాచార్యాః ‘ కథమసతాగుణేనకథితేననుతిర్భవతీ ’ తి ॥ ముఖ్య
వృత్త్యోపచారవృత్త్యావాకస్యచిద్గుణస్యానభిధానేస్తుతిత్వం నస్యాది
తిభావః । గుణ్యవచ్ఛిన్న గుణాభిధానంహి స్తోత్రమాహుర్నీతివిదః ॥
‘ సర్వేశ్వరేశ్వరఃకృష్ణఃప్రోచ్యతేయది పండితైః ॥ తథాపిస్వల్పమే
వోక్తం భూతార్థైకతమాస్తుతి ’ రిత్యాదికంతు గుణారోపణేన వచ
నం స్తుతిరితి లోకదృష్టప్రకారేణోచ్యతే । స్తోష్యామీత్యత్ర ప్రధా
నభూతస్తుతిఫలంసర్వశేషిభూతస్తుత్యగామీతిహృదయం ॥ నఃపూర్వో
క్తవిద్యాసంతానజాతానామ్ । యదావాసర్వదేశసర్వకాలవర్తినాం

సాత్త్వికానామ ॥ కులధనం ఆపదర్థం సంగ్రాహ్యం అయత్నలబ్ధ-
మనుకూలోపాయమితి భావః ॥ కులదైవతం, అనతిలంఘనీయమారా
ధ్యముపాయనిర్వర్తకం ఫలప్రదం ఫలంచ ॥ తత్ ఉక్తప్రకార పర
త్వసౌలభ్యపరమావధిభూతమ్ ॥ పాదస్యారవిందత్వరూపణేన లక్ష్మీక
రగ్రహణయోగ్యత్వ, కాంతిసౌరభ్య సౌకుమార్యాదికం వ్యజ్యతే ॥ ‘ పు
రుషౌపుష్కరేక్షణౌ, జితం తే పుండరీకాక్ష, యస్యా దేవో మయాదృష్టః
పురా పద్మాయతేక్షణః మత్స్యైకకమలలోచనః, సహావరాహస్స్ఫు
టపద్మలోచనః, రామో రాజీవలోచన ’ ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమనుగ్రహ
శీలత్వ పూర్ణత్వవ్యంజకత్వమాహ అరవిందవిలోచనస్యేతి ॥ అరవిం
దవత్ సౌమ్యం విలోచనం యస్య సతథోక్తః ॥ మమ యోగినాం మ
హతికులే జన్మ సదాచార్యస్వీకరణముపకారకేషు ప్రావణ్యం తదభి
మతచికీర్షయా వీచీ తరంగవృత్తిక్రమేణ ప్రారిప్సిత పరమాప్తస్తు
తౌ సంకల్పశ్చ భగవత్కటాక్షవిశేషస్య ఫలమితి భావః ॥ ఉక్తంచ
మోక్షధర్మే ‘ జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః ।
సాత్త్వికస్సతు విజ్ఞేయస్స వై మోక్షార్థచింతకః ’ ఇతి ॥ తదన్యదృష్టి గో
చరత్వేచ దోష ఉక్తః ‘ పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మా రుద్రోథవా పు
నః । రజసా తమసా చాస్య మానసం సమభిప్లుత ’ మితి ॥ కించాస్య
ప్రేరితే మయి తుష్టూషమాణే తజ్జనితప్రీత్యతిశయేన శేషపూరణం కర్తు
మరవిందవచ్ఛైత్యవికాసశోభాదిమతా లోచనేన భూయోపి మాంక
టాక్షయత ఇతి ధన్యతామాత్మనోనుసంధత్తే । ఉక్తం హి శ్రీవిష్ణుధర్మోత్త
రే రుద్రగీతాయాం ‘ నాధన్యః కేశవం స్తౌతి నాధన్యోర్చయతి ప్రభుమ్ ।
నమత్యధన్యో న హరిం నాధన్యో వేత్తి మాధవ ’ మితి ॥ ॥ ౬ ॥

తత్త్వేన యస్య మహిమార్ణవశీకరాణుశ్శక్యో న మాతు
మపి శర్వపితామహాద్యైః । కర్తుం తదీయమహిమస్తు
తిముద్యతాయ మహ్యం నమోస్తు కవయే నిరపత్రపాయ ॥ ౭ ॥

అథస్తోత్రాభ్యుపగమప్రీతేన తచ్ఛ్రవణకౌతుకినా భగవతా స్తుతిసా
క్షిణ్యా యస్తోతవ్యస్య స్వస్య స్వరూపరూపగుణవిభూతిషు కార్త్స్న్యే
నపరిశీలితాసు సర్వైరపి విషయానురూపస్తుతేరశక్యతాం బుద్ధ్వా
నివృత్తోద్యోగస్తత్ప్రవృత్తమాత్మానముపాలభతే ॥ తత్త్వేనేతి ॥ య
థావత్ స్థితాకారేణేత్యర్థః ॥ కార్త్స్న్యేనేతి వాభిప్రాయః ॥ య
స్య త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితతయా నిరవధికగుణవిభూతిమత్త్వేన శ్రు
త్యాదిప్రసిద్ధస్య ॥ మహిమా త్రినిరుపాధికసార్వజ్ఞ్య సర్వనియమనశ
క్త్యాదిరూపః । తస్య దురవగాహత్వాపారత్వాదినార్ణవత్వోక్తిః ॥
తాదృశస్య మహిమ్న ఉత్క్షుద్రవిషయాధిష్ఠానాం శక్త్యైకరాణుత్వ
న కల్ప్యతే అనంతేషు గుణేష్వేకైకమాత్రం వా ॥ శక్యో న మాతుం
వాచా మనసా చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్య ఇత్యర్థః । శ్రూయతే హి ॥ ‘ య
తో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ, యస్యామతం తస్య మ
తం మతం యస్య న వేద సః అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం,
త్వమేన త్వాం వేత్థ యోసి సోసి, యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్ సో
అంగ వేద యది వా న వేద ’ ఇతి ॥ ఏవం విభూతిద్వయైకదేశోపి మాతుం
న శక్య ఇత్యవగంతవ్యం నను ‘ ఈశానస్సర్వవిద్యానాం ’ ఈశ్వరస్స
ర్వభూతానాం ‘ ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే ’ దిత్యాది ప్రసిద్ధవైభ
వస్సర్వజ్ఞనామా చ శర్వః తస్యాప్యుపదేష్టా సర్వవేదప్రవర్తనాధికృత
శ్చ పితామహః సనందనాదయోపి బ్రహ్మభావభావనయాన్వితా ఇత్యు
చ్యంతే వేదాశ్చ స్వయం సర్వోపదేష్టారః తత్కథమేతైర్మాతుమశ
క్యత్వమిత్యత్రాహ అపిశర్వపితామహాద్యైరితి । లోకోత్తరజ్ఞా
నైరపీత్యపి శబ్దాభిప్రాయః ॥ అత్ర కాలత్రయవర్తిభిరపీతి భావ్యం
తథాచామనంతి బహ్వృచాః ‘ న తే విష్ణో జాయమానో న జాతో దేవ
మహిమ్నః పరమంతమాప ’ ఇతి ॥ ఉక్తం చోత్తరరామాయణే బ్రహ్మ
ణా ‘ త్వం హి లోకగతిర్దేవ న త్వాం కేచన జానతే ॥ ఋచేమాయాం

విశాలాక్షి తవప్రాప్తపరిగ్రహా ' మితి ॥ మోక్షధర్మేచ భృగుభర ద్వాజసంవాదే ' ప్రజాపతించరుద్రంచాప్యహమేవసృజామివై ॥ తౌచమాంనవిజానీతో మమమాయావిమోహితా ' వితి ॥ బ్రహ్మరుద్ర సంవాదేచ ' నసశక్యస్త్వయాద్రష్టుం మయాన్యైర్వాపిసత్తమ ॥ స గుణోనిర్గుణోవిశ్వో జ్ఞానదృశ్యోహ్యసౌ స్మృతః । తవాంతరాత్మా మమచయేచాన్యే దేహసంజ్ఞితాః । సర్వేషాంసాక్షిభూతోసౌనగ్రా హ్యః కేనచిత్క్వచి ' దితి ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మే ' నయస్యరూపంనబలం ప్రభావో నచస్వభావః పరమస్యపుంసః ॥ విజ్ఞాయతేశర్వపితామహా ద్యైస్తంవాసుదేవం ప్రణమామ్యచింత్య ' మితి ॥ వైష్ణవేచ పురా ణే ' యన్నాయంభగవాన్బ్రహ్మా జానాతిపరమంపదమ్ । తన్నతాస్స జ్జగద్ధామ తవసర్వగతాచ్యుత । యన్నదేవానమునయో నచాహంనచ శంకరః ॥ జానంతిపరమేశస్య తద్విష్ణోఃపరమంపద ' మితి । శ్రీవా రాహేస్వయంచాహ ' యదేతత్పరమంబ్రహ్మ వేదవాదేషుపఠ్యతే ॥ సదేవఃపుండరీకాక్షస్స్వయంనారాయణఃపరః ॥ అద్యాపిమాంనజానం తి రుద్రేంద్రాద్యాస్సపితామహా ' ఇతి ॥ భగవద్గీతాసుచ ' నాహంప్రకా శస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః । మూఢోయంనాభిజానాతిలో కోమామజమవ్యయ ' మితి ॥ ' మాంతువేదనకశ్చనే ' తిచ ॥ అత్ర మహిమార్ణవశీకరాణుమాత్రంనశక్యమిత్యుక్త్వా మహిమస్తుతిమితి వచనాత్సర్వస్యాపలభ్యమానాకారైస్సర్వైర్న మహిమస్తుతాపుష్కల స్సూచ్యతే । తదీయమహిమస్తుతింతదసాధారణస్య మహిమ్నః ప్రక షకథనమిత్యర్థః ॥ తదీయస్యస్తోతవ్యతయాప్రస్తుతస్య పాదారవి న్దస్య మాహాత్మ్యవర్ణనమితివా । ఉద్యతాయఉద్యుక్తాయ ॥ మహ్యం మహాయోగిభిస్సర్వైరప్యశక్యేప్రవృత్తాయసవ్యస్మై ॥ నమఇతిపూజా లింగమేవాత్రశ్లోకోక్త్యానిందార్థమ్ । సాహసికాఃస్త్రీ యోనంత వ్యాఇతిచోపాలంభః ॥ నమోస్త్వితిసామాన్యోక్త్యాసర్వైఃక్రియమా

ఓం నమో మహ్యమేవాస్తు కిమన్యేన ‘ నంతవ్యః పరమశ్శేషీ ’ త్యు
క్తైవ సర్వేశ్వరేణేతి వ్యజ్యతే ॥ కవయో క్రాంతదర్శినే అపరిచ్ఛేద్యే
ऽపి పరిచ్ఛేదం పశ్యంతే అంశతోఽపి స్తోతుమశక్యా సర్వప్రకారవర్ణనకౌ
తుకినే సర్వేషాం విడంబన రసావహోయేతి భావః ॥ అనంతే భగవతి స్వ
హో చాపరిమితత్వావద్యముద్ఘాటయన్మహాంస్వైర్వైరాత్మనః పరిహాస
నీయతాం నజానామీత్యభిప్రాయేణాహ నిరపత్రపాయేతి ॥ ॥౭॥

యద్వా శ్రమావధియథామతి వాప్యశక్తః స్తౌమ్యేవమే
వ ఖలు తేపి సదా స్తువంతః । వేదాశ్చతుర్ముఖముఖా
శ్చ మహార్ణవాంతః కో మజ్జతో రణుకులాచలయోర్విశేషః ॥౮॥

అథ ప్రార్థనయాద్యూనాయః ప్రభుణా ప్రతిబోధితః । ప్రారిప్సిత
పరిత్యాగాన్నివృత్తః స్తోతుమీహతే ॥ అత్ర హి భగవతా గుణోత్తరే
షు గురుష్వపి విశ్రమేకథంచిన్నివారితేపి విషయానురూపస్తోత్రాశ
క్తిజనితం వైముఖ్యం పరిహర్తుం వేదప్రభృతీనామపి వృత్తాంతమాత్త
స్య దీనానుకంపిత్వాది గుణగణం ప్రకాశ్య ప్రతిసమాహితః స్తోత్రే
యావానర్థ ఉదపానఇతి న్యాయాత్స్వస్యోచితప్రవృత్తితయా స్వో
పాలంభనివృత్తిం సిద్ధాంతయతి ॥ యద్వేతి ॥ అశక్తోఽపి స్తౌమీత్యన్వ
యః ॥ అజ్ఞత్వమప్యత్రాంతర్నీతం, యథావద్వస్తుం జ్ఞాతుంచాశక్త ఇ
తిచోక్తసాహార్యం, శ్రమావధియథామతీత్యుభయోపాదానాత్ ॥ శ్ర
మోక్తిరసామర్థ్యసూచనార్థా ॥ తేనచానుకంపనీయోఽహమితి వ్యజ్య
తే ॥ యథాహ కాళియః ‘ సోఽహం తే దేవదేవేశ నార్చనాదౌ స్తుతౌ
నచ ॥ సామర్థ్యవాన్కృపామాత్రమనోవృత్తిః ప్రసీదమ ’ ఇతి ॥
యథామతీతి మతిక్షయసూచనాయ ॥ యథోచ్యతే ‘ ఇషుక్షయాన్ని
వర్తంతే నాంతరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తంతే నగోవిం
దగుణాక్షయా ’ దితి ॥ యథామతివచనంచ మహాభారతేప్యుక్తం ‘ య
థాజ్ఞానంతు వక్ష్యామి పురుషంతం సనాతనం । తస్యైకస్య మహత్త్వస్య

హి॰ స చైకః పురుషః స్మృతః ॥ మహాపురుషశబ్దం సబిభర్త్యేకస్సనాతన ఇతి । వాశబ్దః ప్రతిపన్నే స్తుతిశక్తిక్షయాత్ స్తుతిశక్తావపి స్తోతవ్యప్లిప యజ్ఞాన మాంద్యాద్వానివృత్తిసంభవంవ్యనక్తి ॥ అత్రస్తౌమీతి వర్తమాననిర్దేశః స్తుతేర్వర్తమానసామీప్యపరః । అస్యాపివాక్యస్యస్తుత్యాత్మకత్వంవాసూచయతి ॥ ఏవమేవశ్రమావధీత్యాద్యుక్త ప్రకారే ణేత్యర్థః । ఏవకారేణనిశ్శేషస్తుతెరసంభవః స్థిరీక్రియతె ॥ అన్యథా పరమాత్మనః స్తుతిరేవనస్యాత్ । తతస్తద్విధానం ‘స్తవ్యస్తవప్రియః స్తోత్రంస్తుతి’ రితినామానిచనివర్తకానిభవేయురితిభావః ॥ ఖలుశబ్దః శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధింద్యోతయతి ॥ లెపిలోకోత్తరజ్ఞానశక్తిమంతోపీత్యర్థః ॥ సదాస్తువంతః స్వరూపనిత్యతయావెదానాం సదాస్తోతృత్వంయుక్తమ్ ॥ తథా ‘తద్విప్రాసోవిపన్యవః’ ఇత్యాద్యామ్నాతానాం నిత్యసూరీణాంచస్యాత్ ॥ చతుర్ముఖాదీనాంతుప్రవాహనిత్యతయాయావదధికారంయావల్లోకం(యథాకాలమవిచ్ఛిన్నం)స్తోతృత్వం చేవం సర్వేషుకల్పేష్వితివివక్షితమ్ । వెదశబ్దేన అస్మదాద్యతీంద్రియపురుషార్థతదుపాయవెదకత్వంవ్యజ్యతె ॥ చతుర్ముఖముఖాః చతుర్ముఖప్రధానావిబుధశ్రేష్ఠాః ॥ స్వముఖైర్వేదచతుష్టయప్రవర్తకత్వఖ్యాపనాయచతుర్ముఖశబ్దః । సర్వైరపియథావత్ స్తోతుమశక్యత్వంచభారతోక్తమ్ ‘వక్తుంయస్యగుణానశక్యావక్తుం సమేతైరపి సర్వదేవైః । మహాత్మనశ్శంఖచక్రాసిపాణెర్విష్ణోర్జిష్ణోర్వసుదేవాత్మజస్యే’తి ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మేచ ‘సత్త్వాదయోనసంతీశె యత్రచప్రాకృతాగుణాః । నహితస్యగుణాస్సర్వే సర్వైర్మునిగణైరపి। వక్తుంశక్యావియుక్తస్యసత్త్వాద్యైరఖిలైర్గుణైరితి’ శ్రీవైష్ణవెచ పురాణెశాల్మియదారాః ‘నసమర్థాస్సురాస్తోతుంయమనంతమజంవిభుమ్॥ స్వరూపవర్ణనంతస్యకథంయోషిత్కరిష్యతి।(స్త్రీ) ణోనుకంప్యాస్సఘృణానాంమూఢాదీనాశ్చజంతవః ॥ యత స్తతోస్వధీ

తస్యక్షమ్యతాంవదతాంవరే" తి ॥ వారాహేచ రుద్రగీతాసు సప్తమాధ్యాయే " చతుర్ముఖాయుర్యదికోటివక్త్రో భవేన్నరః క్వాపి విశుద్ధచేతాః । సతేగుణానామయుతైకమంశంవదేన్నవా దేవవర ప్రసీదే" తి ॥ నన్వస్య విషయస్యయథావద్వక్తుమశక్యత్వేపిచతుర్ముఖాదీనాంచ తవచ తారతమ్యమస్తీత్యత్ర స్వాభిప్రేతమర్థమర్థాంతర న్యాసేన ద్రఢయతి మహార్ణవాంతరితి । అత్యగాధేస్మిన్ కులాచలస్యాప్యమగ్నాంశోనస్యాదితి భావః ॥ అణుకులాచలయోశ్చమిథః పరిమాణగురుత్వవైషమ్యేపి మజ్జనేనాదృశ్యత్వమవిశిష్టమిత్యభిప్రాయేణ కోమజ్జతోర్విశేషఇత్యుక్తమ్ ॥ ॥౭

కించైషశక్త్యతిశయేననతేనుకంప్యస్స్తోతాపితు స్తుతికృ
తేనపరిశ్రమేణ । తత్ర శ్రమస్తుసులభోమమ మంద
బుద్ధేరిత్యుద్యమోయముచితోమమచాబ్జనేత్ర ॥౮॥

నకేవలమవిశేషస్స్తోతృషు దైన్యాతిశయేనశీఘ్రం త్వదనుకంపాఫలలాభాన్నమైవాధికారః ప్రకృష్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ కించేతి ॥ అత్రాధికారసద్భావేన సహాతత్ప్రకర్షస్సముచ్చీయతే ॥ ఏషస్తోతేతిభగవతస్తుతివైముఖ్యనివృత్తిసామ్యాత్ప్రభూతాల్పశక్త్యోరేకరాశిత్వేనోపాదానమ్ ॥ స్తోతుస్సామర్థ్యాతిశయః ప్రాయస్త్వత్కృపామాంద్యకారణమితి సూచయన్నాహ శక్త్యతిశయేన నతేనుకంప్యఇతి ॥ తేసర్వవిద్భిర్వైదేస్సూరిభిశ్చనిత్యం స్తూయమానతయా స్తుత్యంతరనిరపేక్షస్య దీనానుకంపనస్వభావస్య యథాధికారం రక్షణోపయుక్తయత్కించిద్వ్యాజమాత్రాపేక్షిణశ్చేతిభావః ॥ కేనతర్హ్యనుకంపనీయఇతిశంకాయాం శక్త్యతిశయవైపరీత్యస్యైవానుకంపాతిశయ హేతుత్వరూపం విశేషంసూచయతి అపిత్వితి ॥ పరిశ్రమేణపరితఃశ్రమేణ ॥ అశక్త్యాభక్త్యాచస్తోతుం హాతుంచానర్హతయాసర్వప్రకారవ్యాకులత్వేనేతిభావః ॥ తత్ర తథాసతీత్యర్థః ॥ స్తుతావితి

వా ॥ మమతుశ్రీమస్సులభఇత్యన్వయః ॥ శ్రీమస్తుసులభః నతుశక్త్యతి
శయప్రసంగఇతివాభిప్రేతమ్ ॥ మందబుద్ధేః అల్పజ్ఞత్వాదిత్యర్థః ॥
ఇతిశబ్దో హేత్వర్థః ఉద్యమప్రకారపరో వా ॥ అయముద్యమః స్తో
ష్యామిస్తామితిశ్లోకద్వయోక్తస్తోత్రోపక్రమః । మమచ మహ్యమేవే
త్యర్థః ॥ అవిరుద్ధోప్యత్ర సముచ్చయార్థో మందః । మమేతికథిత ప
దావృత్తిర్నహిరణ్యగర్భాదేరిత్యతిశయితవిధేయతాత్పర్యాదలంకార
ఏవ ॥ త్వత్కటాక్షాత్తల్పహంతుష్టహపుడశాం తత్రాధికారాతిశయం
చ ప్రాప్తః, ఏవమనుగ్రహాతిశయవ్యంజకేనావలోకనే దానేనభూ
యోపిమాంపాలయ యేనస్తుతిరియమవిఘ్నానిష్పద్యేతే త్యభిప్రా
యేణాహ అబ్జనేత్రేతి॥ ॥౯॥

నావేక్షసేయదితతో భువనాన్యమూని నాలంప్రభో
భవితుమేవకుతః ప్రవృత్తిః ॥ ఏవంనిసర్గసుహృది త్వ
యిసర్వజంతోస్స్వామిన్నచిత్రమిదమాశ్రితవత్సలత్వం ॥౧౦॥

ఆస్తైవం యథామనోరథం తవసర్వసమీహితసిద్ధిర్భవత్వితి కటాక్ష
యంతంభగవంతం ప్రతిప్రాచీనప్రభూతోపకారప్రఖ్యాపనేనా
ద్యతనానుగ్రహస్యానాశ్చర్యతామాహ ॥ నావేక్షసఇతి ॥ అథవాల్ప
శక్తేః స్వస్యస్తుత్యౌచిత్యాతిశయవచనేనవ్యంజితం భగవతఆశ్రిత వా
త్సల్యం కేనచిత్కిముత్యేన స్థాపయన్నేవ సర్వశరణ్యత్వోపయోగిత
యా ప్రపంచయిష్యమాణాం సర్వస్మాత్పరత్వం కారణలక్షణేనోపక్షి
పన్ తద్వత్కాష్ఠాప్రాప్తం సౌలభ్యంచాహ ॥ అయమేవశారీరక శా
స్త్రారంభఘటితస్తోత్రారంభః ॥ కారణత్వంనియంతృత్వం సుహృత్త్వం
స్వామితాహ.రేః । వాత్సల్యమితిపంచైతే కంఠోక్తాఇహసద్గుణాః ॥
అవేక్షణమిహ 'తదైక్షతసోకామయత' ఇత్యాదిషూక్తః * ఈక్షతే
ర్నాశబ్దంగౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాదిత్యాదిసూత్రస్థాపితస్యానుగ్రహస్సం
కల్పః ॥ తతః త్వదవేక్షణరూపహేత్వభావాదిత్యర్థః ॥ భువనానీతి

కృత్స్నకార్యపరం । అమూనీతి తత్తత్ప్రమాణసిద్ధభోక్తృభోగ్యరూ
ప కార్యజాతానామన్యాశక్యకరణవైచిత్ర్యాభిప్రాయమ్ ॥ ‘ య
తో వా ఇమాని భూతాని ’ * జన్మాద్యస్యయత ఇతి శ్రుతిసూత్రయోరి
దంశబ్దవత్ ॥ నాలంనసమర్థాని ॥ కారణాభావే కథం కార్యం స్యాదితి
భావః ॥ ప్రభోస్స్వాధీనత్రివిధచేతనాచేతనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభే
ద ॥ భవితుం ఉత్పత్తుం సత్తాయోగితయా స్థాతుంచ । ఏవకారో భవన
స్య పరసంకల్పనైరపేక్ష్యశంకాం వారయన్ ప్రవృత్త్యనర్హత్వే కైము
త్యముద్ఘాటయతీతి ॥ ఏవం అలబ్ధసత్తాకానాం సత్తాపూర్వికా ప్రవృత్తి
శ్చైత్వదీక్షణమంతరేణ నస్యాదిత్యాహ కుతః ప్రవృత్తిరితి ॥ శ్రూయతే
హి ‘ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనందో న
స్యా ’ దితి ॥ అంతర్యామిబ్రాహ్మణాదికం సర్వమిహానుసంధేయం ॥
ఉక్తంచ స్వయమేవ మోక్షధర్మే “ యత్కించిద్వర్తతే లోకే సర్వం
తన్మద్విచేష్టితమ్ । అన్యో హ్యన్యచ్చింతయతి స్వచ్ఛందం విదధామ్యహ ”
మితి ॥ అత్ర చ పరమకారణవిషయే వికల్పసముచ్చయాన్యతరబా
ధాద్యసంభవాత్ గతిసామాన్యన్యాయేన కారణవాక్యాని స
ర్వాణి త్వయ్యేకకంఠానీతి వ్యతిరేకోక్త్యా సూచ్యతే ॥ కారణత్వే వక్తైవ
‘ ర్యో బ్రహ్మాణ ’ మిత్యాది శ్వేతాశ్వతరమంత్రోక్తం శరణ్యత్వ మ
ప్యాకృష్టం ॥ ఏవం భోగమోక్షార్థప్రవృత్త్యాపయికకరణకళేబరదా
నాదిప్రకారేణేత్యర్థః ॥ ‘ సఏకాకీ న రమేతే ’ త్యనేనాభిప్రేతం
విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తం దయమానమనస్త్వం సూచయతి నిసర్గసుహృదీ
తి ॥ సర్వసామాన్యతః పూర్వోపకారప్రత్యుపకారనిరపేక్ష హితైషిణీ
త్యర్థః ॥ సుహృత్త్వస్య నైసర్గికత్వం ‘ స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా
చే ’ త్యత్ర లక్షణక్రియాయా అపి స్వాభావికత్వోక్త్యార్థసిద్ధం ॥ అ
త్ర ప్రభుశబ్దేన సుహృచ్ఛబ్దేనచ ‘ సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్యశర
ణం సుహృ ’ దితి శ్వేతాశ్వతరవాక్యం సూచితమ్ ॥ త్వయి నహి త్వదన్యైః

కశ్చిదేవం ప్రమాణసిద్ధ ఇతి భావః ॥ సర్వజన్తోరిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాత్పరత్రాప్యన్వేతి ॥ 'పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం, స కారణం కరణాధిపాధిపః, ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః, పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్ ఏష భూతపతిరేష భూతపాల' ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధం హి సర్వస్వామిత్వమ్ ॥ ఏతచ్చ సర్వేషాం స్వార్థోపకారకత్వే సర్వస్య చ తదిష్టవినియోగార్హత్వే హేతుః । న చిత్రం నాద్భుతమ్ । ఇదం స్తుతివైగుణ్యానాదరేణ స్తోతరి మయి ప్రీతిరూపమిత్యర్థః ॥ స ఏష వాత్సల్యాఖ్యో గుణః సర్వావిశేషేణ కఠవల్ల్యాముక్తః 'అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సత' ఇతి ॥ ఉపబృంహితం చ 'రిపూణామపి వత్సల' ఇతి ॥ ఇదమాశ్రితవత్సలత్వం న చిత్రం సంప్రతి హి స్తోత్రే ప్రేరయతస్తవ మన్ముఖాదిత్స్తుతిశ్రవణేన జగద్వ్యాపారవిహారస్సఫలస్సంపద్యత ఇతి భావః ॥ అత్ర స్తుతివైముఖ్యనివర్తనాదిలబ్ధవిజయసన్తోషభగవదుక్తిప్రత్యుక్తిరూపతాప్యాచార్యోక్తా ॥ తథా హి వేత్థ యథా మమ త్వయి వాత్సల్యం యథా చ ముగ్ధభాషితే పితురివ మే భవన్ముఖాగతస్తుతివచనశ్రవణకౌతూహలమితి. తం ప్రత్యాహ నాపేక్షస ఇతి ॥ ॥౧౦॥

స్వాభావికానవధికాతిశయేశితృత్వం నారాయణ త్వ
యి న మృష్యతి వైదికః కః । బ్రహ్మా శివశ్శతమఖః పరమస్స్వ
రాడిత్యేతేఽపి యస్య మహిమార్ణవవిప్రుషస్తే ॥ ౧౧ ॥

నను 'హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే, న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః, ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత' ఇతి బ్రహ్మాదీనాం ముక్తస్య చ 'యం కామం కామయతే సోఽస్య సంకల్పాదేవ సముత్తిష్ఠతీ'తి సర్వజగత్కారణత్వం ప్రతీయతే. తదేతత్కథం పరబ్రహ్మలక్షణం కథం చ తద్యోగాత్పరమపురుషస్య సర్వస్వామిత్వాది తత్రాహ. ॥ స్వాభావికేతి ॥ స్వాభావికత్వమిహానన్యాధీనత్వం । తేన కర్మోపాధికదుఃఖమిశ్రానిత్య

పతుష్షాడ్గుణ్యైశ్వర్యవ్యావృత్తిః ॥ అనవధికాతిశయత్వముత్కృష్టావ
ధిరహితోత్కర్షవత్త్వమ్ ॥ 'పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభా
వికీజ్ఞానబలక్రియాచే' త్యత్ర పరత్వస్వాభావికత్వశక్త్యాదిషు సర్వే
ష్వప్యన్వీయత ఇతి భావః । ఏతాభ్యామేవపరిమితంపదార్థానంచ నిత్యము
క్తైశ్వర్యమపివ్యవచ్ఛిద్యతే ॥ ఈదృశమీశితృత్వంహితస్యైవవిశ్వపతిత్వా
త్మేశ్వరత్వాదిశ్రుతేః 'ప్రశాసితారంసర్వేషాం- శాస్తావిష్ణురశేషస్యే
త్యాదిస్మృతిశతైశ్చ । స్వయంచగీతం 'మత్తఃపరతరంనాన్య' దితి ॥
'ఏషధాతావిధాతాచ సర్వేషాంప్రాణినాంప్రభుః । పరంహిపుండ
రీకాక్షాన్నభూతంనభవిష్యతీ' త్యాదిచద్రష్టవ్యమ్ ॥ అత్ర నారాయ
ణేత్యనేన కారణవాక్యేష్వన్యార్థశంకాగోచరాణాంసదసదవ్యాకృ
తబ్రహ్మత్మహిరణ్యగర్భశివాకాశప్రాణాదిశబ్దానాంకయాచిద్వృత్త్యా
నన్యపరాబాధితార్థనాత్త్వికోపబృంహణానుగుణమహోపనిషన్మై
త్రాయణీయసుబాలోపనిషదాది పఠితనారాయణశబ్దోదిత మహాపు
రుషవిషయత్వం, కేవలతత్త్వనిర్ణయ ప్రవృత్తనారాయణానువాక తా
త్పర్యేణ భగవతఏవసర్వపరవిద్యావేద్యత్వం తత్రత్యతత్తచ్ఛబ్దవాచ్య
త్వంచ ప్రకాశ్యతే ॥ అస్యచనామ్నోనిరుక్తిభేదైశ్శారీరకాధ్యాయ
చతుష్టయవివక్షిత కారణత్వనిర్బాధత్వోపాయత్వప్రాప్యత్వాని భా
వ్యాని ॥ ఏవమాప్తతమానేకస్మృతివచనానిచానేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్యం
తే ॥ తత్రతావన్మనుః 'ఆసీదిదంతమోభూత' మిత్యారభ్య 'ఆపో
నారాఇతిప్రోక్తాఆపోవైనరసూనవః ॥ తాయదస్యాయనంపూర్వం తే
ననారాయణస్స్మృతః ॥ యత్తత్కారణమవ్యక్తం నిత్యంసదసదాత్మ
కమ్ ॥ తద్విసృష్టస్సపురుషోలోకేబ్రహ్మేతికీర్త్యత' ఇతి ॥ బృహస్ప
తిః 'నారాయణఃపరోఽవ్యక్తాదండమవ్యక్తసంభవమ్। అండాద్బ్ర
హ్మాసమభవత్తేనసృష్టమిదంజగ' దితి । దక్షః 'ధ్యాయేన్నారాయణం
దేవంస్నానాదిషుచకర్మసు । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతినచేహజాయతే

పున' రితి ॥ వ్యాసః 'ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః
ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదా' ఇతి ॥ 'నమో భ
గవతే తస్మై వ్యాసాయామితతేజసే । యస్య ప్రసాదాద్వక్ష్యామి నా
రాయణకథామిమా' మితి చ వైశంపాయనవాక్యమ్ ॥ ఈదృశాని వ
చనశతాని విస్తరభయాన్న లిఖ్యంతే ॥ తథా 'సర్వే వేదా యత్పద
మామనంతి సర్వే వేదా యత్రైకం భవంతి' 'నతాస్స సర్వవచసాం ప్ర
తిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ' 'వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః' 'వేదే రా
మాయణే చైవ భారతే భరతర్షభ । ఆదౌ మధ్యే తథా చాంతే విష్ణుస్సర్వ
త్ర గీయతే । నారాయణపరా వేదా' ఇత్యాదిభిస్సర్వవేదవేద్యతయా
ప్రసిద్ధే పూర్వోక్తసర్వకారణత్వ సర్వస్వామిత్వాది లక్షణే । నమ్ర
ష్యతి న సహతే । వైదికః వేదప్రమాణక ఇత్యర్థః ॥ 'వేదైః పశ్యేతి
బ్రాహ్మణాః - పితృదేవమనుష్యాణాం వేదశ్చక్షుస్సనాతనం ।' శ్రుతి
స్మృతీ తు విప్రాణాం చక్షుషీ దేవనిర్మితే' ఇతిహి స్మర్య
తే । వైదికశబ్దేన 'సర్వే వేదాస్స పితరో బ్రహ్మవాక్యాశ్చ ఛంద
ఋధ్యగాః । విష్ణోస్సకాశాదుత్పన్నా ఇతీయం వైదికీ శ్రుతి' రితి వారా
హవచనం 'వేదవేద్యో హి భగవాన్వాసుదేవస్సనాతనః । గీయతే స వ
రో వేదైర్వేద్యో వేదైరంస వేదవి' దితి కౌర్మవచనం చ సూచ్యతే । అత్ర
చోత్తరేషు వాక్యేషు చ కిం శబ్దః క్షేపార్థః । వైదికః కో నమృష్యతీ
త్యనేన భగవత్పారమ్యమసహమానస్య వేదబాహ్యతయా పాపిష్ఠత్వం
వ్యజ్యతే । యథోక్తం ప్రాజాపత్యస్మృతౌ 'నారాయణం పరిత్యజ్య
హృదిస్థం ప్రభుమీశ్వరమ్ । యోఽన్యమర్చయతే దేవం పరబుద్ధ్యా స పా
పభాగి' తి ॥ మహాభారతే తీర్థరక్షకపిశాచవాక్యం 'యే ద్విషంతి
మహాత్మానం న స్మరంతి చ కేశవం । న తేషాం పుణ్యతీర్థేషు గతిస్సంస
ర్గిణామపీ' తి । సప్తర్షిసంవాదే 'విష్ణుం బ్రహ్మణ్యదేవేశం దేవ
జ్యేష్ఠం జనార్దనమ్ । త్రైలోక్యస్థితిసంహారసృష్టిహేతుం నిరంజనమ్ ।

‘ప్ర ధాతారంవిధాతారం సంధాతారంజగద్గురుమ్ । విహాయయసభజత్యన్యం
విష్ణుస్తైన్యంకరోతియః’ ఇతి । భగవద్గీతాయామప్యాసురాన్ ప్రకృ
త్య ‘అహంకారంబలందర్పం కామంక్రోధంచసంశ్రితాః । మామాత్మ
పరదేహేషు ప్రద్విషంతోభ్యసూయకాః । తానహంద్విషతః క్రూ
రాన్ సంసారేషునరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ
యోనిషు’ ఇతి ॥ బ్రహ్మాండకౌర్మయోశ్చ ‘యేన్యందేవంపరత్వేన
వదంత్యజ్ఞానమోహితాః । నారాయణాజ్జగన్నాథాత్తేవైపాషండినః
స్మృతాః’ ఇతి ॥ శ్రీభాగవతే భగవంతం ప్రస్తుత్య ‘అస్మాదన్యంపర
త్వేన చేతియానాహ్యచేతనః । సపాషండీతివిజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహి
ష్కృతః’ ఇతి ॥ ‘యస్తునారాయణందేవం సమత్వేనాభిమన్యతే
సతుతేనావమానేన నరకాన్నాతివర్తతే’ ఇతిచ ॥ ‘యేతుసామాన్య
భావేన మన్యంతేపురుషోత్తమమ్ । తేవైపాషండినోజ్ఞేయా నరకా
ర్హానరాధమాః । యఃపుత్రఃపితరంద్వేష్టితంవిద్యాదన్యరేతసమ్ ।
యోవిష్ణుంసతతంద్వేష్టి తంవిద్యాదంత్యరేతసమ్ । విష్ణుభక్తివిహీ
నోయస్సర్వశాస్త్రార్థవేద్యపి । బ్రాహ్మణ్యంతస్యనభవేత్తస్యోత్పత్తి
ర్నిరూప్యతామ్ । చతుర్వేద్యపియోవిప్రో వాసుదేవంనవిందతి । వేద
భారభరాక్రాంతస్సవైబ్రాహ్మణగర్దభః’ ఇత్యాదీనిద్రష్టవ్యాని । అస్మి
న్నారాయణానువాకే ‘విశ్వమేవేదంపురుషః’ ఇతి పూర్వోక్తసమా
నన్యాయతయా ‘సబ్రహ్మాసశివస్సేంద్రః’ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యే
న బ్రహ్మాదీనాంవిభూతిత్వశ్రవణాత్ త్రిమూర్త్యైక్యసామ్యోత్తీర్ణవ్య
క్త్యంతరపక్షాణాం ప్రతిక్షేపస్సిద్ధఇత్యభిప్రాయేణాహ బ్రహ్మాశివఇతి॥అ
నీశ్వరతయా సర్వసంప్రతిపన్నేంద్రాది సమభివ్యాహారాదబాధాచ్చ
బ్రహ్మశివయోరప్యనీశ్వరత్వం సూచ్యతే । శతమఖశబ్దః కర్మవశ్యత్వ
ప్రసిద్ధిఖ్యాపనార్థః । అత్ర చానువాకేత తత్కారణోపాసనపరవా
క్యమంత్రాన్నిఖిలశంభ్వాదిశబ్దాః నారాయణవిషయాఇతిజ్ఞాపయితుం ‘నా

రాయణపరంబ్రహ్మే' త్యాదిభిస్తత్తదనువాదేన నారాయణత్వ వి
ధాన భూయస్త్వం స్థాపితం ॥ సూత్రితంచ * లింగభూయస్త్వాత్త
ద్ధిబలీయస్తదపీతి । 'హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే' ఇతి వాక్యం తు
'అద్భ్యస్సంభూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టావితి' శ్రుత్యైవానుకాంతర
సంయోజనాత్పురుషసూక్తైకార్థోత్తరానువాకప్రతిపాద్య మహాపురుష
విషయమ్ ॥ అతఏవ ఐంద్రీన్యాయాదత్ర హిరణ్యగర్భశబ్దః కయాచిద
వయవశక్త్యా భగవతి వర్తతే । 'శివఏవ కేవలః' ఇత్యత్ర శివశబ్దోపి 'య
దాతమస్తన్నదివానరాత్రి' రిత్యనువాదాన్వయాత్ సుబాలోపని
షదుపదిష్టతమోమృత్యుశబ్దవాచ్యప్రకృత్యధిష్ఠాతృభూత నారాయణవి
షయః । శుద్ధిమాంగల్యాదావపి రూఢశ్చాసౌ ప్రయుక్తశ్చ భగవతి
'శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుత' మితి ॥ 'ఏకఏవరుద్రః' ఇత్యాదేస్తు ప్రా
కరణికహవిరుద్దేశ్యత్వాకారపరతయా న పారమ్యోపపాదకత్వం 'ఇం
ద్రోమాయాభి' రిత్యత్రేంద్రశబ్దశ్చ 'తమిదంద్రగ్ంసంతమింద్ర మి
త్యాచక్షతే పరోక్షేణ' ఇతి బ్రాహ్మణోక్త్యా సర్వదర్శి పరమాత్మవిషయః
ప్రసిద్ధేంద్రపరత్వేపి నాత్ర సర్వకారణత్వ కంఠోక్తిః । నచ తత్క్లృప్తిః
పురుహూతత్వాదేరన్యథాప్యుపపత్తేః । నకిరింద్ర త్వదుత్తరో నజ్యాయా
నస్తి వృత్రహ' న్నిత్యత్ర తు ప్రాకరణికకర్తృవిశేషాపేక్షక ప్రశంసా
పరత్వాద్వస్వాదిషు త్వదుత్తరో నాస్తీతి వివక్షితమ్ । స్వరాట్ఛబ్దః ఇహ
'సస్వరాడ్భవతీ' త్యామ్నాతముక్తవిషయః । నచ స్వాతంత్ర్యవాచ
కోప్యత్ర కర్మవశ్యత్వపరః ఈశ్వరశరీరభూతానామాత్మనాం తే
షాం పారతంత్ర్యస్య యావత్స్వరూపభావిత్వాత్ । పరతంత్రస్యాపి స
త్యసంకల్పత్వమిచ్ఛావిఘాతాభావాదుపపద్యతే । తేన * సంకల్పా
దేవతచ్ఛ్రుతేః అతఏవచానన్యాధిపతిరితి సూత్రద్వయమప్యవిరుద్ధమ్॥
ముక్తస్యైశ్వర్యం * జగద్వ్యాపారవర్జమితి శారీరకాంతే స్థాపితమ్ ।
పరమత్వమిహ బ్రహ్మాద్యపేక్షయా తచ్చాకర్మవశ్యస్వజ్ఞానసంకోచాది

రూపక్షరణపరిహాదిత్యక్షరశబ్దేనదర్శితమ్ ॥ ‘బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవ
తీ’ త్యాదికమపి ‘పరమంసామ్యముపైతి’ ‘మమసాధర్మ్యమా
గతాః’ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్ ‘వైష్ణవంవామనమాలభేత
స్పర్ధమానోవిష్ణురేవభూత్వేమాంల్లోకానభిజయతీ’ త్యాదివత్తత్సా
మ్యాభిప్రాయమేవ తస్యచసంకల్పాత్స్వాభిమతసృష్టిః పరేచ్ఛాను
గుణ్యేన పరిమితవిషయా ॥ సర్వలోకానుసంచరణశ్రుతిశ్చ నజగ
ద్వ్యాపారాద్ధా । ఇతిశబ్ద ఇహ ‘సబ్రహ్మసశివ’ ఇత్యాదివాక్యో
పాత్తప్రకారసూచనార్థః । ఏతేప్రజాపతిపశుపతిసురపతిప్రసిద్ధిమం
తస్తతోప్యధికోముక్తశ్చ । అపిశబ్దస్తేషాం తత్తత్ప్రమాణసిద్ధం మ
హత్త్వం ద్యోతయంస్తతోర్వాచీనేషు కైముత్యంవ్యనక్తి । యస్యతే
‘తందుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య’ మి
త్యాదిష్వదృశ్యత్వాదిగుణకతయా ప్రసిద్ధమపి స్వాత్మానంధనంజయాద్య
తరాష్ట్రేతరివకృపయామేవప్రకాశయతఇతిభావః ॥ మహిమ్నోర్ణవ
త్వరూపణమక్షయత్వాపారత్వాదిసూచనార్థమ్ ॥ మహిమార్ణవవి
ప్రుషః అర్ణవస్థానీయత్వన్మహిమాపేక్షయాప్రుషత్స్థానీయ మహిమా
నఇత్యర్థః ॥ యద్వాఅనంతవిభూతేస్తవవిభూతిరూపమహిమ సము
ద్రబిందవఇతి ॥ తదేతదుక్తమద్వితీయశ్రుతివ్యాఖ్యానముఖేన సంవిత్సి
ద్ధౌ ‘యథాచోళనృపస్సమ్రాడ ద్వితీయోస్తిభూతలే । ఇతి తత్తుల్య
నృపతినివారణపరంవచః । నతుతద్భృత్యతత్పుత్రకళత్రాదినివారణం
తథాసురాసురనరబ్రహ్మాండాయుతకోటయః । క్లేశకర్మవిపాకాద్యై
రస్పృష్టస్యాఖిలేశితుః । జ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యనిధేరచింత్య విభవస్యతాః॥
విష్ణోర్విభూతిమహిమసముద్రద్రప్సవిప్రుష’ ఇతి ॥ బ్రహ్మాదీనాంచ
సృష్ట్యాద్యుపయుక్తవిభూతిత్వం వక్ష్యతి । తదిహ ‘సబ్రహ్మే’ త్యా
దిసామానాధికరణ్యమపినస్వరూపైక్యాదిప్రయుక్తం । కింతుశరీరశ
రీరిభావనిబంధనమితి సూచితంభవతి ॥ కించ ‘అగ్నిర్వైదేవానామ

వమోవిష్ణుఃపరమ ఇతీహోత్తరోఽధీయతే । అగ్నిరవమోదేవతానాంవి
ష్ణుఃపరమ ’ ఇత్యథర్వణః । తథా ‘ తద్బ్రహ్మాసఆత్మా అంగా
న్యన్యాదేవతా ’ ఇతిచ । ఏతచ్చోపబృంహితం ‘ త్రయాణాంప
రమందైవం దుర్విజ్ఞేయంమయాపిచ । నారాయణస్తుపురుషోవిశ్వరూ
పోమహాద్యుతిః ॥ నారాయణస్యచాంగాని సర్వదైవానిచాభవన్ ।
అన్యానిసర్వదైవాని తస్యాంగానిమహాత్మన ’ ఇతి ॥ అతశ్చ బ్రహ్మాది
నాంభగవద్విభూతిసాగరశీకరత్వం సిద్ధమితి ॥ ॥౧౧

కశ్శ్రీః శ్రియఃపరమసత్త్వసమాశ్రయఃకః కఃపుండరీ
కనయనఃపురుషోత్తమఃకః । కస్యాయుతాయుతశతైక
కలాంశకాంశేవిశ్వంవిచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తమ్॥౧౨॥

అథస్యాత్ ‘ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే ’ త్యాదేరద్భ్యస్సంభూ
తఇత్యాదినైకార్థ్యేపి తత్రైవచతుర్ముఖాసాధారణప్రజాపతిశబ్దద
ర్శనాత్పురుషశబ్దస్యతు సాధారణ్యేన చతుర్ముఖేపిసంభవాత్ ‘అం
భస్యపార ’ ఇత్యత్రాపి ‘ ప్రజాపతిశ్చరతిగర్భేఅంతః, సనోబంధు
ర్జనితాసవిధాతా, సూర్యాచంద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్ప
య ’ దితి ప్రజాపత్యాదిశబ్దదర్శనాత్త్రితయమప్యేతచ్చతుర్ముఖ
విషయమితి । అత్రతావత్ ‘ నబ్రహ్మానేశాన ’ ఇత్యాదివ్యక్త్యంతర
నిషేధసహిత విశేషశ్రుత్యాబాధప్రదర్శనాన్నవక్తవ్యశేషమస్తి అథా
పిబ్రూమః ‘ అంభస్యపార ’ ఇత్యత్రతావత్ ‘ యమంతస్సముద్రేకవ
యోవయంతీ ’ తిసముద్రశాయిత్వం ‘ యదేకమవ్యక్తమనంతరూపం
విశ్వంపురాణంతమసఃపరస్తాది ’ తి తమసఃపారవర్తిత్వం ‘ సర్వేని
మేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతః పురుషాదధీ ’ తి విద్యుద్వర్ణపురుషత్వం ‘ స
ఆపః ప్రదుఘేఉభేఇమే ’ ఇత్యాదిభిర్విచిత్రజగత్కారణత్వం ‘ య
ఏనంవిదురమృతాస్తేభవంతీ ’ తి మోక్షప్రాప్తిహేతుత్వం ‘ విశ్వత
శ్చక్షురుతవిశ్వతోముఖ ’ ఇత్యాదినాసహస్రశీర్షత్వాదికంచ ప్ర

త్యభిజ్ఞాయమానమస్యానువాకస్య పురుషసూక్తోదిత మహాపురుషగో
చరత్వాంగమయతి । ప్రసిద్ధప్రజాపతేః పరమపురుషకార్యత్వతన్నియా
మ్యత్వకర్మవశ్యత్వాదికంచసిద్ధమ్ ॥ అతోఽత్రప్రజాపత్యాదిశబ్దాః ప
రమకారణభూతం నారాయణమేవప్రతిపాదయంతి । ఏవమద్భ్యస్సం
భూతఇత్యనువాకస్యాపి పురుషసూక్తప్రకరణావిచ్ఛేదాత్ ‘ వేదా
హమేతంపురుషంమహాంత ’ మిత్యాదివాక్యార్థప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ మ
హాపురుషవిషయత్వం సుగమంతమిమమర్థమనన్యథాసిద్ధేన లక్ష్మీప
తిత్వలింగేన ద్రఢయతి ॥ కశ్శ్రీశ్శ్రియ ఇతి ॥ అత్ర త్వదన్యఇతి వ
క్ష్యమాణమనుసంధేయం ॥ ‘ శ్రియశ్శ్రీశ్చ భవేదగ్ర్యా కీర్త్యాః కీర్తిః
క్షమాక్షమే ’ త్యుక్తమిహాభిప్రేతమ్ ॥ శ్రీరేవహ్యన్యేషామతిశయం
విధత్తే । తస్యా అపి ‘ భర్తానామపరంనార్యాభూషణంభూషణాదపీ ’
తిన్యాయేనాతిశయహేతురయమితిభావః । నారాయణమునిభిస్త్వేవ
మిహవ్యాఖ్యాతం । స్వేతరసమస్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్త్యర్థంయా
శ్రియతేసా శ్రీః తస్యా అపి తథాశ్రయణీయఇతి । శ్రీశబ్దనిరుక్తయశ్చ ‘శృ
ణాతినిఖిలాన్దోషాన్ శ్రీణాతిచగుణైర్జగత్ । శ్రీయతేచాఖిలైర్ని
త్యం శ్రయతేచపరంపదమ్ ॥ శ్రయంతీంశ్రీయమాణాంచ శృణతీం శృ
ణ్వతీమపి ’ ఇత్యాదిషుద్రష్టవ్యాః । ఇహశ్రియఇత్యనేన ‘హ్రీశ్చ తే ల
క్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ ’ విత్యామ్నాతలక్ష్మీశబ్దపర్యాయోపాదానం । అత్ర
హ్రీరితిభూమిర్వివక్షితా ‘ శ్రీభూమిసహితంహరి ’ మిత్యాదిప్రసిద్ధేః
వాజసనేయకేతు హ్రీశబ్దస్థానేశ్రీశబ్దపఠనేపియథోచితమర్థో గ్రా
హ్యః । తదిహపురుషసూక్తప్రకరణోదితశ్రియఃపతిత్వలింగ సహకృత
మహాపురుషప్రత్యభిజ్ఞానబాధితరూఢిః ప్రజాపతిశబ్దః ‘ పతింవిశ్వ
స్యే ’ త్యుక్తపుష్కలావయవార్థంనారాయణమేవాభిధత్తఇతి భా
వః । ప్రయుక్తశ్చాసౌ తద్విషయతయామహాభారతే ‘ రాజాధిరాజస
ర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయోమహాన్ । ఈశ్వరంతంవిజానీమస్సపితాస

ప్రజాపతి ' రితి । ' సప్తదశ (ప్రా)జాపత్యాః పశూ ' నిత్యాదౌచ ' శ్యామా ఏకరూపా భవంతి ఏవమివహి ప్రజాపతి ' రితి ప్రజాపతేశ్శ్యామత్వమత్రైవైకరూపత్వోక్త్యా ప్రజాపతిశబ్దస్య విష్ణువిషయత్వం గమ్యతే ॥ ' ఆశ్రావయేతి చతురక్షర ' మిత్యారభ్య ' ఏషవైసప్తదశః ప్రజాపతి ' రిత్యేతస్యాపి విష్ణువిషయత్వం ' చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవచ । హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం సనో విష్ణుః ప్రసీదతు ' ఇతి మహాభారతవచనేన వ్యంజితం ॥ ననుపురుషసూక్తస్య కథం భగవత్పరత్వం పురుషశబ్దో హి ' సవా ఏష పురుషోన్నరసమయః ' ' ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ ' త్యాదిషు తదతిరిక్తేపి ప్రయుజ్యతే । సత్యం, నిఖిలజగత్కారణవిషయస్త్వయం పురుషశబ్దః పరమపురుషమేవాహ ' పురుషస్య హరేస్సూక్తం స్వర్గ్యం ధన్యం యశస్కరమితిచ స్మర్యతే ॥ మోక్షధర్మేచ పరమపురుషవిషయతయైవ పురుషసూక్తం యోజితం ' ఇదం పురుషసూక్తం హి సర్వవేదేషు పర్యతే । ఋతం సత్యం చ విఖ్యాత మృషిసింహేన చింతిత ' మిత్యాదినా ॥ వ్యాసస్మృతౌ చేదం భగవదర్చనే వినియుక్తం ' నవిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికమ్ ॥ తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్యమారాధయేద్ధరిమ్ తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణ తు । నైతాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్తశ్చతుర్ష్వపి ॥ నివేదయీత స్వాత్మానం విష్ణావమలతేజసి । తదాత్మా తన్మనాశ్శాంత స్తద్విష్ణోరితి మంత్రత ' ఇతి ॥ శౌనకీయేకల్పేచ ' శౌనకోహం ప్రవక్ష్యామి నిత్యం విష్ణ్వర్చనం పరం । ప్రవః పాంతమంధస ఇత్యర్ధర్చస్య విధానత ' ఇతి ప్రక్రమ్య ' ఆద్యయావాహయేద్దేవ మృచా తు పురుషోత్తమ ' మిత్యాదినా ప్రత్యృచ ముపచారభేదేషు వినియోగః కృతః । ఏవం భగవచ్ఛాస్త్రాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం । కించ ఆథర్వణే అష్టాదశ మహాశాంతి ప్రకరణాత్ తద్దైవతా విషయ మహాశాంతిషు వైష్ణవ్యాం పురుషసూక్తమితి వినియోగో దృష్టః ॥ ఏవం ' స్వహా

స్రశీర్షా పురుష ' ఇత్యుపహితాం పురుషేణ నారాయణేన యజమాన ఉపతిష్ఠతే ' సహస్రశీర్షా పురుష ' ఇతి పురుషేణ నారాయణేనైవ పరాంచ్ఛోనుశంసంతీతి కల్పసూత్రకారవాక్యాచ్చ నారాయణ విషయత్వమస్యసిద్ధం ॥ తత్రతత్ర పరమపురుష సన్నిధానబుద్ధ్యా తేన తత్తదుపస్థానంయుజ్యతే । అత్రనారాయణస్య ఋషిత్వేనపురుషస్యచ దేవతాత్వేన సంబంధస్తావత్సర్వసమ్మతః । తత్రనారాయణపురుష శబ్దయోరేకవిషయత్వం ' సహస్రశీర్షం దేవ ' మిత్యారభ్య ' విశ్వమేవేదంపురుష ' ఇతి నారాయణానువాకోక్త్యాసిద్ధం ॥ తథాసుబాలోపనిషది ' చక్షుశ్చద్రష్టవ్యంచ నారాయణ ' ఇత్యాదిభిర్నారాయణస్య సర్వాత్మకత్వం ప్రతిపాద్య 'పురుషఏవేదగ్ంసర్వ ' మితిపురుషసూక్తవాక్యేననిగమనాన్నారాయణఏవ పురుషసూక్తప్రతిపాద్య ఇతినిశ్చీయతే । తదిహపురుషశబ్దః పురుషోత్తమవిషయః ॥ తథాచపౌరాణికంవచః ' భగవానితిశబ్దోయం తథాపురుషఇత్యపి ॥ నిరుపాధీచ వర్తేతే వాసుదేవేసనాతన ' ఇతి ॥ ఏవం ' బ్రహ్మాకమలగర్భాభో రుద్రఃకాలాగ్నిసన్నిభః । పురుషఃపుండరీకాభోరూపంతత్పరమాత్మన ఇతి త్రయాణాం రూపభేదవచనేన ప్రత్యేకనామోక్త్యా బ్రహ్మరుద్రవ్యావృత్తే పరమాత్మశబ్దోదితే భగవతిపురుషశబ్దస్సమాఖ్యారూపేణ ప్రయుక్తః ' పురుషఃపుండరీకాక్ష ' ఇతిపాఠేపి నప్రస్తుతవిరోధః ॥ అధీయతేచ తైత్తిరీయాఃప్రజాపతిజనకకూర్మవిషయే ' పూర్వమేవాహమిహాసమితి తత్పురుషస్య పురుషత్వ ' మితి । అనంతరం ' సహస్రశీర్షాపురుషః సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ భూత్వావదతిష్ఠ ' దితి పురుషసూక్తారంభస్తత్రప్రత్యభిజ్ఞాయతే ॥ అస్త్వేవంతథాపి మహేశ్వరశివాదిశబ్దలింగశాలిన్యాం శ్వేతాశ్వతరోపనిషది ' వేదాహమేత ' మిత్యాద్యవాక్యదర్శనాద్రుద్రేపి పురుషశబ్దామ్నానాచ్చ పురుషసూక్తస్యాపి తద్విషయత్వంస్యాదిత్యత్రాహ । పరమసత్త్వసమాశ్రయః

క ఇతి । పరమస్య మోక్షోపయుక్తప్రకర్షవతః, సత్త్వస్య ప్రకాశ
సుఖ హేతుభూతగుణవిశేషస్య సమాశ్రయః 'సమ్యక్ప్రవర్తకః'
త్వదన్యః క ఇత్యర్థః ॥ ఏతేన సాంసారిక జ్ఞానసుఖహేతుభూతో పరి
మిత సత్త్వవ్యవచ్ఛేదః । అయంభావః పురుషసూక్తం తావత్పరమ
పురుషవిషయతయాస్థాపితమ్॥తత్రత్యవాక్య ప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ శ్వేతా
శ్వతరోపనిషది శివమహేశ్వరాదిశబ్దానామపి మహాపురుషపరత్వమేవ
యుక్తమ్ ॥ అనన్యథాసిద్ధంచ లింగం తత్ర తత్ర దృశ్యతే॥ 'మహాన్ప్రభు
ర్వై పురుషస్సత్త్వస్యైష ప్రవర్తకః' ఇతి నారాయణస్యైవ సత్త్వ
ప్రవర్తకత్వం బ్రహ్మరుద్రయోశ్చ రజస్తమః ప్రవర్తకత్వం శ్రుత్యాది
ప్రసిద్ధమ్ ॥ యథా మైత్రాయణీయోపనిషది 'అథ యో హ ఖలు వా అ
స్య రాజసోంశస్సోసౌ బ్రహ్మచారిణో యోయం బ్రహ్మా అథ యో హ ఖలు వా
అస్య సాత్త్వికోంశస్సోసౌ బ్రహ్మచారిణో యోయం విష్ణుః॥ అథ యో హ ఖ
లు వా అస్య తామసోంశస్సోసౌ బ్రహ్మచారిణో యోయం రుద్ర ఇతి' పురాణే
చ వారాహే అగస్త్యరుద్రసంవాదే రుద్రః 'యత్సత్త్వం స హరిర్దే
వో యో హరిస్తత్పరం పదమ్ । సత్త్వం రజస్తమశ్చేతి త్రితయం చైతదు
చ్యతే । సత్త్వేన ముచ్యతే జంతుస్సత్త్వం నారాయణాత్మకమ్ । రజసా
సత్త్వయుక్తేన భవేచ్ఛ్రీమాన్ యశోధికః । తచ్చపైతామహం వృ
త్తం సర్వశాస్త్రేషుపఠ్యతే । యద్వేదబాహ్యం కర్మస్యాన్మాముద్దిశ్యో
పసేవ్యతే । తద్రౌద్రమితివిఖ్యాతం కనిష్ఠగతిదం నృణామ్ । యద్ధీనత
పసాయుక్తం కేవలం తామసం తు యత్ । తద్దుర్గతిప్రదం నృణామి
హలోకే పరత్ర చే'తి ॥ లైంగే చతుర్దశాధ్యాయే 'హిరణ్యగర్భో
రజసా తమసా శంకరస్స్వయమ్ ॥ సత్త్వేన సర్వగో విష్ణుస్సర్వాత్మా సద
సన్మయః' ఇతి ॥ తత్రైవ చతుర్వింశే శక్రుపాస్య తపసి 'త్వత్తోఽపస
మ్భవో రుద్రస్తమసా చ సమావృతః । త్వత్ప్రసాదాజ్జగద్ధాతా రజసా
చ పితామహః । త్వత్స్వరూపాత్స్వయం విష్ణుస్సత్త్వేన పురుషోత్తమః

ఇతి ॥ తదనంతరేచాధ్యాయే నందికేశ్వరవచనమ్ ॥ ‘ పరమాత్మానమీ
శానం తమసా రుద్రరూపిణమ్ । రజసా సర్వలోకానాం సర్గలీలాప్ర
వర్తకమ్ ॥ సత్త్వేన సర్వభూతానాం స్థాపకం పరమేశ్వరమ్ ॥ సర్వా
త్మానం మహాత్మానం పరమాత్మానమీశ్వరమ్ । తం దృష్ట్వా ప్రాహ వైబ్ర
హ్మా భగవంతం జనార్దన ’ మితి ॥ ఏవం పురాణాంతరేషు భగవచ్ఛా
స్త్రాదిష్వపి ‘ సాత్త్వికైస్సేవ్యతే విష్ణుస్తామసైరేవ శంకరః । రాజసైస్సే
వ్యతే బ్రహ్మా సంకీర్ణేషు సరస్వతీ ’ త్యాదీని ద్రష్టవ్యాని ॥ సాధారణా చ
శిల్పశాస్త్రే విమానత్రయలక్షణా పఠ్యతే ‘ స్యాన్నాగరద్రావిడవేస
రం చ క్రమేణ వై సత్త్వరజస్తమాంసి । మహాసురోర్వీపతి వైశ్యకాస్తే
హరిర్విధాతా హర ఆదిదేవ ’ ఇతి ॥ అథవా త్రిపరమసత్త్వమితి ‘ స్వ
సత్త్వాభాసకం సత్త్వం గుణసత్త్వాద్విలక్షణ ’ మిత్యుక్తం శుద్ధసత్త్వమ
యమప్రాకృతం ద్రవ్యమితి వివక్షితమ్ ॥ తేన బ్రహ్మరుద్రాద్యగోచర
రహస్యామ్నాయ భగవచ్ఛాస్త్రాదిప్రసిద్ధకళ్యాణతమ విగ్రహాదియో
గాత్తేభ్యః పరత్వం సూచ్యతే ॥ నిత్యేప్యుక్తం పరమసత్త్వపంచశక్తిమ
యవిగ్రహమితి । ఉభయథాపి సత్త్వప్రవర్తకత్వోక్తిః శ్వేతాశ్వత
రోపనిషదః పురుషసూక్తోదితపరమపురుషవిషయత్వమవగమయతి ।
వక్తవ్యాంతరం చాత్ర వేదార్థసంగ్రహాదిషు ద్రష్టవ్యమ్ । నను చ పు
రుషసూక్తోదితమాదిత్యవర్ణం పురుషమేవాదిత్యమండలే తాదృశవర్ణ
యుక్తతయా ఛందోగా అధీయతే ‘ య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పు
రుషో దృశ్యత ’ ఇత్యాదినా । స చ స్థానవిశేషసన్నిధిసామర్థ్యాదా
దిత్య ఏవ ॥ స ఏవ చ రుక్మవర్ణః పురుషో మనునా స్మర్యతే ‘ ప్రశాసి
తారం సర్వేషామణీయాంసమణీయసామ్ ॥ రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం వి
ద్యాత్తు పురుషం పర ’ మితి ॥ ‘ అసావాదిత్యో బ్రహ్మ ’ ఇతి చాథర్వ
వః ॥ అస్తి చ తత్పరం పురాణం అతః పురుషసూక్తమాదిత్యపరమ్ ॥ స
షవచ బ్రహ్మాత్యంతానన్యపరకారణశ్రుతిభిః శ్రియఃపతిత్వలింగేన పు

ఉపశబ్దాదిభిరుపబృంహణైశ్చ దత్తోత్తరత్వేఽపి యుక్తిభూయస్త్వఖ్యాపనాయానూక్తం ఛాందోగ్యస్థం సుప్రసిద్ధలింగమాహ॥ కః పుండరీకనయన ఇతి ॥ అయమభిప్రాయః 'తస్య యథా కప్యాసం పుండరీకమేవమక్షిణీ' ఇతి తత్ర పుండరీకనయనత్వోక్తేః పురుషోత్తమస్యైవ చ తత్ప్రసిద్ధేర్న తత్రాదిత్యవాన్యాన్యవాత్రాదృశ్శంకనీయః ॥ యద్యపి ద్రమిడభాష్యే 'తస్య యథా కప్యాస' మిత్యాదేష్షడర్థాః ప్రోక్తాః తథాప్యౌచిత్యాత్త్రయ ఏవ స్వీకర్తవ్యాః ॥ తథాచోక్తం వేదార్థసంగ్రహే గంభీరాంభస్సముద్భూత సుమృష్టనాళరవికరవికసితపుండరీకదళామలాయతేక్షణ ఇతి ॥ ఏతేన పరిపూర్ణత్వమనుగ్రహశీలత్వంచాభివ్యజ్యతే । ఉపరిచరాఖ్యానే చ 'అరోషణో హ్యసౌ దేవ' ఇత్యుక్తం అన్యేషాం తు చతుర్ముఖాదిత్యరుద్రాదీనామపూర్ణతయా సాధకావస్థత్వాత్కామక్రోధాక్రాంతత్వాచ్చాక్షిణీ విరూపాణి భవంతి సన్నిధి విశేషశ్చాదిత్యమండలే భగవతస్సావిత్రికల్పేషు పురాణాదిషు చ ప్రసిద్ధః ఆదిత్యస్య చ 'చక్షోస్సూర్యో అజాయత, సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ , అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ, యస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి, యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః, న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం, యస్యాదిత్యశ్శరీర' మిత్యాదిభిశ్శేషత్వం సిద్ధమ్ ॥ తద్వైభవప్రతిపాదన పరం తు పురాణమసాత్వికత్వాద్విరుద్ధాంశే త్యాజ్యమ్ ॥ క్వచిద్బ్రహ్మదృష్ట్యా తత్పర్యంతత్వవివక్షయా వా నిర్వాహః ॥ ఏవం పరమకారణవిషయశ్రుతివిశేషైః శ్రియఃపతిత్వాదిలింగైశ్చ నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధైశ్వర్యస్సర్వస్మాత్పర ఇతి నిశ్చితేఽపి కేచిదనధిగతపదవాక్యప్రమాణవృత్తాంతాః పురుషసమాఖ్యామీశ్వరసమాఖ్యాంచ నిర్విశేషణాం మహత్త్వపరమత్వ విశేషణవిశిష్టాంచ పరామృశ్య బ్రహ్మణః పితుః బ్రహ్మణః పుత్రస్య చ నికర్షోత్కర్షౌ కామయంతే తాననుపాలభతే పురుషోత్తమః క ఇతి ॥ ఇహ చ 'ద్వావిమౌ

పురుషోలోక ' ఇత్యాదయశ్శ్లోకాః ప్రతిసన్ధేయాః ॥ తేషు ' పరమా త్మేత్యుదాహృత ' ఇత్యనేన ' తస్యాశ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత ' ఇతి శ్రుతిః స్మార్యతే ॥ ' యో లోకత్రయమావిశ్య ' త్యనేన ' యచ్చకించి ' దిత్యాదికం వ్యాఖ్యాతమ్॥ బిభర్తీత్యాధారత్వోక్త్యా ' యత్ర విశ్వం భవత్యేకనీడం, తత్సవితుర్వరేణ్యం, ధ్రువమచలమమృతం విష్ణుసంజ్ఞం సర్వాధారం ధామ, ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయే ' త్యాదేరర్థ ఉక్తః । అవ్యయశబ్దోక్త్యా శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుతమిత్యాద్యుక్తసంగ్రహః ॥ ఈశ్వరశబ్ద ఇహ ' వ్యాప్య నారాయణస్థిత ' ఇత్యుక్తవ్యాప్తేః ' అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తే ' త్యాద్యనుసారాత్సమస్తనియమనవిశిష్టత్వమాత్మేశ్వరఇత్యుక్తానన్యనియామ్యత్వం చాభిప్రైతి ॥ ' ఏచాపి వేదేషు సమా(వి)ఖ్యా)నామే ' త్యల్పశ్రుతోక్తిః ' లోకే వేదే చ ప్రథిత ' ఇతి వ్యాసోపాత్తభగవదుక్త్యా పరిహసనీయా ॥ అత్ర చ భగవద్గీతాభాష్యం వేదార్థావలోకనాల్లోక ఇతి స్మృతిరిహోచ్యతే । శ్రుతౌ స్మృతౌ చేత్యర్థః ॥ శ్రుతౌ తావత్ ' పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుష ' ఇత్యాదౌ ॥ స్మృతావపి ' అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్య విష్ణో ' రిత్యాదావితి ॥ ' స ఉత్తమః పురుష ' ఇతి శ్రుతౌ పురుషోత్తమత్వం ఫలితమితి భావః ॥ తదయమిహ త్వదన్యః కః పురుషోత్తమ ఇతి వదతోఽభిప్రాయః- యదివయం పురుషసమాఖ్యామాత్రేణ భగవత ఈశ్వరత్వం సాధయామః తదైశ్వరాదిసమాఖ్యాబలేన ప్రత్యవస్థాతవ్యమ్ ॥ అస్మాభిస్తు ప్రబలైశ్శ్రుతిలింగాదిభిరేవ హ్యయమర్థస్సాధితః । తథా సతి జీవలక్షణపురుషరాశిబహిర్భూత ఏవాయం మహాపురుషస్సర్వత్ర ప్రసిద్ధః ॥ తతః ప్రబలప్రమాణబాధితే యమీశ్వరాది సమాఖ్యారుద్రస్య సర్వేశ్వరత్వం సాధయితుం న శక్నోతి॥ అన్యథేంద్రసమాఖ్యైవ నిర్విశేషణా సవిశేషణా చ శతమఖస్య పరమేశ్వర

త్వంసాధయేత్ ఇదిపరమైశ్వర్య ఇతిధాత్వర్థానుసారాత్ ॥ మహత్త్వ
విశేషితాతుకింపునః॥తతశ్చ ॥ మహావృక్షసమాఖ్యైవ బలవస్థానబాధ్యత్వా
మహేశ్వరమహేంద్రాది సమాఖ్యావ్యత్యనిష్ఫలా ॥ పురుషోత్తమస
మాఖ్యాత్వ నధిగతశబ్దానుశాసనాదివృత్తాంతైః కైశ్చిత్కేవల రూఢి
త్యుక్తమ్ ॥ ' రూఢ్యాతుకామంపురుషోత్తమోస్త్వి ' తి ॥ తత్ర య
ద్యపి కర్మధారయ వృత్తౌసన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్య
మానైరిత్యాదినోత్తమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః । నచనిర్ధారణేషష్ఠ్యా
సమాసః ॥ తథాచ సప్తమీశౌండైరిత్యత్రయోగవిభాగ గ్రహణాద
త్రనిర్ధారణేపి సప్తమీసమాసస్స్యాత్ । శైషికషష్ఠీవానీచోత్త
మభావసంబంధావలంబినీద్విపద విగ్రహప్రదర్శితార్థాసమస్యేత
నాగోత్తమాదిశబ్దాశ్చ శబ్దవిద్భిరేవంనిర్వ్యూఢాః ॥ ' యస్మాత్క్షరమతీ
తోహమక్షరాదపిచోత్తమ ' ఇతి గీతానుసారేతు పంచమీసమాసః
ప్రసక్తః । అత్రపంచమీషష్ఠీసమాసయోః పురుషశబ్దో బద్ధముక్తావస్థ
జీవమాత్రపరః ' ద్వావిమౌపురుషౌలోకే ' ఇత్యాదిభిశ్చైతత్సుగమం
అతఃశ్రుతిలింగాద్యబాధితయా తదనుగృహీతయా గీతానిరుక్తయా పు
రుషోత్తమసమాఖ్యయాపి పురుషసూక్తోదిత సర్వకారణపురుషస్య ప
రమాత్మత్వ సర్వవ్యాపనభరణనియమనస్వామ్యాదికం తదన్యేషామధ
మత్వంచసిధ్యతి ॥ ఇదంచ ' క ఇతిబ్రహ్మణో నామ ఈశోహంసర్వదే
హినాం ॥ ఆవాంతవాంగేసంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామవాన్ ! సర్వ
త్రాసౌసమస్తంచ వసత్యత్రేతివైయతః ॥ తతస్సవాసుదేవేతి విద్వ
ద్భిఃపరిపఠ్యతే ॥ నరాజ్జాతానితత్త్వాని నారాణీతితతోవిదుః॥ తాన్యే
వచాయనంతస్య తేన నారాయణస్స్మృత ' ఇత్యాదిభిర్నిరుక్తానాంస
మాఖ్యాంతరాణాం ప్రదర్శనమ ॥ ' అజస్సర్వేశ్వరస్సిద్ధ ' ఇతివ్యా
సపఠితాసర్వేశ్వరసమాఖ్యాచ మహేశ్వరాదిసమాఖ్యామధఃకరోతి॥న
నుతిష్ఠతు సమాఖ్యాలింగంతు పురుషసూక్త ప్రతిపాద్యస్యచతుష్పా

త్స్వరూపం పరిచ్ఛిన్నత్వ మపరిచ్ఛిన్నతయామ్నాతాత్ పరతత్త్వాద
వరతాం గమయేదితివ్యోమాతీతవాదినఆహుః ॥ తన్నిరాసాయ బ్రహ్మ
రుద్రాదీనా మన్యేషాంచ సర్వవ్యాపక పరమపురుషైక దేశవర్తిత్వం
ఖ్యాపయతి కస్యాయుతేతి ॥ త్వదన్యస్య కస్యేతియోజ్యమ్ ॥ 'యస్యా
యుతాయుతాంశాంశేవిశ్వశక్తిరియంస్థితా ॥ మేరోరివాణుర్యస్యైత
ద్బ్రహ్మాండమఖిలంమునే ॥ మయిసర్వమిదంప్రోతం సూత్రేమణిగణా
ఇవ । ఇహైకస్థంజగత్కృత్స్నం పశ్యాద్యసచరాచరమ్ । పశ్యామి
దేవాం స్తవదేవదేహే సర్వాం స్తథాభూతవిశేషసంఘాన్ ॥ బ్రహ్మా
ణమీశంకమలాసనస్థ' మిత్యాదిభిర్భగవత్స్వరూపైకదేశే విగ్రహై
కదేశేచ విశ్వస్థితిరుచ్యతే । అతోవిష్ణోరేవ సర్వవ్యాపిత్వం రుద్రా
దేశ్చ తదేకదేశవర్తిత్వంసిద్ధం॥ తపసాతోషితేనైవవిశ్వరూపేణవిష్ణు
నా ॥ స్వపార్శ్వే దక్షిణేశంభోర్నివాసఃపరికల్పితః ॥ ఏవంస్వవిగ్ర
హాంశేషు తదన్యాఅపిదేవతాః ॥ నిరంకుశస్వతంత్రేణ శ్రీధరేణనివే
శితాః ॥ పురుషసూక్తేపి ' పురుషఏవేదగ్ం సర్వ ' మిత్యాదిభిరపరిచ్ఛి
న్నత్వంసిద్ధమ్ ॥ తత్ర తత్రపరిచ్ఛిన్నత్వోక్తీనాంతు* అర్భకౌకస్త్వా
త్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతిచేన్న నిచాయ్యత్వాదేవంవ్యోమవచ్చ అభివ్య
క్తేరిత్యాశ్మరథ్యః అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తం హృద్యపేక్షయాతు మను
ష్యాధికారత్వాత్ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్ అనేనసర్వగతత్వ మాయామ
శబ్దాదిభ్య ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్తత్తదుపాధ్యవచ్ఛేదనిబంధనత్వం మ
హాపురుషస్యైవ సర్వవ్యాపిత్వంచ స్థాపితమ్॥ అతాయుతాయుతేత్యా
ద్యంశక్తిరసంఖ్యాతబ్రహ్మాండతదావరణాదిమహత్తరవిభూత్యాశ్రయప్ర
దేశాతిరిక్తవిభూత్యంతరాశ్రయాపరిమితస్వరూపవైభవ సూచనార్థా
ఏతేన ప్రతిబ్రహ్మాండంబ్రహ్మరుద్రాదీనామితరేతరానభిజ్ఞత్వాదికమపి
సూచ్యతే ॥ కస్యేత్యాదినామహిమైకదేశాధిష్ఠేయత్వంవా వివక్షితమ్
'విష్టభ్యాహమిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగ' దిత్యత్ర భాష్యత

మమ మహిమ్నో యుగాయుతాంశేన విష్టభ్యాహమవస్థిత ఇతి ॥ తత్రైవ
'యస్యాయుతాయుతాంశాంశే' ఇత్యాదికముదాహృతమ్ ॥ విశ్వం కృ
త్స్నం కార్యజాతం । చిదచిత్ప్రవిభాగః చేతనాచేతనయోః ప్రకృష్టం
వైషమ్యం । తస్య విచిత్రత్వమాశ్చర్యత్వమవాంతరవిశేషో వా । దేవమ
నుష్యాదిరూపభేదేన తత్తదనుగుణజ్ఞానసుఖాదిభేదైశ్చ చేతనప్రవిభా
గః ॥ అచేతనప్రవిభాగస్తు భూతేంద్రియాదిరూపేణ భోగ్యభోగోప
కరణాదిరూపేణ చ । న చ నిర్బాధైః ప్రత్యక్షానుమానాగమైర్యథానం
భవం ప్రత్యేతవ్యః ॥ ఏవం ప్రవిభాగేన వృత్తం వ్యవస్థితస్వరూపస్థితి
వ్యాపారవత్తయా నిషణ్ణమిత్యర్థః ॥ ౧౨

వేదాపహారగురుపాతకదైత్యపీడాద్యాపద్విమోచన

మహిష్ఠఫలప్రదానైః ॥ కోఽన్యః ప్రజాపశుపతీ పరి

పాతి కస్య పాదోదకేన స శివస్స్వశిరోధృతేన ॥ ౧౩ ॥

అథ స్యాత్ యద్యపి ప్రత్యక్షశ్రుతిభిస్తత్రత్యైర్లింగైరబాధితసమా
ఖ్యావిశేషైశ్చ భగవత్పరత్వం ప్రతీయతే, తథాపి 'ఇతిహాసపురాణా
భ్యాం వేదం సముపబృంహయే' దితి స్మరణాదవిరోధాధికరణస్య చ స్వ
ష్టార్థశ్రుతివిషయత్వాత్ప్రజాపతిపశుపతిపారమ్యతత్పరబహూపబృం
హణదర్శనాచ్చ పురుషోత్తమ ఏవ పర ఇతి నిశ్చేతుం న శక్యమిత్యత్ర ప్ర
బలతమోపబృంహణప్రసిద్ధైః పరావరవివేకలింగభూతైరుదంతైరుత్త
రమాహ ॥ వేదాపహారేతి । అయం భావః సత్పరిగృహీతావిరుద్ధార్థ
సాత్త్వికపురాణాద్యుపబృంహితాభిః ప్రత్యక్షశ్రుతిభిరర్థనిర్ణయే సి
ద్ధే విరుద్ధార్థానాం రాజసతామసపురాణాదీనాం శారీరకస్మృత్యధి
కరణనిష్ఫలీకృతవిరోధాధికరణనయేన విధూననం యుక్తమ్ ॥ తద్వ్యతి
తవృత్తాంతాస్తు తామసాది పురాణోక్తత్వాద్భ్రమవిప్రలంభసంభవా
దవమంతవ్యాః ॥ మన్వాదిస్మృతిషు భగవత్పారమ్యం సువ్యక్తం 'య
ద్వై కించ మనురవదత్తద్భేషజ' మితి చ శ్రూయతే 'మన్వర్థవిపరీ

తాతు యా స్మృతిస్సా న శస్యతే" ఇతి స్మర్యతే చ । అతస్సాత్త్వికేతిహాస
పురాణాదిప్రోక్తా వేదాపహారాదివృత్తాన్తాః పరావరతత్త్వవివేకే స
మ్యఞ్చి లిఙ్గాని భవన్తీతి ॥ తదిహ నిఖిలజగదేకహేతుభూతస్స భగవాన్
"ఆనీదవాతగ్గ్ స్వధయా తదేకం, తస్మాద్ధాన్యన్న పరః కిఞ్చ నాస" "యో
బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇత్యా
దిప్రసిద్ధాయాం పూర్వాపరహిరణ్యగర్భాదిప్రళయప్రాగభావదశా
యాం మహదాదిసృష్టిక్రమేణ బ్రహ్మాణం పూర్వం విధాయ ప్రళయతి
రోహితాన్వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీవిశిష్టానావిష్కృత్య బ్రహ్మణే ప్రా
హిణోత్ ॥ అత్ర విదధాతి ప్రహిణోతీతి చ వర్తమాననిర్దేశః ప్రతిక
ల్పమేవ మేవేతి జ్ఞాపనార్థః ॥ తతశ్చ వేదచక్షుః ప్రదర్శితాం విశ్వస్య
సృష్టిం కర్తుకామే బ్రహ్మణి ప్రాచీనదుష్కృతఫలదానాయ పరమపురుషే
ణైవ సృష్టౌ మూర్తరజస్తమస్త్వేన భగవచ్ఛాస్త్రప్రతిపాదితౌ మహా
బలౌ మధుకైటభౌ "దదృశాతేఽరవిన్దస్థం బ్రహ్మాణమమితప్రభమ్ ॥
సృజన్తం ప్రథమం వేదాంశ్చతురశ్చారువిగ్రహాన్ ॥ తతో విగ్రహిణస్తాం
స్తు దృష్ట్వా తావసురోత్తమౌ ॥ వేదాన్ జగృహతూ రాజన్ బ్రహ్మణః
పశ్యతస్తదా । అథ తౌ దానవశ్రేష్ఠౌ గృహీత్వా తాన్ సనాతనాన్ ॥
రసాం వివిశతుస్తూర్ణముదపూర్ణే మహోదధౌ ॥ తతో హృతేషు వేదే
షు బ్రహ్మా కశ్మలమావిశత్ ॥ తతో వచనమీశానం ప్రాహ వేదైర్వినా
కృతః ॥ బ్రహ్మా ॥ వేదా మే పరమం చక్షుర్వేదా మే పరమం ధనమ్ । వే
దా మే పరమం ధామ వేదా మే బ్రహ్మ చోత్తమమ్ । మమ వేదా హృతా
స్సర్వే దానవాభ్యాం బలాదితః ॥ అన్ధకారా హి మే లోకా జాతా వేదైర్వి
వర్జితాః ॥ వేదైర్హృతేఽహం కిం కుర్యాం లోకాన్వై స్రష్టుముద్యతః ॥
అహో బత మహద్దుఃఖం వేదనాశనజం మమ । ప్రాప్తం దునోతి హృద
యం తీవ్రశోకామయస్త్వయమ్ ॥ కో హి శోకార్ణవే మగ్నం మామి
హాద్య సముద్ధరేత్ । ఇత్యేవం భాషమాణస్య బ్రహ్మణో నృపసత్తమ ॥ హా

రిస్తాత్రార్థముక్త్వా తాం బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం వర। తతో జగావరం జహ్నాం
ప్రాంజలిః ప్రయతః ప్రభుః ’ ఇత్యాది ॥ ‘ ఏతస్మిన్నంతరే రాజన్ దేవో
హయశిరోధరః । జగ్రాహ వేదానఖిలాన్ రసాతలగతాన్హరిః ॥ ప్రాదా
చ్చ బ్రహ్మణే రాజం స్తతస్స్వాం ప్రకృతిం యయౌ ॥ తతి స్త్రయోర్వ్యధేనా
శువేపోపాహరణేనచ। శోకాపనయనంచ క్రే బ్రహ్మణః పురుషోత్తమ ఇ
తి। పశుపతేరేవం గురుపాతకాపద్విమోచనమ్ ॥ గురువిషయం పాతకం
గురుపాతకం గురుత్వేన పాతకం వా విశేష్యతే ॥ నహి బ్రాహ్మణోత్తమ
పితృభూత బ్రహ్మశిరశ్ఛేదాదధికం పాతకం సంభావ్యతే ॥ విదుషాతిక్ర
మేవం దండభూయస్త్వంచ స్మర్యతే । నచ సర్వజ్ఞనామాసౌ నజానాతి వది-
దం స్వపాతకమ్ ॥ రుద్రేణాప్యయమేవోక్తం మాత్స్యే ‘ తతః క్రోధపర
తేన సంరక్తనయనేనచ ॥ వామాంగుష్ఠనఖాగ్రేణ ఛిన్నం తస్య శిరో
మయా ’ బ్రహ్మా ॥ యస్మాదనపరాధస్య శిరశ్ఛిన్నం త్వయా మమ । త
స్మాచ్ఛాపసమాయుక్తః కపాలీ త్వం భవిష్యసి ’ ॥ రుద్రః ॥ ‘ బ్రహ్మహా కు
ల్మితో భూత్వా చరం తీర్థాని భూతలే । తతోఽహం గతవాన్ దేవి హిమ
వంతం శిలోచ్చయమ్ ॥ తత్ర నారాయణశ్శ్రీమాన్ మయా భిక్షాం ప్రయా
చితః । తతస్తేన స్వకం పార్శ్వం నఖాగ్రేణ విదారితమ్ । మహతీ స్రవ
తీ ధారా తస్య రక్తస్య నిస్సృతా । విష్ణుప్రసాదాత్సుశ్రోణి కపాలం త
త్సహస్రధా । స్ఫుటితం బహుధా యాతం స్వప్నలబ్ధం ధనం యథా ’ ఇతి
ఏవం స్వేదజలపూరణేన కపాలమోచనంచాన్యత్రోక్తం కల్పభేదేన రు
ద్రసృష్టం తరయోజ్యమ్ ॥ అప్రాకృతే భగవద్విగ్రహే యుద్ధాది
ష్వత్ర చ రుధిరస్వేదాదికం మాయాసృష్టం మంతవ్యమ్ । రుద్రస్య చై
త్యపీడాద్యాపద్విమోచనమంధకాసురసంగ్రామే ప్రసిద్ధమ్ ॥ తదుక్తం
మాత్స్యే మహేశ్వరప్రయుక్తశస్త్రక్షతప్రభవమాంధకరుధిర బిందుభి
రంధకయూథే సంజాతే ‘ తతస్స శంకరో దేవ స్త్వంధకైరాకులీకృతః ॥
జగామ శరణం దేవో వాసుదేవమజం విభుమ్॥ తతస్స భగవాన్ విష్ణుస్సృ

స్త్రైవాక్షేసస్య రేవతీమ్ ॥ సాపపౌసకలం తేషామంధకానామసృక్ క్ష-
తా” ఇతి ॥ ఏవం రుద్రస్యాన్యదత్తవరసామర్థ్యపరిక్షోద్వృత్తవృకాసుర
దేహే రాత్స్య జనితభయవిమోచనంచ ద్రష్టవ్యమ్ ॥ అత్రేంద్రాదీనా
మపి హిరణ్యరావణదుర్వాసః ప్రభృతిజనితాపద్విమోచనముపలక్ష్యం
సభాపర్వణి చైతత్సామాన్యత ఉక్తం “ఏవమేషోసురాణాంచ సురాణా
మపి సర్వశః ॥ భయాభయకరః కృష్ణస్సర్వలోకేశ్వరేశ్వర” ఇతి ॥ ఆది
శబ్దేన దుర్జయత్రిపురవిజిగీషాద్యాపత్సంగ్రహః ॥ ఉక్తంహి మహాభా
రతే ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః । తస్మాద్ధనుర్జ్యాసంస్ప
ర్శనం సవిషేహే మహేశ్వర” ఇతి ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మేచ “త్రిపురంజ
ఘ్నుషః పూర్వం బ్రహ్మణా విష్ణుపంజరమ్ ॥ శఙ్కరస్య కురుశ్రేష్ఠ రక్షణా
య నిరూపితమ్ ॥ వాగీశేనతు శక్రస్య బలంహంతుం ప్రయాస్యత” ఇ
తి ॥ నామత్రయవిధానేన తేనైవ రుద్రస్య కాలకూటాపన్నిస్తారణంచద
ర్శితం “అచ్యుతానంతగోవింద మంత్రమానుష్టుభం పరమ్ ॥ ఓం నమ
స్సంపుటీకృత్య జపన్విషధరో హర” ఇతి ॥ బాణయుద్ధే భగవతా వాసు
దేవేన యోద్ధుం ప్రవృత్తస్యాపి రుద్రస్య ప్రశమనాస్త్రేణ యుద్ధాపన్ని
స్తారణం కృతమ్ ॥ యథోక్తం వైష్ణవపురాణే ॥ “జృంభణాస్త్రేణ గోవిం
దో జృంభయామాస శంకరమ్ ॥ తతః ప్రణేదుర్దైతేయాః ప్రమథాశ్చ
సమంతతః ॥ జృంభాభిభూతస్తు హరో రథోపస్థ ఉపావిశత్ । న శశాకత
దా యోద్ధుం కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా” ఇతి ॥ శ్రీమద్రామాయణేచ శ్రీ
పరశురామ ఆహ “హుంకారేణ మహాబాహుః స్తంభితోథ త్రిలోచ
నః । జృంభితం తద్ధనుర్దృష్ట్వా శైవం విష్ణుపరాక్రమైః ॥ అధికం మేని
రే విష్ణుం దేవాస్సర్షిగణాస్తదా” ఇతి ॥ శ్రీబదరికాశ్రమేచ యుద్ధ
ప్రవృత్తస్తాపసవేషేణ ధర్మసూనునా నరసఖేన నారాయణేన సంజిహీ
ర్షితో రుద్రః పితుః పుత్రస్యచ మధ్యం ప్రవిష్టేన చతుర్ముఖేన ప్రతి
బోధితశ్శరణముపాగతస్సర్వలోకశరణ్యేన సంరక్షిత ఇతి మహాభారతే

ప్రోక్తం ‘ ప్రసాదయామాస భవో దేవం నారాయణం ప్రభుమ్ ॥ శర
ణంచ జగామాద్యం వరేణ్యం వరదం హరిం , మిత్యాదినా ॥ తయోర్మహ-
హిష్టఫలప్రదానఞ్చ తత్రైవోక్తమ్ ॥ తథాహి కుణ్డధారోపాఖ్యానే
‘ యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణుమారాధ్య పద్మభూః ॥ పునస్త్రైలోక్య
ధాతృత్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ ’ ఇతి । ఉపాఖ్యానాంతరేచ ‘ మ
యా సృష్టః పురా బ్రహ్మా మద్యజ్ఞమయజత్స్వయమ్ ॥ తతస్తస్మై వరాన్
ప్రీతో ఽదదామహమనుత్తమాన్ ॥ మత్పుత్రత్వం చ కల్పాదౌ లో
కాధ్యక్షత్వమేవచే ’ తి ॥ యుధిష్ఠిరశోకాపనోదనే చ ‘ విశ్వరూపో
మహాదేవ స్సర్వమేధే మహాక్రతౌ । జుహావ సర్వభూతాని స్వయమాత్మా
నమాత్మనే ’ తి ॥ తథా ‘ మహాదేవస్సర్వమేధే మహాత్మా హుత్వాత్మా
నం దేవదేవో బభూవ । విశ్వాన్ లోకాన్ వ్యాప్య విష్టభ్య కీర్త్యా విరాజ
తే ద్యుతిమాన్ కృత్తివాసా ’ ఇతి ॥ ఆమనంతి చైతదేవ బహ్వృచాః
‘ అస్య దేవస్య మీఢుషో వయా విష్ణోరేషస్య ప్రభృథే హవిర్భిః విదే హి రు
ద్రో రుద్రియం మహిత్వమి ’ తి ॥ పశుపతిత్వంచ రుద్రస్య వరాపే
క్షాపూర్వకమామ్నాతమ్ ‘ సోబ్రవీద్వరం వృణా అహమేవ పశూనామ
ధిపతిరసానీతి తస్మాద్రుద్రః పశూనామధిపతి ’ రితి ॥ శ్రీనారాయణీ
యేచ సర్వదేవానాం భగవదారాధకత్వం తదధీనగతిత్వం చోక్తం ॥
‘ తం దేవా ఋషయశ్చైవ నానాతనుసమాశ్రితాః ॥ భక్త్యా సంపూజ
యంత్యేనం గతిం చైషాం దదాతి స ’ ఇతి ॥ యజ్ఞాగ్రహారాధ్యాయే చ భ
గవత ఏవ సర్వకర్మ సమారాధ్యత్వం బ్రహ్మాదీనాం సర్వేషాం తత్ప్రసా
దలబ్ధ యజ్ఞభాగత్వంచ ప్రతిపాదితం ‘ తతస్తే విబుధాస్సర్వే బ్రహ్మా తే
చ మహర్షయః ॥ వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతుమారభన్ ॥ తస్మిన్
సత్రే తదా బ్రహ్మా స్వయం భాగమకల్పయత్ ॥ దేవా మహర్షయశ్చై
వ సర్వే భాగానకల్పయన్ ॥ తే కార్తయుగధర్మాణో భాగాః ప్రథమ
సత్కృతాః ॥ ప్రాపురాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసః పర ’ మితి॥

తతశ్చైవం భగవద్వచః “ యేన యః కల్పితో భాగస్స తథా సముపాగతః।
ప్రీణోహం ప్రదిశామ్యద్య ఫలమావృత్తిలక్షణ ” మితి ॥ తథా “యజ్ఞై
ర్యే చాభియక్ష్యంతే సర్వలోకేషు వైసురాః। కల్పయిష్యంతి వోభా
గాంస్తే నరా వేదకల్పితాన్ ॥ యో మే యథా కల్పితవాన్ భాగ మస్మిన్
మహాక్రతౌ। స తథా యజ్ఞభాగార్హో వేదసూత్రే మయా కృత ” ఇతి ॥ క
ర్మణాం శైవ ప్రథమాధ్యాయే “ నిత్యమర్చ్యయసే దేవ కం దేవమధికం
తవ ॥ యస్మాన్నానస్మన్యగ్రంకృత్వా త్రిభువనేశ్వర ॥ జపహోమనమ
స్కారైస్తం వదస్వ తథా మమే ” త్యుమయా పృష్టో మహేశ్వర ఉవాచ
“ శృణు తత్త్వం మహాభాగ యథా నిత్యం నమామ్యహమ్। బ్రహ్మాద్యాను
నయశ్చైవ తపోధైర్యసమాధిభిః। అర్చయంతి సదా యం వై సదా ప
శ్యంతి సూరయః। తం వై యథాతథం వక్ష్యే త్వస్మిన్ ధర్మస్య నిర్ణయం॥
అజ్ఞానార్ణవమగ్నానాం సర్వేషామాత్మనామయమ్। విష్ణుర్ధర్మో
డుపశ్శ్రీమానుత్తారార్థ ఉదాహృత ” ఇతి ॥ శ్రీనారసింహపురా
ణే చైతత్సంగ్రహేణోక్తమ్ “ బ్రహ్మాదయస్సురాస్సర్వే విష్ణుమారాధ్య
తే పురా। స్వస్వసంపదమను(ప్రా)ప్తాః కేశవస్య ప్రసాదత ” ఇతి ॥ అథ
రుద్రస్యానీశ్వరత్వే హేత్వంతరమాహ। కస్య పాదోదకేన స శివ ఇతి ॥ అ
త్ర ద్వంద్వసమాసస్థస్యాపి పశుపతిమాత్రస్య గంగాధారణసామర్థ్యా
ద్బుద్ధ్యా నిష్కృష్య స ఇతి పరామర్శః। యద్వా స ఇతి శివసమాఖ్యా
ప్రసిద్ధిపరమ్। తథా చోక్తం శ్రీభాగవతే “ సంచింతయేద్భగవతశ్చర
ణారవింద ” మితి ప్రక్రమ్య “ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీ
ర్థేన మూర్ధ్ని విధృతేన శివశ్శివోభూ ” దితి ॥ ఉద్యోగపర్వణి చైత
భి(ప్రా)యేణోక్తం “ తత్ర గంగాం మహాదేవః పతంతీం గగనాచ్చ్యుతాం
ప్రగృహ్య ప్రదదౌ లోకే మానుషే బ్రహ్మవిత్తమ ” ఇతి ॥ స్పష్టం చైతదీ
శ్వరసంహితాయాం ఆరాధకేన బ్రహ్మణైవోక్తం “ ద్రవీభూతస్తదా
పాదో హరిభక్త్యా మహామునే ॥ గృహీత్వా ధర్మపానీయం పదం నాథస్య

తుష్టయే । క్షాళితం పరయా భక్త్యా పాద్యార్ఘ్యాదిభిరర్చితమ్ । తే
దంబు పరయా భక్త్యా దధార శిరసా హరః । పావనార్థం జటామధ్యే యో
గ్యోఽస్మీత్యవధారణాత్ । వర్షాయుతాన్యథ బహూన్న ముమోచ తథా
హర' ఇతి । యద్యేవం గంగా పశుపతేరపి పావనీ, తర్హి 'భవాంగ
పతితం తోయం పవిత్రమితి పస్పృశు' రిత్యేతత్కథం । ఇత్థం అత్ర హి
స్వతః పవిత్రత్వస్య స్ప్రష్టవ్యతా హేతుత్వముచ్యతే ॥ అశ్రుతమనా
కాంక్షితం చాన్యసంసర్గస్య తత్పవిత్రతా హేతుత్వం కల్పయితుమయు
క్తమ్ ॥ కల్ప్యమానేఽపి జ్ఞాపక హేతుత్వమాత్రం కామం కల్ప్యతాం ॥
భవేన శిరసా ధృతత్వాత్పవిత్రమితి జ్ఞాత్వా పస్పృశురిత్యర్థః । సోమా
న్యోక్త్యా చ భవస్యాన్యేషాం చ పవిత్రత్వమభిప్రేతమ్ ॥ అత ఏవ 'హర
స్య గాత్ర సంస్పర్శాత్పవిత్రత్వముపాగతే' త్యత్రాపి హరస్య శు
ద్ధిప్రదత్వముపాగతేతి బోద్ధవ్యమ్ ॥ ॥౧౩॥

కస్యోదరే హరవిరించముఖప్రపంచః కో రక్షతీమమజ
నిష్ట చ కస్య నాభేః । క్రాంత్వా నిగీర్య పునరుద్గిరతి త్వ ద
న్యః కః కేన వైష పరవానితి శక్యశంకః ॥ ॥౧౪

ఏవం తత్తద్భక్తైః పరత్వేన కల్పితయోః ప్రజాపతిపశుపత్యోర్వృ
త్తాంతైస్తయోరనీశ్వరత్వ కర్మవశ్యత్వాదికం భగవత ఏవ సర్వేశ్వర
త్వం చ దృఢీకృతం, అథ తయోస్తదన్యేషాం చానీశ్వరతయా సమ్మతానా
మవిశేషేణ పారతంత్ర్య సృజ్యత్వ సంహార్యత్వాది ప్రదర్శకైస్తామ
సాది పురాణేష్వపి ప్రసిద్ధతయా సర్వలౌకిక పరీక్షక సమ్మతైరశక్యా
పహ్నవై రాశ్చర్య చేష్టితైః పరావరతత్త్వ వివేకం ప్రతిష్ఠాపయతి ॥ క
స్యోదర ఇతి ॥ ప్రాకృత ప్రళయదశాయాం హరవిరించాదిరూపేణ స్ర
క్ష్యమాణశ్చిదచిదాత్మకః ప్రపంచః కస్యోదరే త్వదన్యస్య కస్యాంత
స్సూక్ష్మతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓ
దనః మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స' ఇత్యత్రోదనో

సేవన శబ్దవత్ ‘ గ్రసేత్సంహారసమయే జగత్ స్థావరజంగమమ్ ॥ లీల
యాఖ్యస్తు భగవాం స్తం గచ్ఛ శరణం హరి’ మిత్యత్ర గ్రసనశబ్దవచ్ఛా
శ్రోదర్శశబ్దవదౌపచారికః । ఉక్తంచ విశ్వప్రళయవేళాయాం భగవతఏ
వావస్థానం సుబాలోపనిషది ‘ కింతదాసీన్నైవేహ కించనాగ్ర ఆసీద
మూలమనాధారమిమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే దివ్యో దేవ ఏకో నారా
యణ’ ఇత్యాదిభిః । మహాభారతే ‘ బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే లోకే
చరాచరే । ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్ ॥ ఏక
స్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు’ రితి ‘ కృష్ణ ఏవ హి లోకా
నాముత్పత్తిరపి చాప్యయ’ ఇతి చ ॥ శ్రీవైష్ణవే చ పురాణే ‘ ప్రకృతి
ర్యా మయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ ॥ పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ
లీయేతే పరమాత్మని ॥ పరమాత్మా చ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః ॥ వి
ష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయత’ ఇతి ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే
చ ‘ బ్రహ్మా శంభుస్తథైవార్కశ్చంద్రమాశ్చ శతక్రతుః । ఏతదాద్యాస్త
థైవాన్యే యుక్తా వైష్ణవతేజసా । జగత్కార్యావసానేషు వియుజ్యంతే
చ తేజసా । వితేజసశ్చ తే సర్వే పంచత్వముపయాంతి చే’ తి ॥ అత్ర
‘ నారాయణే ప్రలీయంత’ ఇతి శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధేఽర్థే తాత్పర్యమ్ ।
యద్వా మహాప్రళయానంతరం మహదాదిషు చ సృష్టేషు స్రక్ష్యమాణ
హరవిరించాదీన్ భగవతా స్వవిగ్రహవిశేషాంతర్నిధాయ రక్షిత్వా తత
స్తేషాం సృష్టిరత్రోచ్యతే ॥ సృష్టేః పురుషార్థశేషతయా ధర్మాది
పురుషార్థస్య చ స్థితికాలభావిత్వాత్ తత్ప్రాధాన్య వివక్షయా క్రమ
ముల్లంఘ్యాహ కో రక్షతీమమితి । ఉక్తమిదం వైష్ణవపురాణే ‘ నహి పా
లనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్ । స్థితౌ స్థితం మహాప్రాజ్ఞ భ
వత్యన్యస్య కస్యచిత్ । సృజత్యేష జగత్ స్రష్టా స్థితౌ పాతి సనాతనః ।
హంతి చైవాంతకాలే చ రజస్సత్త్వాదిసంశ్రయ’ ఇతి ॥ ఉత్తరశ్రీరా
మాయణే చ బ్రహ్మణోక్తం ‘ తతస్త్వమపి దుర్ధర్ష స్తస్మాద్భావా

త్సనాతనాత్ । రక్షార్థం సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివా ’ నితి
‘ సోఽహం సన్న్యస్తభారో హి త్వాముపాసే జగత్పతిమ్॥రక్షాం విదధ్న్వ
భూతేషు మమ తేజస్కరో భవా ’ నితి చ ॥ ఏవం ‘న సంపదాం సమా
హారే విపదాం వినివర్తనే । సమర్థో దృశ్యతే కశ్చిత్తం వినా పురుషో
త్తమ ’ మిత్యాదీని చ ద్రష్టవ్యాని ॥ అథ ‘ బహు స్యాం ప్రజాయేయే
తి ’ త్యుక్తక్రమేణ జనిహేతుత్వమాహ అజనిష్ట చ కస్య నాభేరితి ॥ శ్రూ
యతే హి మహోపనిషది ‘ సర్వస్యాయతనం హరి ’-మిత్యారభ్య ‘య
స్యాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిర్విశ్వసృడ్విశ్వరూపః॥త మేవం వి
దిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయే ’ తి ॥ శ్రీధ
ర్మణశ్చ ‘ బ్రహ్మా వా ఇదమగ్ర ఆసీ ’ దిత్యుపక్రమ్య ‘ బ్రహ్మా వై బ్రహ్మా
ణం పుష్కరే సృజ ’ దితి ॥ ఏవం ‘ అజస్య నాభావధ్యేకమర్పితం య
స్మిన్నిదం విశ్వం భువనమధిశ్రితం విశ్వకర్మా హ్యజనిష్ట దేవః స ప్రజా
పతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవ ’ దిత్యాదిష్వపి భగవన్నాభేరేవ ప్ర
జాపతిసంభవోఽభిప్రేతః । ఉపబృంహణసిద్ధం చైతత్ ‘ అజస్య నాభా
వధ్యేకం యస్మిన్ విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ పుష్కరం పుష్కరాక్షస్య త
స్మై పద్మాత్మనే నమ ’ ఇతి ॥ భృగుభరద్వాజసంవాదే చ ‘ తతస్తేజో
మయం దివ్యం పద్మం సృష్టం స్వయంభువా ॥ తస్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్ర
హ్మా వేదమయో విధి ’ రితి ॥ స్థలాంతరే చ ‘ నారాయణో మహాయోగీ శు
భాశుభవివర్జితః । ససర్జ నాభిజం పుత్రం బ్రహ్మాణమమితప్రభమ్ ॥
తతస్స ప్రాదురభవదథైనం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ మమ త్వం నాభితో జా
తః ప్రజాసర్గకరః ప్రభుః । సృజ ప్రజాస్త్వం వివిధా బ్రహ్మన్ సజడపం
డితా ఇతి ॥ సభాపర్వణి చ ‘ అవ్యక్తో వ్యక్తలింగస్థో య ఏష భగవాన్ ప్ర
భుః ॥ పురా నారాయణో దేవః స్వయంభూః ప్రపితామహ ’ ఇత్యా
రభ్య “ తతస్స భగవాంస్తోయే బ్రహ్మాణమసృజత్స్వయ ” మితి ॥ తత్ర
హి ప్రళయార్ణవమధ్యే నాభేర్బ్రహ్మాణమసృజదితి మంతవ్యమ్ । సుప్త

ణాజ్ఞైకరసత్వాదేచ ' యత్తత్పద్మమభూత్పూర్వం తత్రబ్రహ్మావ్య
జాయత ॥ బ్రహ్మణశ్చాపి సంభూతశ్శివ ఇత్యవధార్యతామ్ ॥ శివాత్స్క-
న్దస్సమ్భవదేతత్సృష్టిచతుష్టయ ' మితి ॥ మార్కండేయశ్చ ' స్వపత
స్తస్యవైపద్మం కోటిసూర్యసమప్రభమ్ ॥ నాభిర్వినిస్సృతం తస్య త
త్రోత్పన్నః పితామహ ' ఇతి ॥ ఉత్తరశ్రీరామాయణేచ ' సంక్షిప్య
చ పురా లోకాన్ మాయయా స్వయమేవహి ॥ మహార్ణవే శయానో
ఽప్సు మాం త్వం పూర్వమజీజనః । పద్మే దివ్యేర్కసఙ్కాశే నాభ్యాముత్పా
ద్య మామపి । ప్రాజాపత్యం త్వయా కర్మ సర్వం మయి నివేశిత ' మితి ॥
శ్రీవైష్ణవేచ పురాణే ' రక్షతు త్వామశేషాణాం భూతానాం ప్రభవో
హరిః । యస్య నాభిసముద్భూతపఙ్కజాదభవజ్జగ ' దితి ॥ శ్రీవారా
హేచాగస్త్యం ప్రతిరుద్రః ' నారాయణః పరో దేవస్సత్త్వరూపీ జనా
ర్దనః । త్రిధాత్మానం స భగవాన్ ససర్జ పరమేశ్వరః ।రజస్తమోభ్యాం
యుక్తోభూద్రజస్సత్త్వాధికం విభుమ్ । ససర్జ నాభికమలే బ్రహ్మాణం కమ
లాసనమ్ । రజసా తమసా యుక్తం సోపి మామసృజత్ప్రభు ' రితి ॥ అ
త్ర త్రిధాత్మానమిత్యేతత్ స్వేన రూపేణ క్షేత్రజ్ఞద్వయవిశిష్టవేషేణ చేతి
బహుప్రమాణానుసారేణ మంతవ్యమ్ ॥ రజస్తమోయోగశ్చ తద్గుణక
ద్రవ్యాధిష్ఠాతృత్వేన భవతి ॥ శ్రీనారసింహపురాణేచ ' తత్ర సుప్త
స్య దేవస్య నాభౌ పద్మమభూన్మహత్ । తస్మిన్ పద్మే మహాభాగ వేదవే
దాంగపారగః । బ్రహ్మోత్పన్నస్స తేనోక్తః ప్రజాస్సృజ మహామతే
ఏవముక్త్వా తిరోభావం గతో నారాయణః ప్రభుః । తథేత్యుక్త్వా స తం
దేవం విష్ణుం బ్రహ్మాథ చింతయన్ ॥ ఆస్తే కించిజ్జగద్ధేతో ర్నాధ్యగచ్ఛత
కించన ॥ తావత్తస్య మహారోషా బ్రహ్మణోభూన్మహాత్మనః । తతో బా
లస్సముత్పన్న స్తస్యాం రోషసంభవః ॥ సరుదన్ వారితస్తేన బ్రహ్మణావ్య
క్తమూర్తినా ॥ నామ దేహీతి చాప్యుక్తస్తస్య రుద్రేత్యపాదధా ' దితి ॥
షష్ఠం ' సృష్ట్వా నారం తతో యమంతస్థితో హం యేనస్యాన్మే నామ నా

రాయణేతి ॥ కల్పేకల్పేతత్రశయామిభూయస్సుప్తస్యమేనాభిజం
స్యాద్యథాబ్జమ్ ॥ తత్రసుప్తస్యమేదేవి నాభౌపద్మమజాయతే ' శ్రు
తీనివచనానిద్రష్టవ్యాని ॥ నాభేరిత్యేతదుపలక్షణం మనఃప్రభృతిభ్యో
హి బ్రహ్మణోజన్మషట్కంపూర్వంప్రోక్తం॥ యథాహయశిరఉపాఖ్యా
నే ' అహంప్రసాదజస్తుభ్యంలోకధామ్నేస్వయంభువే ॥ త్వత్తోమే
మానసంజన్మప్రథమంద్విజపూజితం । చాక్షుషంమేద్వితీయంవై ఆసీ
జ్జన్మపురాతనమ్ । త్వత్ప్రసాదాచ్చమేజన్మతృతీయంవాచికంమహత్
త్వత్తోమేశ్రావణంచాపి చతుర్థంజన్మవైవిభో ॥ నాసిక్యంచైవమేజ
న్మత్వత్తఃపంచమముచ్యతే ॥ అండజంచాపిమేజన్మత్వత్తష్షష్ఠంవినిర్మి
తమ్ । ఇదంచసప్తమంజన్మపద్మజంమేఽమితప్రభ। సర్గేసర్గేహ్య
హంపుత్రస్తవత్రిగుణవర్జిత ' ఇతి ॥ అత్రైవమండజసృష్టిః మహోప
నిషదిశ్రూయతే ' ఏకోహవైనారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశానోనేమే
ద్యావాపృథివీననక్షత్రాణినాపోనాగ్నిర్నసోమోనసూర్యస్సఏకాకీన
రమేతతస్యధ్యానాంతస్థస్యైకాకన్యాదశేంద్రియాణి ' త్యారభ్య 'అథ
పునరేవనారాయణస్సోఽన్యంకామంమనసాధ్యాయత తస్య ధ్యానాంత
స్థస్యలలాటాత్స్వేదోఽపతత్ తా ఇమా ఆపస్తద్ధిరణ్మయమండమ భవత్త
త్రబ్రహ్మాచతుర్ముఖోజాయతే ' ఇతి ॥ అనంతరంరుద్రోత్పత్తిశ్చైవమ
భిధీయతే ' అథపునరేవనారాయణస్సోఽన్యంకామం మనసాధ్యాయతత
స్యధ్యానాంతస్థస్యలలాటాత్స్వేదోఽపతత్ స్వేదాద్బుద్బుదమభవత్ ।
బుద్బుదాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిఃపురుషోజాయతే ' ఇతి। మోక్షధర్మేచో
క్తమ్ ' ఏషలోకగురుర్బ్రహ్మాజగదాదికరఃప్రభుః ॥ ఏషమాతాపితా
చైవయుష్మాకంచపితామహః ॥ మయానుశిష్టోభవితాసర్వభూతవరప్ర
దః ॥ అస్యచైవానుజోరుద్రోలలాటాద్యస్సముత్థితః । బ్రహ్మానుశిష్టోభ
వితాసోఽపిసర్వవరప్రద ' ఇతి ॥ ' అథతత్రసతస్తస్యచతుర్వక్త్రస్య
ధీమతః । లలాటప్రభవఃపుత్రశ్శివఆగాద్యదృచ్ఛయే ' తి ॥ ఛాందో

గాస్త్వామనంతి । ఏరూపాణ్యాయదంతాంజయేతుభాయవిశ్వవేదసే స
హస్రాక్షాయబ్రహ్మణఃపుత్రాయజ్యేష్ఠాయశ్రేష్ఠాయ నమోఘంటాయ
కిమార్గాధిపతయేనమ ఇతి॥ శతపథేచాష్టమూర్తిబ్రాహ్మణప్రథమాంశే
సంవత్సరేకుమారోజాయత సోరోదీత్ తంప్రజాపతిరబ్రవీత్ కుమారకిం
రోదిషియచ్ఛ్రమాత్తపసోధిజాతోసీతిసోబ్రవీత్ అనపహతపాప్మావాఅ
హమస్మ్యహితనామానిమేదేహీతితస్మాత్పుత్రస్యజాతస్యనామకుర్యాత్
పాప్మానమేవాస్యతదపహంతి అపిద్వితీయం అపితృతీయం అపిపూర్వ
మేవాస్య తత్పాప్మానమపహంతి తమబ్రవీత్ రుద్రోసీతి తస్య తన్నా
మాకరోత్ అగ్నిస్తద్రూపమభవత్ అగ్నిర్వైరుద్రః యదరోదీత్ త
స్మాద్రుద్ర ఇత్యాది ॥ సేయంశ్రుతిర్భగవతాపరాశరేణోపబృంహి
తా కథితస్తామసస్సర్గోబ్రహ్మణస్తేమహామునే । రుద్రసర్గం ప్రవ
క్ష్యామి తంమేనిగదశ్శృణు । కల్పాదావాత్మనస్తుల్యం సుతంప్రధ్యా
యత స్తతః । ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకే కుమారోనీలలోహితః॥రురో
దసుస్వరంసోథద్రవంశ్చమునిసత్తమ । కింరోదిషీతితంబ్రహ్మారుదంతం
ప్రత్యువాచహ ॥ నామదేహీతితంసోథప్రత్యువాచప్రజాపతిః । రుద్ర
స్త్వందేవనామ్నాసి మారోదీర్ధైర్యమావహ । ఏవముక్తః పునస్సో
థ ప్రత్యువాచమహాతపాః । తతోన్యానిదదౌతస్మైసప్తనామాని స
ప్రభుః । స్థానానిచైషామష్టానాంపత్నీఃపుత్రాంశ్చవైవిభు రిత్యాది
నా । మోక్షధర్మేచ బ్రహ్మరుద్రసంవాదే అహంబ్రహ్మాచాద్యఈశః
ప్రజానాంతస్మాజ్జాతస్త్వంచమత్తఃప్రసూతః। మత్తోజగజ్జంగమస్థావ
రంచసర్వేవేదాస్సరహస్యాశ్చపుత్రేతి ॥ నిష్ఠానిర్ణయాధ్యాయేచ ॥ఉ
మాపతిఃపశుపతిఃశ్రీకంఠోబ్రహ్మణస్సుతఇతి। శివారాహేచ॥నారా
యణఃపరోదేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః॥తస్మాద్రుద్రోభవద్దేవిసచసర్వ
జ్ఞతాంగత ఇతి ॥ ఏవంరుద్రస్యబ్రహ్మానుజత్వేబ్రహ్మపుత్రత్వే అపిక
ల్పభేదాదుపపద్యేతే ॥ అత్రవావోర్విరోధేస్యాత్సృష్టిభేదాదియంగ

తేః ॥ అనిశ్చితార్థభావానాం నిశ్చితైస్స్యాదనాదరః ॥ అత్రైవమేవ పరావరత్వవిభాజకత్రివిక్రమవ్యాపారమాహ క్రాంత్వేతి ॥ అనేన 'యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేషు అధిక్షియంతి భువనాని విశ్వే' త్యాది ప్రతిపాదితం విగ్రహమహత్త్వాదికం చతుర్ముఖస్య తత్పదారాధకత్వం చ సూచ్యతే ॥ తదా బ్రహ్మాదిసర్వదేవానాం మనుష్యాదివత్ స్తోతృత్వం చోక్తమ్ 'సంహృష్టస్సురాణాం దివిభూతలస్థై' రిత్యాదినా ॥ అథవా క్రాంత్వేత్యనేన సర్వేషామంతర్బహిశ్చ వ్యాప్యావస్థాయ యథాస్వం తత్తత్కార్యార్థమాక్రమణం వివక్షితమ్ । అంతర్యామిబ్రాహ్మణే హి 'యః పృథివీమంతరో యమయతి య ఆత్మానమంతరో యమయతీ' త్యాదిభిస్సర్వతత్త్వాధిష్ఠాతృత్వముక్తం । సుబాలోపనిషది చ 'యః పృథివీమంతరే సంచర' న్నిత్యాదిభిస్స ఏవార్థ ఉక్తః । అంతే చ విశేషితం 'ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః' ఇతి అన్యమపి నిగరణాదికమద్భుతబ్రహ్మరుద్రాద్యశక్యమాశ్చర్యవ్యాపారమాహ నిగీర్య పునరుద్గిరతి త్వదన్యః క ఇతి । యథోక్తం శ్రీసాత్వతే త్యజంతమాహరంతం చ శ్వాసోచ్ఛ్వాసద్వయేన చ । ఆబ్రహ్మభవనం సర్వం కర్త్రప్రాధానికం హి యదితి ॥ ఉద్గిరతీతి వర్తమాననిర్దేశః క్వచిత్కాచిత్కల్పే తథాప్రవృత్తిప్రవాహజ్ఞాపనార్థః ॥ తస్య యథాపూర్వత్వద్యోతనాయ పునశ్శబ్దః ॥ ఏవం సంహార్యత్వసంహర్తృత్వరక్ష్యత్వరక్షకత్వజన్యత్వజనకత్వాధిష్ఠేయత్వాధిష్ఠాతృత్వాదివైధర్మ్యవర్గైరుక్తైరనుక్తైశ్చ పురుషనిర్ణయాదిషు ప్రపంచితైర్హేతుభిస్త్వదన్యేషు క్వచిదపి స్వాతంత్ర్యశంకా చ న స్యాదితి నిగమనాభిప్రాయేణాహ కే న వేతి । త్వదన్యేనేతి విశేషణీయమ్ । వాశబ్దశ్చకారార్థః, అన్యస్య సర్వస్యాత్యంతాసంభావితత్వద్యోతనార్థో వా ముక్తేషు నిత్యేషు చ శక్తిభూయస్త్వేపి సర్వశరీరిత్వాది లక్షణం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి కిముత క్షేత్రజ్ఞేషు హరవిరించాదిష్విత్యభిప్రాయేణ నిర్దిశతి ఏష ఇతి ॥ అత్ర

ష్ట ర్వేషామాధారతయానియంతృతయా శేషితయాచాధికః పరః తద్వాన్
పరబ్రహ్మ ॥ ప్రామాణికానాం దృఢతరబహుప్రమాణసిద్ధేర్థేఽతద్విప
రీతశంకాపినోత్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రశంకాప్రతిక్షేపః ॥ అథ
హ్యాసుందమతీనాం శ్రుత్యంతరేషు పరాంతరసద్భావశంకాసంభవేపి పూ
ర్వోక్తైరేవ న్యాయైస్తన్నిరాసమభిప్రేత్య కేనేత్యాదికముచ్యతే । ఉ
పబృంహణైశ్చైతత్సిద్ధం । యథాశ్వమేధికే వైష్ణవధర్మశాస్త్రే ‘ అ
నాశ్రితో’ప్యచ్ఛ్రయో నాస్తి ముఖ్యమాశ్రయమాశ్రయేత్ రుద్రం స
మాశ్రితా దేవా రుద్రో బ్రహ్మాణమాశ్రితః । బ్రహ్మామామాశ్రితో రాజన్
నాహం కంచిదుపాశ్రితః । మమాశ్రయో నకశ్చిత్తు సర్వేషామాశ్రయో
హ్యహమ్ ॥ ఇదం రహస్యం కౌంతేయ ప్రోక్తవానహమవ్యయ ’ మితి।
శ్రీహరివంశే చ దేవాన్ప్రతి రుద్రః ‘ ఏత దేవపరం వస్తు నైతస్మాత్ప
రమస్తి హః । ఏవమేవవిజానీధ్వమేతద్వః పరమం తప ’ ఇతి ‘ ఓమిత్యే
వం సదా విప్రాః పఠధ్వం ధ్యాత కేశవ ’ మితి ‘ ఉపాస్యాయం సదా వి
ప్రా ఉపాయోస్తి హరేస్స్మృతా ’ విఠితి చ ॥ శ్రీవరాహే ‘ రుద్రాదిత్యా
వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వే నామరుతశ్చోష్మపాశ్చ । సర్వే భవన్తం శర
ణం గతాస్స్మః కురుష్వనూజ్యానిహ విశ్వమూర్తే ’ ఇతి ॥ తత్రైవ ॥
‘ నారాయణాత్పరో దేవో నభూతో నభవిష్యతి । ఏతద్రహస్యం వే
దానాం పురాణానాంచ సత్తమ ’ మితి ॥ బ్రాహ్మే ‘ సర్వే విష్ణుమ
యా దేవాస్సర్వే విష్ణుమయా గణాః । నహి విష్ణుసమా కాచిద్గతిరన్యా వి
ధీయతే ॥ ఇత్యేవం సతతం వేదా గాయన్తే నాత్ర సంశయ ’ ఇతి ॥ ఆ
దిత్యపురాణే బ్రహ్మా ‘ అహం విష్ణోస్తు సమ్భూతస్స చ సర్వమయో హరిః ।
నతస్య పరతో భూతం విద్యతే యత్తదుత్తమమ్ ॥ పురాణేషు ద్విజశ్రేష్ఠా
దశస్వష్టాసు నాన్య ’ ఇతి ॥ తత్రైవ కాలనేమివధే రుద్రః ‘ యోసౌ
సాక్షాద్వేదమూర్తిర్యత్ర వేదాః ప్రతిష్ఠితాః । తం యామ శరణం వి
ష్ణుం సర్వే సేన్ద్రా దివౌకస ’ ఇతి ॥ ॥ ౧౮ ॥

త్వాం శీలరూపచరితైః పరమప్రకృష్టసత్త్వేన సాత్త్వికతయా ప్రబలైశ్చ శాస్త్రైః । ప్రఖ్యాతదైవపరమార్థవిదాం మతైశ్చ నైవాసురప్రకృతయః ప్రభవన్తి బోద్ధుం॥౧౫॥

ఏవం చతుర్భిః పఞ్చభిర్వా శ్లోకైః ప్రదర్శితం భగవత్పరత్వం యది ప్రామాణికం తర్హి శ్రుతశాస్త్రాస్సర్వేపి కిం తథా నాధ్యవస్యన్తి కథం చ లోకే నిరీశ్వరవాదస్త్రిమూర్తిసామ్యైక్యోత్తీర్ణపక్షాశ్చ ప్రాదుష్ష్యురిత్యత్ర పరేషాం భగవత్ప్రతిపత్త్యభావే హేతుమాహ ॥ — త్వాం శీలేతి ॥ ఏతేన మూర్ఖాన్ ప్రతిశోచతి । తన్మధ్యే సర్వస్య భగవదనుభవలాభాత్ప్రియతే చ । త్వాం మహద్భ్యోపి మహీయస్త్వేన పూర్వోక్తం । శీలమిహ మహత్తరస్యాపి మందతరైస్సహ నీరన్ధ్రసంశ్లేషః । రామకృష్ణాద్యవతారేషు శబరీగోపాలాదివృత్తాన్తైస్తత్ప్రసిద్ధిః । తైరేవ తత్రతత్ర మహత్త్వమపి సూచ్యతే । రూపం 'ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్', 'తస్య హైతస్య పురుషస్య రూపం యథా మాహారజతం వాసః' ఇత్యాదిషు దివ్యభూషణాధ్యాయాదిషు చాప్రాకృతత్వేనాకర్మహేతుకత్వేన విశ్వాధారతయా శుభాశ్రయత్వేన చ ప్రసిద్ధమ్ । అత్ర కేచిద్భగవత్స్వరూపమేవ వా తద్గుణభూతజ్ఞానబలాదికం వా పరవ్యూహాదిరూపతయా ప్రకాశత ఇతి పక్షస్తు తత్ర తత్ర పృథఙ్నిర్దేశస్య బాధకాభావాన్నిర్వికారత్వనిరవయవత్వాదిశ్రుతివిరోధాత్ 'పంచోపనిషన్మన్త్రవిగ్రహమ్ । షాడ్గుణ్యవిగ్రహం దేవ' మిత్యాదేరన్వయానర్హపదసమభివ్యాహారస్య పరస్పరవిరుద్ధస్యాన్యథైవోపపత్తేశ్చ నిరస్తః । చరితాని క్షాన్త్వేత్యాదినా పూర్వోక్తాన్యనుక్తాని చ మహార్ణవనిమగ్నవసుంధరోద్ధరణామృతమథనప్రముఖాన్యతిమానుషదైవతానిచేష్టితశతాని । పరమప్రకృష్టసత్త్వేన అధికోత్కృష్టసత్త్వగుణేనేత్యర్థః । నను బ్రహ్మాదిష్వేవ సత్త్వరజస్తమసాం ప్రత్యేకముత్తమమధ్యమాధమభేదేన నవధాగతిర్మనునోక్తా । భగవతస్తు 'సత్త్వా

దయోనసంతీశేయత్రహిప్రాకృతాగుణాః' ఇతి సత్త్వగుణోఽపి ప్ర
తిషిధ్యతే తత్కథమిత్యాశఙ్క్యతదుక్తిః । ఇత్థం క్షేత్రజ్ఞానాంహి ప్రకృష్ట
ప్రాకృతసత్త్వగుణసమ్పత్తిః భగవత్కటాక్షాధీనేతి ప్రాగేవ
ప్రతిపాదితమ్ । తదిహస్వప్రవర్త్యేన మోక్షోపయుక్తసత్త్వేనేత్య
ర్థః । అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వసమాశ్రయత్వంవావివక్షితమ్ । తామస
పురాణాదీనాంతత్త్వబోధకత్వంనాస్తీత్యభిప్రాయేణాహ సాత్త్వికత
యేతి ॥ పౌరుషేయశాస్త్రాణాం స్వమూలభూతపురుషగుణభేదేన సా
త్త్వికత్వాదివ్యపదేశః । సత్త్వాదీనాంకార్యభేదశ్చ భగవతైవగీతః 'స
త్త్వాత్సంజాయతేజ్ఞానం రజసోలోభఏవచ । ప్రమాదమోహౌ తమ
సోభవతోఽజ్ఞానమేవచేతి' సాత్త్వికరాజసతామసబుద్ధిభేదశ్చ 'ప్ర
వృత్తించనివృత్తించకార్యాకార్యేభయాభయే । బన్ధంమోక్షంచయావే
త్తి బుద్ధిస్సాపార్థసాత్త్వికీ ॥ యయాధర్మమధర్మంచ కార్యంచా
కార్యమేవచ । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సాపార్థరాజసీ ॥ అధ
ర్మంధర్మమితియామన్యతేతమసావృతా । సర్వార్థాన్విపరీతాం
శ్చ బుద్ధిస్సాపార్థతామసీ' తి శ్లోకత్రయేణోక్తః ॥ మనుశ్చ ॥
'యావేదబాహ్యాస్స్మృతయో యాశ్చకాశ్చకుదృష్టయః । సర్వాస్తాని
ష్ఫలాఃప్రేత్యతమోనిష్ఠాహితాస్స్మృతాః' ఇతి ॥ పురాణేషుచసాత్త్వి
కాదివిభాగోమాత్స్యేప్రోక్తః 'సంకీర్ణాస్తామసాశ్చైవ రాజసా
స్సాత్త్వికాస్తథా । కల్పాశ్చతుర్విధాఃప్రోక్తాః బ్రహ్మణోదివసా(శ్చ
తే)త్యయే । యస్మిన్కల్పేతుయత్ప్రోక్తంపురాణంబ్రహ్మణాపురా ॥
తస్యతస్యతుమాహాత్మ్యంతత్స్వరూపేణవర్ణ్యతే। అగ్నేశ్శివస్యమా
హాత్మ్యంతామసేషుప్రకీర్త్యతే ; రాజసేషుచ మాహాత్మ్యమధికం
బ్రహ్మణోవిదుః । సంకీర్ణేషుసరస్వత్యాః పితౄణాంచ నిగద్యతే ॥
సాత్త్వికేష్వథకల్పేషుమాహాత్మ్యమధికంహరేః । తేష్వేవయోగసం
సిద్ధాగమిష్యంతిపరాంగతి'మితి ॥ తస్మిన్నేవప్రదేశాంతరేపిసం

కీర్ణాస్తామసాశ్చైవ రాజసాస్సాత్త్వికాస్తథా । రజస్తమోమయాస్తద్వత్త్రయస్త్రయ ఉదాహృతాః। సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పిత్రూణాం వ్యుష్టిరుచ్యతే॥ అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం తామసేషు దివాకృతేః(రవేః) రాజసేషు చ మాహాత్మ్యమధికం బ్రహ్మణస్స్మృతమ్ ॥ సాత్త్వికేష్వధికం తద్వద్విష్ణోర్మాహాత్మ్యముచ్యతే। తేష్వేవ యోగసంసిద్ధా గమిష్యన్తి పరాం గతి"మితి ॥ కౌర్మే చ "అసంఖ్యాతాస్తథా కల్పా బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకాః । కథితా హి పురాణేషు మునిభిః కాలచిన్తకైః ॥ సాత్త్వికేషు చ కల్పేషు మాహాత్మ్యమధికం హరేః । తామసేషు శివస్యోక్తం రాజసేషు ప్రజాపతే"రితి ॥ తదిహ సాత్త్వికాని పురాణాని సత్త్వైకమూలతయా కార్త్స్న్యేనావిప్లుతజ్ఞానానీతి తేషాం ప్రాబల్యమ్। వేదవిరుద్ధైస్తామసతన్త్రైః పర(త)త్త్వాపహ్నవః పరావరతత్త్వవిపర్యాసాదికల్పనం చ తర్కపాదేన నిరస్తమ్। యచ్చేదం సాత్త్వికపురాణాదివిభాగప్రకరణం తత్సాత్త్వికమిత్యేవమన్తవ్యం బాధకాభావాత్ గుణస్వభావౌచిత్యాత్ పరస్పరవిరుద్ధార్థపురాణబలాబలవివేకాపేక్షాయాం తద్వ్యవస్థాపకతయైవ ప్రవృత్తత్వాచ్చ । ఏవం తామసేతిహాసేపి తామసపురాణన్యాయస్సంచారణీయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రబలైశ్చ శాస్త్రైరితి ప్రాబల్యోక్త్యా బహువచనేన చానన్యపరశ్రుతిస్మృతీనాం భారతరామాయణాదీతిహాసానాం చ తదనుగుణానాం పాద్మవైష్ణవభాగవతనారదీయమార్కండేయవరాహవామనమాత్స్యగారుడబ్రహ్మాండనారసింహాదిపురాణానామన్యోన్యసామరస్యమపి వ్యజ్యతే ॥ "అష్టాభిః కథ్యతే విష్ణుర్దశభిః కథ్యతే శివ" ఇతి వచనం త్వనాప్తం దృశ్యమానవిరోధాత్ హిరణ్యగర్భాదిప్రతిపాదకపురాణవిభాగవచనైర్బాధాచ్చ ॥ ఆస్తామేతత్సర్వమ్ "మహాజనో యేన గతస్స పన్థా" ఇత్యుక్తమయత్ననిశ్శ్రేయససాధనం భగవత్పారమ్యపక్షే సిద్ధమిత్యాహ ప్రఖ్యాతైరితి। ప్రబలైశ్చ శాస్త్రైరిత్యనేనైవ గతార్థత్వేపి తదన్తర్గతసాభిసన్ధికక

విషయవాక్యవిశేషమాత్రేణాపి పరతత్త్వనిర్ణయస్సులభ ఇత్యభిప్రాయేణ మహర్షిమతానాం పృథగుపాదానమ్ । ప్రఖ్యాతాశ్చ తే వైదపరమార్థవిదశ్చేతి కర్మధారయః । ప్రఖ్యాతశబ్దేన వేదవైదికపరిగ్రహప్రకర్షాదాప్తతమత్వం సూచ్యతే । దైవశబ్ద ఇహ దేవతార్థః 'న దైవం కేశవాత్పరం' మితివత్ । పరమార్థశబ్దో త్ర యాథార్థ్యపరః దేవతాపారమార్థ్యం. చేతిహాసాది ప్రమాణసూచనార్థత్వాత్ ॥ వక్తౄణాం తన్మతానాంచ భూయస్త్వవ్యంజనార్థముభయత్ర బహువచనమ్ ॥ తత్ర తావత్పృథివీశ్రోత్రిజన్మా పితామహాదత్తవరో భగవాన్వాల్మీకిరాహ 'స హి దేవైరుదీర్ణస్య రావణస్య వధార్థిభిః । అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణుస్సనాతనః ॥ అధికం మేనిరే విష్ణుం । వ్యక్తమేష మహాయోగీ పరమాత్మా సనాతనః' ఇత్యాది ॥ 'యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా' మిత్యాద్యుక్తం పరం బ్రహ్మ త్వమేవేతి రామావస్థం భగవంతం ప్రత్యుచ్యతే 'అక్షరం బ్రహ్మ సత్యం త్వ' మిత్యాది ॥ బ్రహ్మలక్షణం చాభిప్రేత్యోక్తం 'త్వం త్రయాణాం హి లోకానామాదికర్తా స్వయం ప్రభు' రితి ॥ 'జగత్సర్వం శరీరం తే' ఇత్యనేన ఘటకశ్రుతీనామర్థో దర్శితః । 'అహం తే హృదయం రామ' ఇతి బ్రహ్మణో వాక్యం 'పుత్రో హి హృదయ' మితి శ్రుతిప్రసిద్ధ్యా తస్య భగవత్పుత్రత్వం వ్యనక్తి ॥ ఉత్తరశ్రీరామాయణే చ భగవతః పరమకారణత్వం పితామహోత్పాదకత్వం చ ప్రాగేవోదాహృతం ॥ 'కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ । కో హ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్భవే' దితి స్వపిత్రా పరాశరేణాపి స్తుతః పంచమవేదప్రణేతా శారీరకసూత్రకారో ప్యాహ 'కాలస్య చ హి మృత్యోశ్చ జంగమస్థావరస్య చ ॥ ఈశతే భగవానేకస్సత్యమేతద్బ్రవీమి తే । కృష్ణ ఏవ హి లోకానాముత్పత్తిరపి చాప్యయః । కృష్ణస్య హి కృతే భూతమిదం విశ్వం చరాచరమ్ । జ్యోతీంషి శుక్లాని చ యాని లోకే త్రయో లోకా లోక

పాలాస్త్రయీచ । త్రయో౽గ్నయశ్చాహుతయశ్చ పంచ సర్వే దేవా దేవకీపుత్రఏవ । తత్త్వంజిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోముఖైః ॥ తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః పరః । సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే । వేదాచ్ఛాస్త్రం పరం నాస్తి న దైవం కేశవాత్పరం । ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః । ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదే"తి ॥ భగవద్గీతానుగీతాదిభిర్మోక్షధర్మేచ తైస్తైస్సంవాదైరైదంపర్యేణ భగవత ఏవ పరత్వం ప్రపంచితం॥ ఆశ్వలాయనేన సూత్రకృతా 'నమశ్శౌనకాయే'త్యాచార్యత్వేనాభివందితశ్శౌనకో౽పి శ్రీవిష్ణుధర్మే సర్వత్ర భగవతః పరత్వం ప్రాచిఖ్యపత్ ॥ మోక్షోపాయవిధానే చైవం త్యాజ్యముపాదేయం చ వ్యభజ్యత 'ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతా జగదంతర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః । యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాంతర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః । పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః । నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ యస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవత్ । ధ్యేయం ధ్యానవిదాం సమ్యక్ తద్విష్ణోః పరమం పద"మితి ॥ తథా 'శ్రూయతాం తు నరవ్యాఘ్ర వేదవేదాంతనిశ్చయః । యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః పుండరీకాక్షసంజ్ఞితః । స విష్ణుః పరమం బ్రహ్మ యతో నావర్తతే పున"రితి । భగవదర్చావతారమాహాత్మ్యమప్యేవమాహ 'యాదృశేతు మనస్స్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః । నృసింహవామనాదీనాం తాదృశం కాగయోద్బుధః ॥ సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణామ్ ॥ కృత్వాత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః । తస్యాం బ్రహ్మ సమారోప్య మనసా తన్మయో భవేత్ । తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచింతయేత్ ॥ విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీ"మితి ॥ అత్ర ప్రతిష్ఠాదివశాన్ముఖ్యావతారరూపత్వం వివక్షితమ్ ॥ ఉక్తం హి భగవచ్ఛా

త్రే ‘సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్యం సంస్థితం మంత్రబింబయోః । తేనోక్తో భగవాన్ సాక్షాన్నోపచారధియా క్వచి’దితి ॥ జితంతే స్తోత్రే చ భగవత ఏవ జగత్కారణత్వమోక్షప్రదత్వాదికం ప్రదర్శయత్ ॥ దేవతాపారమార్థ్యంచ ‘యథావద్వేత్స్యతే భవాన్’ ఇతి శ్రీవైష్ణవే పురాణే పులస్త్యవసిష్ఠాభ్యాం లైంగే చ బ్రహ్మణా దత్తవర ఇతి ప్రసిద్ధః పరాశరశ్చ ‘విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతం జగత్తత్రైవ చ స్థితం ॥ స్థితిసంయమకర్తాసౌ జగతోఽస్య జగచ్చ సః’ ఇతి ప్రధానం ప్రతిపాద్యం సంగృహ్యాత ఏవ బహుధా స్థాపయామాస ॥ ‘యద్వైకించ మనురవద’దిత్యాది ప్రఖ్యాతమనుబృహస్పతి దక్షాదివాక్యానిచ పూర్వమేవోపాత్తాని ॥ ఏతేషు మతేష్వేకైకమేవ తత్త్వనిర్ణయాయ పర్యాప్తమ్ ॥ కింపునః పూర్వోక్తైస్సకలరూపాదిభిః పరస్పరంచ సముచ్చితమిత్యభిప్రాయేణ మన్త్రైశ్చేత్యుక్తం ॥ ఆసురీతామసీప్రకృతిర్యేషాంత ఆసురప్రకృతయః తామసప్రకృతిత్వాద్బోద్ధుం న శక్నువంతీత్యర్థః । ఆసురపదోపాదానం రాక్షసీమాసురించేతి సహోక్త్యోపలక్షణమ్ । దర్శితశ్చ దైవాసురసర్గవిభాగో భగవతా ‘ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసురఏవచే’త్యాదినా । ఉక్తంచ శౌనకేన ‘ద్వివిధో భూతసర్గోయం దైవ ఆసుర ఏవ చ ॥ విష్ణుభక్తిపరో దైవో విపరీతస్తథాసుర’ ఇతి ఆదిత్యపురాణే చ ॥ ‘దేవానాంచ పరో ధర్మస్సదాయజ్ఞగతాః క్రియాః । స్వాధ్యాయస్తత్త్వవేదిత్వం విష్ణుపూజారతిస్తథా ॥ దైత్యానాం బహుమానిత్వం మాత్సర్యం సత్స్వసత్క్రియా । నిందనం వేదశాస్త్రాణాం హరభక్తిరనుత్తమే’తి ॥ తథా ‘తస్మిన్నపి హరౌ విప్రస్వబుద్ధ్యా యేన మోహితాః । కీర్తయిష్యంతి తే దేవా మంతవ్యాస్త్వితరే సురా’ ఇతి ॥ బోద్ధుమిత్యత్ర సర్వపరిబృఢత్వేనేత్యుపస్కార్యమ్ ॥ నప్రభవంతీత్యనేన తామసప్రకృతిపరవశత్వం వ్యజ్యతే । అవధారణేన కాలాంతరేఽప్యతద్దృఢీక్రియతే ॥ ఉక్తంహి మనునా ‘యంతుకర్మణియ

స్తికా స న్యయుఙ్క్త ప్రథమం విభుః । తదేవ చ పునర్బ్రజే సృజ్యమానః పునః పున' రితి ॥ మహాభారతే చ 'న గాథాగాథినం శాస్తి బహు చేదపి గాయతి । ప్రకృతిం యాంతి భూతాని కులింగశకునిర్యథే' తి 'జన్మాంతరసహస్రేషు యా బుద్ధిర్భావితా పురా । తామేవ భజతే జంతురుపదేశో నిరర్థకః' ఇతి చ ॥ న హి శాస్త్రైస్సద్భిర్బహుళ ఉపదిష్టైరపి తేపి సత్త్వోత్కర్షనిమిత్తభగవద్భక్తిరహితానాం రావణదుర్యోధనప్రభృతీనాం తత్త్వాధ్యవసాయస్సంపద్యతే । యథాహ సంజయః 'విద్యా రాజన్న తే విద్యా మమ విద్యా న హీయతే ॥ విద్యాహీనస్తమోధ్వస్తో నాభిజానాసి కేశవమ్ ॥ మాయాం న సేవే భద్రం తే న వృథాధర్మమాచరే । శుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దన' మితి ॥ న చ జగత్యబోద్ధారస్సంతీత్యేతావతా ప్రమాణసిద్ధార్థో న స్యాదన్యథా వా స్యాదితి భావః ॥ ॥౧౫॥

ఉల్లంఘితత్రివిధసీమసమాతిశాయిసంభావనం తవ పరి
బ్రఢిమస్వభావమ్ । మాయాబలేన భవతాపి నిగుహ్య
మానం పశ్యంతి కేచిదనిశం త్వదనన్యభావాః ॥౧౬॥

అథ సర్వప్రతిపత్త్రభావనిబంధనం చోద్యం తత్స్వభావేన పరిహరన్ పరసమృద్ధిప్రయోజనతయా సత్త్వస్థానాం భగవదనుభవలాభేన సంతుష్యతి । ఉల్లంఘితేతి ॥ యద్వా 'త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదం జగత్ । మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయ' మితి సర్వైరవేద్యతయా స్వేనైవోక్తం భగవంతం కథం కేచిజ్జానీయురితి శంకాయాం తత్ప్రబోధహేతురిహోచ్యతే । పూర్వశ్లోకే పరిజిహీర్షార్థం భగవత్తత్త్వానవగమహేతురుక్తః అత్ర తూపాదిత్సార్థం తజ్జ్ఞానకారణోక్తిః । సీమాపరిచ్ఛిత్తిః సా చాత్ర దేశతః కాలతో విషయతశ్చ త్రివిధా ॥ సమశ్చాతిశాయీ చ సమాతిశాయినౌ త్రివిధసీమ్నః సీమాతిశాయినోశ్చ సంభావనోల్లంఘితా యేన తథోక్తః । అన్యేషాం హి ప్రభు

త్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం అతఏవసమాధికసంభావనాయుక్తమ్ ॥ త త్వత్తు 'సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ' 'నమోనేనకశ్చనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే' 'నత్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః' 'నాస్తినారాయణసమ' ఇత్యాదిప్రసిద్ధస్య ॥ పరిబృఢిమన్స్వభావం ప్రభుత్వరూపం యావత్స్వరూపభావినంధర్మమ ॥ ప్రభౌపరిబృఢఇతినిపాత్యతే ॥ మాయాబలేన గుణమయప్రకృతిసామర్థ్యేన । శ్రూయతేహి 'అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః॥ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితి ॥ స్వయంచాహ 'దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయే'తి ॥ జితంతేస్తోత్రేప్యుక్తమ్ 'అధ్యక్షశ్చానుమంతాచగుణమాయాసమావృత' ఇతి ॥ ఉక్తంచచతుశ్లోక్యామ్ 'యవనికామాయాజగన్మోహినీ'తి యద్వా అత్రమాయాబలశబ్దేన స్వాసాధారణాప్రాకృతవిగ్రహైకమత్స్యకూర్మాదిసాజాత్యభ్రమజనకశక్తిప్రకర్షఉచ్యతే ॥ యథోక్తం 'అవజానంతిమాంమూఢామానుషీంతనుమాశ్రితమ్ । పరంభావమజానంతోమమభూతమహేశ్వరమ్ ॥ ఈశన్నపిమహాయోగీ సర్వస్యజగతః ప్రభుః । కర్మాణ్యారభతేకర్తుం కీనాశఇవదుర్బలః తేనవంచయతేలోకాన్ మాయాయోగేనకేశవ' ఇతి ॥ భవతాపి 'ఆత్మానంమానుషంమన్యే రామందశరథాత్మజమ్ । అహంవో బాంధవో జాత' ఇతి స్వవాక్యేనాపి మోహయతాసర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినాపీతిభావః । భవతాపి బలేనేతిత్వద్బలమేవ స్వబలముపాదాయ త్వత్సేవాయాం ప్రవృత్తాస్తాం ఏమపి స్వవశీకృత్య త్వత్తోపి బలీయాంసోభవంతీతిభక్తానాం ప్రభావాతిశయవ్యంజనార్థోపిశబ్దః । నిగుహ్యమానం నితరాం ప్రచ్ఛాద్యమానమ్ । పశ్యంతిశాస్త్రతః ప్రథమంవిశదమవగచ్ఛంతిపశ్చాద్యోగబలేన సాక్షాత్కుర్వంతిచ । యథాహసనత్సుజాతః 'యోగినస్తంప్రపశ్యంతి భగవంతంసనాతన' మితి ॥ కేచిదితిదు

ర్లభత్వసూచనార్థం । గీయతేహి ‘ సమహాత్మా సుదుర్లభ ’ ఇతి॥ శ్రీపౌష్కరేచ ‘ దుర్లభాభగవద్భాగభావినోభువిమానవాః । తత్ద్దర్శనాత్తదాలాపాత్సులభంశాశ్వతంపద ’ మితి॥ అనిశంసర్వజనమోహనే కలియుగేపీతిభావః ॥ ఉక్తంహిభగవతాశౌనకేన ‘ కలౌ కృతయుగంతస్య కలి స్తస్యకృతేయుగే । యస్యచేతసిగోవిందోహృదయేయస్యనాచ్యుత ’ ఇతి ॥ త్వదనన్యభావాఃత్వదేకవిషయచిత్తవృత్తయః ॥ ప్రయోజనాంతరశరణ్యాంతరత్యాగినఇతిభావః । శ్రూయతేహి ‘ యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య ’ మిత్యారభ్య ‘ యద్భూతయోనింపరిపశ్యంతి ధీరాః॥జ్ఞానప్రసాదేనవిశుద్ధసత్వ స్తతస్తుతం పశ్యతేనిష్కలం ధ్యాయమానః॥నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్య ’ ఇత్యారభ్య ‘ తస్యైషఆత్మా వివృణుతేతనూంస్వాం। తందుర్దర్శంగూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితంగహ్వరేష్ఠంపురాణమ్ । అధ్యాత్మయోగాధిగమేనదేవంమత్వాధీరోహర్షశోకౌజహాతీ ’ తి ॥ ‘ ఏషసర్వేషుభూతేషు గూఢోత్మానప్రకాశతే । దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యాసూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శిభిః॥ సావధ్యాయశ్చక్షురుతఏకమస్యయోగోద్వితీయమభివీక్షణాయ।అధ్యయనమనననయనోన్యద్రష్టానమాంసచక్షురభివీక్షతేత ’ మితి । స్మర్యతేచ ‘యే తమేవప్రపద్యంతేనతేముహ్యంతిమానవాః । భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోర్జున॥జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచపరంతపే’తి॥

యదండమండాంతరగోచరంచయద్దశోత్తరా
ణ్యావరణానియానిచ । గుణాఃప్రధానంపురు
షఃపరంపదంపరాత్పరంబ్రహ్మచతేవిభూతయః

ఉక్తప్రకారం పరిబృఢత్వమనితరసాధారణవిభూతిమహిమ్నాస్థిరీకరోతి ॥ యదండమితి ॥ యత్ పితామహాత్పత్తిస్థానతయాప్రసిద్ధం॥ చతుర్దశభువనావరణహేమకటాహరూపమండమ్ । ఏకవచనమిహసముదాయాభిప్రాయమ్ ॥ ‘ అండానాంతుసహస్రాణాం సహస్రా

ణ్యయుతానిచ । ఈదృశానంతథాతత్రికోటికోట్యయుతానిచే ' తిపు
రాణోక్తేః ॥ అండాంతరమేవగోచరోయస్యతదండాంతరగోచరం
ఉదుంబరమశకవదదృష్టబాహ్యప్రదేశం అండాధిపతిప్రభృతిచతు
ర్విధజంతుజాతం తద్భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదికంచ । దశోత్త
రాణ్యావరణాని తోయప్రభృతీని । ఉక్తంహి ‘ దశోత్తరేణపయసా
మైత్రేయాండంచతద్వృతమ్ । సర్వోంబుపరిధానోసౌవహ్నినావేష్టి
తోబహిః ॥ వహ్నిశ్చవాయునావాయుర్మైత్రేయనభసావృతః । భూ
తాదినానభస్సోపిమహతాపరివేష్టితః ॥ దశోత్తరాణ్యశేషాణి మైత్రే
యైతానిసప్తవై ॥ మహాంతంహిసమావృత్య ప్రధానంసముపస్థితమ్ ।అ
నంతస్యనతస్యాంతస్సంఖ్యానంచాపివిద్యతే ॥ తదనంతమసంఖ్యాతప్ర
మాణంచేతివైముతః । హేతుభూతమశేషస్య ప్రకృతిస్సాపరామునే '
ఇతి ॥ యచ్ఛబ్దానామిహప్రతినిర్దేశోయథార్హమధ్యాహర్తవ్యః
గుణాః బంధకారణత్వేన చతుర్దశాధ్యాయేగీతాః సత్త్వాదయఃప్రకృ
తిధర్మాః । అత్రగుణానాం పృథగుక్త్యా సామ్యావస్థంగుణత్రయమే
వ ప్రకృతిరితి సాంఖ్యమతంనిరస్తమ్ । ప్రధానం మహదాదివికార
రహితత్రిగుణద్రవ్యభాగః । అండాంతరగోచరమితి క్షేత్రజ్ఞవ్యష్టినా
మప్యుక్తతయా పురుషశబ్దఇహ ‘ దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలం తిలేతద్వ
త్పుమానపి । ప్రధానేవస్థితోవ్యాపీ ' త్యాదిభిః ప్రకృతివ్యాప్తత్వేన
ప్రతిపాదితం క్షేత్రజ్ఞసముదాయమాహ । పరంపదం-పద్యతఇతిపదం
ప్రాప్యం స్థానాంతరేభ్యఃపరం పునరావృత్తిరహితం అప్రాకృతం
ముక్తిస్థానమిత్యర్థః । శ్రూయతేహి ' యోఅస్యాధ్యక్షఃపరమేవ్యో
మన్ హిరణ్మయేపరేలోకేవిరజంబ్రహ్మనిష్కళం। పాదోస్యవిశ్వాభూ
తాని త్రిపాదస్యామృతందివి॥ తేహనాకంమహిమానస్సచంతే యత్ర
పూర్వేసాధ్యాస్సంతిదేవాః యథా పాదోదరస్త్వచా వినిర్ముచ్యతే
ఏవం హవైసపాప్మనా వినిర్ముక్తస్సామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలో

కం। విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః సోఽధ్వనః పారమాప్నో
తి తద్విష్ణోః పరమం పదం సఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మ
లోకమభిసంపద్యతే నచ పునరావర్తత ఇత్యాది ॥ మహాభారతే
చ ‘రమ్యాణి కామచారీణి విమానాని సభాస్తథా । ఆక్రీడా వివిధా రా
జన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః । ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మ
న’ ఇతి । అపునరావృత్తిస్థానత్వం చోక్తం ‘జ్ఞానవిజ్ఞానినః కేచిత్ప
రం పారం తితీర్షవః । అతీవ తత్సదః పుణ్యం పుణ్యాభిజనసేవితమ్ ॥ య
త్ర గత్వా న శోచంతి నచ్యవంతి వ్యథంతి చే’తి ॥ ‘తే తు తద్బ్రహ్మణ
స్స్థానం ప్రాప్నువంతీహ సాత్త్వికాః । నైవ తే స్వర్గమిచ్ఛంతి నయ
జంతి యశోధనాః । సతాం వర్త్మానువర్తంతే యథాబలమహింసయే’
తి చ ॥ భగవంతం ప్రతి చ దేవా ఊచుః ‘దివ్యం స్థానమజరం చాప్రమే
యం దుర్విజ్ఞేయం చాగమైర్గమ్యమాద్యం । గచ్ఛ ప్రభో రక్ష చార్తా
న్ప్రపన్నాన్ కల్పే కల్పే జాయమానస్స్వమూర్త్యే’తి ॥ ఆరణ్యప
ర్వణి చ ధర్మసుతం ప్రత్యష్టిషేణ ఆహ ‘యమాహుస్సర్వభూతా
నాం ప్రకృతేః ప్రకృతిం ధ్రువామ్ ॥ అనాదినిధనం దేవం ప్రభుం నా
రాయణం హరిం ॥ బ్రహ్మణస్సదనాత్తస్య పరం స్థానం ప్రకాశతే ॥ దే
వా హి యన్న పశ్యంతి దివ్యం తేజోమయం పదమ్ ॥ అత్యర్కానలదీప్తం
తత్ స్థానం విష్ణోర్మహాత్మనః । స్వయైవ ప్రభయా రాజన్ దుష్ప్రే
క్ష్యం దేవదానవైః । యతయస్తత్ర గచ్ఛంతి దేవం నారాయణం హరిం।
పరేణ తపసా యుక్తా భావితాః కర్మభిశ్శుభైః ॥ యోగసిద్ధా మహాత్మాన
స్తమోమోహవివర్జితాః ॥ తత్ర గత్వా పునర్నేమం లోకమాయాం
తి భారత ॥ స్థానమేతన్మహారాజ ధ్రువమక్షరమవ్యయమ్ ॥ ఈశ్వరస్య
సదా హ్యేతత్ప్రణమాత్ర యుధిష్ఠిరే’తి ॥ ఏతత్కార్యభగవల్లోకవి
షయమితి కేచిత్ । అపునరావృత్తిస్థానత్వాక్షయ్యత్వాది వ్యపదేశాత్ప
రమేవ పదమిత్యన్యే ॥ యుధిష్ఠిరాదిభ్యస్తత్ప్రకాశనంతు ‘వ్యాస

ప్రసాదాచ్ఛ్రుతవా" నితివదృషిప్రభావాదుపపద్యతే। శేషమప్యవిరుద్ధం నేయం। యోగయాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ చోక్తం "ఓంకార రథమారుహ్య మనః కృత్వా తు సారథిమ్॥ బ్రహ్మలోకపదాన్వేషీ యాతి విష్ణోః పరం పద"మితి॥ అత్ర స్థానవాచినాం శబ్దానాం పరమాత్మస్వరూపపరత్వప్రతిక్షేపాయోక్తం పదర్థసంక్షేపే వ్యతిరేకాధికరణ నివాస శబ్దైరితి॥ అన్యచ్చ స్థానస్య ప్రాకృతత్వం "క్షయంతమస్య రజసః పరాకే ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తా"దితి రజస్తమోమయప్రకృతిసీమాతిక్రాంతత్వశ్రుత్యా భగవచ్ఛాస్త్రైశ్చ సిద్ధమ్॥ ప్రకృతేరేవాక్షరాఖ్యః పరిణతివిశేషః ఈశ్వరస్య ముక్తానాం నిత్యానాం చ భోగస్థానమితి కేచిద్వదంతి॥ తన్నిరాసార్థమిహ ప్రధానపురుషాభ్యాం పశ్చాత్పరమపదస్య పృథగుపాదానం। అయం చ పక్షః "కాలం స పచతే తత్ర న కాలస్తత్ర వై ప్రభు"రిత్యాదిభిశ్చ నిరస్తః। యచ్చాన్యే భగవత్స్వరూపమేవ వా తస్య షాడ్గుణ్యం వా విచిత్రశక్తివశాద్దివ్యలోకత్వే నావస్థితమిత్యాహుః తదపి శ్రుత్యాదిషు పృథగుక్తేర్బాధకాభావాదన్యథా నిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధప్రసంగాచ్చ నిరస్తమిత్యభిప్రాయేణ తే విభూతయ ఇతి ప్రధానాదిసాధారణ్యేన వ్యతిరేకనిర్దేశః। క్వచిద్విరుద్ధనిర్దేశాస్తు యథార్హముపచారేణ నేతవ్యా ఇతి॥ పరాత్పరమిత్యత్ర పంచమ్యంతః పరశబ్దః ప్రధానాత్పరతః క్షేత్రజ్ఞవర్గాత్పరభూతం ముక్తమాహ। ప్రథమాంతస్త్వనాదిముక్తజీవజాతమ్॥ యద్వా ప్రకృతేః పరాత్ క్షేత్రజ్ఞాత్పరమితి (బద్ధ) ముక్తనిత్యజీవజాతస్య సామాన్యేనోపాదానమ్॥ అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన శుభాశ్రయనిత్యవిగ్రహ ఉపచర్యతే॥ స్వరూపపరత్వే విభూతిశ్లోకైరనాదిత్యాద్యాత్మేశ్వరాదిన్యాయస్తు గత్యభావే హి స్యాత్॥ ఇహ తు "సాలంబనో మహాయోగస్సబీజో యత్ర సంస్థితే మనస్యవ్యాహతే సమ్యగ్యుంజతాం జాయతే మునే। స పరస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మణస్సమనంతరమ్। మూర్తం బ్రహ్మ మహాభాగ సర్వబ్రహ్మమయో

హరి ' రితి వైష్ణవపురాణేప్యుక్తం॥ చతుశ్శ్లోక్యాంచ ' మూర్తంబ్ర
హ్మతతోపిమత్ప్రియతరంరూపంయదత్యద్భుత ' మితి ॥ అత్రబ్రహ్మశ
బ్దోపచారనిమిత్తంలోకోత్తరబృహత్త్వబృంహణత్వే । చకారేణాదివ్య
భూషణాయుధాదేరపిసంగ్రహః ॥ తైస్సర్వాంతరాత్మత్వేన విశ్వపతి
త్వేనచశ్రియస్య । విభూతయఃనియంతవ్యాశ్శేషభూతాశ్చ । ఏతేషుద్ర
వ్యాణాం ' నతదస్తివినాయత్స్యాన్మయాభూతంచరాచర ' మిత్యు
క్తాపృథక్సిద్ధిమత్తయాశరీరత్వేన విభూతిత్వం ॥ అద్రవ్యాణాంతు వ్యవ
హితప్రకారతయా హిరణ్యగర్భాదీనాంతువిశేషతః సృష్ట్యాదిత్రయో
పయుక్తవిభూతిత్వంవిభజ్యోక్తం వైష్ణవపురాణే ' బ్రహ్మాదక్షాదయః
కాలస్తథైవాఖిలజంతవః॥ విభూతయోహరేరేతాజగతస్సృష్టిహేతవః
విష్ణుర్మన్వాదయఃకాలః సర్వభూతానిచద్విజ ॥ స్థితేర్నిమిత్తభూత
స్య విష్ణోరేతావిభూతయః ॥ రుద్రఃకాలాంతకాద్యాశ్చసమస్తాశ్చైవ
జంతవః । చతుర్ధాప్రళయాయైతా జనార్దనవిభూతయ ' ఇతి ॥ అ
త్రవిష్ణోరేవవిష్ణువిభూతిత్వోక్తిర్విభూతి సజాతీయస్యావతారాభిప్రా
యా । తేవిభూతయఇత్యనేనత్వద్విభూతిత్వం స్వాభావికం త్వదితరవి
భూతిత్వంత్వదిచ్ఛాయత్తం తథాతద్ద్వారాపిత్వద్విభూతిత్వం స్థితమే
వేతి వ్యజ్యతే ॥ ॥౧౭

వశీవదాన్యోగుణవానృజుశ్శుచిర్మృదుర్దయాళుర్మ
ధురస్స్థిరస్సమః। కృతీకృతజ్ఞస్త్వమసిస్వభావతస్సమస్త
కల్యాణగుణామృతోదధిః ॥ ॥౧౮

ఏవంభగవతఃపరత్వంప్రపంచితం అనంతరమాభిగామికగుణముఖేన
సౌలభ్యముచ్యతే ॥ వశీతి ॥ యద్వావిభూత్యానంత్యముక్తం అథాత్ర
గుణానంత్యోక్తిః । వశఃప్రభుత్వమాయత్తత్వంవాతద్వాన్వశీ । తథా
చనైఘంటుకాః ॥ వశోజనస్పృహాయత్తేష్వాయత్తత్వప్రభుత్వయోరి
తి । తత్రప్రభుత్వార్థః ' సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః ' జగద్వశేవర్త

తేదంకృష్ణస్యసచరాచర మిత్యాదిషుప్రసిద్ధః॥ తథాపూర్వశ్లోకే ప్రో
క్తం పరిబృఢత్వం గుణాంతరవిధానార్థమనూద్యతే । తస్మిన్ సతిహి
వక్ష్యమాణగుణాభిశంసా శోభంతే ॥ ఆయత్తత్వాద్ధేతుసంశ్రితాధీనతయా
సౌలభ్యాతిశయః కథ్యతే ॥ యథాహస్వయమేవ ‘ యేభజంతితుమాం
భక్త్యామయితేతేషుచాప్యహ ’ మితి ‘ ఇమాస్స్మమునిశార్దూలకింక
రాస్సముపస్థితా ’ ఇతిచ ॥ పాండవదూతత్వపార్థసారథిత్వాది వృ
త్తాంతాశ్చప్రసిద్ధాః ॥ వదాన్యః ప్రియవాగ్దానశీలశ్చవదాన్యః పరి
కీర్తితః । అర్థిష్వపిప్రియవాదిత్వం ‘ఉదారాస్సర్వఏవైతే । ససర్వా
నర్థినోదృష్ట్వాసమేత్యప్రతినంద్యచే ’ త్యాదిషుదృష్టం । స్వాత్మప
ర్యంతసర్వస్వదానశీలత్వంచ॥ ‘ యఆత్మదాబలదాః ఏకోబహూనాం
యోవిదధాతికామాన్ ఏతద్ద్వ్యాక్షరంజ్ఞాత్వా యోయదిచ్ఛతితస్యతత్
దిత్యాద్యుక్తమ్ ॥నారదశ్చపుండరీకంప్రత్యాహ ‘ తస్మాత్త్వమపివిప్రే
న్ద్రనారాయణపరోభవ। తదన్యఃకోమహోదారః ప్రార్థితందాతు
మీశ్వర ’ ఇతి ॥ ఉక్తంచశ్రీవిష్ణుధర్మే ‘ సకలఫలప్రదోహి విష్ణురి
తి ॥ ‘ రత్నపర్వతమారుహ్యయథారత్నంనరోమునే । సత్త్వానురూప
మాదత్తేతథాకృష్ణాన్మనోరథా ’ నితిచ ॥ ఇతిహాసోత్తమేచ ‘ యథా
కల్పద్రుమాత్సర్వంప్రాప్యతేమానసేప్సితమ్ । తథాసంప్రాప్యతే వి
ష్ణో రపిస్యాద్దుర్లభంద్విజే ’ తి ॥ స్వయమప్యాహ ‘ అశ్వమేధసహ
స్రాణాం సహస్రంయస్సమాచరేత్ । నాసౌపదమవాప్నోతి మద్భ
క్తైర్యదవాప్యత ’ ఇతి । గుణవాన్ గుణశబ్దోఽత్రనగుణసామాన్యపరః
గుణవిశేషమధ్యపతితత్వాత్ సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిరితి నిగ
మనేనచరితార్థత్వాచ్చ । అప్రధానవిషయత్వం పారిభాషిక గుణపర
త్వం సత్త్వాదిగుణవిశేషార్థత్వంచాత్రాసంగతమయుక్తంచ ॥ అత
ఉచితః కశ్చిద్గుణవిశేషోఽత్ర వివక్షితః గుణ్యతఇతిగుణః అభ్యసనీయఃఅ
నుకూలతమత్వేన శీలనీయఇత్యర్థః । ఈదృశత్వంచసౌశీల్యస్యగుణాం

తరేభ్యస్సమధికం । ఇదంచ మహతో మందైస్సహ నీరంధ్రసంశ్లేషస్వభావత్వం । తదేతద్గుహశబరీగోపాలాదివృత్తాంతేషు ప్రసిద్ధమ్ ॥ ఋజుః ఆశ్రితేషు మనోవాక్కాయవృత్తీనామేకరూపతయా కౌటిల్యరహితః ॥ ఏతేన విశ్వసనీయత్వం వ్యజ్యతే । యథాహ ‘ అప్యహం జీవితం జహ్యాం త్వాం వా సీతే సలక్ష్మణామ్ ॥ నతు ప్రతిజ్ఞాం సంశ్రుత్య బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషతః ॥ ద్యౌః పతేత్పృథివీ శీర్యేద్ధిమవాన్ శకలీభవేత్ ॥ శుష్యేత్తోయనిధిః కృష్ణే న మే మోఘం వచో భవే ’ దితి ॥ ఆశ్రితచ్ఛందానుగుణావస్థానత్వం వా ఋజుత్వమ్ । శుచిః అపహతపాప్మత్వాదిగుణకః । భావశుద్ధిర్వా వివక్షితా । సా చాశ్రితరక్షణే ప్రత్యుపకారాదినిరపేక్షతా । ద్రవ్యతారతమ్యానాదరేణ భక్తిమాత్రప్రసాద్యత్వం వా । యథోచ్యతే ‘ భక్తైరణ్వప్యుపానీతం ప్రేమ్ణా భూర్యేవ మే భవేత్ । భూర్యప్యభక్తోపహృతం న మే తోషాయ కల్పతే । పృథివీం రత్నసమ్పూర్ణాం యః కృష్ణాయ ప్రయచ్ఛతి ॥ తస్యాప్యన్యమనస్కస్య సులభో న జనార్దనః । అన్యత్పూర్ణాదపాం కుంభాదన్యత్పాదావనేజనాత్ । అన్యత్కుశలసంప్రశ్నాన్నచేచ్ఛతి జనార్దన ’ ఇతి ॥ పావనత్వం వా శుచిత్వమ్ ॥ యథా ‘ పావనస్సర్వభూతానాం త్వమేవ రఘునందన । పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పరముచ్యతే ॥ పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మంగళానాం చ మంగళమ్ । శుచిర్భవతి సంస్మృత్య స్నాతో భవతి దర్శనాత్ ॥ ప్రణిపాతేన పూతాత్మా త్రయః కృష్ణే మహాగుణాః । స్నాతో వా యది వా ఽస్నాతశ్శుచిర్వా యది వా ఽశుచిః ॥ యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షం స బాహ్యాభ్యంతరశ్శుచి ’ రితి ॥ అపవిత్రః పవిత్రో వా సర్వావస్థాం గతోఽపి వా । యః స్మరేత్పుండరీకాక్షం స బాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిరితి చ । మృదుః సాపరాధైరపి సంజాతభయైస్సహసా శ్రయితుం శక్యః । యథోక్తమ్ ‘ విదితస్స హి ధర్మజ్ఞశ్శరణాగతవత్సలః । తేన మైత్రీ భవతు తే యది జీవితుమిచ్ఛసి ॥ ఆరాక్షసమిమం లోకం కర్తాస్మి నిశితైశ్శరైః । న చేచ్ఛరణమభ్యేష్యసి

మాముపాదాయమైథిలీ ' మితి ॥ ఆశ్రితవిశ్లేషాసహత్వంవా మృదుత్వమ్ । తచ్చవక్ష్యతి ' క్షణమపి తేయద్విరహోతిదుస్సహ ' ఇతి ॥ శాసనప్రవృత్తస్యాపి సామోపహితయావాచే ' తిక్రమేణసామప్రధానత్వంవా । దయాళుః స్వప్రయోజనాంతరమనపేక్ష్య పరదుఃఖనిరాకరణేచ్ఛావాన్ । తదప్యుచ్యతే ' ఆనృశంస్యమనుక్రోశశ్శ్రుతంశీలందమశ్శమః । రాఘవంశోభయంత్యే తేషడ్గుణాఃపురుషోత్తమ ' మిత్యాదిభిః ॥ నచాతిదుఃఖమయవిషయసృష్ట్యా నైఘృణ్యాదిదోషః * వైషమ్యనైఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతీతి సూత్రకారైస్తత్ప్రతిక్షేపాత్ అతఏవమోక్షోపి కస్యచిత్కదాచిదుపపద్యతే ॥ మధురః ' రసోవైసః ఆనందోబ్రహ్మ కంబ్రహ్మ ఖంబ్రహ్మే ' త్యాదిప్రసిద్ధనిరతిశయానందస్వరూపః । అతఏవ ఉపాయదశాయామపి మాధుర్యముచ్యతే ' ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థ మహంసచమమప్రియః । కథయంతశ్చమాంనిత్యంతుష్యంతిచరమంతిచ ॥ క్వనాకపృష్ఠగమనంపునరావృత్తిలక్షణమ్ ॥ క్వజపోవాసుదేవేతిముక్తిబీజమనుత్తమ ' మితి ॥ వాచికంకాయికంచవామాధుర్యం ప్రియవాదీచభూతానాంసత్యవాదీచరాఘవః । సోమవత్ప్రియదర్శనః । రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాందృష్టిచిత్తాపహారిణమ్ । సాక్షాన్మన్మథమన్మథ ' ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్ । అతఏవ జిఘాంసావస్థాయామపి హృద్యత్వంరక్తదుష్టయోర్భీష్మచైద్యయోఃప్రసిద్ధమ్।స్థిరః ఆశ్రితాపరాధైస్తత్ప్రదర్శకైరప్యక్షోభ్యః యథాహసుగ్రీవాదీన్ప్రతి ' మిత్రభావేనసమ్ప్రాప్తంనత్యజేయం కథంచన । దోషోయద్యపితస్యస్యాత్సతామేతదగర్హిత ' మితి ॥ సమః జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యవతామపి శరణ్యత్వేవిశేషరహితః।ఆమ్నాయతేహి ' సర్వస్యశరణంసుహృది ' తి ॥ స్మర్యతేచ ' సర్వలోకశరణ్యాయ । సుహృదంసర్వభూతానామ్ । సమోహంసర్వభూతే ' ష్వితి ॥ కృతీస్వార్థకర్తవ్యవిశేషరహితః । తదాహ ' నమేపార్థాస్తిక

ర్తవ్య ’మితి ॥ యద్వా ఆశ్రితరక్షణేనకృతకృత్యః । తదప్యుక్తమ్।
‘ అభిషిచ్య ’ త్యారభ్య ‘ కృతకృత్యస్తదే ’ తి అథవాకృతముపకా
రః కృతజ్ఞ ఇత్యత్ర తథాదృష్టేః తద్వాక్కృతీ ధర్మప్రవర్తనార్థా
నుష్ఠానవాన్వా । ద్వేధాపివిశ్వోపకారకవ్యాపారవానిత్యర్థః । ఆ
శ్రితేషు విశేషతశ్చగీయతే ‘ యోగక్షేమంవహామ్యహమ్ । దదామి
బుద్ధియోగంత ’ మిత్యాది ॥ పరైరుపకృతంజానాతీతికృతజ్ఞః। ఉపకా
రలేశమపి బహుమన్యత ఇతితాత్పర్యమ్ । తదుచ్యతే ‘ నస్మరత్యపకా
రాణాంశతమప్యాత్మవత్తయా । కథంచిదుపకారేణ కృతేనైకేనతుష్య
తీ ’ తి ॥ స్వయంచాహ ‘ గోవిందేతియదాక్రందత్కృష్ణామాందూ
రవాసినమ్ । ఋణంప్రవృద్ధమివమేహృదయాన్నాపసర్పతీ ’ తి ॥ య
ద్వా కదాచిత్స్వకృతమాశ్రితప్రార్థనాభంగం ప్రాప్తావసరే తద
పేక్షితపూరణాయ సానుశయో జానాతీతికృతజ్ఞః ॥ తదాహ ‘ శిరసా
యాచతస్తస్యనకృతంవచనంమయే ’ తి ॥ అత్రాసీతిమధ్యమపురుషే
ణార్థసిద్ధావవ్యధికేన త్వంశబ్దేన హేమారవిందపరిమళన్యాయాద్గుణా
నాం గుణ్యధీనోత్కర్షస్సూచ్యతే ॥ తదుక్తమభియుక్తైః ‘ గుణాయ
త్త ’ మిత్యారభ్య గుణాస్సత్యజ్ఞానప్రభృతయఉతత్వద్గతితయాశుభీభూ
యంయాతాఇతిహినిరణైష్మశ్రుతివశా ’ దితి । అసీతివర్తమానవ్యపదే
శః కాలభేదేన స్వభావభేదశంకానిరాసార్థః । స్వభావతః నతుపు
ణ్యవిశేషవివర్తపరిణామైరిత్యాశయః । నిత్యానాంముక్తానాంచగుణా
స్త్వదధీనాః తవతునపరాధీనాఇతిచభావః । శ్రూయతేహి ‘ స్వాభా
వికీజ్ఞానబలక్రియాచే ’ తి ॥ త్వయ్యవిద్యమానఃకశ్చిత్కల్యాణగుణో
నాస్తీత్యభిప్రాయేణ సామాన్యతస్సంగృహ్యోపసంహరతి సమస్తక
ల్యాణగుణామృతోదధిరితి । ‘ సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌ తేజోబ
లైశ్వర్యమహావబోధ ’ ఇత్యాదికమిహానుసంధేయమ్ ॥ అత్ర కల్యాణ
గుణశబ్దేన నిర్గుణశ్రుతీనాముత్సర్గాపవాదనీత్యా హేయగుణవిషయ

త్వసూచనాత్కల్యాణగుణకాత్స్న్యైశ్వర్యవచనాచ్చ నిర్గుణవాదః పరిక్షిప్తగుణవాదశ్చ నిరస్తః । 'యథారత్నాని జలధేరసంఖ్యేయాని పుత్రక తథా గుణాహ్యనన్తస్య హ్యసంఖ్యేయా మహాత్మనః' ఇత్యాదికం సూచయతా గుణామృతోదధిరిత్యనేన గుణానామపరిచ్ఛేద్యత్వం కార్త్స్న్యేన భోగ్యత్వం చ వ్యజ్యతే । బ్రహ్మాన్వయాపవర్తద్గుణానామపి భోగ్యత్వం సూచ్యతే 'సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి । య ఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కామాని' తి దహరవిద్యోక్తన్యాయాత్కామశబ్ద ఇహ కమనీయకల్యాణగుణపరః ॥ ౧౮ ॥

> ఉపర్యుపర్యబ్జభువోఽపి పూరుషాన్ప్రకల్ప్య తే యే శత
> మిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయా
> సదా స్థితా నోద్యమతోఽతిశేరతే ॥ ౧౯ ॥

ఉక్తానామసంఖ్యాతానాం గుణానాం ప్రత్యేకమనవధికాతిశయత్వమభిప్రేత్యాహ ॥ ఉపర్యుపరీతి ॥ ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్యే ॥ ఉభసర్వతసోః కార్యాధిగుపర్యాదిషు త్రిషు । ద్వితీయామ్రేడితాంతేషు తతోఽన్యత్రాపి దృశ్యత ఇత్యనుశాసనాత్ । అత్ర అబ్జభువ ఇతి ద్వితీయా। పంచమీత్వతసర్థప్రత్యయాంతోపరిశబ్దయోగాదత్రాయుక్తా । షష్ఠీచామ్రేడితోపరిశబ్దయుక్తైవిశేషతో ద్వితీయావిధానాదిహ న గ్రాహ్యా। అబ్జభువః పూరుషానితి ప్రకృష్టికర్మత్వేనసామానాధికరణ్యం వా ॥ అబ్జభూశబ్దేన 'పృష్టః ప్రోవాచ భగవానబ్జయోనిః పితామహ' ఇత్యాదిప్రసిద్ధమాత్మప్రత్యక్షవైభవం సూచ్యతే । ఏతేనానందవల్ల్యాం ప్రజాపతిశబ్దవివక్షితం వ్యాఖ్యాతమ్ । అపిశబ్దోఽసంభావితప్రకృష్టిద్యోతకః। హిరణ్యగర్భం సార్వభౌమమనుష్యస్థానేనివేశ్య తత్ప్రభృతీశ్చతుర్ముఖపర్యంతానవిద్యమానానపి పూరుషాన్పూర్వపూర్వాపేక్షయా ప్రకర్షేణ కల్పయిత్వేత్యర్థః । తేయే శతమిత్యనుక్రమాత్ ప్రత్యక్షశ్రుతిపరితానుక్రమేణావిద్యమానాసంఖ్యాతపాఠపర్యాయాభ్యూహం కృత్వేతి

భావః । గిరఇత్యనేనయథావదర్థాభిధానసామర్థ్యంసూచ్యతే । త్రై
యోనతమిత్యాదిసమభివ్యాహారాద్వేదగిరఇతివిశేషస్సిధ్యతి । యద్యప్యా
నందవల్ల్యామ్ ‘ సైషానందస్యమీమాగ్ంసే ’ త్యారభ్య ఆనందాఖ్యస్యై
కఏవగుణఃపరిచ్ఛేత్తుమశక్యఇత్యుక్తమ్ ॥ తథాపి ‘ యువాస్యా ’ ది
త్యాదినాగుణవిభూత్యాదిప్రకర్షనిబంధనస్యానందప్రకర్షస్యోపక్రా
న్తతయా పరస్మిన్నపిబ్రహ్మణ్యనంతగుణవిభూతినిబంధనస్య తస్యవివక్షి
తత్వాత్తన్నాంతరీయకతయా సర్వగుణానాంనిరవధికత్వంసిధ్యతీత్యభి
ప్రాయేణాహ త్వదేకైకగుణావధీప్సయేతి । అత్రగుణగుణిభేదవ్యపదే
శాద్భగవత్స్వరూపేణ భగవద్గుణానామభేదంవదంతఃప్రత్యుక్తాః । సా
మానాధికరణ్యంతు ధర్మధర్మిభావాదేవోపపద్యతే । అన్యథా తన్మతే
పిస్వయం నిరాచికీర్షితనిర్గుణవాదపరిశేషస్స్యాత్ । అపిశబ్దస్స
దాస్థితాఇత్యత్రాన్వేతి । సర్వదాద్యుక్తాఅపీత్యర్థః । యద్వా స
దాస్థితాగిరఇతినిత్యతయా వక్తృదోషాశ్లిష్టత్వంవ్యజ్యతే । తదా ప్ర
కల్పేష్వపినోద్యమతాంతిశేరతఇత్యన్వయః । పునఃపునరుపక్రమావస్థై
వపరిశిష్యతఇతిభావః । అత్ర ‘ తస్యేయంపృథివీసర్వావిత్తస్యపూర్ణా
స్యా ’ దిత్యసంభావితకల్పనయైవోపక్రమః । అతః సమానన్యాయత
యా తాదృశకల్పనాప్రవాహోపిశ్రుతేస్తాత్పర్యమున్నీతమ్ ॥ పూర్వం
నారాయణశబ్దేనసంబోధితఏవానందవల్లీస్థబ్రహ్మశబ్దార్థతయాత్ర త్వ
చ్ఛబ్దేననిర్దిశ్యతే ‘ సయశ్చాయంపురుషే యశ్చాసావాదిత్యేసఏక ’
ఇతి పురుషవర్తినస్సర్వాంతర్యామిణస్సవితృమండలమధ్యవర్తిపుండ
రీకాక్షపురుషేణైక్యోపదేశాచ్చాత్రవిజ్ఞానమయాదప్యర్థాంతరమానం
దమయం విశ్వాత్మానంనారాయణమేవవ్యనక్తి ॥ ॥ ౧౯ ॥

త్వదాశ్రితానాంజగదుద్భవస్థితి ప్రణాశసంసారవి
మోచనాదయః । భవంతిలీలావిధయశ్చవైదికాస్త్వ
దీయగంభీరమనోనుసారిణః ॥ ॥ ౨౦ ॥

న స్వేవంవిధనిరతిశయానందస్య భగవతో న తావత్స్వార్థో జగ
ద్వ్యాపారః అపూర్ణత్వప్రసంగాత్, నాపి పరార్థః సంసారస్య దుః
ఖమయత్వాదిత్యత్ర కేనచిదాకారేణోభయార్థత్వం విశ్వోపకారవ్యా
పారానంత్యం చ వదన్ పూర్వోక్తం గుణప్రకర్షమేవ స్థిరీకరోతి॥ త్వదా
శ్రితానామితి॥ త్వదాశ్రితానాం కృతే తదభీష్టసిద్ధ్యర్థం తద్భోగ్యత్వార్థం
చేతి భావః॥ ఏతేన పూర్వోక్తాపరిమితగుణవిభూతివైభవస్య భోక్తౄణా
మభావాదరణ్యచంద్రికాత్వప్రసంగోఽపి నిరస్తః। జగత్సృష్టేః భగవద్భక్తా
ర్థత్వం చ 'సర్వేఽస్మై దేవా బలిమావహంతి సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వ
మాప్నోతి సర్వశః' ఇత్యాదిశ్రుతిభిరభివ్యజ్యతే। జగదుద్భవస్థితిప్రణాశ
శబ్దాః ణిజర్థమంతర్భావ్య ప్రయోజకవ్యాపారపరాః। విశ్వోపాదా
నభూతస్య సర్వాంతర్యామిణో జగచ్ఛరీరకత్వాకారేణోత్పత్త్యాదిక
మేవ వా వివక్షితమ్॥ అత ఏవ గాత్రవిక్షేపరూపనృత్తవల్లీలాత్వమపి ఘ
టతే॥ తేన స్వార్థత్వమపి సిద్ధమ్। ఆదిశబ్దేనానుప్రవేశనియమనాదిక
మవతరణాదికం చ గృహ్యతే। భవంతీత్యనేన తాదృశలీలాయా ఉపప
న్నత్వం ప్రతికల్పానువృత్తత్వం చ వ్యంజితమ్। అత్రేతి చేత్యధ్యాహ
ర్తవ్యమ్। త్వదితి పదచ్ఛేదేన త్వత్తో నిమిత్తోపాదానభూతాద్భవంతీ
తి వా యోజ్యమ్। వైదికాః విధయః వేదసంబంధినో విధిభాగాః। త్వదీ
యగంభీరమనోఽనుసారిణః తవైవ స్వేతరదురవగాహాత్మీయసంకల్పాను
విధాయిన ఇత్యర్థః। యథాహ "శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా" ఇతి॥ ఏ
తే చ త్వదాశ్రితార్థాః। ఏవం వా యోజనా త్వదాశ్రితానాం చతుర్ము
ఖముఖాశ్చేతి పూర్వోక్తానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనామిత్యర్థః॥ జగచ్ఛ
బ్దైః ఇహ యథార్హమండాంతర్వర్తి తత్తత్కార్యవిశేషవిషయః। ఏ
షాం సంసారవిమోచకత్వం 'శంకరస్య తు యో భక్తస్సప్తజన్మాంతరం న
రః। తస్యైవ తు ప్రసాదేన విష్ణుభక్తః ప్రజాయతే॥ త్రిభిః ప్రజాపతేర్భ
క్తస్సప్తభిశ్శంకరస్య తు। వింశత్యాగ్నీంద్రసూర్యాదేర్విష్ణుభక్తః ప్ర

జాయత ' ఇత్యాదిన్యాయాదనుగ్రహోపదేశధర్మప్రవర్తనాది ద్వా
రాస్యాత్ ॥ లీలాత్వోక్తిరిహ తేషాం భగవదనుగ్రహేణ స్పష్ట్యాదేః
ప్రియత్వసుకరత్వసూచనార్థా । త్వదాశ్రితానామప్యేవం 'తవతు
కింపునరితి'చాభిప్రేతమ్ ॥ వైదికవిధీనాంభగవదాశ్రితమనోऽనుసారి
త్వంచ ' అథయదితేకర్మవిచికిత్సావావృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్ యేత
త్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యుక్తాఆయుక్తాః అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః
యథా తేతత్రవర్తేరన్ తథాతత్రవర్తేథాః అథాభ్యాఖ్యాతేషు యే
తత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యుక్తాఆయుక్తాఃఅలూక్షాధర్మకామా
స్స్యుః యథా తే తేషువర్తేరన్ తథా తేషువర్తేథాఃఏషఆదేశః ఏషఉప
దేశ ' ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధమ్ ॥ స్మర్యతేచ ' శ్రుతిః స్మృతిస్సదాచారః,
'వేదోऽఖిలోధర్మమూలం,' స్మృతిశీలేచతద్విదా' మితి ॥ విధిశబ్ద ఇ
హ వైదికానుష్ఠానపరోవా । పూర్వయోజనాయాంచ భగవతాధర్మ
సంస్థాపనార్థంక్రియమాణాని వైదికధర్మానుష్ఠానానిగ్రాహ్యాణి । న
న్విహ భగవతాపరమసామ్యమాపన్నానాంముక్తానాంజగద్వ్యాపారా
దేరుక్తిః కింనగృహ్యతే । ఉక్తంహిపరమసంహితాయాం ' కేనరూపే
ణభిద్యంతే ముక్తాస్తవశరీరిణః । ఏతదాచక్ష్వమే దేవ గుహ్యాద్గుహ్యత
రంపర ' మితిబ్రహ్మణాపృష్టేప్రత్యుక్తం ' అహమేవభవంత్యేతేన భేద
స్తత్రకశ్చన । యథాహంవిహరామ్యేవంతథాముక్తాశ్చదేహిన ' ఇతి
అతోముక్తస్యభగవదైక్యాజ్జగద్వ్యాపారాదిస్యాదితి చేన్నైవం, త
త్రాపి తవశరీరిణ ఇత్యనూదిత సర్వశరీరిత్వానుగుణమైక్య వ్యపదేశ
స్య శ్రుతి స్మృతిసిద్ధపరమసామ్య వివక్షయా నేతవ్యత్వాత్ 'రామసు
గ్రీవయోరైక్య ' మిత్యాదిన్యాయాచ్చ । అన్యథా ' యథాహంవిహ
రామీ ' త్యాదినాదృష్టాంత దార్ష్టాంతికభావేన భేదవ్యపదేశోనఘ
టతే । తదిహముక్తానాం విహారసామ్యవచనం ' జక్షత్క్రీడన్రమమా
ణః సంకల్పాదేవాస్య పితరస్సముత్తిష్ఠంతీ' త్యుపనిషదుక్త పరిచ్ఛిన్న

వ్యాపారవిషయమ్ । తదేవహితత్రాంతి మేపటలేదర్శితమ్ ' సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయేతీవ్రభక్తాస్తపస్వినః । కింకరామమతేనిత్యం భవంతి నిరుపద్రవా ' ఇతి ॥ ఏవంముక్తానాం జగద్వ్యాపారేశక్తిరస్తితత్ప్రాప్తిర్నాస్తీతి పక్షేఽపినవిచారార్హః । నహిముక్తానాం సర్వశరీరిత్వం అశ్రుతత్వాదనుపపత్తేశ్చ । తదభావేకథంబహుస్యామితిసంకల్పశక్తిః । తథావిధశక్తిశాలినస్తదప్రాప్తిశ్చాత్రదుర్వచా ।తథైవనిత్యానామపి ॥ ఉక్తంహిభాష్యేఽనంతపదవ్యాఖ్యానే సాతిశయస్వరూపగుణానిత్యావ్యావృత్తా ఇతి అతోఽయథోక్తఏవార్థః ॥ ॥౨౦॥

నమోనమోవాఙ్మనసాతిభూమయే నమోనమోవాఙ్మన
సైకభూమయే । నమోనమోఽనంతమహావిభూతయే న
మోనమోఽనంతదయైకసింధవే ॥ ॥౨౧

ఏవంప్రతిపాదితప్రకారేణ నిరుపాధికస్వామిని నిరపేక్షస్వతంత్రే నిరవధికసౌలభ్యే భగవతిస్వాత్మనస్స్వరూపనిబంధనంగుణకృతంచ దాసత్వమనుభవంస్తదుచితాం వృత్తిమప్యాచరతి ॥ నమోనమ ఇతి ॥ నమస్కారప్రకరణేచ నమశ్శబ్ద ఏవంనిరుచ్యతే ' యాఃకాశ్చనకృతయోమమభగవతినమమనమమతాస్సితాసుభగవతఏవతాః అమమోఽహంభగవతి అహమపి నమమభగవతఏవాహమస్మీత్యేవమమమతాం యోజయతీత్యతోనమ ' ఇతి ఇమమేవార్థమభిప్రేత్యోక్తంమహాభారతే ' ద్వ్యక్షరస్తుభవేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరంబ్రహ్మణఃపదమ్ । మమేతిద్వ్యక్షరోమృత్యుర్నమమేతిచశాశ్వత ' మితి । నమస్కారప్రభావశ్చశ్రీవిష్ణుధర్మాదిషుప్రసిద్ధః । యథా ' ప్రణమ్యకృష్ణంసహసాపాంసుక్లిష్టైమహీతలే । నిష్కల్మషోభవేత్సద్యోలలాటేపాంసుమండనాత్ ।దుర్గసంసారకాంతారమపారమభిధావతామ్ । ఏకఃకృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్యదేశికః । ఏకోఽపికృష్ణేసుకృతఃప్రణామోదశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః ॥ దశాశ్వమేధీపునరేతి జన్మకృష్ణప్రణామీనపునర్భవా

య । అతసీగుచ్ఛసంకాశం పీతవాససమచ్యుతమ్ । యేనమస్యంతిగోవిందం నతేషాంవిద్యతేభయమ్ । నమస్కారః స్మృతోయజ్ఞస్సర్వయజ్ఞోత్తమోత్తమః । నమస్కృత్యమహాయజ్ఞమశ్వమేధఫలంలభేత్ ॥ ప్రణమ్యదండవద్భూమౌ నమస్కారేణయోఽర్చయేత్ ।సయాంగతిమవాప్నోతి నతాంక్రతుశతైరపి । నమఇత్యేవయోబ్రూయాన్మద్భక్తశ్శ్రద్ధయాన్వితః । తస్యాక్షయోభవేల్లోకశ్శ్వపాకస్యాపినారద । సూరిమనుజగణార్చితాంఘ్రిపద్మంప్రణమతియఃపరమార్థతోమనుష్యః । తమపగతసమస్తపాపబంధంవ్రజపరిహృత్యయథాగ్నిమాజ్యసిక్తమ్ । ఏకోబహూనిదురితానిసుదుస్తరాణిభక్త్యాప్రయుక్తఇహచక్రధరేప్రణామ ' ఇత్యాదిభిః। అత్రనమశ్శబ్దస్య వీప్సాపునఃపునరావృత్తిశ్చ ' నిత్యాంజలిపుటాహృష్టానమఇత్యేవవాదిన ' ఇతివత్పరత్వసౌలభ్యానుబంధి విభూతిగుణానంత్యానుభవజనితభక్తిప్రకర్షంవ్యనక్తి । శ్రుత్యాదిషుచైవంవీప్సాదికందృశ్యతే ॥ ఆహుశ్చ ' ప్రశంసాయాం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రలాపేతర్జనేపిచ । భయేచవి(స్మయే)జయేచైవ పౌనఃపున్యమలంకృతి ' రితి॥వాఙ్మనసాతిభూమయఇత్యాదిషుచతుర్ష్వపి పూర్వాపరసంబుద్ధ్యాదిసామర్థ్యాత్తుభ్యమితిల(భ్య)క్ష్య)తే । అతిభూమయఅతిక్రాంతభూమయఇత్యర్థః ॥ 'యతోవాచోనివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ యద్వాచానభ్యుదిత ' మిత్యాదిష్వభిప్రేతంపరమయోగినామపివాఙ్మనసాభ్యామపరిచ్ఛేద్యత్వమిహవివక్షితమ్ । కుదృష్టిసమ్మతాత్యంతాగోచరత్వవివక్షాయాం శ్రుత్యంతరస్వవచనాదివిరోధమభిప్రేత్యాహ వాఙ్మనసైకభూమయఇతి ॥ శ్రూయతేహి 'సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి సర్వేవేదాయత్రైకంభవంతీ ' తి॥ స్మర్యతేచ ' వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్య ' ఇతి 'నతాస్మసర్వవచసాం ప్రతిష్ఠాయత్రశాశ్వతీ ' తిచ ॥ యద్వాత్వత్ప్రసాదభాజాం గోపగోపికాదీనామపివాఙ్మనసయోరేకవిషయభూతావేత్యభిప్రాయః । విషయాంతరవై

ముఖ్యవ్యంజనార్థమేకపదమ్॥ ఉక్తంవాఙ్మనసాతిభూమిత్వంస్థాపయతి. అనంతమహావిభూతయ ఇతి ॥ అనంతా అనవధికా అతఏవబ్రహ్మాది విభూతిభ్యోపి మహతీతి విభూతిర్యస్య స తథోక్తః 'నేతి నేతీ' త్యాదినిషేధస్తు * ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతీతి సూత్రితమ్ ॥ విభూతిప్రకర్షవచనం పూర్వోక్తగుణప్రకర్షస్యోపలక్షణమ్ । అనన్తదయైకసింధవ ఇత్యనేనవా సర్వగుణప్రకర్షోపలక్షణమ్ । దయానంత్యమాశ్రితానాంవాఙ్మనసైకభూమిత్వే హేతుః ॥ అక్షోభ్యత్వాదివివక్షయా సింధుశబ్దః ॥ స్వభావతస్తావద్దయా ఏవాసావాశ్రయః । ఏతస్యాద్వైత్యాదినిగ్రహీతృత్వమప్యాశ్రితేషు దయాతిశయాత్తద్రక్షణ విశ్రాంతమితి భావః । తదేవమత్ర చతుర్థ్యంతైః ప్రాగుక్తపరత్వ సౌలభ్యనిగమవంప్రాప్యత్వశరణ్యత్వసంగ్రహశ్చ । అత్ర నమశ్శబ్దేన వక్ష్యమాణా నన్యప్రయోజనప్రపత్త్యధికారిణః ప్రాప్తుః పరశేషతైకరసస్య తదధీనస్వరూపాదిశోధనమపి సిధ్యతి ॥ అధికారే ప్రపిత్సూనాముపాయోత్తరకృత్యయోః । ఫలేచ పారతంత్ర్యాదిబోధ్యమత్ర నమోష్టకే ॥ కించ సర్వత్ర నివృత్తిధర్మసాధారణాపేక్షిత తత్త్వజ్ఞానం నిర్మమత్వంచచతుర్థ్యంతైర్నమోభిశ్చస్థిరీక్రియతే । అనుకూలాభిసంధిః ప్రతికూలనివృత్తిశ్చాత్ర దృశ్యత ఇతి తన్ముఖేన తదంగికా శరణాగతిరప్యుపక్షిప్తా భవతి ॥ అథవా భరన్యాసరూపా ప్రపత్తిరేవాత్ర నమ ఇతి సంగ్రహేణ ప్రస్తూయతే ॥ ఆవృత్తిరిహ 'సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యత' ఇత్యాదివదుక్తస్థిరీకరణార్థా । నమశ్శబ్దస్య శరణాగతివిషయత్వం దమయంతీవృత్తాంతేవ్యక్తం 'శరణం ప్రతి దేవానాం ప్రాప్తకాలమమన్యత' ఇత్యుక్త్వార్థే వాచా చ మనసా చైవ నమస్కారం ప్రయుజ్య సే' త్యభిధానాత్ । తథా 'సర్వేషామేవ లోకానాం పితా మాతా చ మాధవః । గచ్ఛధ్వమేనం శరణం శరణ్యం పురుషర్షభా' ఇతి మార్కండేయోక్త శరణాగతివిషయశ్చ నమశ్శబ్దః ప్రయుజ్యతే 'ఏవము

క్షాస్త్రయఃపార్థాఃయమౌచభరతర్షభాః। ద్రౌపద్యాసహితాస్సర్వే-
నమశ్చక్రుర్జనార్దన ' మితి । ఏతత్ప్రాశస్త్యంచ బహ్వృచాఆమ
నంతి ' యస్సమిధాయఆహుతీయోవేదేనదదాశమర్త్యోఅగ్నయేయో
నమసాసస్వధ్వర ' ఇతి । ఉపబృంహితంచైతదహిర్బుధ్న్యేన ' సమి
త్సాధనకాదీనాంయజ్ఞానాంన్యాసమాత్తనః । నమసాయోకరోద్దేవేస
స్వధ్వరఇతీరిత ' ఇతి । యద్వాస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వ
భ్రమరహితతయాప్రార్థయిష్యమాణ పరమఫలాపక్షేపార్థోయంన
మశ్శబ్దః ॥ అత్రభవత్విత్యధ్యాహార్యం । ఉపాయప్రయోగాత్పూర్వ
మేవహిఫలార్థిత్వం ఏతదుపజీవనేనానంతరశ్లోకేఫలంనకంఠోక్తం ॥
అత్రత్వావృత్తిస్తీవ్రభక్త్యాత్వరాతిశయాన్నిత్యానువృత్తించవ్యనక్తి ॥ ౨౧

నధర్మనిష్ఠోస్మినచాత్మవేదీనభక్తిమాంస్త్వచ్చరణార
ణారవిందే । అకించనోనన్యగతిశ్శరణ్యత్వత్పాదమూ
లంశరణంప్రపద్యే ॥ ॥ ౨౨ ॥

ఏవంప్రాప్యస్యశరణ్యస్య ప్రాప్తుశ్శరణార్థినః స్వరూపాది
షుభగవతాప్రకాశితేషు తద్విశ్లేషమసహమానస్తస్మిన్నేవస్వరూపాను
రూపపురుషార్థవిరోధినివృత్త్యర్థం స్వాధికారోచితాంప్రపత్తింవి
శదంప్రయుఙ్క్తే ॥ నధర్మేతి ॥ ధర్మేనిష్ఠాస్థితిర్యస్యసధర్మనిష్ఠః ధ
ర్మరూపానిష్ఠాయస్యేతివా ధర్మేనితిష్ఠతీతివా । అహంధర్మనిష్ఠో
నాస్మియథావస్థితకర్మయోగతత్పరికరానర్హఇత్యర్థః । అతఏవ న
చాత్మవేదీనపరిశుద్ధాత్మవేదనశీలః । జ్ఞానయోగరూపంతదపేక్షితం వా
పుష్కలంజ్ఞానంమేనాస్తీత్యర్థః । తదుభయాభావాదేవనభక్తిమాన్
' భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య ' ఇత్యాదిషూక్తాభక్తిర్మేనవిద్యతే ॥ అత్ర
శరణంత్వాంప్రపన్నాయేధ్యానయోగవివర్జితాః । తేపిమృత్యుమతిక్ర
మ్యయాంతితద్వైష్ణవంపద ' మితిబ్రహ్మవచనమనుసంధేయం । త్వ
చ్చరణారవిందఇత్యనేనపవిత్రత్వభోగ్యత్వేవ్యజ్యేతే । అత్రాయంక్ర

మః శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞానతః కర్మయోగః తేనజితస్వాంతస్య పరిశు
ద్ధాత్మభావనారూపోజ్ఞానయోగః తద్ద్వారావాసాక్షాత్కారయోగే
నైవవా ఆత్మావలోకనం తేన లబ్ధాధికారస్యభక్తియోగ స్తత స్తత్ప్రా
ప్తిరితి । అస్మిఞ్జన్మనికర్మయోగాభావేపి పూర్వజన్మకృతేనజ్ఞాన
యోగస్స్యాత్ ఇదానీంతదుభయాభావేపి జన్మాంతరసహస్రేష్వి
త్యాది ప్రతిపాదితక్రమేణ భక్తియోగస్స్యాదిత్యుత్తరోత్తరనిషేధ
ఇత్యపిగమనికా । ఏవమనన్యసాధనోహ మిత్యభిప్రాయేణాహ
అకించనఇతి । యద్వాకర్మయోగాది హేతుభూత గుణక్రియా
దిసంపాదన దౌష్కర్యాభిప్రాయేణాకించనత్వోక్తిః । ఈదృశస్య
తేకింమయాశరణాంతరంప్రయోజనాంతరంవాపరిగృహ్యతామిత్యత ఆ
హ అనన్యగతిరితి । శరణాంతరప్రాప్యాంతరరహితఇత్యర్థః । ఉ
భయత్రహేతుమభిప్రేత్యాహ శరణ్యత్వత్పాదమూలమితి । శరణ్యేతి
సంబుద్ధ్యా 'మామేకంశరణంవ్రజ । మామేకమేవశరణమాత్మానం స
ర్వదేహినామ్ । యాహిసర్వాత్మభావేన యాస్యసిహ్యకుతోభయం' ఇ
త్యాదిస్వవాక్యాని సూచ్యంతే । తథా 'సర్వలోకశరణ్యాయ । శర
ణ్యంశరణంచత్వామాహుర్దివ్యామహర్షయః' ఇత్యాద్యపి । తథా
లైంగేపి 'యఏకఃపురుషశ్రేష్ఠః పరమాత్మాసనాతనః । యస్మాద్భ్రష్ట
తతస్సర్వంతమాశ్రిత్యైవముచ్యతే' ఇతి । పురాణసారసముచ్చయేచ
నాన్యందేవముపాసీతవిష్ణోఃపరమకారణాత్ । మాయాముత్తర్తుకా
మోవై మాయినోదేవతాగణాః । నచాన్యజ్ఞానకర్మభ్యాంనాన్య భ
క్త్యాపరంపదం । ప్రాప్నోతిపురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంవ్రజే' దితి ।
సంకర్షణసంహితాయాంచ'సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యతమేవశరణంవ్రజేత్
భగవంతంవాసుదేవం పరానందవిభూతిద' మితి । జయాఖ్యసంహి
తాయాంచ 'తమేవసర్వభావేన ప్రయాహిత్వంమహామునే । అన్య
త్సర్వంపరిత్యజ్యతమేవశరణంవ్రజే' దితి ॥ విష్వక్సేనసంహితాయాంచ్చ

సర్వధర్మాన్ సర్వకామాన్నైహికాముష్మికానపి । సంత్యజ్య విధినా నిత్యం షడ్విధాం శరణాగతిం । ఆచార్యానుజ్ఞయా కుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనా' ఇతి ॥ 'కాలేష్వపి చ సర్వేషు' ఇత్యాది ప్రసిద్ధమ్ । తతో౽న్యత్ర సర్వత్ర భయాతిశయం వ్యంజయితుం త్వత్పాదమూలమిత్యుక్తమ్ । పరమప్రాప్యస్య తత్రైవ పాదమూలం ప్రవిష్టానామేవాపునరావృత్తిర్తత్సాధారణం మేఫలమిత్యపి సూచ్యతే ॥ అనన్యగతిరిత్యేతత్సామర్థ్యాచ్చ తత్సిద్ధిః 'ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే' ఇతి శ్రుత్యుక్తమాహాశరణం ప్రపద్య ఇతి । ఏతావతా స్వనిష్ఠావచనేన మంత్రపూర్వఖండోక్తో౽భితో౽ర్థస్తశ్చ దర్శితః । ప్రపత్తిప్రకరణే శరణశబ్ద ఉపాయపర ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితాయాముక్తం 'ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః శబ్దశ్శరణ మిత్యయం । వర్తతే సాంప్రతం త్వేష ఉపాయార్థైకవాచకః' ఇతి ॥ ప్రపత్తిప్రయోగశ్చైవం ప్రదర్శితః । 'అహమస్మ్యపరాధానామాలయో౽కించనో౽గతిః । త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః । శరణాగతిరిత్యుక్తా సా దేవే౽స్మిన్ ప్రయుజ్యతామ్' ఇతి । తన్మాహాత్మ్యం చైవం ప్రకాశితమ్ 'అనేనైవం ప్రపన్నస్య భగవంతం సనాతనమ్ । తస్యానుబంధాః పాప్మానస్సర్వే నశ్యంతి తత్క్షణాత్ ॥ కృతాన్యనేన సర్వాణి తపాంసి తపతాం వర । సర్వతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని తత్క్షణాత్ ॥ కృతాన్యనేన మోక్షశ్చ తస్య హస్తే న సంశయః' ఇతి ॥ సకలఫలసాధనత్వం చోక్తం 'యద్యేన కామకామేన న సాధ్యం సాధనాంతరైః । ముముక్షుణా యత్సాంఖ్యేన యోగేన న చ భక్తితః । ప్రాప్యతే పరమం ధామ యతో నావర్తతే యతిః । తేన తేనాప్యతే తత్తన్న్యాసేనైవ మహామునే । పరమాత్మా చ తేనైవ సాధ్యతే పురుషోత్తమః' ఇతి ॥ అత్ర 'అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం । తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః' రితి భరతమునిప్రణీతం లక్షణమపి సుసంగతమ్ । ఇహ చానన్యసాధ్య ఇతి ప్రవృత్తవ్యతిరిక్తేన స్వేనాన్యేన చాసాధ్యత్వం ప్రప

త్తవ్యస్య సాధ్యత్వంచ వివక్షితం ॥ స్వాభీష్ట ఇతి సుఖస్య దుఃఖనివృత్తేస్తత్సాధనానాంచ సంగ్రహః । తత్ర ప్రమాణవిరుద్ధం న ఫలమ్ । శరణ్యవిరుద్ధంచానుకూల్యసంకల్పాదినా న సంగచ్ఛతే ॥ స్వాధికారవిరుద్ధంతు నిపుణస్య స్వాభీష్ట ఇత్యనేన నిరస్తమ్ ॥ ఉపాయలాఘవాదిభిరకంపనీయో విశ్వాసో మహావిశ్వాసః । తదేకోపాయతాశబ్దేన పశ్చాత్స్వయత్నైరపేక్ష్యంచ వ్యజ్యతే ॥ ప్రపత్తిశ్శరణాగతిరితి పర్యాయపాఠః ‘ ఆనుకూల్యస్య సంకల్పః ’ ఇత్యాదౌ తు షాడ్విధ్యోక్తిరంగాంగి సముచ్చయాభిప్రాయా ॥ ‘ షడంగం తముపాయం చే’ త్యత్ర షడంగత్వోక్తిరష్టాంగయోగవ్యపదేశవత్ అన్యథా నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పంచాంగస్సంయుతః । ప్రపత్తిం తాం ప్రయుంజీత స్వాంగైః పంచభిరావృతామిత్యాదిభిర్విరోధప్రసంగాత్ । ‘ శాశ్వతీమమ సంసిద్ధిరియం ప్రహ్వీభవామి యత్ ॥ పురుషం పరముద్దిశ్య న మే సిద్ధిరితోన్యథా । ఇత్యంగముదితం శ్రేష్ఠం ఫలేప్స్వాతద్విరోధినీ 'త్యహిర్బుధ్న్యోక్తమంగాంతరం తు నిశ్శ్రేయసార్థ ప్రపత్తినియతమ్ ॥ అంగివశ్చాత్ర భరన్యాసరూపత్వం ‘ ఆత్మాత్మీయభరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే ’ ఇతి నిర్ధారితమ్ తదిహ పూర్వశ్లోకస్థ నమఃప్రయోగేణానుకూల్యసంకల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనే దర్శితే ॥ న ధర్మనిష్ఠ ఇత్యాదిభిరకించనాధికారత్వం కార్పణ్యరూపమంగంచ । రక్షిష్యతీతి విశ్వాసస్తు శరణ్యేతి సంబుద్ధ్యా వ్యజ్యతే । రక్షణసమర్థః కారుణికశ్చ శరణ్యః సదప్రపన్నం మాం రక్షిష్యతీతి విస్రంభణీయః ॥ సోపసర్గ ధాతు విశేషశ్చాత్రాధ్యవసాయ వైశిష్ట్యం వ్యనక్తి । త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్య ఇత్యనేనైవ గోప్తృత్వవరణాత్మనిక్షేపౌ సిద్ధౌ । ప్రార్థనాన్వితో హి భరన్యాసః ప్రపత్తిః భిక్షాదిమాత్ర ప్రార్థనాయామాజ్ఞాదిపూర్వకభరన్యాసేచ ప్రపత్తిశబ్దప్రయోగదర్శనాత్ । న చాత్ర గురులఘువికల్పానుపపత్త్యా ప్రపత్తేర్భక్త్యంగత్వం శంకనీయం స్నానాదివికల్పవదధికారిభేదేన వ్యవస్థాపనాత్ ॥

ప్రణవాదినయోదత్ర ప్రపత్తేస్తత్త్వవేదిభిః । యథాధికారమంగత్వం స్వతంత్రత్వంచ దర్శితమ్ ॥ అత్ర ప్రపద్య ఇతి వర్తమానవ్యపదేశశ్చ ‘బర్హిర్దేవసదనం దామి’ త్యాదివదనుష్ఠానకాలాభిప్రాయః॥ ౨౨

న నిందితం కర్మ తదస్తి లోకే సహస్రశో యన్న మయా
వ్యధాయి । సోऽహం విపాకావసరే ముకుంద క్రందామి
సంప్రత్యగతిస్తవాగ్రే ॥ ॥ ౨౩ ॥

అథ సప్తశ్లోకాః ప్రస్తుతోపాయప్రయోగస్థిరీకరణార్థాః తేషు క్రమాత్పరస్య సర్వవిరోధినివర్తనోచితగుణవిశేషత్వం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతరలాభః స్వపరిత్యాగే పరస్యానిష్టప్రసంగః స్వస్యానన్యగతికత్వేన తత్ప్రహాణానర్హత్వం శరణ్యస్య భోగ్యతమత్వేన ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యం ఉపాయస్య సౌకర్యం స్వాదుతమత్వంచ తాత్పర్యతః స్థాప్యతే, తత్రాదిమే యద్యప్యేవముపాయపరంపరా నాస్తి తథాప్యపాయాః సంతి చేత్తదవలంబనేన క్రమాత్కర్మయోగాదీనుత్పాద్య మోక్షఫలం లభస్వ కింతదర్థం ప్రపత్త్యేత్యత్ర స్వస్యాకించనత్వమేవ స్థిరీకరోతి న నిందితమిత్యర్ధేన ॥ నిందితం గర్హితం ‘యత్త్వార్యాః క్రియమాణం ప్రశంసంతి స ధర్మః యద్గర్హంతే సోऽధర్మ’ ఇత్యాపస్తంబః ॥ అత్ర నిందితశబ్దేన కామ్యకర్మాపి సంగృహ్యతే ముముక్ష్వపేక్షయా తస్యాపి నిందితత్వాత్ । లోకే సర్వస్మింత్సంసారిజనే అథవా లోక్యతే నేనేతి లోకః ప్రమాణం తస్మిన్ । నాస్తి అప్రామాణికమిత్యర్థః । అత్ర శాస్త్రరూపప్రమాణవిశేషవివక్షా । సహస్రశ ఇత్యసంఖ్యాతావృత్తిపరమ్ ॥ ని ॥ శతం సహస్రమయుతం సర్వమానంత్యవాచకమితి పఠంతి । యత్ శరణాగతపరిత్యాగాద్యపి । తదపి వేదనిందితమ్ । యథాహ మనుః ‘శరణాగతం పరిత్యజ్య వేదం విప్లావ్య చ ద్విజః । సంవత్సరం యవాహారస్తత్పాపమపశోధయేది’తి ॥ ‘బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపి ధర్మతః । శరణాగతహంతౄంశ్చ స్త్రీహంతౄంశ్చ న సంవసే

దితి ॥ రఘుశ్చ రాక్షసం ప్రత్యాహ ‘ శక్తోఽపి రక్షణే లోభాద్భయాద్వా
శరణాగతమ్ । యస్త్యజేత్పురుషో లోకే బ్రహ్మహత్యాం స విందతి ॥ ప్రా
యశ్చిత్తైర్న శుద్ధ్యంతి మహాపాతకినో హి యే । శరణాగతహంతౄణాం శు
ద్ధిః క్వాపి న విద్యతే ॥ ప్రూయంతే హయమేధేన మహాపాతకినోఽపి హి । శ
రణాగతహంతారో న త్వేవ రజనీచర ॥ అపి చేత్సుదురాచారః కేనాపి నర
కాత్ప్రభో । ముచ్యతే న తు పాపాత్మా శరణాగతహింసక ’ ఇత్యాది బ్ర
హ్మణా చ గీతమ్ ॥ బృహస్పతిరువాచ ‘ న చాస్య బీజం రోహతి రోహకా
లే న చాస్య వర్షతి వర్షకాలే । భీతం ప్రపన్నం ప్రదదాతి శత్రవే
న సోఽంతరం లభతే త్రాణమిచ్ఛన్ ’ ‘ మోఘమన్నం విందతే అప్రచేతాః
స్వర్గాల్లోకాన్నశ్యతి భ్రష్టచేష్టః భీతం ప్రపన్నం ప్రదదాతి శత్రవే సే
న్ద్రా దేవాః ప్రహరంత్యస్య వజ్ర ’ మితి ॥ ఏవం ‘ శాస్త్రేషు నిష్కృతి
ర్దృష్టా మహాపాతకినామపి । శరణాగతహంతుస్తు న దృష్టా నిష్కృతిః
క్వచిత్ ॥ లోభాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యస్త్యజేచ్ఛరణాగతమ్ । బ్ర
హ్మహత్యాసమం తస్య పాపమాహుర్మనీషిణ ’ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ । ఆ
హ చ రఘుపతిరభయప్రదానప్రకరణే ‘ ఋషేః కణ్వస్య పుత్రేణ కండునా
పరమర్షిణా । శృణు గాథాం పురాగీతాం ధర్మిష్ఠాం సత్యవాదినా । బ
ద్ధాంజలిపుటం దీనం యాచంతం శరణాగతమ్ ॥ న హన్యాదానృశంస్యా
ర్థమపి శత్రుం పరంతప । ఆర్తో వా యది వా దృప్తః పరేషాం శరణాగతః ।
అ)పి(రిః) ప్రాణాన్పరిత్యజ్య రక్షితవ్యః కృతాత్మనా ॥ స చేద్భయాద్వా లో
భాద్వా కామాద్వాపి న రక్షతి । స్వయా శక్త్యా యథా (సత్వం)సత్యం)త
త్పాపం లోకగర్హితమ్ ॥ వినష్టః పశ్యతస్తస్య రక్షిణశ్శరణాగతః । ఆ
దాయ సుకృతం తస్య సర్వం గచ్ఛేదరక్షితః ॥ అస్వర్గ్యం చాయశస్యం చ
బలవీర్యవినాశన ’ మితి ॥ ఏవంవిధశరణాగతపరిత్యాగాద్యపి యన్మయా
న కృతం తన్నాస్తి । మయా రాగాదిదూషితచిత్తేన । భోగమరుకాంతా
రష్టాంధేనేతి భావః । ఏవమనంతప్రతిబంధకాక్రాంతస్వావస్థామనువద

స్యగపక్షే శరణ్యశరణత్వం స్వస్యశరణాగతత్వంచ స్వాధ్యవసితముత్తరా
ర్ధేన వ్యనక్తి ॥ సోహమితి ॥ అద్యాపి తాదృశస్వభావః ప్రాయశ్చి
త్తావసరే త్వచ్ఛేదితేష్వత తత్ప్రాయశ్చిత్తేష్వప్రవృత్తస్తదిచ్ఛాధికా
రశకనానుశయానభిజ్ఞశ్చేతి భావః । సమ్ప్రతి విపాకావసర ఇత్యన్వయః
ప్రాయశ్చిత్తకాలాతిక్రాన్తౌ దుర్నివారోద్గమానాంఫలానాంభోగాద
న్యేనక్షపయితుమశక్యావస్థాయామిత్యర్థః ॥ ముకుందప్రపన్నానామ
నాదిప్రవృత్తమపరాధజాతమనాదృత్య ముక్తిభూమిప్రద యథోక్తం
శ్రీసాత్వతే 'దురాచారోపి సర్వాశీకృతఘ్నో నాస్తికః పురా । సమా
శ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది ॥ నిర్దోషం విద్ధి తం జంతుం ప్రభా
వాత్పరమాత్మన ' ఇతి ॥ శ్రీపుండరీకోపాఖ్యానేచ 'అశ్వమేధశతై
రిష్ట్వా వాజపేయశతేనచ । న ప్రాప్నువంతి సుగతిం నారాయణపరా
ఙ్ముఖాః ॥ యేనృశంసా దురాత్మానః పాపాచారరతాస్తథా । తేపి యాంతి ప
రంధామ నరా నారాయణాశ్రయా ' ఇతి ॥ క్రందామి ఆక్రోశామి ।
అనేన గోవిందేతి యదాక్రందత్కృష్ణా మాం దూరవాసినమ్ । ఋణం
ప్రవృద్ధమివ మే హృదయాన్నాపసర్పతీ ' తి శరణ్యవాక్యం సూచ్యతే ॥
అగతిః పుణ్యవిపాకాదపి భృశంభీతతయా పూర్వోక్తానన్యగతిః । 'త
స్మాదపి వధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛంతీ ' తి సర్వేషాం శరణ్యానాం
సామాన్యతః ప్రాప్తం, కింపునః 'విభీషణో వా సుగ్రీవ యదివా రావ
ణస్స్వయ 'మిత్యాదివాదినో భవత ఇత్యభిప్రాయేణాహ తవేతి ॥ అ
గ్రే విశ్వసాక్షాత్కారిణస్తవ సార్వత్రికసన్నిధావిత్యర్థః । సవిగ్రహ
స్యవా శరణ్యస్యాభిముఖ్యమిహాభిప్రేతమ్ । నహ్యసమర్థానామకా
రుణికానాంచ సన్నిధౌ విపన్నైరాక్రోష్టవ్యమితి భావః ॥ యద్వా సం
సారతంత్రవాహితయా పుణ్యపాపఫలప్రదాతుస్తవత్త ఏవ భీతస్త్వద
గ్రే క్రందామి । రాగానువృత్తిహేతుభూతపుణ్యపాపఫలాద్భీతిరధిక
మాక్రోశకారణమ్ ॥ అథవా భక్తియోగమనుష్ఠాయ తత్ఫలమలబ్ధవాని

వ యుక్తదండస్య తవాగ్రే ఆక్రోశనేనాప్యపరాధ్యామీతి భావః । ఏవం పూర్వశ్లోకేన పరికరోపాయాన్తరాభావ ఉక్తః । అత్ర తు తన్నిదానమపాయబాహుళ్యమనుసంహితం శరణ్యేత్యుక్తం ముకుందేత్యనేన స్థాపితం తదిహ దుర్విషహసంసారనివర్తనోపాయనైరాశ్యజనితశోకావిష్టస్సరణ్యగుణాధ్యవసాయవానపవర్గార్థప్రపత్త్యధికారీతి దర్శితం భవతి ॥ తథాచోక్తమ్ « అహం భీతోఽస్మి దేవేశ సంసారేఽస్మిన్భయావహే । త్రాహి మాం పుండరీకాక్ష న జానే శరణం పరమ్॥ వృథైవ భవతో యాతా భూయసీ జన్మసంతతిః । తస్యామన్యతమం జన్మ సంచింత్య శరణం వ్రజ ॥ అథ పాతకభీతస్త్వం సర్వభావేన భారత । విముక్తాన్యసమారంభో నారాయణపరో భవ » సర్వయోగ్యమనాయాసమప్రమాదమనూపమమ్ । ప్రణతార్తిహరం విష్ణుం శరణం గంతుమర్హసీత్యాది ॥ ॥ ౨౫ ॥

నిమజ్జతోఽనంతభవార్ణవాంతశ్చిరాయ మే కూలమి
వాసి లబ్ధః । త్వయాపి లబ్ధం భగవన్నిదానీమనుత్త
మం పాత్రమిదం దయాయాః ॥ ॥ ౨౬ ॥

నన్వనాదౌ సంసారే సమ్ప్రతి కేన విశేషేణాక్రంద్యత ఇత్యత్రానన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుభాభ్యాం సూచితం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతరలాభప్రతిబోధస్యాద్యతనత్వమాహ ॥ నిమజ్జత ఇతి ॥ అనాదిప్రవృత్తనిమజ్జనమిదానీమప్యనుపరతమిత్యభిప్రాయేణ వర్తమాననిర్దేశః । అనంతః స్వరూపరూపగుణవిభూతిభిరపరిచ్ఛేద్య । సర్వత్ర సర్వదా సన్నిహితేహి త్వయి « ఏష బ్రహ్మ ప్రవిష్టోఽస్మి గ్రీష్మే శీతమివ హ్రదమ్ । శామ్యామి పరినిర్వామి సుఖమాసే చ సర్వదే » త్యుక్తం నిమజ్జనం సర్వేషామనన్యశరణానాం ప్రాప్తమ్ । అహం తు భవార్ణవే నిమజ్జామి, యద్వా అనంతత్వం భవార్ణవవిశేషణం నివర్తకస్య తవ మాహాత్మ్యమివ నివర్తనీయస్సంసారోఽపి మే నిరవధిరితి భావః । భవస్యార్ణవత్వరూపణేన « సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాంతచేతసామ్ ।

విష్ణుపోతం వినా నాన్యత్కించిదస్తి పరాయణమ్ ॥ సంసారసాగరం ఘో
ర ' మిత్యాదిప్రమాణాని సూచ్యంతే ॥ సనకాదివన్నతీరాసన్నప్ర
దేశస్థోహమిత్యభిప్రాయేణాంతశ్శబ్దః । ఇతః పూర్వమనాద్యాకాలే
నలబ్ధ ఇతి నిర్వేదాభిప్రాయేణాద్యతనలాభసంతోషాభిప్రాయేణ
వా చిరాయేత్యుక్తమ్ । మే కర్మణః ప్రవాహైరితః పూర్వముత్తా
రోపాయానభిజ్ఞస్య మమ । ' మామేకం శరణం వ్రజ ' ఇత్యాదినా త్వా
ముపేక్షితవతః ఇదానీమపి మజ్జనహేతూనార్జయతః త్వయైవ త్వ
దాశ్రయణాయ సంకల్పితస్యేతి భావః । అత్ర మేలబ్ధ ఇతి సమ్బన్ధసా
మాన్యే షష్ఠీ । మే కూలమివేతి వాన్వయః, అర్ణవాంతర్మజ్జతః కూ
లమివేత్యాశ్వాస్యపరం, అనంతత్వాత్తత్రాప్యసౌ సన్నిహిత ఇతి శరణ్య
సౌలభ్యవ్యంజనం చ । లబ్ధోసి ఉపాయతయా లబ్ధవ్యశేషం నాస్తి; నచ
లబ్ధస్య ప్రచ్యుతిరితి భావః । న కేవలం మమైవ లాభః కింతు త్వయాపి ల
బ్ధం సర్వసమత్వసంరక్షణాయ సదాచార్యవీక్షణాదివ్యాజవిశేషాపే
క్షిణా తత్సమ్ప్రాప్తిసంతుష్టేనేతి తాత్పర్యమ్ । అత్ర భగవన్నితి సమ్బుద్ధ్యా
తస్యైకస్యైవ సర్వహితవేదిత్వం తన్నిష్పాదనశక్త్యాదికం చ వ్యజ్యతే ।
జ్ఞానబలాదిపూర్ణస్య తవ పునరయం మహోదయలాభః ఏతచ్చ త్వమే
వ వేత్సి త్వయాపి దురపహ్నవమితి చ । ఇదానీం, నాథమునిప్రభృతి
సద్గురుసమీక్షణదశాయామిత్యర్థః । అయం చాపర్యనుయోజ్యానాది
సామగ్రీప్రవాహానుగుణ్యేన త్వయైవ సంకల్పితః కాల ఇత్యాకూతమ్ ॥ ఏ
కవచనాన్తానుత్తమాదిశబ్దైర్దయాపాత్రస్య నిస్సమాభ్యధికత్వం సూ
చ్యతే । సమసద్భావేప్యధికనిషేధమాత్రం వా వివక్షితమ్ । పాత్రం వి
షయః । వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యానన్తాపరాధినమాత్మానమిదమితి స్వాభి
నయేన నిర్దిశతి । ఏతత్పరిత్యాగే కస్మిన్ విషయే తవ దయాదిగుణజా
తం చరితార్థం స్యాత్ నహ్యతోధికః కృపావిషయోస్తి ' అపి కశ్చిన్ము
ముక్షుస్స్యాదితి హి త్వత్కృపా జగజ్జనయతి । అతస్త్వత్ప్రవర్తైరన్య

న్నమేకర్తవ్యమస్తి ఆక్రన్దనమప్యేతదరతిమాత్రకృతం, తవతుస్వీకృ
తభరస్య మోక్షయిష్యామీతి స్వేనైవోక్తం కర్తవ్యమవశిష్యత ఇతి భావః

అభూతపూర్వం మమ భావి కిం వా సర్వం సహే

మె సహజం హి దుఃఖమ్ । కిం తు త్వదగ్రే శరణా

గతానాం పరాభవో నాథ న తేఽనురూపః ॥ ౫౫ ॥

అథస్యాత్పరతన్త్రస్య శేషభూతస్య స్వతన్త్రస్వామ్యభీష్టవినియో
గస్సోఢవ్యః అన్యథాపి దుర్నివారశ్చ, కిఞ్చ ‘హరిర్దుఃఖాని భక్తేభ్యో
హితబుద్ధ్యా కరోతి హి । శస్త్రక్షారాగ్నికర్మాణి స్వపుత్రాయ యథా
పితా ॥ పరీక్షాం చ జగన్నాథః కరోత్యదృఢచేతసామ్ । యస్యానుగ్ర
హమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహమ్ ॥ బాన్ధవైశ్చ వియోగేన స
దా భవతి దుఃఖితః । తేన దుఃఖేన సన్తప్తో యది మాం న పరిత్యజేత్ ॥ తం
ప్రసాదం కరిష్యామి యస్సురైరపి దుర్లభః’ ఇత్యపి స్మర్యతే, అత
స్స్వకర్మవిపాకః క్షన్తవ్యః కిం క్రన్దితేనేత్యత ఆహ అభూతపూర్వమి
తి ॥ ఇతః పూర్వం సఞ్జాతేభ్యో విలక్షణమిత్యర్థః । మమ ‘అజ్ఞో
జన్తురనీశోఽయమాత్మనస్సుఖదుఃఖయోః । ఈశ్వరప్రేరితో గచ్ఛేత్స్వ
ర్గం వా శ్వభ్రమేవ వా’ ఇత్యుక్తస్వభావస్య గర్భజన్మజరామరణనర
కాదిదుఃఖచక్రమధ్యవర్తినః । భావి భవిష్యత్ । కిం శబ్దః క్షేపార్థః ।
వాకారస్స్వనభ్యుపగతసోఢవ్యత్వపక్షాన్వారోహార్థః । తేనాసహ్య
త్వాభిప్రాయమన్తర్ధాయాహ సర్వం సహ ఇతి ॥ కర్మపరతన్త్ర
తయా యథాపూర్వమనుభూతజాతీయం సర్వం దుఃఖమనుభవిష్యామి ।
మే సహజం హి దుఃఖం అనర్థపర్యన్తాపురుషార్థసక్తస్య మమ క
ర్మప్రవాహైరాత్మస్వరూపానుబన్ధివదపరిహార్యమిత్యర్థః । తథా
ప్యన్యదసహ్యమాపతిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహ కిన్త్వితి ॥ త్వదగ్రే అ
పారకారుణ్యస్య సర్వత్రసన్నిహితస్య సర్వస్వామినస్సర్వశక్తేస్తవ స
న్నిధౌ । శరణాగతానామితి బహువచనమన్యేష్వపి ప్రపన్నేష్వయు

మేవన్యాయ ఇతిద్యోతనార్థమ్ । మత్పరిభవస్త్వదేకాంతినాం సర్వే
షాం చిత్తక్షోభహేతురితివాభిప్రేతమ్ ॥ పరాభవః కర్మభిః కామ
క్రోధాదిభిరింద్రియైర్విషయైశ్చ ఘోరైస్త్వద్విముఖీకరణమ్ । నాథేతి
సంబుద్ధ్యా భగవతో భరన్యీకారయోగ్యత్వం స్వస్యచ సనాథత్వేన ని
ర్భరత్వంచ వ్యక్తి । ఉక్తంహి యుధిష్ఠిరకార్యార్థం బలభద్రంప్రతి
తి సాత్యకినా ‘ యే నాథవంతో హి భవంతి లోకే తే నాత్మకార్యాణి సమా
రభంతే । కార్యేషు తేషాం ప్రభవంతి నాథాః శైబ్యాదయో రామ యథా
యయాతే ’ రితి । భగవచ్ఛాస్త్రేచ ‘ ప్రపన్నశ్చాతకో యద్వత్ప్రప
త్తవ్యః కపోతవత్ । రక్ష్యరక్షకయో రేతల్లక్ష్యం లక్షణమేతయో ’ రి
తి । స్వతంత్రస్యాకర్మవశ్యస్య మే శరణాగతపరిత్యాగేపి కో దోష
ఇత్యత్రాహ నతేనురూప ఇతి ॥ తే ‘ స్థితే మనసి, సకృదేవ, సర్వ
ధర్మా ’ నిత్యాదివాదినః । నానురూపః నచ తద్యుక్తమ్ ‘ రామో
ద్విర్నాభిభాషతే, అనృతం నోక్తపూర్వం మే నచ వక్ష్యే కదాచనే ’
త్యాది స్వవచనవిరోధప్రసంగాత్ । తతశ్చ ‘ తస్య నామ మహద్యశః ’
ఇతి శ్రుతిసిద్ధవైపరీత్యం స్యాత్, అతో మయా సహజ దుఃఖభాజనేన స
ర్వమపి దుఃఖం సోఢుం శక్యం, త్వయా తు నిత్యనిరవద్యేన దోషప్ర
సంగో న సోఢవ్య ఇత్యనిష్టనివృత్తిలాభస్తే మత్తో వ్యతిరిచ్యతే । మమచ
స్వామ్యవద్యప్రసంగో ఽనిష్టతమః, తస్మాన్మద్రక్షణేన ద్వయోరప్యనిష్ట
పరిహారస్త్వయైవ కార్య ఇతి భావః । తదిదం వ్యాజమాత్రేణ స్వార్థం ర
క్షిష్యతీతి విశ్వాసదార్ఢ్యవ్యంజనపరమ్ । శేషభూతస్య స్వలాభకథ
నం స్వార్థప్రార్థనంచాయుక్తమితి శఙ్కాచ ప్రధానభూత పర
లాభోక్త్యా పరావద్యప్రసంగపరిహారప్రాధాన్యేనచ నిరస్తా ॥ ౫౫ ॥

నిరాసకస్యాపి న తావదుత్సహే మహేశ హాతుం
తవ పాదపంకజమ్ । రుషా నిరస్తోపి శిశుస్స్తనంధ
యో న జాతు మాతుశ్చరణౌ జిహాసతి ॥ ౫౬ ॥

అస్త్వేవం ప్రతిబుద్ధస్య తవ మదవలమ్బనం తథాపి మదనుగృహీ
తేన త్వయా సర్వేషాం పాపానాం క్రమాత్ప్రతిపదోక్తాని ప్రాయ
శ్చిత్తాని క్రియన్తాం, పుణ్యక్షయార్థం భోగాశ్చ భుజ్యన్తాం, మత్స్వ
భావశ్చైవం ప్రసిద్ధః ‘ శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవాను
షంగికాన్ । దదాతి ధ్యాయతాం నిత్యమపవర్గప్రదో హరి ’ రితి, అ
తః ‘ భుక్త్వా చ భోగాన్విపులాని ’ త్యాదిక్రమేణ ముక్తిం ప్రాప్స్య
సీతి భగవతోऽభిప్రాయమాశంక్య పూర్వోక్తమనన్యోపాయత్వ మన
న్యప్రయోజనత్వం చానన్తరశ్లోకద్వయేన ప్రపంచయిష్యన్ స్వస్య భ
గవత్పదప్రాప్త్యవిలమ్బాక్షమత్వం విజ్ఞాపయతి ॥ నిరాసకస్యేతి ॥
పూర్వం దుఃఖస్య స్వతః ప్రతికూలతయా దుస్సహత్వేన హేయత్వము
క్తం, అనయోస్తు పరమపురుషార్థప్రతికూలతయా సుఖస్యాపి హేయ
త్వముచ్యత ఇతి విశేషః । నిరాసకస్యాపి నిరంకుశస్వాతన్త్ర్యత్త్వాన
వద్యం సోఢ్వాపి క్షుద్రైరుపచ్ఛన్దనైర్మాం ప్రతార్య మదభిమతమ
ప్రదాయాన్యత్ర ప్రేరయితుమిచ్ఛత ఇతి భావః । అపిశబ్దేన దయాప
రవశస్త్వం దీనస్య మమ నిరాసే కథం క్షమ ఇతి వ్యజ్యతే । తావచ్ఛబ్దో
వధారణార్థః ॥ నోత్సహే న శక్నోమీత్యర్థః । మహేశసంభావిత
స్వపదభ్రంశానామపూర్ణానాం త్వదన్యేషాం హి స్వాశ్రితేష్వసూ
యోపేక్షాదిస్స్యాద్యథేన్ద్రాదీనాం యయాతిప్రభృతిషు, భవతస్తు ని
రుపాధికస్వామిత్వస్వాతన్త్ర్యవతో నిరవధికదయామ్బుధేర్మామీదృ
శీమవస్థాం ప్రాపయతో మన్నిరసనే హేతుర్నాస్తి మమ చ త్వామేక
మేవ సర్వేశ్వరమధిగచ్ఛతో న హి త్వత్పరిత్యాగే కారణమస్తీతి భా
వః । మాతురితి వక్ష్యమాణపదస్థానే మహేశశబ్దః । తేన ‘ మాతాపి
తా భ్రాతే ’ త్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధస్వభావసూచనమ్ । హేతుమిత్యత్రో
పాయతయా ఫలతయా చేతి యోజ్యమ్ । తదుభయం తవ పాదపంకజమి
త్యుభాభ్యాం సూచ్యతే । సర్వభూతసుహృదస్సంసారనివృత్త్యుపాయ

భూతస్య భవతో దేవదానవసామాన్యదైవతం నిరవధికభోగ్యం పాదపద్మమితి భావః । ఉక్తమర్థం సర్వలోకసమ్మతార్థాంతరనిదర్శనేన స్థాపయతి రుషేతి ॥ అపిశబ్ద ఇహ స్వతో నిరాసానర్హత్వం స్తనదంశనాదిజనితక్రోధలేశవశాత్క్వాచిత్కస్సంభవం చ ద్యోతయతి శిశుః స్తనంధయ ఇతి పదాభ్యాం స్వరక్షణే స్వయమసమర్థస్య బాలస్య తదేకరక్ష్యత్వం తదేకాధీనజీవనత్వం చ సూచ్యతే । జాతుక్రోధదశాయాం ప్రసాదదశాయాం చేతి భావః । మాతురిత్యనేన సర్వదోషప్రసహనానుగుణవాత్సల్యం వ్యజ్యతే । చరణావిత్యత్ర నిరాసాయ వినియుక్తావపీతి శాశ్వాగ్రాహ్యమ్ । హాతుమిచ్ఛాపి న సంభవతి కిముత హానమిత్యభిప్రాయేణ సన్ప్రయోగః ॥ ॥ ౨౬ ॥

తవామృతస్యందిని పాదపంకజే నివేశితాత్మా కథమన్యదిచ్ఛతి । స్థితే రవిందే మకరందనిర్భరే మధువ్రతో నేక్షురకం హి వీక్షతే ॥ ॥ ౨౭

నను నాసౌ నిరాసః యత్ప్రజాపతిప్రభృతిభోగిభ్యోऽతిశయితభోగప్రదానం, మాభూదాస్వకేవలభోగపరతా ఇదానీం మద్దత్తభోగాన్భుక్త్వైవ పశ్చాన్మోక్షమపి దాస్యామీతి భగవతోభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్య విలంబాక్షమః ప్రాప్యతయా హాతుమశక్యత్వం వివృణోతి ॥ తవామృతేతి ॥ తవ ‘రసో వై సః సర్వగంధస్సర్వరస’ ఇత్యాదిషు సర్వప్రకారనిరతిశయభోగ్యతయా ప్రసిద్ధస్య సర్వస్వామినః । అమృతస్యందిని మోక్షప్రదభోగ్యతమతయా చ శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధే । నివేశితాత్మా రక్షణోన్ముఖేన ‘దదామి బుద్ధియోగం త’ మిత్యాదివాదినా త్వయైవ దృఢావస్థాపితబుద్ధిరిత్యర్థః । తస్మాదితః పరం పురుషార్థాంతరే మనో నివేశయితుం న శక్యమితి భావః । అత్ర సామాన్యనిర్దేశస్త్వత్ప్రసాదవిషయభూతానాం మాదృశానాం సర్వేషాం సాధారణోయం స్వభావ ఇతి జ్ఞాపనార్థః । త్వత్పాదపద్మే మనో నివేశయం స్వమేవాత్ర పరిచ్ఛా

దనీయ ఇత్యభిప్రాయేణ కథంశబ్దః ॥ అన్యత్ అల్పమస్థిరమనర్థమిశ్ర
మనర్థపర్యన్తమైశ్వర్యమ్ ॥ కథమిచ్ఛతీతీచ్ఛానివృత్తివచనాత్తదర్థ
ప్రవృత్తిరప్యత్ర నిరస్తా భవతి । ఉక్తమర్థం నిదర్శనేన ద్రఢయతి స్థితైర
విన్ద ఇతి । భోక్తౄణామక్లేశేన భోగ్యతమతయోపస్థితవతీత్యభిప్రే
తమ్ । అరవిన్దశబ్ద ఇహ సురభిత్వసుఖస్పర్శత్వాదివ్యఞ్జకః । ప్రథమ
వికసితావస్థామభిప్రేత్యాహ మకరన్దనిర్భర ఇతి । మధువ్రతశబ్దేన
తదేకజీవనత్వం తత్రాపి సారతమగ్రాహిత్వం చ వ్యజ్యతే । స్వాభిమ
తవిపరీతైరుపచ్ఛన్దనోపదేశతర్జనాదిభిర్దుర్నివారత్వం సూచయి
తుం స్థితిర్దృష్టాన్తత ఉక్తః । ఇక్షురకం కణ్టకావృతమస్థిరాత్యల్పర
సం భ్రమరస్పర్శమాత్రేపి మ్లానతాపన్నవానం దేవార్చనాద్యనర్హం
నిర్గన్ధం కిమపి క్షుద్రపుష్పమ్ । తన్న వీక్షతే అత్యాసన్నమపి మకరం
దలిప్సయా నాద్రియతే । తదుపసదనం తు దూరతో నిరస్తమితి భావః ॥ ౨౭ ॥

త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య కదాపి కేనచిద్యథా తథా వాపి సకృ
త్కృతోఽఞ్జలిః । తదైవ ముష్ణాత్యశుభాన్యశేషతః శు
భాని పుష్ణాతి న జాతు హీయతే ॥ ॥ ౨౮ ॥

అథ గురుతరోపాయసాధ్యం పురుషార్థం లఘుతరేణోపాయేన క
థం లప్స్యస ఇత్యత్ర తత్రాపి లఘుతరస్య నివృత్తిధర్మకోటినివిష్టస్యాం
జల్యాదేః ప్రభావం త్వదఙ్ఘ్రిమిత్యాదిశ్లోకద్వయేన నిదర్శయన్నాశ్రి
యణ శ్లోకర్యాదపి హాతుమశక్యత్వమవస్థాపయతి తత్ర ప్రథమేన ల
ఘుతరకాయికవ్యాపారవిశేషప్రభావ ఉచ్యతే ॥ త్వదఙ్ఘ్రిమితి ॥ త్వ
దఙ్ఘ్రిం సర్వలోకశరణ్యస్య తవ పాదపఙ్కజమ్ । న తు సాక్షాన్మోక్షప్ర
దానానధికృతస్య హిరణ్యగర్భాదేరితి భావః । తదుక్తం మోక్షధర్మే
“ బ్రహ్మాణం శితికణ్ఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధా
న సేవన్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్ ” ఇతి । అత్ర భగవత్స్వరూపస్య శుభ
శ్రయస్య నిష్పన్నసమాధీనాం ప్రథమం భావయితుమశక్యతయా తద్విగ్ర

హస్యైవ శుభాశ్రయత్వం, తత్రాప్యనతిక్రమణీయం హి చరణగ్రహణ
మితి న్యాయాత్ ‘సభ్రాతుశ్చరణౌగాఢ’ మిత్యాదిదర్శనాచ్చాం
ఘ్రేరుద్దేశ్యత్వముచ్యతే । ఉద్దేశ్యఉపాయతయా కైంకర్యలక్ష్యతయాచా
భిసంధాయేత్యర్థః । ఏవమనన్యదేవతాకత్వ మనన్యప్రయోజనత్వం
చోక్తంభవతి । ఈదృశస్యాధికారిణోఽంజలిబంధరూపే సుకరే ప్రసాద
నే దర్శపూర్ణమాసాదివత్తిథినక్షత్ర పక్షమాసర్త్వయనహ్నాయనాది
కాలనియమోనాస్తీత్యాహ కదాపీతి ॥ విధేయహస్తస్య శాస్త్రీయ
వ్యాపారాంతరరహితదశాయాం సర్వదేత్యర్థః । ఫలేనకాలవిశేషప్ర
తీక్షణవిలంబాభావాద్యదేచ్ఛతి తద్దైవసహసాకర్తుంశక్యతయాతిసౌక
ర్యంసూచితమ్ । ఉక్తః కాలనియమాభావః ‘జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్నీ
నాదధీత’ ఇత్యాద్యుక్తకృష్ణకేశత్వాద్యవస్థానియమాభావస్య దేశనియ
మాభావస్యచోపలక్షణమ్ । ఏవంవర్ణాశ్రమవేదవేదాంగయుక్తత్వా
దినియమాభావేన సామాన్యధర్మతయా సత్యవచనాది వత్సర్వాధికా
రత్వ మాహ కేనచిదితి । ఆస్త్రీబాలపండితమాబ్రహ్మశ్వపాకంచ సుక
రత్వం శాస్త్రీయత్వంచాత్ర వివక్షితమ్ । కర్మాంతరవద్దుష్కరప్రకార
విశేషవ్యవస్థాప్యత్ర నాస్తీత్యాహయథాతథావాపీతి । అత్రవికల్పసము
చ్చయ విషయావ్యయద్వయస్యైవ మభిప్రాయః పరావరతత్త్వహిత
పురుషార్థేషు విశదబుద్ధిర్భవతువా మావామస్తిష్కసంపుటాదిషుయ
థేష్టప్రకారశ్చ భవతువిధేయహస్తరహితస్యవాచామనసావాఽస్యాత్
అస్త్వంజలిరచనాయాం కించిదచాతుర్యం సర్వథాసఫలప్రాయమితి
నపునః ‘ఏకేనపాణినాయస్తుప్రణమేత్పురుషోత్తమమ్ । న్యాయ్యస్త
స్యకరచ్ఛేదఇతి వేదవిదోవిదుః ఏకహస్తప్రణామశ్చ ఏకంచాపిప్రద
క్షిణ’ మితిశక్తంప్రత్యుక్తఏకహస్తప్రణామనిషేధఇహప్రతిషిధ్యతే ।
తోయితావంజలిః పుమానితిచనైఘంటుకాః । గత్యభావేతుసర్వత్రయథా
శక్తికరణమనుజ్ఞాతమ్ । సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థఇతిసామాన్యప్రా

ప్తస్యాత్రనిరపవాదత్వాత్ ‘వసంతేవసంతేజ్యోతిషాయజేత’ ఇత్యా
దివద్వావృత్త్యపేక్షాపి నేత్యాహ సకృత్కృత ఇతి । యద్యపి ప్రీత్యాది
ప్రకర్షాదస్యావృత్తిర్భవతి తథాప్యత్ర సకృత్కృతస్య ఫలావినాభా
వేన ప్రభావాతిశయప్రతిపాదనే తాత్పర్యమ్ । ‘సకృత్ స్మృతోఽపి గో
విందో నృణాం జన్మశతైశ్చితమ్ । పాపరాశిం దహత్యాశు తూలరాశిమివా
నలః । సకృదుచ్చారితం యేన హరిరిత్యక్షరద్వయమ్ । బద్ధః పరికరస్తేన
మోక్షాయ గమనం ప్రతి । ఋచో యజూంషి సామాని యోఽధీతే సకృదంజ
సా । సకృదష్టాక్షరం జప్త్వా ఫలం తస్య సమశ్నుతే । విష్ణోరాయతనం ని
త్యం సోఽయం ప్రాతర్దినే దినే । ప్రదక్షిణద్వయం కుర్యాదశ్వమేధఫలం
లభేత్ । ఉత్సవే బలిదానే చ తదా కుర్వన్ప్రదక్షిణమ్ । పదే పదేఽశ్వమే
ధస్య ఫలం దశగుణం భవేత్ । యాని యాని చ పాపాని జన్మాంతరకృతాని చ
తాని తాని ప్రణశ్యంతి ప్రదక్షిణపదే పదే’ ఇత్యాదిషూక్తస్య సకృత్స్మ
రణసంకీర్తనాది ప్రభావస్య ప్రదర్శనపరమిదమ్ ‘సర్వేషామేవ ధ
ర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిః । రక్షతే భగవాన్విష్ణుర్భక్తానాత్మశరీరవ’
దితి సర్వాధికత్వేన కథితేభ్యస్సంమార్జనోపలేపనమాలాకరణ దీపా
రోపణాదిప్రసాదనాంతరేభ్యస్సమధికం బహువిత్తవ్యయాయాసనిరపే
క్షం వివక్షితస్య సుకరం స్వరూపమాహ అంజలిరితి అంజలిః పరమాము
ద్రేతి హ్యుచ్యతే । శ్రీమద్రామాయణే చ ‘కృతాపరాధస్య హి తేనా
న్యత్పశ్యామ్యహం క్షమమ్ । అంతరేణాంజలిం బద్ధ్వా లక్ష్మణస్య ప్రసాద
నా’ దితి ॥ నారాయణాస్త్రవృత్తాంతోఽప్యత్రానుసంధేయః । ‘క్షి
ప్రం దేవప్రసాదినీ’ త్యుక్తమాహ తద్వైవేతి । అవధారణేన శరీరాం
తరకాలాంతరభావిఫలసాధనేభ్యః కర్మభ్యో వ్యావృత్తిః । యద్యప్యనా
దివాసనావశాత్సాంసారికపుణ్యరూపనిగళభంగః పురుషస్యానిష్టస్స్యాత్
తథాప్యర్భకాపథ్యపరిహారన్యాయేన తాన్యపి చోరయతీత్యభిప్రాయే
ణ ముష్ణాతీత్యుక్తమ్ । అశుభాని శుభప్రతిభటాని । యథాహుర్మపవ

గతతదుపాయవిరోధినీత్యర్థః । అశేషతః కార్త్స్న్యేన । ఏతేన కృ
చ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివత్ప్రతినియతాశుభమాత్రనివర్తకత్వం వ్యుదస్య
తే, న కేవలమనిష్టనివర్తకత్వమాత్రం ‘తస్మిన్ ప్రసన్నే కిమిహాస్త్య
లభ్య’ మితి న్యాయేనాత్రత్యానుభవప్రభృతిపరిపూర్ణకైంకర్యపర్య
న్తసర్వాపేక్షితసాధకత్వం చాస్తీత్యాహ శుభానిపుష్ణాతీతి । కర్తర్యే
కస్మిన్నుపకృతమపర్యాప్తం మన్యమానస్య భగవతః ప్రసాదాత్తదనుబ
న్ధినామపి తద్వదుపకారాయ భవతీత్యభిప్రాయేణాహ నజాతుహీయ
త ఇతి ‘యజ్ఞోనృతేన క్షరతీ’ త్యాదివదస్య న కేనాపి హానిరితి భావః ।
యద్వా స్వర్గాదివదేవ తత్సాధ్యస్య పరమఫలస్య న కదాచిదపి వినా
శ ఇత్యభిప్రాయః । అథవా ఫలభూతాంజలిరూపేణ స్వయం సంతతస్య
త ఇతి వివక్షితమ్ । దృశ్యతే హి ‘నిత్యాంజలిపుటాహృష్టా’ ఇత్యుక్త్వా
‘యేతు ముక్తా భవంతీహ నరా భరతసత్తమ । తేషాం లక్షణమేతద్ధి య
చ్ఛ్వేతద్వీపవాసినా’ మితి । నను చ యథాధికారం న్యాసోపాసనరూ
పాభ్యాం మోక్షోపాయౌ శాస్త్రైరుపనిర్ణీతౌ, తత్కథమంజలిమాత్ర
స్య తత్సాధనత్వోక్తిః । ఇత్థం, యద్యసావాకించన్యాదిలాభాత్ప్రప
త్త్యధికారిణః పురుషస్య స్వరక్షణార్థస్వవ్యాపారాంతరనివృత్తివ్యం
జకముద్రాత్మనావతిష్ఠతే తదా తదుపలక్షితాయాః ప్రపత్తేః ప్రాగుక్త
సకలఫలసాధనత్వరూపప్రభావప్రతిపాదనే తాత్పర్యాన్న విరో
ధః, యదా తు ప్రదక్షిణప్రణామాదివదయమపి భక్త్యంగకర్మవిశేషస్త
దా ‘నేహాభిక్రమనాశోస్తీ’ త్యాదిన్యాయాత్కల్మషనిబర్హణస
త్త్వోన్మేషసమ్యక్ జ్ఞానభక్త్యాదిపరంపరయా మోక్షసాధనత్వమితి నిష్క
ణ్టకోఽయం ఘంటాపథః । అతివాదపక్షస్త్వత్ర సంభవంత్యాం గతౌ న స
యుజ్యతే । అధికారివిశేషమాశ్రిత్యాంజలిరూపలఘుతరక్రియామాత్ర
స్య సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వకథనే కర్మాంతరాణామపి తథాత్వప్రసం
గః । తదభ్యుపగమేస్తు సర్వప్రమాణానుగుణో భాష్యాదివిరుద్ధో వక్ష్య

ర్యామునమునేః ప్రాగనుష్ఠితగురుతర విశ్వాసాదిగర్భప్రపత్తివైయ
ర్థ్యం చ స్యాత్ । నను 'ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం
ద్వాపరేఽర్చయన్ । యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమ్
కలేర్దోషనిధే రాజన్నస్తి హ్యేకో మహాన్గుణః । కీర్తనాదేవ కృష్ణ
స్య ముక్తబంధః పరం వ్రజే' దితి కాలవిశేషవ్యవస్థయా సంకీర్తనమా
త్రస్యైవ సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వముచ్యతే । సత్యం, తథాపి తస్మిన్ కా
లే ధర్మాంతరమనపేక్ష్య సంకీర్తనమాత్రస్యైవావ్యవహితమోక్షో
పాయనిష్పాదకత్వే తాత్పర్యం గ్రాహ్యమ్ । అన్యథా చరమయుగే ప్రప
త్తిరప్యనపేక్షితా స్యాత్ । తదయమంజలిర్భక్తివత్ప్రపత్తివచ్చ ప్రయో
జనాంతరపరాణాం యథార్హం తత్తదభిమతసాధనం స్యాత్ । అనన్య
ప్రయోజనానాం తూక్తేనైవ ప్రకారేణాపవర్గపర్యవసాయీతి ॥౨౭

ఉదీర్ణసంసారదవాశుశుక్షణిం క్షణేన నిర్వాప్య ప
రాం చ నిర్వృతిమ్ । ప్రయచ్ఛతి త్వచ్చరణారుణా
మ్బుజద్వయానురాగామృతసింధుశీకరః ॥ ౨౮ ॥

అథాంజలిమాత్రానర్హాణామపి 'విషయే తే మహారాజ రామవ్య
సనకర్శితాః । అపి వృక్షాః పరిమ్లానాః సపుష్పాంకురకోరకా' ఇత్యుక్త
కోసలజనపదపాదపన్యాయేనానురాగలేశమాత్రేణాపి శరణ్యచిత్తరం
జనేన ప్రాప్తకాలే పరమపురుషార్థసిద్ధిస్స్యాదిత్యాహ ॥ ఉదీర్ణే
తి ॥ ఉదీర్ణః నిత్యమప్యాత్మానమసత్కల్పం కర్తుమనుపరమేణ జా
జ్వల్యమాన ఇత్యర్థః । సంసారః కర్మిణః పురుషస్య పూర్వపూర్వదేహ
ప్రహాణేనోత్తరోత్తరదేహైరేకీకృత్యావిచ్ఛిన్నసంసరణరూపావస్థా
ప్రవాహః । దావాగ్నిత్వరూపణేన తాపత్రయప్రచురతయా దుస్సహ
తమత్వమన్యైరనుపశమనీయత్వం చ వ్యజ్యతే । ఆర్తిపౌష్కల్యవతాం
ప్రపన్నానామవిలంబేన సర్వానిష్టప్రశమనమభిప్రేత్యాహ క్షణేనని
ర్వాప్యేతి । న కేవలమనిష్టప్రశమనమాత్రమిత్యాహ పరాం చ నిర్వృ

తిం ప్రయచ్ఛతీతి ॥ నిర్వృతిస్సుఖమ్ ॥ అత్రసంభవంత్యా నిర్వృతేర్ముక్తానుభవసామ్యం ముక్తిదశాయాం పరిపూర్ణానుభవరూపత్వం చాభిప్రేత్య పరామితి విశేషితమ్ । త్వచ్ఛబ్దేన ‘ఏష హ్యేవానందయాతి రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీ’త్యామ్నాతమాకారద్వయమభిప్రైతి । సూత్రితం చ * తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ, అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తీతి । చరణస్యారుణాంబుజత్వరూపణేన విగ్రహస్య శ్యామతయా పరభాగశోభా వ్యజ్యతే । అన్యోన్యసన్నికర్షజనితశోభయాప్యనురాగాతిశయహేతుత్వమభిప్రేత్య ద్వయోపాదానమ్ । అనురాగః ‘నాథయోనిసహస్రేషు యా ప్రీతిరవివేకినా’మిత్యాదినిదర్శితా విషయస్వభావనిబంధనా నిరతిశయప్రీతిః । అమృతసింధుత్వరూపణేన సంజీవనత్వం స్వయం ప్రయోజనత్వమక్షయత్వం చ వ్యజ్యతే । భాగ్యవిశేషవశాద్భగవతి నిరుపాధికభోగ్యతావిభావనేన స్వయం ప్రయోజనభక్తిలేశోఽపి పరమభక్తిదశాం ప్రాప్య నిత్యకైంకర్యపర్యంతస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ శీకరశబ్దః ॥ ॥ ౨౯ ॥

విలాసవిక్రాంతపరావరాలయంనమస్యదార్తి
క్షపణేకృతక్షణమ్ । ధనంమదీయంతవపాదప
ఙ్కజంకదానుసాక్షాత్కరవాణిచక్షుషా ॥

తదేవమిహ తత్త్వజ్ఞానాదిపూర్వకం మోక్షార్థతయా ప్రవృత్తస్య ప్రవృత్తిశాస్త్రార్థస్య అధికారిణో ‘న నిందిత’మిత్యాదిభిస్సప్తభిస్సామర్థ్యభాగస్సమర్థితః అథ విలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభిరుత్తరఖండార్థప్రదర్శకైః ప్రాప్యవైలక్షణ్యప్రపంచనపూర్వకమర్థిత్వభాగస్స్పష్టీక్రియతే; తత్ర ప్రథమేన స్వవిషయభక్తిప్రభావప్రతిపాదనప్రీతేన భగవతా యథామనోరథం సర్వం కరిష్యామీత్యుక్తే తద్దత్తతీవ్రభక్తేస్స్వస్య తత్పాదారవిందసందర్శనే కాలక్షేపాక్షమత్వం వ్యనక్తి ॥ విలాసేతి ॥ పరావరశబ్దాభ్యాం హిరణ్యగర్భాదయో మనుష్యాదయశ్చ గృహ్య

న్తే । తేషామాలయాః పృథివ్యాదయస్సత్యాన్తాలోకాః తేవిలాసేనవి
క్రాన్తాయేనతద్విలాసవిక్రాన్తపరావరాలయమ్ ‘ యస్యోరుషు త్రి
షు విక్రమణేషు అధిక్షియన్తిభువనానివిశ్వా ’ ‘ క్రాన్త్వాధరిత్రీంగ
గనంతథాదివ ’ మిత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధమిదమ్ । విక్రమస్యానాయా
సలీలారూపత్వవ్యంజనాయవిలాసశబ్దః । అతస్సర్వసులభత్వంచ సూ
చ్యతే ॥ ఏవం సులభస్యాయత్నసేవ్యత్వమనిష్టనివర్తకత్వంచాహ న
మస్యదార్తిక్షపణేకృతక్షణమితి । నమస్యతాం ప్రహ్వీభవతాం తదై
వాశేషార్తివినాశనే కృతక్షణం దత్తావసరం నివృత్తవ్యాపారాన్తరం
వా । క్షణోవ్యాపారవైకల్యకాలభేదాల్పకాలయోరితి నైఘంటుకాః ॥
ధనంమదీయం అనన్యోపాయస్య మమాభిమతసాధనం పురుషార్థభూ
తంచ । తవపాదపంకజం స్వరూపాదిభిర్నిరతిశయభోగ్యస్యాశ్రితవత్స
లస్య తే ముముక్షుధ్యేయం ముక్తభోగ్యంచ పాదారవిందమ్ । కదే
త్యాది ‘ నచక్షుషాపశ్యతికశ్చనైనమ్, స్వాధ్యాయాచ్చక్షురుతఏకమ
స్యయోగాద్వితీయమభివీక్షణాయ అధ్యయనమననయనోస్యద్రష్టాన
మాంసచక్షురభివీక్షతేతమ్ ’ ‘ నమాంసచక్షుషాద్రష్టుం బ్రహ్మభూత
స్సశక్యతే । ప్రత్యక్షోసినకస్యచి ’ దిత్యాదిషు మాదృశైర్దుర్దర్శత
యా ప్రసిద్ధంత్వామద్యైవానేనైవచక్షుషాసాక్షాత్కర్తుమిచ్ఛామీ
త్యభిప్రాయః । ఏతేన ‘ తాసామావిరభూచ్ఛౌరి ’ రితిన్యాయేనధ
నంజయాదిషు దివ్యచక్షుఃప్రదానన్యాయేనచ దిదృక్షూణాం యథా
మనోరథం సహసైవదృశ్యోభవతీతిప్రకాశ్యతే। అత్రముక్తిదశావివక్షా
యామ్ ‘ సవాఏషదివ్యేనచక్షుషామనసే ’ తివత్స్వాభావికజ్ఞానరూ
పేణచక్షుషేతియోజ్యమ్ ॥ ॥ ౩౦ ॥

కదాపునశ్శంఖరథాంగకల్పక ధ్వజారవిందాంకుశ
వజ్రలాంఛనమ్ । త్రివిక్రమ త్వచ్చరణాంబుజద్వ
యం మదీయమూర్ధానమలంకరిష్యతి ॥ ౩౧ ॥

అథ ‘దివ్యం దదామి తే చక్షుః’ ఇతివదపేక్షితం సాక్షాత్కారం దా
స్యామీతి. భగవతోక్తే మారస్థస్య కాలాంతరేపి తత్సంభవమాశంక్య శీ
ఘ్రం స్వోచితం తత్సంశ్లేషవిశేషమపేక్షతే ॥ కదా పునరితి ॥ పునశ్శబ్ద
స్సాశంకత్వద్యోతకః సాక్షాత్కారమాత్రాద్విశేషద్యోతకో వా । ‘శం
ఖచక్రగదాపద్మైరంకితం పాదపంకజమ్ । శరచ్చంద్రప్రతీకాశనఖరా
జివిరాజితమ్ ॥ సురాసురైర్వంద్యమానమృషిభిశ్చింతితం సదా । మూ
ర్ధానం మామకం దేవ తావకం మండయిష్యతి ॥ సంచింతయేద్భగవత
శ్చరణారవిందం వజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాంఛనాఢ్యమ్’ ఇత్యాది ప్ర
సిద్ధమాకారమనుసంధత్తే శంఖరథాంగేత్యాదినా । ‘ఏష బ్రహ్మలోక
స్సమ్రాడితి హోవాచ’ ‘రాజాధిరాజస్సర్వేషామ్’ ఇతి శ్రుతిస్మృతి
ప్రసిద్ధసామ్రాజ్యచిహ్నత్వాభిప్రాయేణ లాంఛనశబ్దః । తథా చోక్తం
నారదీయే ‘భృంగారాసనవాజికుంజరరథశ్రీవత్సచాపేషుభిర్మాలాకుం
డలచామరాంకుశయవైశ్శైలధ్వజైస్తోమరైః । మత్స్యస్వస్తికవేదికా
వ్యజనకైశ్శంఖాతపత్రాంబుజైః పాదే పాణితలేన రాన్నృపతితాం యాం
తి స్త్రియో రాజ్ఞితామ్’ ఇతి । త్రివిక్రమేతి సంబుద్ధ్యా నిమ్నోన్నతవిభా
గానాదరేణ సర్వేషాం శిరసి కృతపదన్యాసత్వం స్వస్య తల్లాభేన ని
ర్వేదశ్చ సూచ్యతే । త్వచ్చరణాంబుజద్వయమ్ ‘అప్రాప్యః కేశవో
రాజన్నింద్రియైరజితైర్నరైః’ ఇత్యాదిష్వజితేంద్రియైర్దుర్లభతయా
ప్రసిద్ధం స్వతవలక్ష్మీభూమినీళాకమలం శంఖాదిరేఖాలంకృతాభరణస్థానీ
యం చరణయుగళం మదీయమూర్ధానం అత్యంతనిహీనస్య త్వత్పా
దస్పర్శానర్హస్య దుష్టతమతయా కాళియవత్పాదపద్ధదమనీయస్య మే
చిరకాలం ననమేయామితి త్వత్ప్రణామవిరహేణ దూషితముత్తమాంగం
అలంకరిష్యతి పశ్యతాం సత్త్వస్థానాం ప్రేక్షణీయం కరిష్యతీతి భావః
ఏతేన కలిదోషనివృత్తిరప్యర్థితా భవతి । ఉక్తం హి మహాభారతే ‘యావ
త్పాదపద్మాభ్యాం పస్పర్శేమాం వసుంధరామ్ । తావత్పృథ్వీ పరిష్వం

గే సమర్థోఽనాథవత్కులి ' రితి । సంసారాగ్నిదగ్ధోఽహం త్వత్పాద
స్పర్శేన పరీక్షిదివ యథాఽహం సంజీవిష్యామీతి చ భావః । అత్ర ' యా
వన్న చరణౌ భ్రాతుః పార్థివవ్యంజనాన్వితౌ । శిరసా ధారయిష్యా
మి న మే శాంతిర్భవిష్యతీ ' తి భరతవాక్యం ' తస్య తామ్రతలౌ తాత
చరణౌ సుప్రతిష్ఠితౌ । సుజాతమృదురక్తాభి రంగులీభిరలంకృతౌ ।ప్ర
యతేన మయా యాం మూర్ధ్నా గృహీత్వా హ్యభివందితౌ ' వితి మార్కం
డేయవచనంచ నిదర్శనీయమ్ । యద్వా ముక్తిదశాయాం పరిగృహీతా
ప్రాకృతశరీరస్య స్వస్య పరమపదపర్యంకనిలయభగవత్పాదమూలప్రా
ప్త్యతిశయ ఇహ ప్రకాశ్యతే ॥

విరాజమానోజ్జ్వలపీతవాససం స్మితాతసీసూనసమా
మలచ్ఛవిమ్ । నిమగ్ననాభిం తనుమధ్యమున్నతం వి
శాలవక్షస్స్థలశోభిలక్షణమ్ ॥

ఉక్తప్రకారసందర్శనసంశ్లేషసమనంతరభావిసర్వవిధ కైంకర్యో
ద్దేశ్యం భగవంతం సమస్తకల్యాణగుణదివ్యమంగళవిగ్రహాది విశిష్టత
యా ప్రాప్యం చతుర్దశభిర్విశదమనుసంధత్తే, తత్ర ప్రథమశ్లోకస్య
పూర్వార్ధేన పీతాంబరపరభాగవిచిత్రితాం ' అతసీపుష్పసంకాశః పీ
తవాసా జనార్దనః । వ్యభ్రాజత సభామధ్యే హేమ్నీవోపచితో మణి
రితి మహాభారతోక్తాం దివ్యస్వరూపస్య సముదాయశోభామనుభవతి
విరాజమానోజ్జ్వలపీతవాససమితి॥ పీతాంబరస్య శ్యామవర్ణవిగ్రహ
యోగాత్స్వతశ్చ విరాజమానత్వముజ్జ్వలత్వం భాస్వరత్వం చ । స్మిత
శబ్దోఽత్ర వికాసార్థః । అతసీసూనం అతసీప్రసూనం । శ్యామలరమణీ
యతయా విగ్రహస్య తత్సమత్వం । అమలచ్ఛవిం ఉజ్జ్వలకాంతిం ధ్యా
యతాం దోషప్రతిభటద్యుతిమితి వా । అవయవేషు ప్రథమం అజనిష్టచ
కస్య నాభేరితి ప్రాగుక్తపారమ్యవ్యంజకం పితామహోత్పత్తిస్థానం నిర్ది
శతి నిమగ్ననాభిమితి । నిమ్ననాభిమిత్యర్థః । ఉదరస్యాశేషభువ

నగభర్త్వేపి కృశత్వేనాద్భుతత్వ మభిప్రేత్యాహ ॥ తనుమధ్యమితి। తథాచాహుశ్శ్రీవత్సాంకమిశ్రాః ‘ అండానాంత్వదుదరమామనంతి సంతస్తాన్యనంతదరదరకథన్ను కార్శ్యమస్య । మాహాత్మ్యం స్వత్రైషహా రోమషునూనమేషామృద్ధిస్సాన్యహ్నహేమకరీనహితరేషా ’ మితి । ఉన్నతం అతిహ్రస్వత్వాదిదోషరహిత సర్వాధికత్వవ్యంజక దివ్యవిగ్రహమిత్యర్థః । విశాలేత్యాది అతివిశాలభుజాంతర శోభమానవక్షసి తత్త్వ నిరూపకలక్ష్మీనివాసశ్రీవత్సలక్షణం । అత్రద్వితీయాంతానాంసర్వేషాం భవంతమితివక్ష్యమాణేనాన్వయః ॥ ॥౩౨

చకాసతం జ్యాకిణకర్కశైశ్శుభై శ్చతుర్భి రాజానువిలంబి
భిర్భుజైః । ప్రియావతంసోత్పలకర్ణభూషణశ్లథా
లకాబంధవిమర్దశంసిభిః॥ ॥౩౩

భుజమధ్యశోభానుసంహితా, అథవీరశృంగారచిత్రితాం భుజశోభామనుసంధత్తే ॥ చకాసతమితి ॥ అవతారదశాయాం విరోధినిరాకరణార్థవ్యాపారవ్యంజకైర్జ్యాకిణైరంకితత్వం పరవిగ్రహభుజేష్వపి తదభేదానుసంధానేన నిర్దిశతి జ్యాకిణకర్కశైరితి । శుభైః ఔదార్యవీర్యసౌందర్యాదిశాలిభిః । పరరూపేపి చతుర్భుజత్వం ప్రమాణసిద్ధమితి ప్రకాశయితుమాహ చతుర్భిరితి ॥ యథోక్తం విష్వక్సేనసంహితాయాం ‘వైకుంఠేతు పరేలోకే శ్రీసహాయో జనార్దనః । ఉభాభ్యాం భూమినీళాభ్యాం సేవితః పరమేశ్వరః । మహాయోగీ జగద్ధాతా దివ్యసింహాసనోపరి । దివ్యసంస్తరణోపేతే శేషాహిఫణమండితే । పంచోపనిషదామ్నాత దివ్యమంగళవిగ్రహః । అప్రాకృతతనుర్దేవో నిత్యాకృతిధరో యువా । నిత్యా(స్ఫీతి)తో జగద్ధాతా నిత్యైర్ముక్తైశ్చ సేవితః । బద్ధాంజలిపుటైర్హృష్టై ర్నిర్మలైర్నిరుపద్రవైః । చతుర్భుజశ్శ్యామలాంగశ్శ్రీభూభ్యాం సహ నీళయా । విమలైర్భూషణైర్నిత్యైర్భూషితో నిత్యవిగ్రహః । పంచాయుధైస్సేవ్యమానశ్శంఖచ

క్రధరో హరిః । సహస్రస్థూణసంయుక్తే మంటపే పరమేశ్వరః ॥ విన్య
స్యైవామకం బాహు మాసనే వామపార్శ్వకే । దక్షిణం జానుకే న్యస్తం
లంబయన్ జగతాం పతి రితి ॥ ఏవమేవ ధ్యానం భాష్యకారైర్నిత్యే
ప్రోక్తం । బలపౌష్కరేతు ' దేవో వైకుంఠనాథస్తు అనంతాసనసం
స్థితః । సేవ్యశ్శ్రీభూమినీళాభిః ప్రాదుర్భావైస్తు చాఖిలైః । శంఖ
చక్రధరో నిత్యం జానున్యస్తైకహస్తవాన్ । అభయప్రదహస్తశ్చ నీల
జీమూతసన్నిభః । ధ్యాతవ్యో నిత్యలోకస్థో భుక్తిముక్తిఫలప్రద ' ఇతి
అత్రాభయప్రదహస్తత్వాది వైషమ్యమవస్థాభేదాదుపపద్యతే । య
త్తు కైశ్చిన్ముక్తం ' ముఖం కిమస్య కౌ బాహూ బాహూ రాజన్యః కృత ' ఇ
తి పురుషసూక్తవాక్యాభ్యాం దశహస్త్యా అంగుళయో దశపద్యా ద్వా
వూరూ ద్వౌ బాహూ ఆత్మైవ పంచవిగ్ంశ ఇత్యైతరేయకవాక్యాత్ 'ప్రా
ణభ్యాం త్రియోగ్ం సంభరతీ ' త్యాది రహస్యామ్నాయోక్త్యాచ పర
స్య ద్విభుజత్వం సిధ్యతీతి తదయుక్తమ్ । తేషాం వాక్యానాం ప్రకరణా
దిభిరన్యపరత్వేన పరస్య చతుర్భుజత్వప్రతిషేధాదర్శనాత్ । యచ్చో
క్తం శ్రీసాత్వతే ' నాదావసానగగనే దేవోనంతస్సనాతనః । శాంత
స్సంపత్స్వరూపస్తు భక్తానుగ్రహకామ్యయా । అనౌపమ్యేన వపుషా
హ్యమూర్తో మూర్తతాం గతః । విశ్వమాప్యాయయన్ కాంత్యా పూ
ర్ణేంద్వయుతతుల్యయా । వరదాభయదేనైవ శంఖచక్రాంకితేన చ ।
త్రైలోక్యోద్ధృతిదక్షేణ యుక్తః పాణిద్వయేనన ' ఇతి । తదిదం తత్ర
త్యహ్యాద్యాగవిశేషవిధిపరమ్ । శ్రీపౌష్కరే ' ద్విభుజం పురుషాకా
రం యుక్తమాదిత్యసన్నిభైః । ధ్వజైరాభరణైశ్చిహ్నైశ్శంఖచక్రాది
సజ్జితై ' రితి । సౌమంతవేచ ' నిరస్త్రా ద్విభుజా సౌమ్యా శంఖచ
క్రకరాంకితా । మహాపురుషరూపా చ సుప్రసన్నా విలక్షణే ' తి భా
రద్వాజే చ ' ద్విబాహోర్వాశ్చక్రధృత్పాణిర్దక్షిణశ్శంఖధృత్పరః । ఉప
విష్టం తు మోక్షార్థీ ఉత్థితం విశ్వసిద్ధయ ' ఇతి ॥ సాంకర్షణే చ ' వ్యూ

రుషోత్తమస్య దేవస్య శుద్ధస్ఫటికత్విషః । సమపాదస్య పద్మోర్ధ్వే
హ్యేకవక్త్రస్య సంస్థితిః । వరదాభయహస్తాద్వా వప్రవృత్త్యాఖ్యకర్షణ
ణ ’ ఇతి । ఏతాన్యన్యాని చైవంవిధాని వాక్యాని తత్తద్రూపసద్భావ
మాత్రపరాణి । యత్పునరానందాఖ్యసంహితాయాముక్తం ‘ స్థూల
మష్టభుజం ప్రోక్తం సూక్ష్మం చైవ చతుర్భుజం । పరం తు ద్విభుజం ప్రోక్తం
తస్మాదేతత్త్రయం యజే ’ దితి । ఏతదపి పరరూపమధికృత్యైవ బహ్వీ
షు సంహితాసు చతుర్భుజత్వప్రతిపాదనాదిచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదే
హస్య దేవస్య వైకల్పికధ్యానపరతయా సుసంగతం । దృశ్యతే చ నృ
సింహకృష్ణాద్యైకైకరూపేష్వేవ ద్విభుజత్వ చతుర్భుజత్వవర్ణభేదా
ద్యవాంతరవైషమ్యం పరస్మింశ్చ నిత్యోదితశాంతోదితాది విభాగ
స్సంప్రతిపన్న ఇతి సర్వం సుస్థం । అత్ర శ్లోకే జ్యాకిణేత్యాదినా సర్వభక్త
సంరక్షణార్థం మహావీరత్వం ప్రియావతంసేత్యాదినా స్వానురూప
వీరపత్నీసంబంధస్తత్పురస్కారేణ సర్వైరభిగమనీయత్వం చ సూచ్యతే

ఉదగ్రసీనాం సవిలంబికుండలాలకావళీబాధుర కంబు
కంధరమ్ । ముఖశ్రియా న్యక్కృతపూర్ణనిర్మలామృ
తాంశుబింబాంబురుహోజ్జ్వలశ్రియమ్ ॥ ॥౩౪॥

ఏవం పీతాంబర ప్రభృత్యారోహణక్రమేణ భుజానుభవానంతరం ది
వ్యకంఠశోభాం ముఖశోభాం చానుసంధత్తే ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రమున్న
తం పీనమకృశం ఉదగ్రపీనాంసవిలంబిభ్యాం కుండలాలకావళిభ్యాం బం
ధురా సుందరా కంబువదభిరామా త్రిరేఖాలంకృతా కంధరా యస్య స త
థోక్తః రేఖాత్రయాంకితా గ్రీవా కంబుగ్రీవేతి కథ్యతే । కుండలాలక
సమభివ్యాహారః పరభాగకాంతివ్యంజనార్థః ॥ ‘ పాపం హరతి య
త్పుంసాం స్మృతం సంకల్పనామయం । తత్పుండరీకనయనం విష్ణోర్ద్ర
క్ష్యామ్యహం ముఖ ’ మిత్యాదిప్రసిద్ధాం పావనమనోహరాం ముఖశో
భామనుభవతి ముఖశ్రియేతి । ముఖకాంత్యేత్యర్థః న్యక్కృతేత్యా

చి యస్యముఖశ్రీయానన్యకర్తృతం పూర్ణనిర్మలామృతాంశుబింబ మంభోరుహోజ్జ్వలశ్రీశ్చసఏవముదీరితః । అంబురుహశ్రీయఉజ్జ్వల త్వం నూతనవికాసకాంతిసౌకుమార్యాదిభిః । అమృతాంశుబింబాం బురుహయోర్ద్వంద్వః తయోరుజ్జ్వలశ్రీరితి తత్పురుషః ॥ ౩౪ ॥

పరిబుద్ధముగ్ధాంబుజచారులోచనం సవిభ్రమభ్రూలత
ముజ్జ్వలాధరమ్ । శుచిస్మితంకోమలగండమున్నసంల
లాటపర్యంతవిలంబితాలకమ్॥ ॥౩౫॥

ఉక్తప్రకారాంముఖశోభాం ప్రత్యేకావయవభావనయా పునరపినిర్దిశతి పరిబుద్ధేతి ॥ పరిబుద్ధంవికసితం ముగ్ధంనూతనంసౌమ్యంవా ॥ తథాచనైఘంటుకాః । ముగ్ధంసౌమ్యేనవేమూఢఇతి । అంబుజవల్లాచనయోశ్చారుత్వ మాశ్రితదర్శనప్రీతి వికసితత్వేన తదనుగ్రహయోగ సౌమ్యతయాకాంత్యతిశయాచ్చ । సవిభ్రమభ్రూలతమిత్యనేనాపి స్వభక్తసంప్రాప్తిజనితోల్లాసాతిశయస్సూచ్యతే । ఉజ్జ్వలాధరంప్రవాళాదిభ్యోప్యధికప్రకాశమానాధరం । విద్రుమమౌక్తికన్యాయేనా ధరశోభయా విశేషితాంస్మితశోభామాహ శుచిస్మితమితి । అవదాతస్మితమిత్యర్థః । అథవా ‘ స్మయన్నివనృపోహంతి ’ తివద్విరుద్ధాభిసంధింపరిహర్తుమిహశుచిత్వోక్తిః । ఏవంచోక్తం శ్రీపౌష్కరే ‘ పూర్వకర్మానలార్తానాంధ్యాయతాంఖేదశాంతయే । స్వదంతేందుచయోత్థేన హ్లాదయన్గౌరగశ్చనత్విషా ’ తి । కోమలగండంసుకుమారకపోలం ఉన్నసం ఉన్నతనాసావంశమ్ । అలకానాంపశ్చాదంసలంబిత్వంప్రాగుక్తం, అత్రతుపురస్తాల్లలాటోర్ధ్వభాగలంబిత్వమాహ లలాటపర్యంతవిలంబితాలకమితి॥ ॥౩౫

స్ఫురత్కిరీటాంగదహారకంఠికా మణీంద్రకాంచీగుణ
నూపురాదిభిః । రథాంగశంఖాసిగదాధనుర్వరైర్లస
త్తులస్యావనమాలయోజ్జ్వలమ్ ॥ ॥౩౬॥

ఈశ్వరత్వేన శంకనీయయోర్బ్రహ్మరుద్రయో రాదిమందూపం తా
పసవేషేణ కర్మవశ్యత్వ వ్యంజకం భగవతస్తుకిరీటాది యోగాత్సర్వే
శ్వరత్వ ఖ్యాపకమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ స్ఫురత్కిరీటేతి ॥ కంఠికా
కంఠభూషణం మణీంద్రః కౌస్తుభః సచజీవతత్త్వాభిమానీ । ఆదిశబ్దేనా
పరిమితానిదివ్యాభరణాంతరాణిసంగృహ్యంతే । రథాంగాదయఃపంచ
మన స్తత్త్వతామసాహంకారసమ్యగ్జ్ఞానబుద్ధితత్త్వ సాత్త్వికాహం కా
రాభిమానిత్వేన ప్రసిద్ధాః । స్పర్శరూపగంధవిశేషైర్లసంతీతులసీ
లసత్తులసీతయా । యద్వాల్లసంతీ తులసీ యస్యాస్సాతథేతి వనమాలా
విశేష్యతే । స్ఫురదుజ్జ్వలమితి పదాభ్యామాభరణాదేర్విగ్రహస్య
చాన్యోన్యయోగాదపి శోభమానత్వంఖ్యాప్యతే । అత్ర ‘ స్రగ్వస్త్రా
భరణైర్యుక్తం స్వానురూపైరనూపమైః । చిన్మయైస్స్వప్రకాశైశ్చ అ
న్యోన్యరుచిరంజితై ’ రిత్యాదికం ద్రష్టవ్యం । చిన్మయైరస్పృష్టసంసారత
త్త్వ దైవతాత్మకైరిత్యర్థః ॥ ॥౩౮॥

చకర్థయస్యాభవనంభుజాంతరంతవప్రియం ధామయ
దీయజన్మభూః । జగత్సమస్తంయదపాంగసంశ్రయం
యదర్థమంభోధిరమంథ్యబంధిచ ॥ ॥౩౯॥

ఈదృశకిరీటాదిభిస్సర్వేశ్వరత్వేన వ్యంజితస్యభగవతస్సామ్రాజ్యం
సలక్ష్మీకస్యేతిత్రిభిశ్శ్లోకైస్సహేతుకమనుసంధత్తే, తత్ర ‘ తతోవలో
కితా దేవా హరివక్షస్స్థలస్థయా । శ్రియమున్నిద్రపద్మాక్షీం విష్ణువక్ష
స్స్థలేస్థితామ్ ॥ కాచాన్యాత్వామృతేదేవిసర్వయజ్ఞమయంవపుః । అ
ధ్యాస్తేదేవదేవస్య యోగిచింత్యంగదాభృత ’ ఇత్యాదిషూక్తమాహ ॥
చకర్థయస్యాభవనంభుజాంతరమితి ॥ ‘ ఏషనారాయణఃశ్రీమాన్‌క్షీ
రార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంకముత్సృజ్యహ్యాగతోమధురాంపురీ ’
మిత్యాదిప్రసిద్ధమాహ తవప్రియంధామయదీయజన్మభూరితి । బ్రహ్మా
దీనాంసర్వేషాంతత్కటాక్షాధీనవైభవత్వమాహ జగత్సమస్తం యద

హాంగసంశ్రయమితి । యథోచ్యతే ‘ త్వయా దేవి పరిత్యక్తం సకలం భు
వనత్రయమ్ । వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీం సమేధితమ్ । త్వయా
వలోకితాస్సద్యశ్శీలాద్యైస్సకలైర్గుణైః । ధనైశ్వర్యైశ్చ యుజ్యంతే
పురుషా నిర్గుణా అపి । స శ్లాఘ్యస్స గుణీ ధన్యస్స కులీనస్స బుద్ధిమాన్ ।
స శూరస్స చ విక్రాంతో యం త్వం దేవి నిరీక్షసే ’ ఇత్యాది । శ్రీమహాభా
రతే చ శ్రీవాసవసంవాదే స్వయమేవ దేవదేవ్యాస్స్వవైభవం ప్రదర్శి
తమ్ । ‘ పుణ్యేషు త్రిషు లోకేషు సర్వే స్థావరజంగమాః ॥ మమా
త్మభావమిచ్ఛంతో యతంతే పరమాత్మనా । సాహం వై పంకజే జాతా సూ
ర్యరశ్మిప్రబోధితే । భూత్యర్థం సర్వభూతానాం పద్మా శ్రీః పద్మమాలి
నీ । అహం లక్ష్మీరహం భూమిః శ్రీశ్చాహం బలసూదన । అహం శ్రద్ధా చ
మేధా చ సన్నతిర్విజితిః స్థితిః । అహం ధృతిరహం సిద్ధిరహం త్వద్భూతి
రేవ చ । అహం స్వాహా స్వధా చైవ సన్నతిర్నియతిః కృతిః । రాజ్ఞాం వి
జయమానానాం సేనాగ్రేషు ధ్వజేషు చ । నివాసే ధర్మశీలానాం విష
యేషు పురేషు చ । జితకాశిని శూరే చ సంగ్రామేష్వనివర్తిని । నివసా
మి మనుష్యేషు సదైవ బలసూదన । ధర్మనిత్యే మహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే
సత్యవాదిని । ప్రశ్రితే దానశీలే చ సదైవ నివసామ్యహమ్ । యత్రా
హం తత్ర మత్కాంతా మద్విశిష్టా మదర్పణాః । సప్త దేవ్యో (జయా) మ
దష్టమ్యో వాసం చైష్యంతి చాష్టధా । ఆశా శ్రద్ధా ధృతిః క్షాంతిర్విజితి
స్సన్నతిః క్షమా । అష్టమాం విద్ధి మాం తాసాం పురోగాం పాకశాసనే ’
తి ॥ శ్రీవిష్ణుస్మృతేరంతే బ్రహ్మపురాణే చ షట్సహస్రనామస్తోత్రే భగవ
చ్ఛాస్త్రే చ హిరణ్యగర్భకాశ్యపమార్కణ్డనారదాదిసంహితాసు బ్రహ్మ
రుద్రేంద్రాదీనాం తదధీనవైభవత్వం విస్తరేణ ద్రష్టవ్యమ్ । యదర్థం
యస్యాః ప్రవృత్త్యర్థమితి యావత్ । పరస్పరవిశ్లేషప్రసంగరహితయోరేవ
లక్ష్మీతద్వల్లభయోర్విశ్లేషాభినయేన పునః ప్రాప్తిరుచ్యతే । స్వసంకల్ప
నియతా చ స్వతంత్రలీలా న పర్యనుయోగమర్హతి । అమంథివిష్ణ్వవతా

రే ॥ అబంధిరామావతారే । యథోక్తం ‘ తతఃస్ఫురత్కాంతి మతివి
కాసికమలేస్థితా । శ్రీదేవీపయసస్తస్మాదుత్థితాధృతపంకజే ’ త్యారభ్య ‘ దివ్యమాల్యాంబరధరాస్నాతాభూషణభూషితా । పశ్యతాంసర్వదేవానాం యయావక్షస్థలంహరే ’ రితి ‘ ఏషసేతుర్మయాబద్ధస్సాగరేమకరాలయే । తవహేతోర్విశాలాక్షి నలసేతుస్సుదుష్కర ’ ఇతిచ । అత్రజగత్సమస్తమితిపాదేనానురూపత్వం పాదాంత్యైరభిమతత్వంచ ప్రఖ్యాపితమ్ ॥ ॥ ౩౭ ॥

స్వవైశ్వరూప్యేణసదానుభూతయాప్యపూర్వవద్విస్మ
యమాదధానయా । గుణేనరూపేణవిలాసచేష్టితైస్స
దాతవైవోచితయాతవశ్రియా ॥ ॥ ౩౮ ॥

ఉక్తమేవాభిమతానురూపత్వమనంతరశ్లోకేన ప్రపంచయతి।స్వవైశ్వరూప్యేణేతి ॥ స్వస్యవిశ్వశరీరకత్వేనేత్యర్థః । సదానుభూతయా ‘ యోవేత్తియుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణసదాస్వత ’ ఇతిదృశేనసహజప్రత్యక్షేణసదాసాక్షాత్కృతయేత్యర్థః । ఏతదభిప్రాయేణ తదవినాభూతవైశ్వరూప్యస్య హేతుత్వోక్తిః । యద్వాస్వరూపాదిస్వాకారేణశాంతానంతేత్యాదిప్రక్రియయాసర్వదాగాఢోపగూఢత్వేనానుభవోవివక్షితః । అపూర్వవత్ అదృష్టపూర్వవత్ । యద్వాఇతఃపూర్వమనాలోచితవతఇవేత్యర్థః । విస్మయంఅద్భుతరసహేతుభూతంభావమ్ । అనవధికంప్రీతివిశేషమిత్యర్థః । ఆదధానయేత్యత్రాపిసదేత్యభిప్రేతమ్ । ఏతేనస్వభావసిద్ధమభిమతత్వం ప్రపంచితమ్ । గుణేనేత్యాదినాతు సర్వప్రకారానురూపత్వముచ్యతే । గుణశబ్దఇహజ్ఞానకారుణ్యాదివిషయః । రూపేణఅప్రాకృతేనాఖిలజగన్మాతృత్వాభివ్యంజకేన దివ్యమంగలవిగ్రహేణ । విలాసైః భగవదభిమతైర్లీలావిశేషైః । చేష్టితైః ఆశ్రితరక్షణార్థావతారాదిభిః। తవైవోచితయేత్యనేన ‘ తుల్యశీలవయోవృత్తాం । దేవత్వేదేవదేహేయం। దేవతిర్య

జ్ఞ సుఖేష్వి' త్యాదిషూక్తమనురూపత్వం ప్రతిపాద్యతే । తవ శ్రియే త్యనేన 'విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ' త్యాది ప్రసిద్ధం నిత్యవ్యవస్థితపతిపారార్థ్యం ప్రతిష్ఠాపితమ్ । తృతీయాంతానాం తయేత్యుత్తరశ్లోకస్థపదేనాన్వయః ॥ ॥౩౮॥

తయా సహాసీనమనంతభోగిని ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైకధామని । ఫణామణివ్రాతమయూఖమండలప్రకాశమానోదరదివ్యధామని ॥ ॥౩౯॥

'వైకుంఠే తు పరే లోకే శ్రియా సార్ధం జగత్పతిః । ఆస్తే విష్ణురచింత్యాత్మా' ఇతి పురాణప్రసిద్ధమాహ ॥ తయా సహేతి ॥ భూమ్యాదిపత్న్యంతరవత్త్వేఽపి శ్రియః ప్రాధాన్యాదిహ తదుక్తిః । తదపేక్షయాఽపి భగవతః ప్రాధాన్యవ్యంజనాయ సహశబ్దః । ఆసీనమిత్యనేన 'సహస్రస్థూణే వితతే దృఢ ఉగ్రే 'యత్ర దేవానామధిదేవ ఆస్తే' ఇతి తదలంకారశ్రుతిః స్మర్యతే । ఉపాత్తా చేయమభియుక్తైః 'సర్వాత్మసాధారణనాథగోష్ఠీపురేఽపి దుష్ప్రాపమహావకాశమ్ । ఆస్థానమానందమయం సహస్రస్థూణాదినామ్నాతమవాప్నవానీ' తి ॥ అనంతభోగిని 'గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాస్సకిన్నరమహోరగాః । నాంతం గుణానాం గచ్ఛంతి తేనానంతోఽయముచ్యతే' ఇతి సుప్రసిద్ధానంతనామ్ని విశ్వంభరాధారణవినియుక్తే మహాభోగిని । ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైకధామని ప్రకృష్టయోర్విజ్ఞానబలయోరేకాశ్రయే ॥ అస్య సంకర్షణాఖ్యవ్యూహాభిమానవిశేషయోగాత్తదనుగుణౌ గుణావిహ నిర్దిశ్యేతే । పంచవిధజ్యోతిస్సిద్ధాంతప్రవర్తకత్వేన జ్ఞానప్రకర్షస్య ప్రసిద్ధిః । సర్వాధారభూతభగవద్విగ్రహధారణేన బలప్రకర్షశ్చ వ్యక్తః 'తేనేయం నాగవర్యేణ శిరసా విధృతా మహీ । బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషా' మిత్యాదిభిశ్చ ॥ యస్య ఫణామణివ్రాతమయూఖమండలైః ప్రకాశమానోదరదివ్యధామని స ఏవమాశ్చర్యాకారతయోత్తరార్ధేనోక్తః । దివ్యధామ

శబ్దోత్ర వైకుంఠాఖ్యమప్రాకృతంనిత్యందివ్యం భగవద్విమానంవదతి

నివాసశయ్యాసనపాదుకాంశుకోపధానవర్షా
తపవారణాదిభిః । శరీరభేదైస్తవశేషతాంగతై
ర్యథోచితంశేష ఇతీరితే జనైః ॥ ॥ ౪౦ ॥

ఉక్తప్ర (కారం)భావం) పర్యంకభోగినం వృత్తివిశేషానుగుణస మాఖ్యాంతరేణాపివిశినష్టి ॥ నివాసేతి॥ నివాసోదివ్యాయతసంశయ్యాత్వం యోగనిద్రావస్థాయాం ఆసనంపర్యంకవిద్యావిషయామ్నాతదివ్యసింహాసనమ్ । పాదుకే 'అధిరోహార్యపాదాభ్యాంపాదుకేహేమభూషితే । ఏతేహిసర్వలోకస్య యోగక్షేమంవిధాస్యత' ఇత్యవతారదశాయాంప్రసిద్ధవైభవే । అంశుకంపీతామ్బరాది । ఉపధానముత్తమాంగధారకంపాదధారకంచ । వారణశబ్దస్యద్వంద్వాత్పరత్వాద్వర్షవారణమాతపవారణంచేతియోజ్యమ్ । ఆదిశబ్దేన పాదపీఠాదిసంగ్రహః ॥ శరీరభేదైరిత్యనేన 'అపరిమితధాభవతీ' తిన్యాయోభిప్రేతః । తవ కైంకర్యోద్దేశ్యదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టస్య । శేషతాంస్వాపకారప్రధాన్యానాదరేణ పరోపకారార్హతాం * శేషః పరార్థత్వాదితి సూత్రాభిప్రేతంవేదార్థసంగ్రహేవివృతమ్ । పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవయస్యస్వరూపంస శేషఇతి । యథోచితం ఉక్తప్రవృత్తినిమిత్తానుగుణమిత్యర్థః । జనైరిత్యేతత్పామరపరీక్షకసర్వలోకప్రసిద్ధిజ్ఞాపనార్థమ్ ॥ ॥ ౪౦ ॥

దాసస్సఖావాహనమాసనంధ్వజో యస్తేవితా
నంవ్యజనంత్రయీమయః। ఉపస్థితంతేనపురో
గరుత్మతాత్వదంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినా॥౪౧

ఏవమనంతవత్తత్తదవసరోచితసేవార్థనానావిధరూపభేదైః కిం కుర్వాణేన గరుత్మతాసేవితత్వమాహ ॥ దాస ఇతి ॥ పూర్వశ్లోకే శేషత్వముక్తం అత్రతుదాసశబ్దేన తదేవవిశిష్యతే । శేషత్వంహ్యచేతనం

పత్న్యచేతనస్యాపి భవతి, దాసత్వం తు చేతనం ప్రత్యేవ చేతనస్యైవ స్యాత్ । తథైవ లోకవ్యవహారాత్ । అత్ర ప్రథమం దాస ఇత్యుక్తిస్సఖిత్వాద్యవస్థాయామపి స్వాభావికస్య దాసత్వస్యానపగమద్యోతనార్థా । ఉచ్యతే హి 'లోకనాథస్య రామస్య సఖా దాసోఽస్మి రావణే' తి ॥ గరుత్మతస్తు సఖిత్వం కదాచిదభినయప్రయుక్తమ్ । యద్వా సమానచిత్తవృత్తిత్వం సఖిత్వమితి దర్శితమిత్యాద్యుక్తచిత్తవృత్తిసామ్యమిహ వివక్షితమ్ । వాహనత్వాదికం తు గమనాద్యవస్థాసు యథార్హం భావ్యమ్ । త్రయీమయః సర్వవేదమయవిగ్రహ ఇత్యర్థః । శ్రూయతే హి 'సుపర్ణోఽసి గరుత్మాం త్రివృత్తే శిరో గాయత్రం చక్షు' రిత్యాది ॥ తథా 'తస్య గాయత్రీ చ జగతీ చ పక్షావభవతాముష్ణిక్చ త్రిష్టుప్చ పృష్ఠ్యౌ అనుష్టుప్చ పఙ్క్తిశ్చ ధుర్యౌ బృహత్యేవోక్తిరభవత్ స ఏతం ఛందోరథమాస్థాయ ఏతమధ్వానమనుసమచర' దితి ॥ పురః ఉపస్థితం పురస్తాదాభిముఖ్యేన సేవితమిత్యర్థః । త్వదంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినేత్యేతత్పూర్వోక్తజ్యాకిణన్యాయేన కర్మవశ్యత్వాభినయదశాయాం భావ్యమ్ ॥

త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినా త్వయా నిసృ
ష్టాత్మభరేణ యద్యథా । ప్రియేణ సేనాపతినా
న్యవేది తత్తథానుజానంతముదారవీక్షణైః ॥౪౨॥

అథ భగవతస్స్వవైభవానురూపం స్వసంకల్పకల్పితనిత్యాధికారసేనాపతిసేవాప్రకారమభిదధానః శ్రీంశేషభుక్తోజ్ఝితశేషజీవన ఇతి తన్మంత్రోక్తమాహ ॥ త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినేతి ॥ త్వదీయభుక్తం త్వద్భుక్తమిత్యర్థః । యద్భోక్తవ్యతయా భోజనపాత్రనిహితే కించిద్భుక్తం స్యాత్తద్భుక్తోజ్ఝితమిత్యుదీర్యతే తత ఏవాత్ర భుక్తశిష్టతయా శేషశబ్దార్థః । యద్వా భుక్తోజ్ఝితైకదేశవిషయోఽయం శేషశబ్దః । అంశాంతరస్యాప్యర్థతయాపి విభజనీయత్వోక్తేః । త్వయా నిసృష్టాత్మభరేణ స్వచ్ఛందవృత్తినా త్వయా సమర్పితాత్మభరేణేత్యర్థః। అసురనిరా

కరణాదిషు సేనానిర్వహణాదిభారస్సేనాపతిత్వేన కల్పితేఽస్మిన్ విన్యస్యతే। అతస్తన్నియోగపూర్వకమన్యే ప్రవర్తంతే । జగత్సృష్ట్యాదిభారోఽస్మిన్ సమర్పితఇతి కేషాంచిద్వ్యాఖ్యానంతు భగవదధీనతత్ప్రభావాతిశయ ప్రశంసార్థమ్ । ఏకస్యైవహిసర్వశరీరిణో బహుస్యామితిసంకల్పక్షమత్వమితి ప్రాగేవస్థాపితమ్ । అతఏవ శ్రీమతి విష్వక్సేనే న్యస్తసమస్తాత్మైశ్వర్యమితి శ్రీవైకుంఠగద్యోక్తిరపి భక్తానాం స్వామిసేవా విఘ్నప్రశమనే పరిజననియోగాద్యాదౌ చ యోజనీయా । విష్వక్సేనమంత్రేతు విశ్వసృజఇతిపదంముక్తవత్ప్రభూతసృష్టిమాత్రపరం, విశేషప్రభూతపరమాత్మపర్యంతంవా నేతవ్యమ్ । నిత్యానాం జ్ఞానభోగయోరీశ్వరేణ మిథశ్చాత్యంతసామ్యేఽపి విగ్రహాధికారయోర్వైషమ్యం భగవన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధమ్ । ప్రియేణ్వైత్యేతదనంతగరుడాదిష్వపి సమానమ్ । అత్రతు విజ్ఞాపనాధికారిణి వాక్యానతిలంఘనార్థంవిశేషతఉక్తమ్ । నివేదితమితిపాఠే యదిత్యస్యతదితిప్రతినిర్దేశోఽధ్యాహర్తవ్యః । న్యవేదితదితిపాఠస్సమీచీనః । యద్వృత్తైపూర్వంప్రయుక్తేహి తద్వృత్తమనంతరం ప్రయోక్తవ్యమేవేతిహ్యాహుః । సేనాపతినివేదితస్య భగవదభిమతత్వమాహ తత్తథానుజానంతముదారవీక్షణైరితి । భగవతితత్పరిజనేచ సర్వజ్ఞేప్యేవం నివేదనప్రేక్షణాదివ్యాపారాస్స్వచ్ఛందలీలా ప్రవృత్తాః । యద్వృథాతత్తథేతి స్వరూపప్రకారయోరవిసంవాదార్థం । వీక్షణానాముదారత్వమైశ్వర్యవ్యంజకతయా సౌందర్యాదిగుణాతిశయాత్తదాజ్ఞాభిప్రాయగర్భతయానందప్రదత్వాచ్చ ॥ ॥ ౪౨ ॥

హతాఖిలక్లేశమలైస్స్వభావతస్త్వదానుకూల్యైక
కరసైస్తవోచితైః । గృహీతతత్తత్పరిచారసాధనై
ర్నిషేవ్యమాణం సచివైర్యథోచితమ్ ॥ ॥ ౪౩ ॥

తఏతేనిత్యసూరిషు ప్రధానతమాస్త్రయఉక్తాః అథ తద్వ్యదసం

ఖ్యాతనిత్యసూరిసేవాప్రకారమాత్మనః ప్రాప్యత్వేనాభిసంధాయాహ ॥ హతాఖిలేతి ॥ అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాః క్లేశాః తఏవమలత్వేనోచ్యంతే । తదవినాభూతత్రిగుణాత్మకప్రకృతిసంబంధో వా । అప్రతిబుద్ధాస్సర్వే క్లేశాక్రాంతాః ప్రతిబుద్ధాస్తు కతిపయక్లేశరహితాః ఉపాయతో నివృత్తనిఖిలక్లేశాస్తుముక్తాః నిత్యా(స్సదా)స్వభావాది)నిర్ధూతనిఖిలక్లేశా ఇత్యభిప్రాయేణ స్వభావత ఇత్యుక్తం। శ్రూయతేహి ‘ తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయః ’ ఇతి ॥ నహ్యేతన్ముక్తప్రభావవిషయం సదాదర్శనకర్తౄణాం బహూనామభిధానాత్ । నిత్యసర్వజ్ఞత్వాదేవ క్లేశాదేరనవకాశః । ఏతేషామ్ ‘ తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాంసస్సమింధతే ’ ఇత్యుక్తమనుభవప్రకాశమభిప్రేత్యాహ ॥ త్వదానుకూల్యైకరసైరితి । త్వచ్ఛేషత్వానురూపపారతంత్ర్యనుగుణకైంకర్యైకరుచిభిరిత్యర్థః । సదానుకూల్యేతి పాఠేప్యయమేవార్థః । తవోచితైః అనాదిసర్వజ్ఞత్వాప్రాకృతవిగ్రహవత్త్వాదిభిస్త్వదనురూపైరిత్యర్థః। ఏతద్విశేషణత్రయమేతేషాం భగవదాయత్తమ్ । ఇదం చానంతగరుడాదీనామపి సమానమ్ పరిచారసాధనాని ఛత్రచామరాది సేవోపకరణాని । సచిహ్నైః ఆసన్నసేవాయాం తత్తద్విభూతివిశేషనిర్వహణే చ నియుక్తైస్సూరిభిః ।యథోచితం తత్తదధికారనియోగస్య సేవ్యాభిప్రాయస్య స్వాభావిక దాసత్వస్య చానుగుణమిత్యర్థః ॥ ॥ ౪౩॥

అపూర్వనానారసభావనిర్భరప్రబుద్ధయా ముగ్ధ
విదగ్ధలీలయా । క్షణాణువత్క్షిప్తపరాదికాల
యా ప్రహర్షయంతం మహిషీం మహాభుజమ్ ॥౪౪॥

ఈదృశస్య భగవతస్సర్వేషు వ్యాపారేషు లక్ష్మీసామరస్యమభిప్రేత్యాహ ॥ అపూర్వేతి ॥ ఉక్తం చ శ్రీవత్సాంకమిశ్రైః ‘ క్రీడేయం ఖలు నాన్యథాస్య రసదా స్యాదైకరస్యాత్తయో ’ తి ॥ అపూర్వశబ్దేన రసభావ

పరంపరాయామృ త్తరో త్తరస్య విలక్షణత్వమనుభూతిజాతీయేనదాస్వా ద్యత్వంవావివక్షితమ్ । రసభావాః గాంధర్వవేదప్రదర్శితాః వీరశృంగారాదయఉత్సాహాదయశ్చ । త్రైర్నిర్భరప్రబుద్ధయా ప్రభూతసంతతయా। మాధ్యవైదగ్ధ్యసంభేదాదద్భుతత్వమభిప్రేత్యాహ ॥ ముగ్ధవిదగ్ధలీల యేతి ॥ లీలాయానిత్యనిరతిశయత్వంవ్యనక్తి క్షణాణువర్తి ప్తపరార్ధికాలయేతి ॥ క్షణమేవపర్వశస్థానీయంకృత్వా తస్యాణుస్సూక్ష్మతమఏకదేశఇతి కల్పితోయందృష్టాంతః । తద్వర్తిపరార్ధకాలః క్షిప్తఇత్యతిశయోక్తిః చతుర్ముఖస్యాయుః పరోనామకాలః । అథశబ్దేనాసంఖ్యాతచతుర్ముఖాతిక్రాంతికాలవ్యంజనమ్ । స్మర్యతేహి 'గంగాయాస్సికతాధారాయథావర్షతివాసవే । శక్యాగణయితుంలోకేనవ్యతీతాః పితామహా' ఇతి ॥ మహిషీం ప్రధానపత్నీం శ్రియమిత్యర్థః । ఉక్తంచ తస్యాః ప్రధానతమత్వం శ్రీవైకుంఠగద్యే శేషశేషాశనాదిసర్వంపరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచితపరిచర్యాయామాజ్ఞాపయంత్యేతి । ప్రహర్షయంతమితి వర్తమాననిర్దేశస్సదాతనత్వాభిప్రాయః । ఏవంప్రహృష్టాయాః ప్రియాయాః 'బభూవహృష్టావైదేహీభర్తారంపరిషస్వజే' ఇత్యుక్తప్రకారేణ సర్వస్వభూతపరిష్వంగప్రదానానుగుణం ప్రియస్య భుజవైభవమాహ ॥ మహాభుజమితి ॥ ఉక్తంహ్యవతారే తద్భుజమహత్త్వమ్ 'బాహుచ్ఛాయామవష్టబ్ధోయస్యలోకోమహాత్మన' ఇతి

అచింత్యదివ్యాద్భుతనిత్యయౌవన స్వభావలావణ్యమ
యామృతోదధిమ్ । శ్రియశ్శ్రియంభక్తజనైకజీవితం
సమర్థమాపత్సఖమర్థికల్పకమ్ ॥ ॥ ౪౫ ॥

అథ ప్రథమప్రస్తుతాం యౌవనవిశేషితాం సర్వచిత్తాకర్షకసముదాయశోభామాశ్రయణీయత్వభోగ్యత్వేవయికగుణవిశేషాంశ్చ సంకలయ్యానుభవతి ॥ అచింత్యేతి ॥ అచింత్యం పరమయోగిభిరప్యపరిచ్ఛేద్యం తతశ్చేతరసంభావితమితివాప్రక్షేపుమశక్యంచ । దివ్యంఅప్రా

కృతం । అద్భుతం:సదానుభూతత్వేప్యదృష్టపూర్వవదాశ్చర్యావహం
నిత్యం కౌమారవార్ధకావస్థాపరిచ్ఛేదరహితమ్ । యౌవనం లోకే
బాల్యానంతర్యేణోపలక్షణీయః కశ్చిద్రమణీయసంస్థానవిశేషః । ఏవ
వస్వభావః స్వాసాధారణధర్మో యస్య స ఇత్యమృతోదధిర్విశేష్యతే ।స
చ లావణ్యమయః లావణ్యప్రచురః । లావణ్యం సముదాయశోభా । త
దేతల్లక్షయంతి ‘ భూయిష్ఠం తేజ ఏవాద్భిర్బహుళాభిర్మృదూకృతమ్
చక్షురానందజననం లావణ్యమితి కథ్యతే ’ ఇతి ॥ నిరతిశయభోగ్యమ
హత్తరాకారత్వమభిప్రేత్యామృతోదధిత్వోపచారః । అప్రాకృతా
మృతద్రవ్యాత్మకత్వం వా వివక్షితమ్। పూర్వం కశ్శ్రీశ్శ్రియ ఇతి వరత్వస్థా
పనాయోక్తం అత్ర తు కైంకర్యోద్దేశ్యం నిరతిశయభోగ్యం రూపం ప్ర
పత్తికమితి జ్ఞాపయితుమాహ ॥ శ్రియశ్శ్రియమితి ॥ భక్తజనైకజీవితం
భక్తజనానాం ప్రధానజీవితం ‘ మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా ’ ఇత్యాది
కమిహ భావ్యమ్ । యద్వా భక్తజనా ఏవైకజీవితం యస్య స తథోక్తః ।
తథావిధప్రీత్యతిశయో దేవహి స్వయమేవాహ ॥ జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మ
తమితి ‘ మమ ప్రాణా హి పాండవాః ’ ఇతి చ ॥ సమర్థం జగత్సృ
ష్ట్యాదావివాశ్రితానాం సామ్యభోగప్రదానే తద్విరోధినిరసనే చ ప్ర
తిబంధకైః ప్రతిహంతుమశక్యమితి భావః । తథా చ గీయతే ‘ పరిత్రా
ణాయ సాధూనా ’ మిత్యాది । ఆపత్సఖం, ఆశ్రితానామాపది ప్రియస
ఖ న్యాయేన సమానార్థతయావస్థితమిత్యర్థః । అర్థికల్పకమిత్య
త్ర స్వార్థే కః । అర్థినాం కల్పద్రుమవత్సర్వాపేక్షితప్రదమితి యా
వత్ । తథా చ సూత్రితమ్ * ఫలమత ఉపపత్తేరితి ॥ యద్వా అర్థినః
కల్పద్రుమభూతా యస్య సోఽర్థికల్పకః । తదాహ ‘ ఉదారాస్సర్వ ఏ
వైతే ’ ఇతి । అథవా స్వయమర్థినః కల్పయతీత్యర్థః । క్షేత్రజ్ఞానాం
తత్తత్పురుషార్థాధికారవశాత్సిద్ధిః పరమపురుషకల్పితా ॥ ॥ ౪౯ ॥

భవంతమేవానుచరన్నిరంతర ప్రశాంతనిశ్శేష
మనోరథాంతరః । కదాహమైకాంతికనిత్య
కింకరః ప్రహర్షయిష్యామి సనాథజీవితః॥౪౬

ఏవం ప్రాప్యం భగవంతం యథావస్థిత మనుసంధాయ తజ్జనితహర్ష ప్రకర్షేణ పరమపురుషార్థకాష్ఠాభూతం నిరుపాధిక కైంకర్యమభ్యర్థయతే ॥ భవంతమితి ॥ (ప్రాప్య (ప్రా) పకత్వానుగుణ ప్రాగుక్త సర్వాకారపరిపూర్ణమిత్యర్థః । కర్మాధీన సేవ్యాంతరనివృత్తిః స్యం జనార్థ ఏవకారః। ఏతేన ‘ గీతిజ్ఞో యది యోగేన నాప్నోతి పరమం పదం । రుద్రస్యానుచరో భూత్వా తేనైవ సహ మోదతే ’ ఇత్యాదిషూక్తం రుద్రాద్యనుచరణం చ వ్యవచ్ఛిన్నం భవతి । యద్వా ముక్తస్య స్వేచ్ఛయా భగవత్పరిజన సేవాపి తచ్ఛేషిపర్యంతత్వ బుద్ధిపూర్వికేత్యభిప్రాయః అనుచరన్ తత్తదవస్థోచితవృత్త్యా సేవమాన ఇత్యర్థః । అత్ర (త్యాసాం) త్వవాం) తరసేవావ్యావృత్త్యర్థం నిరంతరమిత్యుక్తమ్ ॥ ఉత్తరావధి రాహిత్యమభిప్రేత్య వర్తమానవ్యపదేశః । ‘ ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య ఇమాల్లోకాన్కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్నితి శ్రుతిశ్చానేవసూచ్యతే । అత్ర ‘ కురుష్వమామనుచరమ్ । భవాంస్తు సహ వైదేహ్యా గిరిసానుషు రంస్యతే । అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రతస్స్వపతశ్చ తే । తవానుభూతిసంభూత ప్రీతికారితదాసతామ్ । దేహి మే కృపయా దేవ న జానే గతిమన్యథా । సర్వావస్థోచితాశేష శేషతైకరతిస్తవ । భవేయం పుండరీకాక్ష త్వమేవైవం కురుష్వ మా ’ మిత్యాదికమనుసంధేయమ్ । ఏవంవిధకైంకర్యసిద్ధ్యర్థం ప్రయోజనాంతరేచ్ఛాత్యాగ ఏవ ప్రశమనీయేత్యభి (ప్రా) యేణాహ ప్రశాంతనిశ్శేష మనోరథాంతర ఇతి । ఐకాంతికః ఏకస్మిన్నేవ నియతః । యద్యపి బ్రహ్మరుద్రప్రాప్తౌ కర్మాదివపునరావృత్తిరుచ్యతే। తథాపి ‘ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సం (ప్రా) ప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి

పరంపద ' మిత్యుక్తన్యాయాత్క్రమేణ ముక్తిపర్యంతత్వం తత్రాభిప్రేతమ్ । అతోఽత్రనిత్యశబ్దేన దేవతాంతరకింకరత్వ వ్యవచ్ఛేదః । తదేతత్ ' క్వాహమత్యంతదుర్బుద్ధి ' రిత్యాదివాదినం పుండరీకం ప్రతి భగవతోక్తం। ఆగచ్ఛవత్సభద్రం తే పుండరీకమహామతే । మద్రూపధారీనిత్యాత్మా మమపాదపరిగ్రహః ' ఇతి । ప్రహర్షయిష్యామి త్వద్దాసభూతస్య మేత్వత్ప్రహర్ష ఏవప్రధానం ప్రయోజనమితిభావః ॥ ఏవంస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమరహితకైంకర్యప్రార్థనాకృతాభవతి । ఇతఃపూర్వం త్వదుపేక్షయా త్వత్సనాథోఽపి నాథహీనఇవాహమాసం ఈదృశం దైన్యం త్వత్సంకల్పాదేవహి మేనివర్తిష్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ సనాథజీవితఇతి ॥ ॥౪౭

ధిగశుచిమవినీతంనిర్భయంమామలజ్జం పరమపురుషయో
హంయోగివర్యాగ్రగణ్యైః । విధిశివసనకాద్యైర్ధ్యాతు
మత్యంతదూరంతవపరిజనభావం కామయే కామవృత్తః ॥

నన్వేవంముముక్షుదశాం మయాత్వంప్రాపితోఽసి ఇయంచమద్గుణాస్వాదగర్భతయాముక్త్యవస్థాసమానాత్వయాసనకాదిభిరివకంచిత్కాలమనుభూయతామితి భగవదభిప్రాయమాశంక్య స్వస్య కార్పణ్యస్థైమ్నేవిలంబాక్షమతయాత్వరాతిశయవ్యంజనాయచదుర్లభప్రార్థినం స్వాత్మానం నిందతి । ధిగశుచిమితి ॥ ధిక్ఛబ్దయోగాద్ద్వితీయా ॥ నను ' ఆత్మనిందాత్మపూజాచే ' తి స్వనిందాపినిషిద్ధా । సత్యం; నతు సర్వత్ర యథాఖల్వాంజనేయాదేః స్వప్రశంసా క్వచిద్గుణః తథాత్మనిందాప్యేతస్య స్వదైన్యఖ్యాపనస్థలఇతి । అశుచిం త్వత్కైంకర్యవిరుద్ధప్రకృతిసంస్పృష్టం తదనుబంధిక్లేశకర్మాదిమూషితం (తయా)భావశుద్ధిరహితత్వేపి తద్వత్త్వాంభావయంతంచ । నిత్యశుద్ధాస్సూరయశ్చాం తదోషాముక్తాశ్చ త్వత్కైంకర్యయోగ్యాః తత్రకోఽహమితిభావః । నత్వాచార్యవంతమాత్మానంకిమర్థం నిందసీత్యత్రాహ అవినీతమితి ॥

యద్వాచార్యనియోగమమావస్థానంస్యా త్తదాక్షత్రబంధువత్క్రమే ణ ముక్తస్స్యాం, మమాత్వాచార్యవత్త్వాపి వినయాభావాత్సాత్వైక విడం బనార్థైవ సంవృత్తేతి భావః । అయోగ్యస్య దుర్లభాభిలాషః - పర ద్రవ్యేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనమ్ । వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం మానసం స్మృత ’ మితి స్మరణాదపచారస్స్యాత్, అతః పురోడాశార్థి నశ్శ్వన ఇవ మేదండఘాతస్స్యాదితి భయరహితోఽహ మిత్యాహ నిర్భయ మితి । నిర్దయమితి కేషాంచిత్పాఠే తు పరమభాగవతభోగ్యపరమా త్మ్యతివిషం సంజనయంతమితి వ్యాచఖ్యుః । అత్ర చ మదపరాధేన మ దనుబంధినామపి ప్రత్యవాయో భవేదితి జ్ఞాత్వాపి ప్రవృత్తతయా తేషు దయారహితోఽహమితి వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్ । మాం అహంకారాది గ్రస్తమిత్యభిప్రాయః । ఘటదాస్యాస్సార్వభౌమపరిష్వంగాభిలాష వదనుచితవిషయోఽస్య మనోరథ ఇతి సద్భిః పరిహాస్యతామనుసంధాయా హ అలజ్జమితి సూరిసేవ్యస్య భగవతస్స్వసంబంధానర్హంతుంగత్వం వ్యనక్తి పరమపురుషేతి । స్వస్య నిహీనతమత్వప్రసిద్ధిమిదానీమపిదో షానువృత్తిం చాభిప్రేత్యాహ యోఽహమితి । యోగిషు వర్యాః యోగి వర్యాః భగవద్భక్తాః । తథా చ గీయతే ‘ యోగినామపి సర్వేషా ’ మి త్యాది । తేష్వగ్రగణ్యాః ప్రథమపరిగణనీయాః । విధిశివసనకాద్యై రిత్యుభయభావనానాం బ్రహ్మభావనానాంచ సర్వేషాం సంగ్రహః । ధ్యాతుమత్యంతదూరమిత్యనేన కింపునః ప్రాప్తుమితి వ్యజ్యతే ॥ తవప రిజనభావం స్వానురూపానంతగరుడాద్యపరిమితపరిజనవత్తయా నిర పేక్షం త్వాం ప్రతికింకరత్వం ॥ యద్వా పరిజనక్రియాం సేవామిత్యర్థః । కామయే న మే కేవలం సంగమాత్రం కింతు విలంబాక్షమతీవ్రతమ శ్రద్ధా- వానస్మీత్యాశయః । కామతో వృత్తం యస్య స కామవృత్తః । లోక శాస్త్రాదరేణాపరీక్షితయథేష్టకారీత్యర్థః । ‘ లోక(వార్తా)యా త్రా)భయం లజ్జా దాక్షిణ్యం ధర్మశీలతా । పంచ యత్ర న విద్యంతే న కు

ర్యాత్తేనసంగతి ' మితి సర్వపరిత్యాజ్యోహం కథం త్వత్ప్రాప్త్యర్హ ఇతి భావః ॥ ॥ ౪౭ ॥

అపరాధసహస్రభాజనం పతితంభీమభవార్ణ
వోదరే । అగతింశరణాగతంహరే కృపయా
కేవలమాత్మసాత్కురు ॥ ॥ ౪౮ ॥

యద్యేవం స్వేనాపి నిందనీయ స్త్వమిదానీమప్యపరాధ్యసి తర్హి కథం తే శీఘ్రం మత్ప్రాప్తించాస్యామిత్యత్రానర్హస్యాపి మమాత్యంతదయనీయతయా త్వత్ప్రాప్త్యర్హతాపాదనమాత్మసాత్కరణం చ కృపయా స్వయమేవ కుర్విత్యాహ ॥ అపరాధేతి ॥ ననిందితమితి పూర్వోక్తిమత్రాపరాధసహస్రభాజనమిత్యనూదితం తచ్చ క్షమాదిగుణైకభాజనేన త్వయా సర్వం క్షంతవ్యమితిసూచనార్థమ్ । నిమజ్జతఇతి॥ప్రాగుక్తంపతితమిత్యాదినాపునర్గృహీతమ్ । జ్ఞానినాం పుణ్యఫలాంశోపి రాగానువృత్తిహేతుతయాత్యంతభయావహఇత్యభిప్రాయేణ భీమశబ్దః । ఏవం సంసారస్యాతిఘోరత్వోక్త్యాపి స్వస్య పరప్రాప్త్యవిలంబాక్షమత్వం ప్రతిష్ఠాప్యతే । అగతిమిత్యనేనప్రాగుక్తానన్యగతిత్వం స్థూణానిఖననన్యాయేనస్థిరీక్రియతే । శరణాగతమితి చ పూర్వప్రియుక్తరక్షణవ్యాజానువాదః । తేనచ ' శరణంచ ప్రపన్నానాం తవాస్మీతిచయాచతామ్ । ప్రసాదంపితృహంత్రాణామపి కుర్వంతిసాధవ ' ఇతి సామాన్యప్రాప్తం త్వయికైముత్యసిద్ధమితివ్యజ్యతే । శరణ్యేత్యుక్తం హరిశబ్దేనస్థాపితమ్ । సమర్థఃకారుణికోహి శరణ్యః తత్రానితరసాధారణం భగవతస్సామర్థ్యమ్ ' బ్రహ్మాణమింద్రంరుద్రంచయమంవరుణమేవచ । ప్రసహ్యహరతేయస్మాత్తస్మాద్ధరిరితీర్యత ' ఇతిపురాణోక్తమ్ ॥ తథాకారుణికత్వంచాశ్రితానామనిష్టానిహరతీతివివక్షయావ్యంజితమ్ । స్మర్యతేహి ' హరిర్హరతిపాపాని, దేవప్రపన్నార్తిహరే ' త్యాది । ఉక్తంచపరమసంహితాయామ్ ॥

‘ యస్మాద్వ్యాప్తంజగత్తేనతస్మాద్విష్ణురితిస్మృతః । హరణాద్దేవ దుః
ఖానాంహరిరిత్యభిధీయత ’ ఇతి ॥ ‘ జ్ఞాతంమయావసిష్ఠేనపురాగీతం
మహాత్మనా । మహతీమాపదంప్రాప్య స్మర్తవ్యోభగవాన్ హరిః ।
పరమాపదమాపన్నో మనసాచింతయేద్ధరి ’ మిత్యాదికమప్యేతదభిప్రా
యమ్ । కృపయాలబ్ధావసరయేత్యభిప్రేతమ్ । కేవలం ఇతఃపరం మ
ద్వ్యాపారనిరపేక్షమితిభావః । ఏతేన సాధనాంతరనిష్పాదనద్వార
కంరక్షణంవ్యవచ్ఛిద్యతే । ఆత్మసాత్కురు దాసభూతం మాముపాయో
పేయాంతరవైముఖ్యకరణేన స్వకైంకర్యైకరసంకురుష్వేత్యాశయః ।
ధిగశుచిమితిపూర్వోక్తస్వాత్మతిరస్కారాసువృత్త్యాత్మన్యనాదరద్యో
తనాయాత్రి మామిత్యనుక్తిః ॥ ॥ ౪౭ ॥

అవివేకఘనాంధదిఙ్ముఖే బహుధాసంతతదుఃఖవ
ర్షిణి । భగవన్భవదుర్దినే పథస్స్ఖలితంమామ
వలోకయాచ్యుత ॥ ॥ ౪౮ ॥

నధర్మనిష్ఠోస్మీత్యారభ్యాకించనఇత్యంతేనోక్తం ప్రపంచయతి ॥
అవివేకేతి ॥ అవివేకరూపైర్ఘనైరంధానిప్రకాశరహితాని దిఙ్ముఖా
నియస్యతత్తథోక్తమ్ । బహుధాతాపత్రయరూపేణ శారీరమానసా
దితదవాంతరభేదైశ్చ । సంతతదుఃఖవర్షిణి అవిచ్ఛేదేన ప్రతికూలవ
ర్గాం సృష్టిత్రివిదధానే । భగవన్ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతాన । త్వ
మేవమాం మోచయితుమర్హసీతిభావః । ప్రకాశగతివిరోధితయాభ
వస్య దుర్దినత్వరూపణమ్ ॥ పథఃకర్మయోగాదినివృత్తిధర్మరూప
ముక్తిమార్గాత్ । స్ఖలితం ప్రభ్రష్టమిత్యర్థః । మాం త్వత్పాదమూ
లం శరణంప్రపద్యఇతివాదినమితిభావః ॥ అవలోకయ అనుగృహాణే
త్యర్థః । అచ్యుతనత్యజేయంకథంచనేత్యాదివాదినం త్వామాశ్రితః
చ్యుతోనభవతీత్యభిప్రాయః । ‘ మూఢోయమల్పమతిరల్పవిచేష్టితో
యంక్లిష్టం మనోస్యవిషయైర్నమయిప్రసంగీ । ఇత్థం కృపాంకురు మ

యిప్రణతేఖిలేశ త్వాం స్తోతుమంబుజభవోఽపి హి దేవ నేశః ఇతి క్షత్రబం ధూక్తమ్ సోఽహం తే దేవదేవేశ ఇత్యాది కాళియవాక్యం చానుసంధేయం

నమృషాపరమార్థమేవ మే శృణువిజ్ఞాపనమే
కమగ్రతః । యది మే న దయిష్యసే తతో దయ
నీయస్తవ నాథ దుర్లభః ॥ ॥ ౫౦ ॥

అథ సంసారిణామానంత్యేన త్వదధికదయనీయలాభాత్ తత్రైవ మే త్వరా యుక్తా కిం త్వదవలోకనేనేత్యత్ర త్వయాపి లబ్ధం అభూతపూర్వమిత్యాద్యుక్తం ముఖాంతరేణ శరణ్యస్యాప్యనిష్టప్రసంగం సూచయన్ ద్రఢయతి ॥ నమృషేతి ॥ స్వవాక్యసత్యత్వాభిసంధిద్యోతనాయాత్ర వ్యతిరేకతోఽన్వయతశ్చ నిర్దేశః । పరమార్థమేవ విజ్ఞాపనం శృణ్విత్యత్ర సేదం స్వరక్షణప్రార్థనాహానమాత్రేణప్రియముక్తమిత్యవధారణాభిప్రాయః । విజ్ఞాపనం సర్వజ్ఞేఽపి స్వామిని దాసోచితం స్వకార్యార్థవాక్యమిత్యర్థః । శృణ్వితి చానాదరపరిహారపరమ్ । ఏకం రక్ష్యరక్షకయోర్ద్వయోరపి లాభార్థతయా ప్రధానభూతమ్ । అథవా ఇదమేకమేవ విజ్ఞాపనం వక్ష్యమాణం, సర్వమేతత్పరికరబంధ ఇతి భావః అగ్రతః నహి త్వం దూరస్థస్సన్ పురుషాంతరముఖేన విజ్ఞాప్యస ఇతి భావః । మే కర్మయోగాదిసుకృతలేశరహితస్యాపరాధసహస్రభాజనతయా సర్వాధికదుఃఖభాగినః । అత్ర అధీగర్థదయేశాం కర్మణీతి షష్ఠీ । తవ దయావిషయాన్వేషిణ ఇతి భావః । తవ దయనీయ ఇత్యన్వయః దుర్లభ ఇత్యనేనాన్వయే తు సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ నేతవ్యా । మమ చ శరణ్యాంతరం దుర్లభమిత్యభిప్రాయేణ నాథేతి సంబుద్ధిః । ఉక్తం హి పూర్వం చిరాయ మే కూలమివాసి లబ్ధ ఇతి । పరాభవో నాథ న తేఽనురూప ఇతి ప్రాగుక్తం చాత్రానుసంధేయమ్ ॥ ॥ ౫౦ ॥

తదహం త్వదృతే న నాథవాన్మదృతే త్వం దయనీ
యవాన్న చ । విధినిర్మితమేతమన్వయం భగవ
న్పాలయ మా స్మ జీహపః ॥ ॥ ౫౧ ॥

అస్త్వేవం దుర్లభ స్తతః కిం కర్తవ్యమిత్యత్ర మమైవలాభేపి త్వయాత్వరితవ్యం; కింపున స్తవాపి లాభేసతి, తస్మాదావయోరిష్టభంగానని ష్టప్రసంగపరిహారార్థం త్వన్మూలత్వప్రవృత్తిసిద్ధంరక్ష్యరక్షకత్వరూపం సమ్బన్ధం నివారకరహితనిరంకుశస్వాతంత్ర్యన్నిష్ఫలీకర్తుం నార్హసీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ తదహమితి ॥ తత్ ఉక్తస్యార్థస్య సత్యత్వాదిత్యర్థః । అహం ముముక్షుస్సన్నాకించన్యధనః । త్వదృతే నసాథవాన్ సర్వశక్తేః పరమకారుణికాత్ త్వత్తోన్యేన శరణ్యవాన్న భవామీత్యర్థః । మదృతే త్వమిత్యాది । అపరిచ్ఛేద్యాపరాధఫలభూతానంతదుఃఖాకరాన్మత్తోన్యేన త్వం దయావిషయవాన్న భవసి । మత్పరిత్యాగే మాదృశాస్సర్వేపి తవపరిత్యాజ్యాస్స్యుః । ఏవంసతి విషయాలాభాద్దయాగుణ స్తేహీయేతేతి భావః । సర్వస్మాత్సంసారివర్గాత్స్వకార్యసిద్ధ్యర్థం స్వదోషాధిక్యమారోప్య వా మదృతే ఇత్యుక్తం విధినిర్మితం అనతిక్రమణీయయాదిష్ట్యా వినిర్మితం అజ్ఞాతసుకృతవిశేషరూపవ్యాజావలమ్బిన్యా త్వత్కృపయైవావసరే క్లృప్తమితియావత్ ।ఏతమన్వయం దయావత్త్వదయనీయత్వరూపం సమ్బన్ధమ్ । ఏతదన్వయమితి కేచిత్పఠంతి । తత్రాపిస ఏవార్థః । ఏతయోరావయోస్సమ్బన్ధమితి వా । భగవన్నిత్యనేన మోక్షప్రదత్వముక్తప్రాప్యత్వానుగుణముభయలింగత్వముద్ఘాట్యతే । పాలయ సఫలీకురు స్వేతి భావః । మాస్మజీహపః యద్వ్యపోహమపర్యనుయోజ్య దుష్కర్మవశాదిమం సమ్బన్ధం హాతుమిచ్ఛామి తథాపి త్వయా న తథా ప్రవర్తనీయో హమితి భావః ॥౫౧॥

వపురాదిషు యోపి కోపి వా గుణతో సాని య
థాతథావిధః । తదయం తవపాదపద్మయోరహ
మద్యైవ మయా సమర్పితః ॥ ॥ ౫౨ ॥

అస్త్వేవం త్వదుక్తం సర్వం సత్యముచితం చ తథాపి 'జ్ఞానానందమయస్త్వాత్మా శేషో హి పరమాత్మనః' ఇత్యాద్యుక్తస్వరూప జ్ఞానమంత

రేణ స్వరూపానురూపపురుషార్థాపేక్షాపూర్వకతదుపాయః కథం త్వేనిష్పన్నః త్వయిచసహజసంబంధపరిత్యాగిని మమాపిరక్ష్య రక్షకత్వసంబన్ధపరిత్యాగేకోదోషః * త్వంమేహంమ ఇతిచానయోరనాదిర్వివాదఇదానీమపినశాంత ఇత్యత్రస్వామిన్నిత్యాదిభిః ప్రాగపి సంక్షిప్తం ' తద్వా ఏతదనుజ్ఞాక్షరంయద్ధికించానుజానాత్యోమిత్యేవ తదాహే ' తి ఛాందోగ్యాధీతానుజ్ఞాక్షరప్రదర్శితశేషత్వాభ్యుపగమేనోత్తరమాహ ॥ వపురాదిష్వితి ॥ ఆదిశబ్ద ఇంద్రియాదిసంగ్రహార్థః యథోక్తమాత్మసిద్ధౌ ' దేహేంద్రియమనఃప్రాణధీభ్యోన్యోనన్యసాధనః । నిత్యోవ్యాపీ ప్రతిక్షేత్రమాత్మాభిన్నస్స్వతస్సుఖీ ' తి।యోపికోపిహిఅహంవపురాదిషుయః కశ్చిత్స్యాం, ప్రమాణసిద్ధస్యాహమర్థస్యసారభూతేత్వచ్ఛేషత్వే మమన్నిర్బంధః సామాన్యతశ్చ స్వానుగుణసారగ్రహణముచ్యతే ' యావానర్థఉదపానే, బహుభ్యశ్చ మహద్భ్యశ్చ శాస్త్రేభ్యోమతిమాన్నరః । సర్వతస్సారమాదద్యాత్పుష్పేభ్యఇవషట్పద ' ఇత్యాదిభిః, అత్రదేహాత్మభ్రమాద్యనువృత్తిర్భవతువామావా ' యోహమస్మిససన్యజ ' ఇతిన్యాయమిహాశ్రయామీతిభావః । తథాపి జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వ భోక్తృత్వాదివివేకమంతరేణ కథముపాయానుష్ఠానం ఫలితంవాస్యాదిత్యత్రాహ గుణతోసానియథాతథావిధఇతి । అణుత్వవిభుత్వమధ్యమపరిమాణత్వ జడత్వాజడత్వ నిత్యజ్ఞానత్వకరణాధీనజ్ఞానత్వాదివివేకోత్రనాతీవాపేక్షితః,అపేక్షితత్వేప్యాత్మస్వరూపప్రకారయోరత్యంతపరిజ్ఞానేమమశక్తిర్నాస్తి స్వత

* త్వంమేఽహంమేకుతస్తత్తదపికుతఇదం వేదమూలప్రమాణా దేతచ్చానాదిసిద్ధాదనుభవవిభవాత్సాపి సాక్రోశఏవ । క్వాక్రోశఃకస్య గీతాదిషు మమవిదితః కోత్రసాక్షీ సుధీస్స్యాద్ధంతత్వత్పక్షపాతీస ఇతి నృకలహేమృగ్యమధ్యస్థవత్త్వం । ఇతి శ్రీరంగనాథస్నపనకాలేశ్రీభట్టోక్తిః । ప్రమాణేయుఃప్రవృత్తస్సమృగ్యమధ్యస్థఈరితః ॥

స్సర్వజ్ఞ స్త్వమేవ యోసౌ యత్ప్రకారశ్చేతి మన్యసే సతథాహమితి
సామాన్యతః ప్రబుద్ధోహమితిభావః । తత్ ఏతావతాపి ప్రస్తుతశా
స్త్రార్థవిరోధాభావాదితియావత్ । అయమహం త్వదనుసంహిత
యథావస్థితాకారస్మరణవరణానుగుణార్థిత్వ సామర్థ్యవానహమిత్య
ర్థః । ఆత్మస్వరూపనిరూపణ దశాయామహం శబ్దప్రయోగాదహమ
ర్థ ఏవాత్మేతి స్థాపితం భవతి । తవపాదపద్మయోస్సమర్పితః 'యస్యా
స్మి నతమన్తరేమి' తి న్యాయాత్త్వచ్ఛేషత్వేనన్యస్త ఇత్యర్థః । మ
యాత్వద్దత్తకరణకళేబరబుద్ధిశ్రద్ధాకార్పణ్యాదిశాలినా । స్మర్యతేహి
'విచిత్రా దేహసంపత్తిరీశ్వరాయ నివేదితుం । పూర్వమేవకృతా బ్ర
హ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతే' తి । ఇతః పరం త్వయా సహ వివాదో
మే న భవిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహ అద్యైవేతి ॥ అత్రయదిక్షణికమే
వ మమస్వరూపం తథాపి తస్మిన్నేవక్షణే నిక్షిప్త ఇతి కేషాంచిద్వ్యా
ఖ్యానం త్వతివాదమాత్రం । ఏవం ముముక్షూణామాత్మాత్మీయం సర్వం
భగవచ్ఛేషత్వే నానుసంధేయమితి నివృత్తిధర్మసారో నిష్కృష్టః । ఉ
క్తం చైతదుపరిచరాఖ్యానే 'ఆత్మా రాజ్యం ధనం మిత్రం కళత్రం వాహ
నాని చ ॥ ఏతద్భగవతే సర్వమితి తత్ప్రేక్షితం సదే' తి ॥ భరతశ్చా
హ 'రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తుమిహార్హసీ' తి । శ్రీ
విష్ణుతత్త్వే చ 'స్వత్వమాత్మని సంజాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితమ్ । ఉ
భయోరేష సంబన్ధో న పరోభిమతో మమ । స్వోజ్జీవనేచ్ఛా యదితే
స్వసత్తాయాం స్పృహా యది ॥ ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభా
వం చ సదా స్మరే' తి । సర్వసంశయనిర్మోక్తా నారదశ్చ పుండరీక
సంవాదే ప్రాహ 'దాసోహం వాసుదేవస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః
శంఖచక్రగదాపాణేస్త్రైలోక్యస్యైకచక్షుష' ఇతి । ఈశ్వరసంహి
తాయాం మహాదేవశ్చాహ 'దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పర
మాత్మనః । అతోహమపి తే దాస ఇతి మత్వా నమామ్యహ' మితి ॥

మమనాథయదస్తియో౽స్మ్యహంసకలంతద్ధితవైవమాధ
వ। నియతస్వమితిప్రబుద్ధధీరథవాకిన్నుసమర్పయామితే॥౫౩॥

నను మయా సమర్పిత ఇత్యత్ర స్వశేషత్వానుసంధానపూర్వకం స్వాధీనకర్తృత్వబుద్ధ్యా సమర్పయసి చేత్ ‘యో౽న్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే । కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా’ ఇత్యుక్త ఆత్మాపహారాదిదోషః పరిహృతో న స్యాదిత్యత్ర స్వాశయాభిప్రేతం వివృణోతి ॥ మమ నాథేతి ॥ అత్ర జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిషయః ప్రమాణగణః పదద్వయేన ప్రతిసంధేయః । యదస్తీతి స్వానుబంధితయా ప్రమాణసిద్ధగుణ విగ్రహాదిసర్వసంగ్రహః ॥ మమేతి వ్యతిరేకోక్త్యా దేహాత్మభ్రమాదిః పరిహృతః । త్ర్యక్షరబ్రహ్మణి తృతీయాక్షరవివక్షితం వివిక్తాత్మస్వరూపమాహ యో౽స్మ్యహమితి ॥ సకలం తత్ ఆత్మాత్మీయం తత్సర్వమ్ । హి శబ్దేన ప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే । తవ సర్వకారణతయా సర్వరక్షకతయా చ ప్రథమాక్షరప్రకృత్యుక్తస్య । ఏవకారేణ మధ్యమాక్షరసిద్ధమనన్యార్హత్వం ప్రకాశ్యతే । మాధవ శ్రియఃపతే । ఏతేన నిరుపాధికసర్వశేషిత్వం సూచ్యతే । చతుర్థీవివక్షితమాహ నియతస్వమితి । నిత్యశేషభూతమిత్యర్థః । ఇతి ప్రబుద్ధధీః ఏవం త్వత్ప్రసాదసంధుక్షితైః శాస్త్రైః వికసితబుద్ధిరితి భావః । శంకితదోషవ్యవచ్ఛేదాభిప్రాయేణాహ అథవేతి । కిన్ను సమర్పయామి తే సర్వస్వామినస్సర్వేశ్వరస్య తవ పూర్వమశేషభూతం మయేదానీం స్వాతంత్ర్యస్వామిత్వాభిమానపూర్వకం శేషీకర్తవ్యం న కించిదస్తి । అతః పూర్వశ్లోకకృతం సమర్పణం త్వచ్ఛేషత్వప్రతిపత్తిమాత్రరూపం న తు మదీయస్య త్వచ్ఛేషత్వాపాదనరూపమితి భావః । అత్ర పూర్వకృత స్వరూపసమర్పణానుశయేన తదేవ ప్రతిక్షిప్యత ఇతి పక్షస్త్వప్రతిబుద్ధానామాత్మసమర్పణమభిప్రేత్యోక్తః । అన్యథా తు యామునాచార్యస్య ప్రాగవప్రతిబుద్ధత్వాదస్మదుక్తైవగమనికా । న ఖల్వద్యైవ మయా సమర్పిత ఇ

త్యుక్తేరనంతరమస్యతత్త్వప్రతిబోధః । ఏవంభరసమర్పణరూపప్రపత్తి పరః పూర్వశ్లోకః ‘ అయంతుతత్త్వవిదాంతస్యైవాకర్తవ్యత్వస్థాపనార్థ ఇతి పక్షోఽపినియతస్వమితిప్రబుద్ధధీః అవబోధితవానిమాం యథేత్యాదిభిర్నసంగచ్ఛతే । భరన్యాసవిధాయకశాస్త్రైశ్చవిరుధ్యేత । సంబంధజ్ఞానమాత్రమేవప్రపత్తిరితివాదశ్చాతఏవనిరస్తోలోకవిరుద్ధశ్చ అప్రపన్నేఽపి సంబంధబుద్ధిర్దాసేహి దృశ్యతే । అమిత్రోగత్యభావేన ప్రపన్నోఽపి నదాస్యధీః ॥ అన్యథా ‘ తాంత్వాంధానఇతి ప్రపన్నఇతిచే ’ త్యాదిభిరపివిరుధ్యేత । అతోముముక్షూణాంభరసమర్పణరూపప్రపత్త్యా సంబంధజ్ఞానమధికారకోటౌ స్థితాన్వనుష్ఠాన కాలేఽపి ఫలసంగకర్తృత్వాదిత్యాగవత్తిష్ఠతీతిమంతవ్యమ్ ॥ మహతామపి కేషాంచిదతివాదాః పృథగ్విధాః । తత్తదర్థప్రశంసాదితత్పరత్వాదబాధితాః॥ ౫౩

అవబోధితవానిమాంయథా మయినిత్యాంభవదీయతాం
స్వయమ్ । కృపయైవమనన్యభోగ్యతాంభగవన్భక్తిమ
పిప్రయచ్ఛమే ॥ ॥ ౫౪ ॥

యద్యేవంమచ్ఛేషత్వప్రతిబోధస్తేసంజాతః తేనలబ్ధాధికార ఉపాయనిష్పత్త్యాముక్తోభవిష్యసి అద్యపునరాదేహపాతాత్కిమపేక్షితమిత్యత్ర త్వత్తః ప్రాప్తిత్వరాజననీంత్వదేకభోగ్యత్వానుగుణాంభక్తిం దేహీత్యాహ అవబోధితవానితి ॥ త్వమేవహ్యనభిజ్ఞం మాంజ్ఞానినంకృతవానితి కృతజ్ఞతాప్రకాశనమిదమ్ । ఇమాందృఢప్రమాణప్రమితామదృష్టపూర్వతయాద్భుతత్వేన స్వాదుతయానుభూయమానాం నిరపేక్షకర్తృత్వాది దూరోజ్ఝితాంచేతిభావః । మయినిత్యాంభవదీయతాం త్వచ్ఛరీరభూతే మయి కాలపరిచ్ఛేదరహితాంత్వచ్ఛేషతామిత్యర్థః॥ స్వయంకృపావిశిష్టస్త్వమేవేతియావత్ । కృపయైవమితి పాఠస్సమీచీనః, యథాశబ్దప్రతినిర్దేశస్యాపేక్షితత్వాత్ । అనన్యభోగ్యతాం భగవద్వ్యతిరిక్తం భోగ్యంయస్యసోఽన్యభోగ్యః తద్వ్యతిరిక్తోఽనన్యభో

ష్యః తాదృశతామ్ । పరమభక్తిగోచరత్వం తత్ప్రదాతృత్వంచతవ యుక్తమిత్యభిప్రాయేణసంబోధయతి।భగవన్నితి। భక్తిమపి త్వయిప్రకృష్టాం ప్రీతించ ।తదిదముచ్యతే ‘ పరమాత్మనియోరక్తోవిరక్తోపరమాత్మని ’ తి । కృపయైతదితిపాఠే త్వేతదితివాక్యభేదః । ఏతదనన్యభోగ్యతామితి సమస్తంవాభక్తివిశేషణమ్ ॥ స్వవ్యతిరిక్తభోగ్యతారహితామిత్యర్థః । భక్తిమపి ప్రయచ్ఛమే అత్ర ‘ యాప్రీతిరవివేకానా ’ మిత్యాదిశ్లోకద్వయంభావ్యమ్ । నను పరమైకాంతినాం భగవతి యాచ్ఞానిషిధ్యతే ‘ నిరాశీఃకర్మసంయుక్తంసాత్వతంచాప్యకల్పయ ’ మితిచోక్తమ్ ॥ సత్యమ్, అహితంనయాచ్యోభగవానితిహి తత్ర తాత్పర్యమ్ ॥ తదభిప్రాయేణహ్యుచ్యతే ‘ అన్నంపానంధనంవస్త్రమాయురారోగ్యమాస్పదమ్ । అపద్యపినయాచేత పూజకఃపురుషోత్తమమ్ ॥ నాప్రపన్నేదదాత్యేతద్యాచితోపిదినేదినే । అయాచితోపితత్సర్వం ప్రపన్నేవిదధామ్యహమితి ॥ తథా ‘ యాచితోపిసదాభక్తైర్నాహితంకారయేద్ధరిః । బాలమగ్నౌపతంతంతుమాతాకిన్నవివారయే ’ దితి చ । సంహితాంతరేచ ‘ తత్పాదభక్తిజ్ఞానాభ్యాంఫలమన్యత్కదాచన నయాచేత్పురుషోవిష్ణుంయాచనాన్నశ్యతిధ్రువ ’ మితి ॥ అత్ర భక్తిజ్ఞానవచనం వక్ష్యమాణభాగవతకటాక్షాదేరప్యుపలక్షణమ్ । అవశ్యాపేక్షితవిషయేతు భగవంతమేవ యాచేతేత్యపినియమ్యతే ॥ ౫౪ ॥

తవదాస్యసుఖైకసంగినాంభవనేష్వస్త్వపికీటజన్మమే
ఇతరావసథేషుమాస్మభూదపిమేజన్మచతుర్ముఖాత్మనా

నకేవలం త్వద్భక్తిరేవ మేప్రార్థనీయా తద్వివృద్ధయే తత్ఫలత్వేనచ త్వదీయేషు భక్తిస్తత్సన్నికర్షశ్చ మేస్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ తవదాస్యేతి ॥ ఉక్తంహిసత్సంగతిఫలంచ్యవననహుషసంవాదే ‘ సంభాషాదర్శనంస్పర్శః కీర్తనంస్మరణంనతిః । పావనానికిలైతానిసాధూనామితిశుశ్రుమ ॥ సేవ్యాశ్శ్రేయోర్థిభిస్సంతః పుణ్యతీర్థఫలాప

మాః । క్షణోపాసనయోగోఽపినతేషాంనిష్ఫలోభవేత్ ॥ సాధూనాం
దర్శనంపుణ్యంతీర్థభూతాహిసాధవః ॥ కాలేనఫలదంతీర్థంసద్యస్సా
ధుసమాగమః ” ఇతి ॥ ఏవం ‘ సద్భిరేవసహాసీత సద్భిఃకుర్వీత సంగ
మమ్ । సద్భిర్వివాదంమైత్రీంచనాసద్భిఃకించిదాచరేత్ । అహన్య
హనిధర్మస్య యోనిస్సాధుసమాగమః ॥ మోహజాలస్య యోనిర్హి
మూఢైరేవసమాగమః । వాసోయథారాగవశంప్రయాతితథాసతేషాం
వశమభ్యుపైతి । సత్సన్నికర్షేపరివర్తితవ్యంవిద్యాధికాశ్చాపినిషే
వణీయాః ॥ సువర్ణతాంగచ్ఛతిసన్నికర్షాన్నీలఃఖగోమేరుమివాశ్రి
యస్సన్ ” ఇత్యాదివచనానిద్రష్టవ్యాని । తవదాస్యసుఖైకసంగినాం
త్వత్కైంకర్యజన్యప్రీతిమాత్రసక్తానామిత్యర్థః । ఏతేన ‘ ఏకాంత
శీలస్యదృఢవ్రతస్యపంచేంద్రియప్రీతినివర్తకస్య । అధ్యాత్మవిద్యాగ
తమానసస్య మోక్షోధ్రువోనిత్యమహింసకస్య ” ఇత్యాదిప్రసిద్ధం వై
షయికసుఖవైముఖ్యంవ్యజ్యతే । ఈదృశానాం స్వేనాన్యైశ్చ బహు
మంతవ్యత్వం భగవతోక్తం ‘ మద్భక్తజనవాత్సల్యంపూజాయాంచా
నుమోదనమ్ । స్వయమభ్యర్చనంచైవమదర్థేదంభవర్జనమ్ ॥ మ
త్కథాశ్రవణేభక్తిస్స్వరనేత్రాంగవిక్రియా । మమానుస్మరణం నిత్యం
యచ్చమాంనోపజీవతి ॥ భక్తిరష్టవిధాహ్యేషాయస్మిన్మ్లేచ్ఛేపివర్త
తే । సవిప్రేంద్రోమునిశ్శ్రీమాన్సయతిస్సచపండితః । తస్మై దేయం
తతోగ్రాహ్యంసచపూజ్యోయథాహ్యహ ” మితి॥మోక్షధర్మేచ।బ్రహ్మాది
భ్యోపిభక్త్యావైపరయాయత్ప్రయుజ్యతే ‘తత్సర్వం దేవదేవస్యచరణావు
పతిష్ఠతే ” ఇత్యుక్త్వానంతరముచ్యతే ‘యాఃక్రియాస్సంప్రయుక్తాస్స్యురే
కాంతగతబుద్ధిభిః।తాస్సర్వాశ్శిరసాదేవఃప్రతిగృహ్ణాతివైస్వయమ్।అహో
హ్యేకాంతినస్సర్వాన్ప్రీణాతిభగవాన్హరిః । విధిప్రయుక్తాం పూ
జాంచగృహ్ణాతిశిరసాస్వయ ” మితిచ ॥ ఈదృశభాగవతాభిమానగోచ
రత్వాయ స్థానాంతరగమనానర్హానన్యగతిత్వవివక్షయాకీటజన్మాపీత్యు

క్తమ్ ॥ ‘శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయత’ ఇత్యు
క్తముత్కృష్టజన్మ తిష్ఠతు ‘పశుర్మనుష్యః పక్షీ వా యే చ వైష్ణవసంశ్ర
యాః । తేనైవ తే ప్రయాస్యంతి తద్విష్ణోః పరమం పద’ మిత్యాదిమా
త్రమపకృష్టజన్మాపి త్వదిష్టవినియోగసిద్ధత్వచ్ఛేషత్వకాష్ఠావేదినో మ
మాలమ్ । భాగవతాభిమానవిషయభూతదేశవాసిత్వం తత్కైంకర్యం
చ మమాపేక్షితమితి తాత్పర్యమ్ ॥ అపిశబ్దస్తత్రగాథాభిసంధిం ద్యో
తయతి ॥ యథోక్తమ్ ‘మమ మద్భక్తభక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ ।
తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత’ ఇతి ॥ ఇతిహాససముచ్చ
యే చ ‘తస్మాద్విష్ణుప్రసాదాయ వైష్ణవాన్పరితోషయేత్ । ప్రసాదసు
ముఖో విష్ణుస్తేనైవ స్యాన్న సంశయ’ ఇతి ॥ శాండిల్యస్మృతౌ చ ‘సి
ద్ధిర్భవతి వా నేతి సంశయోఽచ్యుతసేవినామ్ । న సంశయోఽత్ర తద్భక్తపరి
చర్యారతాత్మనామ్ ॥ కేవలం భగవత్పాదసేవయా విమలం మనః । న జా
యతే యథా నిత్యం తద్భక్తచరణార్చనా’ దితి ॥ శ్రీపౌష్కరే చ ‘దు
ర్లభా భగవద్భోగభావినో భువి మానవాః । తద్దర్శనాత్తదాలాపాత్సు
లభం శాశ్వతం పద’ మితి ॥ ఏవం ‘ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణో
రారాధనం పరమ్ । తస్మాత్పరతరం ప్రోక్తం తదీయారాధనం పరమ్ । త
స్య యజ్ఞవరాహస్య విష్ణోరమితతేజసః । ప్రణామం యేఽపి కుర్వంతి తే
షామపి నమో నమ’ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ । ఇతరావసథేషు అభాగవత
నివాసేషు । చతుర్ముఖాత్మనాఽపి జన్మ మాస్మ భూత్ కింపునర్మనుష్యా
ద్యాత్మనేతి తాత్పర్యమ్ । త్వన్నాభిపద్మే చతుర్ముఖాత్మనాఽపి జన్మ మద
భిసంధివిరుద్ధమిత్యభిప్రాయేణ పునరపి మే ఇత్యుక్తమ్ । ఏతేన భాగవ
తానామభాగవతసంసర్గః పరిహార్య ఇత్యుక్తం భవతి । తథా చ బహ్వృ
చా ఆమనంతి ‘నేదం విదన్నిదం విదాస ముద్దిశేన్న సహ భుంజీత నావసథ
మావిశ్యా’ దితి । స్మర్యతే చ ‘శైవాన్పాశుపతాన్స్పృష్ట్వా లోకా
యతికనాస్తికాన్ । వికర్మస్థాన్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సవాసా జలమావి

శే" దితి । అసతాం దర్శనాత్స్పర్శాత్సంపర్కాచ్చ సహాసనాత్ ।
ధర్మాచారాః ప్రణశ్యంతి యథా నైకతమంభసే" తిచ ॥ శాండిల్యస్మృ
తౌచ ' మూర్ఖైః పాపరతైః క్రూరైస్సదాగమపరాఙ్ముఖైః । సంబంధం
నాచరేద్భక్తిర్నశ్యత్యేతైస్తు సంగమా దితి ॥ వైష్ణవేచ పురాణే '
పుంసాం జటాభరణమౌండ్యవతాం వృథైవ మోఘాశినామఖిల శౌచబహి
ష్కృతానామ్ । తోయప్రదానపితృపిండవినాకృతానాం సంభాషణా
దపి నరా నరకం ప్రయాంతీ "తి ॥ అన్యత్రచ ' వరం హుతవహజ్వాలా
పంజరాంతర్వ్యవస్థితిః । నశౌరిచింతావిముఖజనసంవాసవైశస "మి
తి ॥ తథా ' అద్యప్రభృతి హేలోకాః యూయం యూయం వయం వ
యమ్ । అర్థకామపరా యూయం నారాయణపరా వయమ్ ॥ నాస్తి
సంగతిరస్మాకం యుష్మాకం చపరస్పరమ్ । వయంతు కింకరా విష్ణోర్యూ
యమింద్రియకింకరా " ఇతి ॥ పితృభిశ్చైవముక్తమ్ ' మాజనిష్ట స
నోవంశే జాతో వా ద్రాగ్విపద్యతామ్ । అజన్మమరణం యస్య వాసుదే
వో న దైవత "మితి ॥ అవైద్యః ప్రాకృతః ప్రోక్తో వైద్యో వైష్ణవ ఉచ్యతే
అవైద్యేన న కేనాపి వైద్యః కించిత్సమాచరేదితి ॥ ॥ ౫౫ ॥

సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృతా
నుత్తమభుక్తిముక్తిభిః । మహాత్మభిర్మామవ
లోక్యతాం నయ క్షణేపి తే యద్విరహో౽తిదుస్సహః ॥

ఏవమభాగవతసంసర్గపరిహారేణ భాగవతైస్సన్నికర్షస్తవ భవ
తు తైస్తైః కిం సాధ్యమిత్యత్రాహ ॥ సకృదితి ॥ సదా దర్శనస్యాపేక్షిత
త్వేపి సకృద్విలోకనోక్తిస్తస్య పురుషార్థభూయస్త్వవ్యంజనార్థా
తథాచాయోధ్యావాసినాం వాక్యమ్ ' అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్థై
రలం చ నః । యథా పశ్యామ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ ఇ
చ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలమ్ । గజేన మహతా యా
న్తం రామం ఛత్రావృతానన "మితి ॥ తథా ' మేఘశ్యామం మహాబా

హం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతమ్ । కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతశ్శోక నాశనమ్ ॥ దృష్ట ఏవ హి నశ్శోకమపనేష్యతి రాఘవః । తమస్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్నివ భాస్కర ' ఇతి ॥ ' యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి । నిందితస్స వసేల్లోకే స్వాత్మాప్యేనం విగర్హతీ ' తి చోక్తమ్ । అనుత్తమభుక్తిః, బ్రహ్మాదీనాం భుక్తిః సా చ ముక్తిశ్చ న్యైస్తృణీకృతే అనాదృతే తైస్తృణీకృతానుత్తమభుక్తిముక్తిభిః । అనుత్తమశబ్దస్య ముక్త్యా అన్వయేపి న ముక్త్యంతరం వ్యవచ్ఛేద్యం ముక్తితారతమ్యస్య ప్రాగేవ నిరస్తత్వాత్ । భగవంతమనుభవతాం తదన్యత్తృణీక్రియతే ' కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోయమాత్మా ' ఇత్యాది । పురాణే చోక్తం ' పత్యుః ప్రజానామైశ్వర్యం పశూనాం వా న కామయే । అహం కదంబో భూయాసం కుందో వా యమునాతటే ' ఇతి ॥ నిదర్శనవివక్షయా చోచ్యతే ' తృణం నారీ విరక్తస్య తృణం శూరస్య జీవితమ్ । తృణం బ్రహ్మవిదో విశ్వం నిస్పృహస్య నృపస్తృణ ' మితి ॥ ' మహాత్మానస్తు మాం పార్థ, స మహాత్మా సుదుర్లభ ' ఇతి భగవదుక్తం సూచయన్నాహ మహాత్మభిరితి । ఉజ్జీవనత్వే పురుషార్థత్వే చ భూయస్త్వాపేక్షయా బహువచనమ్ । మాం త్వత్కటాక్షేక్షణాత్పూర్వం రాజసతామస దృష్టిగోచరతయా దూషితం ఇదానీం త్వదవేక్షణేన ప్రతిబుద్ధమితి భావః । అవలోక్యతాం అవలోకనయోగ్యతాం ॥ తిష్ఠతు తద్భవనేషు జన్మ తత్కటాక్షవిషయత్వమాత్రమపి మే పురుషార్థ ఇతి చాభిప్రేతం । ప్రఖ్యాతో హి భాగవతావలోకనప్రభావః ' యస్యానుభవపర్యంతా బుద్ధిస్తత్త్వే ప్రతిష్ఠితా । తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషై ' రితి । నయ, ఏతావదుపకర్తృత్వమేవ శేషం పూరయేతి భావః । యథా త్వయా తద్విశ్లేషో దుస్సహః తథా మయా తదవలోకనవిరహోతిదుస్సహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ క్షణాపి తే యద్విరహోతిదుస్సహ ఇతి । తదిదమామనంతి తైత్తిరీయాః ' సంధాం

చయాన్ సందధే బ్రహ్మాణ్యేషః । రమతే తత స్మిన్నుత జీర్ణశయానే । నై
సంజహాత్యహస్సుపూర్వేష్వి ' తి । స్వయమప్యాహ ' నత్యజేయంక
థంచన, జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత ' మితి ॥ ఆహుశ్చ మహర్షయః
' పరాఙ్ముఖానాం గోవిందే విషయాసక్తచేతసామ్। తేషాం తత్పరమం
బ్రహ్మ దూరాద్దూరతరే స్థితమ్ । తన్మయత్వేన గోవిందే యే నరా న్యస్త
చేతసః । విషయత్యాగినస్తేషాం విజ్ఞేయం చ తదంతిక ' ఇతి । తథా
' నారాయణేతి యస్యాస్యే వర్తతే నామ మంగళమ్ ॥ నారాయణస్త
మన్వాస్తే వత్సం గౌరివ వత్సలే ' తి ॥ వసంతి వైష్ణవా యత్ర తత్ర సన్ని
హితో హరి ' రితి చ ॥ అత్ర విరహశబ్దేన సర్వవ్యాపినస్సర్వజ్ఞస్య భ
క్తానాం స్వవిగ్రహాద్యనుభవవిచ్ఛేదో వివక్షితః।న తు తద్విరహో విశ్లేషః॥
దుస్సహశబ్దేన ఖేదో న వివక్షితః॥సర్వశక్తేర్హేయప్రత్యనీకస్య తదయో
గాత్, అతస్తాదృశావస్థావతాం స్వవిశ్లేషం నోత్పాదయతీత్యేవ తాత్ప
ర్యమ్ । యత్కృత్యైకవియోగస్తే(న)నిరాకర్తుమిష్టతమ ఇతి వా వివక్షి
తం॥అవబోధితవానిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ స్వయం ప్రయోజనోత్తరకృత్యై
కామ్యనిషిద్ధసంభేదప్రసంగోఽపి నిరస్తః । ॥౫౬॥

న దేహం న ప్రాణాన్న చ సుఖమశేషాభిలషితం న చా
త్మానం నాన్యత్కిమపి తవ శేషత్వవిభవాత్ । బహిః
ర్భూతం నాథ క్షణమపి సహే యాతు శతధా వినాశం తత్
త్సత్యం మధుమథన విజ్ఞాపనమిదమ్॥ ॥౫౭

ఏవమిష్టం సర్వం త్యాస్యామి అనిష్టం త్వాహ కిం తే న నివర్తనీయమి
త్యత్రాహ ॥ న దేహమితి ॥ యద్వా భాగవతకటాక్షలబ్ధరుచివిశే
షాత్స్వపదిసర్వం విరోధివర్గం సంగ్రహేణ నిర్దిశ్య తన్నివృత్తిమభ్య
ర్థయతి । అశేషాభిలషితమిత్యేతద్దేహాదిషు సర్వేష్వన్వేతి । అన్యే
షాం సుఖార్థత్వాత్ప్రధానభూతే సుఖమాత్రే వా । ఆత్మానం స్వస్వ
రూపమిత్యర్థః । పుత్రమిత్రగృహక్షేత్రాదికం దూరతో నిరస్తమి

త్యభిప్రాయేణాహ॥ నాన్యత్కిమపీతి । తవ శేషత్వ విభవాద్బహి
ర్భూతం త్వచ్ఛేషత్వ ఫలభూత కైంకర్యాఖ్యసమృద్ధే రనుపయుక్తమి
త్యర్థః । నహి విశ్వపతేర శేషభూతం కించిత్కదాచిత్సంభవతి । నా
థశబ్దేన సర్వశేషిత్వ మిహ వివక్షితం । క్షణమపి సహే ఇత్యేతన్న దే
హమిత్యాదౌ సర్వత్ర యోజ్యం । ఆత్మాభిమానార్హతయా దుస్త్యజప
రిగ్రహస్య దేహాదేర్బ్రహ్మాదిస్థావరాంతసర్వాపేక్షితస్య ప్రభూత
స్యాల్పస్య వా సుఖస్య తద్భోక్తురాత్మార్థే పృథివీం త్యజేదితి స్వే
తరసకలపరిత్యాగేనాపి పరిగ్రాహ్యస్యాత్మన స్తదనుబంధైశ్వర్యా
దేరపి ప్రత్యేకమసహ్యత్వ ద్యోతనాయ నఞ్ ప్రయోగావృత్తిః ॥
అత్ర ‘ యస్త్వయా సహ స స్వర్గో నిరయో యస్త్వయా వినా। న దేవలో
కాక్రమణం నామరత్వమహం వృణే । ఐశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామ
యే న త్వయా వినా । నచ సీతా త్వయా హీనా నచాహమపి రాఘవ ॥
ముహూర్తమపి జీవావో జలాన్మత్స్యావివోద్ధృతౌ । నహి మే జీవితే
నార్థో నైవార్థైర్న చ భూషణైః । వసంత్యా రాక్షసీమధ్యే వినా రా
మం మహారథ ’ మిత్యాదిషూక్తః ప్రకారోఽనుసంధేయః । ఏవమసహ్య
త్వాదేవ తేషామత్యంత నివృత్తిః కార్యేత్యభిప్రాయేణాహ యాతు
శతధా వినాశమితి । నిరవయవస్య నిత్యస్యాత్మనశ్శతధా వినాశప్రాప్త్య
యోగాత్కైంకర్య విరుద్ధావస్థా నివర్తనమేవాత్ర వివక్షితమ్ । నను
సర్వేష్వసంభావితార్థత్వా(ది(ద)హృదయమేతద్వాక్యమిత్యత్రాహ
తత్సత్యమితి । నహి త్వదన్య ఈదృశప్రబలవిరోధినివర్తనక్షమ ఇతి సూ
చయతి॥ మధుమథనేతి । పూర్వం శృణు విజ్ఞాపనమేకమిత్యుక్తం తద్వ
దిదమపి దయనీయత్వానుబంధివిజ్ఞాపనమిత్యాహ॥ విజ్ఞాపనమిదమితి॥
తదిదం విజ్ఞాపనం సత్యమితి సమానాధికరణం వా । విజ్ఞాపితమితి కే
చిత్పఠంతి ॥ ముముక్షుణా భగవత్కైంకర్యానుపయుక్తపరిగ్రహస్త్యా
జ్య ఇత్యుక్తం భవతి ॥ ॥౫౭॥

దురంతస్యానాదేరపరిహరణీయస్య మహతో నిహీనాచా
రోహం నృపశురశుభస్యాస్పదమపి। దయాసింధో బం
ధో నిరవధికవాత్సల్య జలధే తవ స్మారం స్మారం గుణగణ
మితీచ్ఛామి గతభీః ॥ ॥ ౫౮ ॥

ఏతత్సర్వమత్యంతానర్హా స్త్వంకిమవలంబ్య ప్రార్థయస ఇతి పృష్టః భగవతా పూర్వోక్తార్థస్థిరీకరణాయ పృష్ట ఆహ ॥ దురంతస్యేతి ॥ ప్రాయశ్చిత్తానవసరాతి ఘోరవిపాకస్యేత్యర్థః। అనాదేః పూర్వకోటిరహితప్రవాహస్య । అపరిహరణీయస్య సర్వశక్తేస్తవైవ సంకల్పమంతరేణ దుష్పరిహరస్య। మహతః మహాపాతకాతిపాతకాదిరూపస్యాసంఖ్యాతస్య వా। అనాచారదోషాదప్యహముపహత ఇత్యాహ॥ నిహీనాచార ఇతి। అత్యంతనికృష్టాచార ఇత్యర్థః। అత్ర 'సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్మసు। యదన్యత్కురుతే కర్మ న తస్య ఫలభాగ్భవేత్। ఆచారహీనం న పునంతి వేదాః' ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ ॥ అహం మదన్యః క ఈదృశ ఇతి భావః। నృపశుః నరజాతీయతయా చతుష్పాద్వ్యావృత్తః పశుః; సమ్యక్ జ్ఞానయోగ్యజన్మలాభేపి 'జ్ఞానేన హీనః పశుభిస్సమాన' ఇత్యుక్తేః। అశుభస్యాస్పదం త్వదపచార త్వదీయాపచారాదీనాం సర్వేషామేకాశ్రయః। అహమశుభస్యాస్పదం త్వం తు 'గుణానామాకరో మహా' నితి ప్రసిద్ధ ఇతి హృదయం ॥ అపిశబ్దేన విరోధద్యోతనమ్। ఏవంవిధస్య దోషపరిహారోపయిక గుణవిశేషవత్తయా సంబోధయతి దయాసింధో ఇతి। బంధో మాతాపితేత్యాదినా నిరుపాధికసర్వవిధబంధుత్వేన ప్రసిద్ధ। నిరవధికవాత్సల్యజలధే॥ రిపూణామపి వత్సల ఇతి హ్యుక్తం। అత్ర దయావాత్సల్య సింధుత్వరూపణేనాతితుంగానామపి స్వాపరాధానాం తత్ర నిమజ్జనం సూచ్యతే। తవ స్వాభావికాసంఖ్యాతగుణవత్తయా శాస్త్రప్రసిద్ధస్య। గుణగణం జ్ఞానశక్తికారుణ్యాదికమ్। స్మారం స్మారం స్మృత్వా స్మృత్వా ని

ర్బాధతయా విస్మర్తుమశక్యతయాచనిరంతరమనుసంధాయేతిభావః
తేనైవగతభీః విరోధిభూయిష్ఠదర్శనజన్యభయరహితః । ఇతిచ్ఛామి
విలాసవిభ్రమాంతేత్యాదిభిరవబోధితవానిమాంయథేత్యాదిభిశ్చోక్త ప్ర
కారేణ నిరంతరేచ్ఛావాన్భవామీత్యర్థః॥ ॥౫౦॥

> అనిచ్ఛన్నప్యేవంయదిపునరితీచ్ఛన్నివరజస్తమశ్ఛన్న
> శ్ఛద్మస్తుతివచనభంగీమరచయం।తథాపీత్థంరూపంవచ
> నమవలంబ్యాపికృపయాత్వమేవైవంభూతం ధరణిధర
> మేశిక్షయమనః ॥ ॥ ౫౧ ॥

యద్యేవమిచ్ఛసి తదా తేసర్వమిష్టంసమ్పత్స్యతే, శాస్త్రజన్య
పరోక్షజ్ఞానమాత్రేణాదుష్టతయానగతేపి ప్రత్యక్షవాసనావశాదన్యత్ర
రుచ్యనువృత్తావసత్కల్పాహృదయప్రార్థనామాత్రేణ యదిముక్తిం
దాస్యామి తదా తవానిష్టమేవ మయాకృతంస్యాదిత్యత్రాహ ॥ అని
చ్ఛన్నితి ॥ ఇతఆరభ్య సప్తభిశ్శ్లోకైశ్శిక్షణీయత్వే తన్ముఖేన రక్షణీయ
త్వేచ హేతువిశేషాఉచ్యంతే । యదీత్యత్ర యద్యపీతియోజ్యం తథా
పీతిప్రతినిర్దేశాత్ । పునశ్శబ్దోన్యాభిప్రాయత్వేపి సంగ్రాహ్యా
త్వరూపవిశేషద్యోతనార్థః । ఇతీచ్ఛన్నివేత్యాదినా ' సాంకేత్యం
పారిహాస్యంవాస్తోభంహేళనమేవవా । వైకుంఠనామగ్రహణమశేషా
ఘ (హరంవిదుః)వినాశనమ్)॥ హరిర్హరతిపాపానిదుష్టచిత్తైరపిస్మృ
తః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావకః ॥ అవశేనాపియ
న్నామ్నికీర్తితేసర్వపాతకైః । పుమాన్విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తై
ర్మృగైరివ । ఏతావతాలమఘనిర్హరణాయపుంసాంసంకీర్తనం భగ
వతో గుణకర్మనామ్నామ్ । అపుత్రశ్చపుత్రమఘవాన్యదజామిళోపినా
'రాయణేతిమ్రియమాణఉపైతిముక్తిం॥నారాయణేతి(మంత్రో)శబ్దో)
స్తివాగస్తివశవర్తినీ । తథాపినరకేఘోరేపతంతీత్యేతదద్భుతమ్ ।రో
గాపద్భయదుఃఖేభ్యోముచ్యంతేనాత్రసంశయః ॥ అపినారాయణేత్యే

తచ్ఛబ్దమాత్రప్రలాపిన ' ఇత్యాదీని ప్రమాణాని సూచ్యంతే । రజస్త
మశ్ఛన్నః స్వకర్మోపాత్త ప్రకృతిగుణభూత రజస్తమోభ్యామావృతజ్ఞా
నతయా యథావస్థితస్వపరప్రకాశరహిత ఇతి భావః । ఛద్మస్తుతిపదనభం
గిం కుహనాప్రయుక్తస్తోత్రరూపకుటిలవాక్యప్రక్రియామిత్యర్థః ।
ఇత్థంరూపం వచనమవలంబ్యాపి ద్వయార్థవిషయచ్ఛద్మవాక్యరూపం
వ్యాజమంగీకృత్యాపీతి యావత్ । ఏవంవిధవచనమాత్రేపి హి యమభయ
నివృత్తిః స్మర్యతే ' కమలనయన వాసుదేవ విష్ణో ధరణిధరాచ్యుత శంఖ
చక్రపాణే । భవ శరణమితీరయంతి యే వై త్యజ భట దూరతరేణ తానపా
పా ' నితి ॥ కృపయా స్వసంకల్పితయత్కించిద్వ్యాజమాత్రాపేక్షి
ణ్యాతిహృదయమ్ । త్వమేవ ॥ రాఘవం శరణం గత ఇత్యపరీక్షితవాక్యమవ
లంబ్య; న త్యజేయం కథంచన దోషో యద్యపి తస్య స్యాదితి హి త్వయైవో
క్తమితి భావః । యద్వా త్వం ' సుహృదం సర్వభూతానాం దదా
మి బుద్ధియోగం తం ' మిత్యాదివాదీ । ఏవకారేణాన్యనైరపేక్ష్యమ
న్యాశక్యత్వం చ ద్యోత్యతే । ఏవంభూతం స్వతస్సర్వజ్ఞం త్వామపి విప్ర
లబ్ధుముద్యత ఇత్యభిప్రాయః । ధరణిధరేతి సముద్ధిస్సర్వలోకహితై
షిణ్యా సర్వంసహాయా క్షమయా యుక్తస్త్వమితి సూచయతి । అత్ర వ
సుంధరోద్ధరణనిదర్శనేన స్వాత్మసముద్ధరణార్హత్వమపి ప్రకాశ్యతే ।
ఉక్తం హి భగవచ్ఛాస్త్రే ' నమస్సకలకల్యాణదాయినే చక్రపాణయే ।
విషయార్ణవమగ్నానాం సముద్ధరణహేతవే ' ఇతి ॥ మే అన్యైశ్శి
క్షయితుమశక్యస్యేతి భావః । యథోచ్యతే । ఏకశ్శాస్తా న ద్వితీయోస్తి
శాస్తా విష్ణురశేషస్యే ' తి ॥ శిక్షయచ్ఛద్మరహితం సమ్యగిచ్ఛాయుక్తం
కురుష్వేత్యర్థః ' శంఖప్రాంతేన గోవిందస్తం పస్పర్శ కృతాంజలిమ్ ।
ఉత్తానపాదతనయం మునివర్యం జగత్పతిః ॥ తతః ప్రసన్నవదనస్తత్క్షణా
న్నృపనందనః । తుష్టావ ప్రణతో భూత్వా భూతధాతారమచ్యుత ' మి
తి న్యాయ ఇహానుసంధేయః ॥ ॥ ౫౯ ॥

పితాత్వంమాతాత్వందయితతనయ స్త్వంప్రియసుహృ
త్త్వమేవత్వంమిత్రం గురురసిగతిశ్చాసిజగతామ్ ।
త్వదీయ స్త్వద్భృత్య స్తవపరిజన స్త్వద్గతిరహంప్రపన్న
శ్చైవంసత్యహమపితవైవాస్మిహిభరః ॥ ॥ ౬౦ ॥

ఏవంస్వచేతశ్శిక్షణేఽన్యానపిసామాన్యతోవిశేషతశ్చబహువిధాన్ హేతూనాహ ॥ పితేతి ॥ పితాత్వం ఉత్పాదక స్త్వంహితప్రవర్తకశ్చ । మాతాత్వంసాహిపుత్రార్థంభూయాంసి కర్మాణ్యారభమాణాప్రియప్రవర్తనశీలాచ, తాదృశ స్త్వమ్ । సర్వాధికప్రీతివిషయతయానిరయనిస్తారకతయా (ప్రా) ప్తావసరేషు రక్షకతయాచ దయితతనయస్త్వం ప్రియశ్చాసౌసుహృచ్చేతిప్రియసుహృత్ నిరతిశయానందస్వరూపత్వం నిత్యహితైషిత్వంచాత్రవివక్షితమ్ । ఉక్తసర్వప్రకారవిశిష్ట స్త్వదన్యోనాస్తీతివ్యంజనార్థఏవకారస్సర్వత్రయోజ్యః 'నివాసశ్శరణం సుహృ' దితి సుబాలోపనిషది గీతోపనిషదిచాధీతమ్ । త్వంమిత్రం హితకార్యేషుసవయాస్సర్వరహస్యయోగ్యశ్చమిత్రమిత్యుచ్యతే, త్వమపి తాదృశః గుహధనంజయగోపాలాదిషుతథాత్వవ్యక్తేః । ఉచ్యతే చ 'మిత్రమౌపయికంకర్తుం, తేన మైత్రీభవతుతే, అహోభాగ్యమహోభాగ్యంనందగోపవ్రజౌకసామ్ । యన్మిత్రంపరమానందంపూర్ణం బ్రహ్మసనాతన' మితి ॥ గురురసిసర్వేషాంయథాధికారం 'మన్మనాభవమద్భక్తః, మామేకంశరణంవ్రజే' త్యాదిభి స్తత్వహితపురుషార్థోపదేష్టాతతఏవసర్వాజ్ఞాననివర్తకశ్చ। తథాచనిరుచ్యతే 'గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యాద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః । అంధకారనిరోధిత్వాద్గురురిత్యభిధీయత' ఇతి ॥ గతిశ్చాసి ఉపాయః ప్రాప్యశ్చాసి । శ్రూయతేహి । 'అమృతస్యైషసేతు' రితి 'యమేవైషవృణుతే తేనలభ్య' ఇతిచ ॥ జగతామిత్యనేన 'పితామహస్యజగతో మాతాధాతా పితామహః, భూతానాంయోవ్యయః పితా, చరాచరగురుంహరిం, మమాప్యఖిలలో

కానాం గురుర్నారాయణో గురుః । తమిమం సర్వసంపన్నమాచార్యం పితరం గురుమ్ । అర్చ్యమర్చితుమిచ్ఛామస్సర్వే సమ్మంతుమహర్షయః । పితాసి లోకస్య చరాచరస్య త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయాన్" నిత్యాదిషూక్తం దేవదానవాదిసర్వసాధారణ్యం వ్యజ్యతే । ఏతత్సర్వం పూర్వం శరణ్యబంధుశబ్దాభ్యాం సంగృహీతస్య ప్రపంచనమ్ । అథ త్వదీయ ఇత్యాదినా స్వగతాన్ హేతూనాహ । త్వచ్ఛేషత్వప్రతిబోధవానహమస్మీతి భావః । త్వద్భృత్యః త్వయైవ ధారణీయః పోషణీయశ్చ । తవ పరిజనః స్వతస్త్వత్సేవార్హః స్తుతిరూపసేవాయాం త్వయా నియుక్తశ్చ । త్వద్గతిః త్వదేకప్రయోజనః । అహం ఈదృశమవస్థాం త్వయైవ ప్రాపిత ఇతి భావః । ప్రపన్నశ్చ త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్య ఇతి యథాహృదయమహృదయం వా భావితభరన్యాసః । ఏతేన "సోహం త్వాం శరణమపారమప్రమేయం సంప్రాప్తః పరమపదం యతో న కించిత్, అహమాత్మా న దేహోస్మి విష్ణుశేషో పరిగ్రహః । తమేవ శరణం ప్రాప్తస్తత్కైంకర్యచికీర్షయే" త్యాదిష్విన స్వనిష్ఠా విజ్ఞాప్యతే । భగవత్ప్రపన్నస్య చైవం విశేష ఉచ్యతే "దేవర్షిభూతాత్మనృణాం పితౄణాం నకింకరో నాయమృణీ చ రాజన్ । సర్వాత్మనా యశ్శరణం శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్న" ఇతి ॥ త్వద్గతిరహం ప్రపన్నశ్చేత్యుభాభ్యామనన్యప్రయోజనతయా భగవంతమాశ్రితానాం నరకాదినివృత్తిశ్చ సూచ్యతే । శ్రూయతే హి హస్త్యామ్నాయే "తత్క్రమపీయమవిషయం గచ్ఛంతి యమో వై తాన్ యాతయతీతి వచో" ఇత్యాహ న ఖలు భాగవతా యమవిషయం గచ్ఛంతి కింతర్హి హ్యైవైషాం కేచిదుపక్లేశా భవంతి కాణా భవంతీ" త్యారభ్య "తానుపక్లేశాన్ సహేర" న్నితి ॥ వైష్ణవే చ పురాణే "స్వపురుషమభివీక్ష్య పాశహస్తం వదతి యమః కిల తస్య కర్ణమూలే । పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభురహమన్యనృణాం న వైష్ణవానా" మితి ॥ వామనే చ "దేవం శార్ఙ్గధరం విష్ణుం యే ప్రప

స్యాః పరాయణామ్ । న తేషాం యమసాలోక్యం నచ తే నరకౌకస ’ ఇతి।
శ్రీనారసింహే ‘ పుండరీకాక్ష దేవేశ నరసింహ త్రివిక్రమ। త్వామహం
శరణం ప్రాప్త ఇతి యస్తం సముద్ధరే ’ తి॥ తథాన్యత్ర ‘ యస్మిన్ కస్మిన్ కులే
జాతా యత్ర కుత్ర నివాసినః। వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం న యాన్తి త
ఇతి’। ఏవం సతి త్వయి భరస్వీకారార్తే మయి చ భగవన్న్యాసవాక్యప్రయోక్త
రిస్థితే సతీత్యాశయః । అహమపీత్యనేన పూర్వోక్తసర్వదోషాకరో
పిచ్ఛ త్వత్స్తుతికర్తాపీతి చ సూచ్యతే । యద్వా యథా ప్రాచీనాః పూర్ణ
ప్రపత్తినిష్ఠాస్త్వయా భరత్వేన స్వీకృతాః తథాహమపీతి భావః । తవప్ర
స్తుతిప్రభృతి భరస్వీకారే ప్రాప్తస్య సమర్థస్య చ । న హ్యేతాదృశం
భరం సోఢుమహం వాన్యో వా త్వద్వ్యతిరిక్తః కశ్చిత్సమర్థ ఇత్యవధా
రణాభిప్రాయః । హిశబ్దేన ‘ మనీషిణో హి యే కేచిద్యతయో మోక్ష
కాంక్షిణః । తేషాం వై ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః ॥ స్థి
తే మనసీ ’ త్యాది ప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే । స్వాంగీకారస్య సిద్ధవ
త్కారం వా వ్యనక్తి । భరః ‘ రక్షితవ్యాస్త్వయా రాజన్ గర్భభూతాస్త
పోధనా ’ ఇతి మహర్షివాక్యప్రకారేణ మద్వ్యాపారనిరపేక్షం రక్ష
ణీయ ఇతి భావః ॥ ॥౬౦

జనిత్వాహం వంశే మహతి జగతి ఖ్యాతయశసాం శుచీ
నాం యుక్తానాం గుణపురుషతత్త్వస్థితివిదామ్। నిసర్గా
దేవ త్వచ్చరణకమలైకాంతమనసామధోధః పాపాత్మా
శరణద నిమజ్జామి తమసి ॥ ॥౬౧॥

అహమపి తవైవాస్మి హి భర ఇత్యుక్తే మహాయోగికులప్రసూతిత్వేన స్వ
హేతురస్తీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ జనిత్వేతి । మహాయోగివంశప్రసూ
తేన త్వయా కథమత్యంతాకించనత్వం పురస్కృత్యాత్మనిక్షేపః భగవన్న్యా
సః క్రియత ఇత్యత్ర ప్రాగుక్తమకించనత్వమేవ స్వసమర్థపదభిజనవిరు
ద్ధస్వభావతయాపి స్థాపయతి ॥ జనిత్వా ‘ ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జ

స్తయదీదృశ ' మిత్యుక్తదుర్లభతరం జన్మలబ్ధ్వాపీతిభావః । అహమిం
త్యనేనాస్మిన్వంశే అహమేక ఏవ విపరీతవృత్త ఇతివ్యజ్యతే ॥ వంశే
మహతిఅమానిత్వాద్యాత్మగుణ సమ్యగ్వృత్తవిద్యాదిభూయిష్ఠే మహా
భాగవతకులే ॥ ' భూతిలేశ్లాఘ్యమేతద్ధికులంవిష్ణుపరిగ్రహ ' మితిచ
స్మర్యతే ॥ ఈదృశవంశజన్మనః కృచ్ఛ్రలభ్యత్వంవారాహేప్రోక్తం
' వర్ణాశ్రమాచారపరస్సప్తజన్మానియోద్విజః । ఏకాంతసూర్యభక్త
స్స్యాత్సవిప్రస్సప్తజన్మసు । తతస్తత్పుణ్యమాహాత్మ్యాద్రుద్రభక్తో భ
విష్యతి । తత్రైవసప్తజన్మాని శివభక్తిపరాయణః । మహాత్మాతేనపుణ్యే
న వైష్ణవత్వంలభేతసః । విష్ణుభక్తిపరస్తద్వత్సప్తజన్మానిమానవః । ఏ
కాంతభగవద్యాజీ విప్రోభాగవతాన్వయే ॥ తతస్సలభతేజన్మ దేవైర
త్యంతదుర్లభ ' మితి ॥ జగతిఖ్యాతయశసాం ' యద్వంశేధీత్యవేదా
ని ' త్యాద్యుక్తప్రకారేణానుకూలప్రతికూలరూప సర్వజనప్రసిద్ధకీర్తి
నాం। శుచీనాం ' యోర్థేశుచిస్సహిశుచిర్నమృద్వారిశుచిశ్శుచిః ॥
క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమామతే ' త్యాదిప్రసిద్ధసర్వప్రకా
రశుద్ధిమతాం । ఏతేన ప్రయోజనాంతర సంగరూపాశుద్ధిరాహిత్యంచా
భిప్రేతమ్ ॥ యుక్తానాంత్వత్సావలోకనక్షమాణాం ॥ యద్వాత్వయా
సహనిత్యయోగ మాశంసమానానాం త్వదనుభవ విశ్లేషరహితానామి
తివా ॥ గుణపురుషతత్త్వస్థితివిదాంత్రిగుణాత్మకప్రకృతేః పురుషస్య
చతత్త్వస్థితింయాథాత్మ్యప్రతిష్ఠాం విజానతాం ॥ యద్వాప్రకృతిపురు
షతత్త్వయోస్స్వరూపస్వభావాదివ్యవస్థితివేదినామిత్యర్థః ॥ నిస
ర్గాదిత్యాదిజన్మప్రభృతిత్వచ్చరణారవింద నియతభక్తీనామిత్యర్థః ।
ఈదృశవ్యతిరిక్తోహినిందితః పితృభిర్మార్జనిష్ఠేత్యాదినా ॥ అత్ర యు
క్తానామిత్యాదిపదత్రయం స్వపూర్వేషు యథార్హం కర్మయోగ
జ్ఞాన యోగభక్తి యోగాన్వయంవావివక్షతి । పాపేష్వాత్మా బుద్ధిర్య
స్యసపాపాత్మా యద్వాపాపమేవస్వరూపం స్వభావోవా యస్యసో

హం పాపాత్మేతి స్వనిందాప్రకర్షార్థమౌపచారికః ప్రయోగః ॥ స్మర్యతే హి ‘మానుష్యం ప్రాప్య లోకేస్మిన్మూకో వా బధిరోపి వా ॥ నాపక్రామతి సంసారాత్స ఖలు బ్రహ్మహా భవే’ దితి ॥ వారాహే చ ‘లబ్ధ్వా తు మానుషం దేహం పంచభూతసమన్వితమ్ । మామేవ న ప్రపద్యంతే తతో దుఃఖతరం ను కి’ మితి ॥ నారసింహే చ ‘శుభమిదముపలభ్య మానుషత్వం సుకృతశతేన వృథేంద్రియార్థహేతోః ॥ రచయతి కురుతే న మోక్షమార్గం సదహతి చందనమాశుభస్మహేతో’ రితి అధికారానురూపముపాయం త్వమేవ ప్రయచ్ఛసీత్యభిప్రాయేణ సంబోధయతి శరణదేతి ॥ యద్వా మత్స్వభావాదసత్కల్పమపి మహాయోగినం శజననం త్వత్స్వభావాత్త్వమేవ ప్రస్తుతవిషయమచ్ఛిక్షణవ్యాజతయా స్వీకృత్యోపాయపూర్తిం కురుష్వేతి భావః ॥ తమస్యధోధో నిమజ్జామీత్యన్వయః ॥ తమశ్శబ్ద ఇహ సమ్యక్ప్రకాశవిరుద్ధమజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానం చాభిసంధత్తే ॥ తమోగుణమయీ ప్రకృతిర్వా । తమసస్సముద్రస్థానీయత్వమభిప్రేత్య మజ్జనశబ్దః ॥ ఏతేన స్వపరప్రకాశరాహిత్యం చ సూచ్యతే ॥ మద్వంశ్యాస్త్వదనుభవరసే నిమజ్జంతి అహం తు తమసి నిమజ్జామీతి నిర్వేదవిశేషశ్చ ‘మహతా పుణ్యపణ్యేన క్రీతేయం కాయనౌస్త్వయా । ప్రాప్తుం దుఃఖోదధేః పారం త్వరయావన్న భిద్యత’ ఇతి సంసారతరణహేతుతయా త్వద్దత్తేన శరీరేణైవ సంసారే నిమజ్జామీత్యుక్తం భవతి । అధోధ ఇత్యనేన స్వేనాన్యైశ్చ స్వస్యాశక్యోద్ధరణత్వమభిప్రేతం ॥ నిమజ్జామీతి వర్తమానవ్యపదేశః పాపవశాత్తాదృశస్య తమసో వ్యాప్త్యనువృత్తిం ద్యోతయతి ॥ ఏతేన స్వయముపాయాంతరానర్హస్య మే త్వత్ప్రాప్త్యర్థం సర్వం సహే త్వయి భరన్యాసశ్చ త్వత్స్తుతి నిబంధోపి త్వయైవ యథావస్థితః కార్య ఇతి విజ్ఞాపితం భవతి ॥ ॥౬౧॥

అమర్యాదః క్షుద్రశ్చలమతిరసూయాప్రసవభూః కృత
ఘ్నో దుర్మానీ స్మరపరవశో వంచనపరః । నృశంసః
పాపిష్ఠః కథమహమితో దుఃఖజలధే రపారాదుత్తీర్ణ
స్తవపరిచరేయం చరణయోః ॥ ॥౬౨॥

యదిసర్వశక్తిః పరమకారుణికస్త్వమకించనస్య ప్రపత్తివాక్యము
ఖరముఖస్య మమశిక్షణేరక్షణేచ నప్రవర్తసే తదా (గుస్త)మహాత్త
ర విపరీతగుణగణభరాక్రాంతోహం కథంసంసారజలధిముత్తీర్య త్వత్పా
దపరిచర్యాం ప్రాప్స్యామీతి ప్రాగుక్తకార్పణ్యస్థేమ్నే స్వదో
షాద్భీతస్య శరణ్యగుణైరాశ్వసనీయత్వం ద్రఢయితుంచ ప్రాహాత్మేతి
సంగృహీతమేవ విస్తృణీతే ॥ అమర్యాదఇతి ॥ 'వయసఃకర్మణోర్థ
స్య శ్రుతస్యాభిజనస్యచ। వేషవాగ్వృత్తిసారూప్యమాచరన్విచరేది
హ' ఇత్యాదిషూక్తాం శ్రుతిస్మృతిమర్యాదామతిక్రాంతోహమ్। క్షు
ద్రః ఉపాయదారిద్ర్యహేయపురుషార్థకార్పణ్యాదియుక్తః ॥ క్షు
ద్రోదరిద్రే కృపణేనృశంసేల్పనికృష్టయోరితినిఘంటూక్తేషునృశంసస్య
స్య పృథగుక్తత్వాచ్ఛేషంయథోచితంగ్రాహ్యమ్॥ పండితైరర్థకార్ప
ణ్యాత్పణ్యస్త్రీభిరివస్వయమ్। ఆత్మాసంస్కృత్యసంస్కృత్యపరోపకర
ణీకృతః ॥ చలమతిః బహుభ్యోబహుశశ్చ సమ్యక్ఛ్రుతేష్వపిశాస్త్రే
ష్వప్రతిష్ఠితబుద్ధిః ॥ అసదర్థేషుతు 'దృఢపూర్వశ్రుతో మూర్ఖోధ
ర్మాణామవిశారదః ॥ వృద్ధానపృచ్ఛన్సందేహానంధశ్వభ్రమివ
ర్చ్ఛతీ' త్యాద్యుక్తం స్థిరమతిత్వమపిహిదోషః । 'వ్యవస్థితః ప్రశాం
తాత్మా కుపితోప్యభయంకరః ॥ అవ్యవస్థితచిత్తస్య ప్రసాదోపిభయం
కర' ఇత్యాద్యపిగ్రాహ్యం । అసూయాప్రసవభూః గుణేషు దోషా
విష్కరణమసూయా తద్వతః ప్రకారం 'రాజన్సర్షపమాత్రాణిపర
చ్ఛిద్రాణిపశ్యసి । ఆత్మనో మెరుమాత్రాణి పశ్యన్నపినపశ్యసీ' త్యా
దిభిరాహుః, తస్యాః ప్రథమప్రాదుర్భావస్థానం 'అసూయకాయా

న్నజవేజనాయనమాంబ్రూయాః అసూయకాయమాంమాదాః నచమాం
యోఽభ్యసూయతీ’ త్యాదిష్వసూయావా న్విద్యాప్రదానాదిషు పరి
హరణీయ ఉచ్యతే । కృతఘ్నఃత్వదన్యైస్త్వయాచపరమోపకారకేణ
కృతమనంతముపకారమపహ్నుత్యాపకారేష్వపిప్రవృత్తఇతి భావః ॥
నచాసౌసర్వేభ్యః పాపకృద్భ్యస్సమధికః స్మర్యతే ‘ గోఘ్నేచైవసు
రాపేచ చోరేభగ్నవ్రతేతథా । నిష్కృతిర్విహితాసద్భిః కృతఘ్నే
నాస్తినిష్కృతిః ॥ సత్కృతాశ్చకృతార్థాశ్చ మిత్రాణినభవంతియే ।
తాన్మృతానపిక్రవ్యాదాఃకృతఘ్నాన్నోపభుంజతే’ ఇతి ॥ ఏతస్యక
ల్మషనిబర్హణార్థప్రాయశ్చిత్తసంభవేపి సంసర్గానర్హతాపిస్మ
ర్యతే ‘ శరణాగతబాలస్త్రీహింసకాంత్సంవసేన్నతు । చీర్ణవ్రతానపి
సతఃకృతఘ్నసహితానిమా’ నితి ॥ దుర్మానీనికృష్టమప్యాత్మానంఈశ
శ్వరోఽహమహంభోగీత్యాదిప్రకారేణాత్యుత్కృష్టంమన్యమానః । తే
నహ్యుత్కృష్టజనావమానాదౌ శిశుపాలాదివత్ప్రవర్తతే । యథాహ
శాండిల్యః ॥ ‘ మూర్ఖాశ్చపండితంమన్యాఅధర్మాధార్మికాఇవ । ధ
ర్మయుక్తాన్ప్రబాధంతే సాధూనాంలింగమాస్థితా’ ఇతి ॥ ఆహచవి
దురః ॥ ‘ అతిమానోతివాదశ్చతథాత్యాశానరాధిప । క్రోధశ్చాతివి
విత్సాచమిత్రద్రోహశ్చతానిషట్ ॥ ఏతఏవాయుసాస్తీక్ష్ణాఃకృంతన్త్యా
యూంషిదేహినామ్ । ఏతానిమానవాన్ఘ్నంతినమృత్యుర్భద్రమస్తు
తే’ ఇతి ॥ స్మరపరవశఃధర్మవిరుద్ధకామోపభోగశ్రద్ధావిహ్వలః । అ
తఏవహ్యస్వతంత్రస్యస్వాతంత్ర్యాభిమానోపిజడకృత్యమ్ ‘అంగారస
దృశీనారీ ఘృతకుంభసమఃపుమాన్ । తస్మాన్నారీషుసంసర్గం దూర
తఃపరివర్జయేత్ ॥ రాగాద్యుపేతంహృదయంవాగ్దుష్టానృతాదినా।
హింసాదిరహితఃకాయఃకేశవారాధనత్రయమ్ ॥ పరరంధ్రేషుజాత్యం
ధాఃపరదారేష్వపుంసకాః । పరివాదేషుమూకాస్తేతీవదయితామ
మే’ ఇత్యాదికమత్రభావ్యమ్ ॥ వంచనపరః పరద్రవ్యాపహారాద్యర్థం

డంభవృత్త్యా స్వదోషాపహ్నవేన త్వదితరానివ స్వతస్సర్వజ్ఞం త్వా
మపి విప్రలబ్ధుకామః । ఈదృశానాం సర్వేషు కృత్యేషు బహిష్కారః స్మ
ర్యతే ‘ పాషండినో వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతు
కాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ ధర్మధ్వజస్సదా లుబ్ధ
శ్ఛాద్మికో లోకడాంభికః । బైడాలవ్రతికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాభిస
న్ధకః ॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావి
నీతశ్చ బకవ్రతచరో ద్విజ ’ ఇతి ॥ నృశంసః అసన్నేషు వ్యాఘ్రాదివ
త్క్రూరకర్మా ఆనృశంస్యం పరో ధర్మ ఇతి త్వదుక్తవిపరీతస్వభావః ॥ ఏ
వంప్రకారతయా మమ పాపాత్మేతి పూర్వోక్తముపపన్నమిత్యభిప్రా
యేణాహ ॥ పాపిష్ఠ ఇతి ॥ యద్వా ప్రదర్శనార్థం కించిదుక్తమ్ ‘ అ
నృతం చ సముత్కర్షే రాజగామి చ పైశునమ్ । గురోశ్చాలీకనిర్బంధ
స్సమాని బ్రహ్మహత్యయా ॥ పిశునో యశ్చ విప్రాణాం రంధ్రాన్వేషణ
తత్పరః । దద్యాన్మర్మాన్తికం శోకం సోఽక్షయం నరకం వ్రజేత్ ॥ దహ్య
మానాస్సుతీవ్రేణ నీచాః పరయశోఽగ్నినా । అశక్తాస్తత్పదం గన్తుం తతో
నిన్దాం ప్రకుర్వతే ॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యైవ శోచితవ్యః ప్రహృష్య
తి । స న జానాతి మూఢాత్మా నరకానేకవింశతిమ్ ॥ కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీ
రేతసశ్చైవ విక్రయీ । గజచ్ఛాయాసు భోక్తా చ న భూయః పురుషో భ
వేత్ । వాదేన బ్రాహ్మణం జిత్వా హృష్టో భవతి యో ద్విజః ॥ శ్మశానే పా
దపస్స స్యాద్గృధ్రకంకనిషేవితః । గురుం త్వంకృత్య హుంకృత్య విప్రం ని
ర్జిత్య వాదతః ॥ అరణ్యే నిర్జలే దేశే భవతి బ్రహ్మరాక్షసః । యో మో
హాదథవాలస్యాదకృత్వా దేవతార్చనమ్ ॥ భుంక్తే స యాతి నరకాన్ సూ
కరేష్వపి జాయతే । పితరం మాతరం వాపి తథా దత్త్వాభయం సుతమ్ ॥ త్య
జేచ్చ తరుణీం భార్యాం తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతుకమ్ । రాక్షసాః కలిమా
శ్రిత్య జాయంతే బ్రహ్మయోనిషు ॥ బ్రాహ్మణానేవ బాధన్తే విష్ణుభక్తాన్వి
శేషతః । విద్యాచోరో గురుద్రోహీ వేదేశ్వరవిదూషకః । [illegible]

హాపాప్మానస్సద్యోదండ్యా ఇతి శ్రుతిః । పరద్రోహేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనమ్ ॥ వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం మానసం స్మృతమ్ । పారుష్యమనృతంచైవ పైశున్యంచైవ సర్వశః ॥ అనిబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మ

స్యాచ్చతుర్విధమ్ । అదత్తానాముపాదానం హింసాచైవావిధానతః ॥ పరదారోపసేవాచ శారీరం త్రివిధం స్మృత ' మిత్యాదిషూక్తాన్యతి ఘోరాణ్యనంతాని మే పాపాని సంతీత్యభిప్రాయః ॥ అహం ప్రాగుక్తప్రకారేణ త్వత్పరిచర్యామిచ్ఛన్నివ భావయన్ । అథవా ఉక్తానుక్తదోషసహస్రసమ్పూర్ణతయా ' దయా సర్వభూతేషు క్షాంతిరనసూయా శౌచమనాయాసో మంగళమకార్పణ్యమస్పృహా ' ఇత్యాది ప్రతిపాదిత విపరీతాకార ఇతి భావః । కథం స కథంచిదిత్యాహ తతో౽ర్థాత్ ఈదృశో౽పి శరణాగతవత్సలం త్వామాశ్రితః క్షత్రబంధుప్రభృతివన్నవినశ్యతీతి గూఢో౽భిప్రాయః । తథాహి శరణ్యస్స్వయమాహ ॥ ' అపి చేత్సుదురాచార ' ఇత్యారభ్య ' న మే భక్తః ప్రణశ్యతీ ' తి ॥ శ్రీవైష్ణవధర్మశాస్త్రే చ ' అపి పాపేష్వభిరతా మద్భక్తాః పాండునందన । ముచ్యంతే పాతకైస్సర్వైః పద్మపత్రమివాంభసే ' తి ॥ శ్రీపుండరీకనారదసంవాదే చ ' అశ్వమేధశతైరిష్ట్వా వాజపేయశతేన చ । న ప్రాప్నువంతి సుగతిం నారాయణపరాఙ్ముఖాః ॥ యే నృశంసా దురాత్మానః పాపాచారరతాస్తథా । తే౽పి యాంతి పరంధామ నరా నారాయణాశ్రయా ఇతి ॥ శ్రీనారసింహపురాణే చ ' భగవతి చ హరావనన్యచేతా భృశమలినో౽పి విరాజతే మనుష్యః । న హి శశకలుషచ్ఛవిః కదాచిత్తిమిరపరాభవితాముపైతి చంద్ర ' ఇతి ॥ శ్రీసాత్వతే చ ' దురాచారో౽పి సర్వాశీ కృతఘ్నో నాస్తికః పురా । సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం (హి యః) యది) ॥ నిర్దోషం విద్ధి తం జన్తుం ప్రభావాత్పరమాత్మన ' ఇతి ॥ ఏవం ' మేరుమందరమాత్రో౽పి రాశిః పాపస్య కర్మణః । కేశవం వైద్యమాసాద్య దుర్వ్యాధిరివ నశ్యతి । సకృత్స్మృతో౽పి గోవిందో నౄణా

ణాంజన్మ శతైశ్చితమ్ ॥ పాపరాశిందహత్యాశుతూలరాశిమివానల ఇ
త్యాదివచనానిభావ్యాని ॥ ఏవమభిప్రాయానభ్యుపగమే శాస్త్రవిరో
ధః పూర్వాపరవిరోధశ్చస్యాత్ । ఇతఃఊర్మిషట్కబహులత్వేనాతి
దుస్సహతయోపలభ్యమానాదిత్యర్థః । అత్ర దుఃఖశబ్దేన విషసమ్పృ
క్తమధున్యాయాత్సాంసారికంసుఖమపిసంగృహ్యతే । దుఃఖస్య జలధి
త్వరూపణమానంత్యవ్యంజనార్థమ్ । దుస్తరత్వాభిప్రాయేణాపార
త్వోక్తిః । ఉత్తీర్ణశబ్దఇహాపాధికసమస్తాకారాత్యంతికనివృత్తిపరః
అనిష్టనివృత్తేరిష్టప్రాప్తిపర్యంతత్వంతవేత్యాదినోచ్యతే । పరిశుద్ధప్రా
ప్యస్య తవచరణయోరీదృశోహం త్వత్కృపామంతరేణ కథం పరిచరె
యమిత్యుక్తంభవతి । అత్ర పరిచరణోక్త్యా ‘ యేనయేనధాతా గచ్ఛ
తి తేనతేనసహగచ్ఛతితద్యథాతరుణవత్సావత్సంవత్సోవామాతరం ఛా
యావాసత్త్వమనుగచ్ఛేత్తథాప్రకారం,ఏతమానందమయమాత్మానము
పసంక్రమ్య ఇమాల్లోకాన్కామాన్నీకామరూప్యనుసఞ్చరన్ , స
తత్రపర్యేతి ’ ఇత్యాదిముక్తవిషయశ్రుత్యుక్తాస్సర్వే వ్యాపారాస్స్వా
మ్యభిమతకైంకర్యరూపాస్సూచ్యంతే ॥ ౭౨ ॥

రఘువరయదభూస్త్వం తాదృశో వాయసస్య
ప్రణతఇతిదయాళుర్యచ్చచైద్యస్యకృష్ణః । ప్ర
తిభవమపరాద్ధుర్ముగ్ధసాయుజ్యదో భూర్వదకి
మపదమాగస్తస్య తేస్తిక్షమాయాః ॥ ౭౩ ॥

ఏవంవిధస్యాపి స్వస్య యత్కించిద్వ్యాజమాత్రేణ సర్వేషామ
పరాధానాం క్షన్తవ్యత్వే ప్రాజ్ఞ్యమపిదర్శయతి ॥ రఘువరె
తి ॥ యద్వా స్వదోషాద్భీతశ్శరణ్యేన స్వగుణానావిష్కృత్య ప్రత్యా
శ్వాసితః స్వదోషాణామపి కాకాదిదోషన్యాయాత్క్షన్తవ్యత్వేకిమాశ్చ
ర్యమిత్యాహ ॥ అత్రసంబుద్ధ్యాశరణాగతరక్షణాదిధర్మప్రవర్తనాయత
దుచితవంశేతీవర్ణత్వంతాదృశేఘశరణ్యేపూదముఖ్యత్వంచవ్యజ్యతే।అహ

ఛవిభీషణః ‘సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయ మహాత్మనే’ ఇతి॥ దృ
ష్టంచైతత్స్వవిషయవాసిజన్తుజాతస్య సమరలీలాసహాయీకృతానాం వా
నరాణాంచ జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యానాదరేణ యత్కించిదానుకూ
ల్యమాత్రేణ సంరక్షణాత్వం ‘బ్రహ్మాస్వయమ్భూశ్చతురాననో వా రుద్ర
స్త్రినేత్రస్త్రిపురాంతకో వా। ఇంద్రో మహేంద్రస్సురనాయకో వా త్రా
తుం న శక్తా యుధి రామవధ్యం, స దేవగంధర్వమనుష్యపన్నగం, పిశా
చాన్ దానవాన్ యక్షాన్, చాపమానయ సౌమిత్రే’ ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధప్ర
భావస్త్వం న హ్యశక్తః క్షామ్యసీతి భావః। తాదృశః దేవీవిషయాసహ్యా
పచారకర్తుః। వాయసస్యేత్యనేన ‘పుత్రః కిలస శక్రస్య వాయసః పత
తాంవరః। ధరాంతరచరశ్శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమ’ ఇత్యుక్తం సూచ్య
తే। నాత్రజయంతః కాముకతయా సమాగత ఇతి శ్రీరామాయణోక్తం
‘న చాప్యపారమన్మాంసా ద్విక్షార్థీ బలిభోజనః। భక్షగర్ధేన కాకే
న దారితం తు స్తనాంతర’ మిత్యాదిమాత్రవచనాత్ అతో వాలివదసా
విందిజన్మా ప్రబలః కశ్చిద్వాయసః ‘మత్కృతే కాకమాత్రేతు బ్ర
హ్మాస్త్రం సముదీరిత’ మితి చోక్తం॥ ప్రణత ఇతి త్రీల్లోకాన్ సంపరిక్ర
మ్య గత్వా భూమౌ నిపాతితం దయాదర్ద్రబుద్ధ్యా ప్రణతత్వేన పరిగృ
హ్యేత్యర్థః। యద్వా సకృత్ప్రణత ఇత్యేతావన్మాత్రేణేతి। తదా తు
ప్రణతశబ్దః ప్రకృష్టప్రహ్వభావరూపప్రపత్తిపరః ‘స తం నిపతితం
భూమౌ శరణ్యశ్శరణాగత’ మితి వచనాత్, ఉక్తంచాభియుక్తైః ‘కా
కం తం చ విభీషణం శరణమిత్యుక్తిక్షమౌ రక్షత’ ఇతి ‘వధార్హమపి
కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయ’ దిత్యుక్తమాహ దయాళురభూది
తి। నను దక్షిణాక్షిహింసనేన దండయతః కథం దయాళుత్వం, రాజభి
ర్ధృతదండాస్త్వితి న్యాయాద్దండోపి దయామూల ఇతి చేత్తర్హి ప్రణ
త ఇతి హేతూక్తిర్నఘటేత। మైవం, ప్రాణార్థినః కాకస్య ప్రా
ణరక్షణేన ప్రపత్తిఫలస్య పరిపూర్ణత్వాత్। అమోఘస్య బ్రహ్మాస్త్ర

స్య లక్ష్యానుబంధియత్కించిన్నిరసనీయత్వ క్లప్తేరవశ్యాపేక్షితత్వా
త్తదర్థమేకాక్షిహరణేపి సవ్యదక్షిణభాగ సంచారితారకా వ్యాపార
కల్పనేన దృష్టిద్వయఫలసిద్ధేః ॥ దుష్ప్రకృతేః కాకస్యభూయోపరా
ధభయానువృత్త్యర్థం స్వల్పావయవ ఖండనస్యాపి శిక్షారూపత్వా
త్తస్య కాకజాత్యనుబంధిత్వ క్లప్తేస్సర్వత్రసర్వేషాం ప్రస్తుతవృత్తాంత
ప్రఖ్యాపనార్థత్వాచ్చేతిభావః । ఏవందయాక్షమయోరుదాహరణాం
తరమాహ యచ్చేతి । అత్రకృష్ణశబ్దేన సర్వలోకరక్షణార్థ మవతీర్ణ
త్వం ‘ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చనిర్వృతివాచకః ॥ తయోరైక్యం
ప్రకుర్వీత కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ’ ఇతి నిరుక్తిశ్చ సూచ్యతే ॥ ప్రతిభవ
మపరాద్ధురిత్యనేనకాకాదప్యాధిక్యోక్తిః। జన్మత్రయేసర్వదాఽపరా
ధశీలస్యేత్యర్థః అవిజ్ఞాతేతివదపరాధక్షమాభిప్రాయేణాహ ముగ్ధేతి
ముగ్ధోహ్యపరాధమనపరాధంచ వివేక్తుం నశక్నోతి అయంతువివిక్తం
పశ్యన్నపిక్షమయాపృథివీ సమ ఇత్యుక్తగుణవిశేషేణాపశ్యన్నివభవతీతి
ముగ్ధత్వోపచారః । తస్మిన్నేవలయముపయయావితి పరాశరవాక్యా
భిప్రేతమాహ సాయుజ్యదోభూరితి । నాత్రలయశబ్దేన జీవప్రధ్వంసో
వివక్షితః, శ్రుతిస్మృతిసూత్రైర్జీవనిత్యత్వస్థాపనాత్, నచైక్యాపత్తిః
పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థ ఇతీష్యతే ॥ మిథ్యైతదన్యద్ద్రవ్యం
హినైతితద్ద్రవ్యతాంయతః ’ ఇతితత్ప్రతిషేధాత్ ॥ ‘ బ్రహ్మవేదబ్ర
హ్మైవభవతీ ’ త్యాదికంతు పరమసామ్యాపత్తిపరం ‘ నిరంజనః పర
మంసామ్యముపైతి, యథోదకంశుద్ధే శుద్ధమాసిక్తంతాదృగేవభవతిఏ
వంమునేర్విజానత ఆత్మాభవతిగౌతమ ’ ‘ ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ
సాధర్మ్యమాగతాః ’ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్ । సూత్రితం
చ * భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చేతి । అతస్సాలోక్యసారూప్యాది శ
బ్దవత్సాయుజ్యశబ్దోపియుక్సామ్యపరః । సర్వంహిభగవతాముక్తేనచభో
గ్యత్వేనయుక్తం తేసర్వగం సర్వతః ప్రాప్యధీరాయుక్తాత్మానస్సర్వ

మేవావిశంతి, సర్వంహపశ్యః పశ్యతిసర్వమాప్నోతి సర్వశ ' ఇత్యాదిశ్రుతేః బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాదికర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ ॥ అత్రపదవాక్యప్రమాణానభిజ్ఞైస్సాయుజ్యమైక్యమితిపరికల్పితం 'ఏతాసామేవదేవతానాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సార్ష్టితాగ్ం సమానలోకతామాప్నోతీ ' త్యత్ర యుగపత్క్రమేణవానేకదేవతా సాయుజ్యైతత్రైక్యాపత్తేరఘటితత్వాత్ ' సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయేతీవ్రభక్తాస్తపస్వినః । కింకరామమతేనిత్యం భవంతినిరుపద్రవా ' ఇతిపరమసంహితాయాముక్తం ॥ శాండిల్యస్మృతౌచ ' యాదృగ్రూపస్సుభగవాన్యత్రయత్రావతిష్ఠతే ॥ ముక్తశ్చపంచకాలజ్ఞస్తాదృశస్సహమోదత ' ఇతి ॥ సాయుజ్యశబ్దేన శరవత్తన్మయోభవేదిత్యాదిషూక్తసంయోగవిశేషోవివక్షిత ఇతివదంతస్త్వర్థవిరోధాభావాన్నర్షణీయాః।ఆగశ్శబ్దో పరాధవాచీ తస్యతేక్షమాయాఃకిమపదమాగఃనకించిదస్తి । సర్వదర్శనాత్వయాదృష్టమస్తిచేద్వద- త్వయాపిద్రష్టుంవక్తుంచ నశక్యమితిభావః ॥ దయాక్షమయోరిహావినాభావాదన్యతరోక్త్యావితరదంతర్గతం ॥ ననుదేహపాతావధినిరంతరాపరాధస్య శిశుపాలస్య కేనవ్యాజేన ముక్తిః ప్రాప్తేతిచేదిహ తావత్ప్రాగేవ భగవల్లోక విశేషవాసినశ్శాపాక్రాంతస్య ప్రతికూలజన్మత్రయాంతే ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతివిధాన నియతిః పరమంనిదానమ్ । అతఏవమహ్యాపాత్రచక్రవధోద్యతే భగవతిశిశుపాలస్య ప్రద్వేష సంస్కారభూయస్తయాపి నిరంతరస్మృతిమతః ప్రకాశితపారమ్య భగవద్రూపం పశ్యతోనుకూలావస్థా ప్రాప్తిరుచ్యతే ॥ అపగతద్వేషానుబంధో భగవంతమద్రాక్షీత్ తావచ్చ భగవచ్చక్రేణాశువ్యాపాదితఃతత్స్మరణదగ్ధాఖిలాఘసంచయో భగవత్తాంతముపానీతస్తస్మిన్నేవలయముపయయావితి ॥ ॥౬౩॥

ననుప్రపన్నస్సకృదేవనాథతవాహమస్మీతిచ యాచమానః । తవానుకంప్యః స్మరతఃప్రతిజ్ఞాంమదేకవర్జంమిదంవ్రతంతే ॥ ॥౬౪॥

ఏవం త్వత్క్షమావిశేషదర్శనాన్నిర్భయోఽస్మీత్యాశ్రితవ్రతవిశేషానుసంధానాన్నిర్భరశ్చాస్మీత్యభిప్రాయేణ సకృదేవ ప్రపన్నాయేతి శ్లోకోక్తం మమాపి సాధారణమిత్యాహ ॥ నన్వితి ॥ సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతి స్వతః ప్రాప్తస్య విధ్యాంతరనయాదత్రాపవాదశంకాయాం తన్నిరాసార్థ ఏవకారః । సకృదేవేత్యస్య సహైవ సర్వాగసాం నిష్కృతిం కృత్వేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతం । ఆవృత్తివ్యవచ్ఛేదే తు ప్రసిద్ధిప్రకర్షః ప్రయోజనభూయస్త్వం 'సకృదేవ హి శాస్త్రార్థః; మయి నిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యో భవిష్యతి' ఇత్యాదిప్రమాణానుగుణ్యం చ విద్యతే ॥ అత ఏవ సకృదేవ దదామీతి వ్యవహితాన్వయశ్చాత్ర న యుక్తః ॥ ప్రణయాపచయధ్వంసప్రత్యాహారరహితా ప్రభో । ప్రపత్తిః కృత కాలే తు ఫలతీత్యపి సూచ్యతే ॥ అత్ర నాథశబ్దేన 'లోకనాథః పురా భూత్వా సుగ్రీవం నాథమిచ్ఛతి, సర్వలోకశరణ్యాయ' ఇత్యాదికం ఖ్యాప్యతే ॥ శరణ్యత్వం కైంకర్యోద్దేశ్యత్వం చ తవైవ ప్రాప్తమితి భావః ॥ తవాహమస్మీతి చ యాచమానః తవ దాసభూతోఽహమిత్యేవంవిధానుసంధానపూర్వకం శేషవృత్తిం ప్రపత్తిఫలత్వేన ప్రార్థయమాన ఇత్యర్థః । అస్మీత్యస్య స్యామితి వాభిప్రేతమ్ ॥ తదాపి తవాహం కింకరస్స్యామితి ఫలప్రార్థనా ॥ అత్ర గోప్తృత్వవరణమాత్రనిక్షేపశ్చ యథార్హం పృథఙ్నిర్దిశ్యత ఇతి కేచిత్ ॥ మానసీ వాచికీ చేత్యేకే ॥ ప్రయోజనాంతరార్థప్రపత్తిరనన్యప్రయోజనప్రపత్తిశ్చేత్యన్యే ॥ ప్రపత్తిర్భక్తిశ్చేత్యపరే ॥ తవానుకంప్య ఇత్యాదినా లోకరక్షార్థమవతీర్ణస్య దక్షిణసాగరవేలాయాం మహాపరిషది దురపహ్నవప్రతిజ్ఞాకర్తృత్వం సూచ్యతే ॥ ప్రతిజ్ఞాం 'అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామి' ఇత్యేవంరూపాం । అత్ర నిత్యసిద్ధసర్వసాక్షాత్కారస్య భగవతః స్మరత ఇత్యుక్తిర్లౌకికబుద్ధ్యనుసారాదౌపచారికీ ॥ అనుకంప్యః త్వత్ప్రతిజ్ఞాభంగపరిహారార్థం త్వయైవానుకంపా కర్తవ్యేతి భావః ॥ నను యదర్థం మయా ప్రతిజ్ఞాతం తేషు విభీషణాదిషు ప్రతిజ్ఞా సఫలా కిం త్వయేత్యత్రాహ- మ

దేకవర్జంకిమిదంవ్రతంతఇతిప్రపన్నాయ యాచతఇతిహి సామాన్యతస్త్వయాప్రతిజ్ఞాతం ‘ విభీషణోవాసుగ్రీవ యదివారావణస్స్వయం । ఆనయైనంహరిశ్రేష్ఠదత్తమస్యాభయంమయే ’ తిచోక్తం ॥ నచత్వయాతదానీం మద్వ్యతిరిక్తాయాభయందదామీతి వ్రతముపాత్తం అతోఽహమపిత్వద్వ్రతవిషయభూతఇతివ్యజ్యతే । సర్వసాధారణస్వామిత్వశరణ్యత్వయోః ‘ రామోద్విర్నాభిభాషతే ’ ఇత్యాదివైఘట్యాత్స్వవాక్యస్యవ్యావృత్తివిశేషణప్రక్షేపానర్హత్వంచ సూచయితుం పునరపితేత్యుక్తమ్ ॥ ॥౬౪॥

అకృత్రిమత్వచ్చరణారవింద ప్రేమప్రకర్షావధిమా
త్మవంతమ్ । పితామహంనాథమునింవిలోక్య ప్రసీద
మద్వృత్తమచింతయిత్వా ॥ ౬౫॥

నను కాకస్య ‘ సపిత్రాచపరిత్యక్తస్సురైశ్చసమహర్షిభిః । త్రీంల్లోకాంత్సంపరిక్రమ్యతమేవశరణంగతః । సతంనిపతితంభూమౌ శరణ్యశ్శరణాగతం ॥ పరిద్యూనంవిషణ్ణంచే ’ త్యుక్తావస్థావిశేషాస్సి చైద్యస్యచప్రాచీననియతిర్మాతుర్వరవిశేషశ్చవిద్యతే । తవపునస్స్వోక్తానామమర్యాదత్వాదినా మాకరస్యోపాయానుష్ఠానే ఫలప్రార్థనాయాంచ ఛద్మస్తుతిమాత్రవాదినోఽన్యథాసిద్ధేనకేనహేతునాక్షంతవ్యత్వం శిక్షణీయత్వం రక్షణీయత్వంచేత్యత్రపితాత్వంమాతాత్వం,దయాసింధోబంధో,రఘువర,ననుప్రపన్న,ఇత్యాదిభిశ్శరణ్యగతాస్స్వరక్షణోపయికగుణవిశేషాయేప్రతిపాదితాః,యేచఅకించనోఽనన్యగతిః,దయనీయస్తవనాథ,త్వదీయస్త్వద్భృత్య,ఇత్యాదిభిస్స్వగతగుణాఃప్రదర్శితాః,తేభ్యస్సర్వేభ్యస్సమధికంనిరంకుశస్వాతంత్ర్యేణసర్వేశ్వరేణాప్యనతిలంఘనీయస్వాసాధారణస్వాంగీకారహేతుమాహ ॥ అకృత్రిమేతి ॥ క్రియయానిర్వృత్తః కృత్రిమఃతదన్యోఽకృత్రిమః । భగవత్కటాక్షవిశేషాధీనమహావంశసంభవాదేతస్మిన్ జన్మనిప్రభూతయత్నని

రపేక్షఇత్యర్థః । అకృత్రిమత్వమిహ ప్రేమవిశేషణం ॥ త్వచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వోపయుక్త సర్వాకారవైశిష్ట్యం సూచ్యతే । చరణారవిందశబ్దేనతు దాసభూతస్య స్వతఃప్రాప్తసేవ్యత్వంపావనతమత్వం నిరతిశయభోగ్యతమతయాపరమప్రేమార్హత్వంచ ప్రకాశ్యతే । అనురాగమహిమాతిశయాంతసీమ్న ఇతి ప్రాగుక్తమేవవిధేయాంతరార్థమనువదతి । ప్రేమప్రకర్షావధిమితి । లోకేచ రాజాదయస్స్వభక్తానుబంధినామపి రక్షణంకుర్వంతీతిభావః । అత్తదంతంజితమనస్కమిత్యర్థః । తేనప్రయోజనాంతరవైముఖ్యం వ్యంజితం, తదపిప్రాప్తవిషయేప్రేమప్రకర్షహేతుః తాదృశప్రేమ్ణాసపరికరభక్తియోగసామర్థ్యేపి విలంబాక్షమతయా ప్రపత్తినిష్ఠత్వం సూచ్యతే । యద్వాయథావస్థితభగవత్ప్రేమజనితతద్ధ్యానాదిభిర్లబ్ధాత్మేతి పదద్వయాభిప్రాయః । అయంచస్వభావో గీతార్థసంగ్రహేపి 'జ్ఞానీతుపరమైకాంతీ' త్యారభ్య 'భగవద్ధ్యానయోగోక్తివందనస్తుతికీర్తనైః । లబ్ధాత్మాతద్గతప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియక్రియ' ఇత్యుక్తః 'ఆచార్యో వేదసంపన్నో విష్ణుభక్తో విమత్సరః । మంత్రజ్ఞో మంత్రభక్తశ్చ సదా మంత్రాశ్రయశ్శుచిః ॥ గురుభక్తిసమాయుక్తః పురాణజ్ఞో విశేషతః॥ ఏవంలక్షణసంపన్నో గురురిత్యభిధీయత' ఇత్యాదిషూక్తానామాచార్యగుణానాం సర్వేషాంసారఇహసంగృహీతః । తస్యైవంగుణవత్త్వే తవకిమాయాతమిత్యత్రాహ పితామహమితి ॥ అత్రవిద్యయాజన్మనాచేతి భావ్యం । ఏతేన 'నాస్యావరపురుషాఃక్షీయంతే నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులేభవతీ' తి శ్రుత్యర్థస్సూచ్యతే । నాథమునిం శ్రీరంగనాథఇతిత్వన్నామధారిణంత్వదేకమననశీలంచేతిభావః । విలోక్యపశుర్మనుష్యః పక్షీవేత్యాదిన్యాయాదనుబంధిపర్యంతమనుగ్రాహ్యత్వేన మత్వేత్యర్థః । 'ఆచార్యస్యప్రసాదేన మమసర్వమభీప్సితమ్ । ప్రాప్నుయామితియస్యాస్తివిశ్వాసస్ససుఖీభవే' దిత్యుక్తఆచార్యప్రసా

దోపి భగవత్ప్రసాదహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ప్రసీదేతి ॥ అనాద్యనంతమదపరాధజనితకాలుష్యంవిహాయమామైకాంతికాత్యంతికకైంకర్యసామ్రాజ్యధన్యంకురుష్వేత్యభిప్రాయః । మద్వృత్తమచింతయిత్వా మదీయమమర్యాదత్వాదిప్రతికూలవృత్తముపాయోపేయవిషయచ్ఛద్మస్తుతివచనాద్యనుకూలవృత్తాన్తాభానంచాతంత్రీకృత్యేత్యర్థః ॥ స్మర్యతేహి పాపిష్ఠఃక్షత్రబంధుశ్చపుండరీకశ్చపుణ్యకృత్ । ఆచార్యవత్తయాముక్తౌతస్మాదాచార్యవాన్భవే దితి॥ అత్ర పూర్వకృతప్రపత్త్యాదికమపరాధకోటౌ నివేశ్యప్రపదనాంతరముచ్యతఇతివాదోప్యాచార్యసంబంధప్రాధాన్యపరః । అన్యథాసర్వశాస్త్రాణాం సంప్రదాయస్యత్వదంఘ్రిముద్దిశ్యేత్యాదిస్వవచనానాంచవిరోధస్స్యాత్ స్వకృతప్రపత్తేర్వైకల్యమాశంక్యపూర్ణప్రపత్తినిష్ఠమాచార్యంస్వరక్షణాయ పురస్కరోతీతి పక్షేపిమత్ప్రవృత్తిర్వికలాచేదవికలాం కురుష్వేతి తాత్పర్యంగ్రాహ్యమ్ । అత్ర వృత్తశబ్దేనప్రతికూలవృత్తమాత్రవివక్షాయాంతునకించిచ్ఛోద్యమ్ ॥ ౬౫ ॥

తదిహయామునాచార్యస్త్రయ్యంతరహస్యభూతద్వయార్థగర్భంస్తోత్రంచికీర్షురాదౌపంచభిఃశ్లోకైః కృతజ్ఞతాప్రకాశనపూర్వకంప్రకృతౌపయికసమ్యగ్జ్ఞానప్రదాతౄన్ప్రణనామ । షష్ఠేనప్రాప్యప్రాపకసంగ్రహపూర్వకంస్తోత్రారంభసమకల్పయత్ । సప్తమేనస్తోత్రారంభాక్షేపముఖేన భగవతఃపరత్వంసమగృహ్ణాత్ । అష్టమనవమాభ్యాంతత్సమాధానముఖేన సౌలభ్యంప్రాచీకశత్ । నావేక్షసఇత్యాదిభిర్ద్వాదశభిర్నారాయణశబ్దవాచ్యస్యైవ సర్వస్మాత్పరత్వం సౌలభ్యంచ ప్రపంచ్యప్రహృష్టోబభూవ । ఏవంసర్వశరణ్యత్వే నిరూపితే,నధర్మనిష్ఠోస్మీత్యనేన తద్విషయాంసాధికారాంసపరికరాంచానన్యప్రయోజనశరణాగతింప్రాయుఙ్క్త । ఏతావతాశబ్దతోర్థతశ్చ పూర్వఖండోపిప్రత్యభిజ్ఞాపితః । ననిందితమిత్యాదిభిః ప్రభృతి

రకించనోఽనన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుక్తమేవవ్యవృణుత । త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యేత్యాది ద్వాభ్యాం ఫలగౌరవోపాయలాఘవనిమిత్తశంకా వ్యుదాసాయ లఘుతరభగవద్ధర్మప్రభావముదాజహార । విలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభిశ్చతుర్థ్యంతపదద్వయాభిప్రేతంవ్యస్తృణీత। తత్రప్రహర్షయిష్యామీతిసర్వదేశసర్వకాలోచితనిరుపాధికనిరవధిక సర్వవిధకైంకర్యస్య(పరమ)స్వయం)ప్రయోజనతయానమశ్శబ్దతాత్పర్యమప్యసూచయత్ । ధిగశుచిమితిశ్లోకేనస్వనిందావ్యాజేన స్వాపేక్షిత పరమపురుషార్థస్య సర్వాతిశాయిత్వంస్వస్యత్వరాంచవ్యంజయామాస । అపరాధేత్యాదిభిశ్చతుర్భిశ్శరణ్యగుణవిశేషేణ ప్రపత్త్యేవసర్వవిరోధినివృత్తింప్రాదర్శయత్ । వపురాదిషుమనాథేతి ద్వాభ్యాం శేషవృత్తేః పురుషార్థత్వాయస్వస్య నిత్యనిరుపాధికానన్యార్హ శేషత్వాధ్యవసాయమాచష్ట । అవబోధితవానిమామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిరనన్యప్రయోజనస్య స్వస్యాత్రత్యామిష్టప్రాప్తిమనిష్ట నివృత్తించప్రార్థయామాస । దురంతస్యేత్యనంతరశ్లోకేన స్వనిందావ్యాజేనస్వాపేక్షితపురుషార్థస్య సర్వాతిశాయిత్వం స్వస్యత్వరాంచసూచయన్ శరణాగతస్య ప్రపత్తవ్యగుణవిశేషైరేవ ప్రార్థితంసర్వం సిధ్యతీతి ప్రాగుక్తమేవస్థూణానిఖననన్యాయేనస్థిరీచకార । అనిచ్ఛన్నితిశ్లోకేనానన్యప్రయోజనస్యరక్షణోద్యతో భగవాన్ నేహాభిక్రమనాశో స్తీతిన్యాయాత్స్వయమేవశేషంపూరయతీత్యభాషత।తత్రత్వమేవేత్యాదినాభిప్రేతం పితాత్వమిత్యాదినా వివృణ్వన్ పరగతైస్స్వగతైశ్చహేతుభిశ్శరణ్యస్య స్వాభిమతభరస్వీకారేణస్వస్యనిర్భరత్వంనిరణైషీత్ । జనిత్వాహమమర్యాదఇతి ద్వాభ్యాంస్వస్యోపాయాంతరేణ పరమపురుషార్థప్రాప్తిర్నసంభవతీతి పూర్వోక్తమేవపునః ప్రతిసమాధత్త।రఘువరేతిశ్లోకేనశరణ్యస్య ప్రాక్తనానుష్ఠానన్యాయాత్స్వస్మిన్నపి సర్వాపరాధక్షమాప్రాప్తేత్యాహ । నను ప్రపన్నఇతిశ్లోకే

న శరణ్యవ్రతవిశేషస్వభావాదపి తదేవప్రథయామాస । అథాంతిమే న స్వపరగతేషు స్వరక్షణ హేతుషు భగవత్కటాక్షవిశేషజనితసదాచార్యసంబంధ ఏవ ప్రధానతమ ఇతి నిర్ధార్య తదధీనభగవత్ప్రసాదేన నిర్భయః ప్రహృష్టశ్చాసీత్ ॥ * * * * * * * * * *

ఇతికిలనిగమాంతభాగధేయస్తుతిపరివాహసమీక్షయా ప్రపత్త్యా ।
అలభతపరమంపదంమురారేరనఘమనోరథ ఏష యామునేయః ॥
కథితాకథితేవిభావ్యసద్భిస్సదసద్వాదిభిరత్రసావధానైః ।
బలవత్ప్రథితప్రమాణదృష్ట్యాబహుమంతవ్యమిదంయదత్ర యుక్తమ్ ॥
ఉపనిషదుపధేయస్తోత్రతాత్పర్యమేతద్యతిపతిరవధత్తే యామునార్యస్స్వయం వా । అహమిహతు నియుక్తస్సద్భిరాచార్యనిఘ్నైరధిగతశుకవృత్తిర్వ్యాక్రియామన్వభూవమ్ ॥
స్వకమితిహరిదత్తంయామునస్తోత్రవృత్త్యావ్యవృణుత నిగమాంతాచార్యకం వెంకటేశః । అగణిసదసిసద్భిర్యస్సమస్యాసహస్రీకవికథకమృగేంద్రస్సర్వతంత్రస్వతంత్రః ॥

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య మమనాథస్య శ్రీవేదాం
తాచార్యవర్యస్యకృతిషు శ్రీరహస్యరక్షాయాం,
స్తోత్రాధికారశ్చతుర్థః.

శ్రీస్తోత్రభాష్యం సంపూర్ణమ్.

కవితార్కికసింహాయకల్యాణగుణశాలినే ।
శ్రీమతే వెంకటేశాయ వేదాంతగురవే నమః ॥

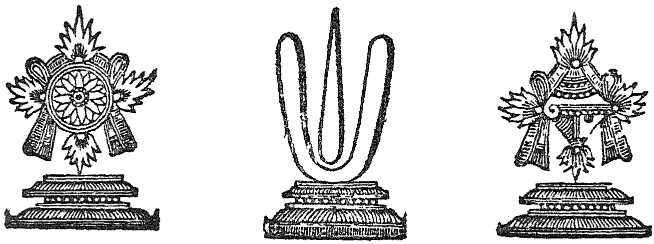
శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమో నమః.

చతుశ్శ్లోకీస్తోత్రరత్నభాష్యశుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౧౩	పల	ఫల		౨౦	నాశ్ఛ	నార్ఛ
౩	౨౪	ద్బ్రిహ్మా	ర్బ్రిహ్మా	౪౮	౮	నివర్థ	నిరర్థ
౪	౧౮	స్త్వత్వ	స్త్వత్ప్రి		౨౩	స్తొత్తుం	స్తోతుం
౫	౨౫	బ్రాహ్మణ	బ్రాహ్మ	౫౬	౪	కాంత	వాకాంత
౬	౮	నేనో	నేవో	౬౩	౭	దృష్ఞ	దృష్ట
౧౦	౨౫	కాది	క్తాది	౬౮	౨౪	వ్యక్తం	వ్యక్తం
౧౨	౧౨	యైప	యైవ	౭౦	౯	యస్త్వం	యస్త్వం
౧౩	౧౧	హింతా	హింత	౭౯	౧౨	గద	గదత
	౨౫	త్కృష్ఞ	త్కృష్ట	౮౧	౪	పశం	వశం
౧౫	౧౧	త్కృణౌ	తరుణౌ	౮౨	౧౫	శుధా	శుభా
౧౯	౨౬	తరాః	తాంః	౮౪	౧౬	శాస్త్రే	శాస్త్రై
౨౦	౧౮	శుబ్జై	శుభ్రై	౮౫	౨౦	సంవ్యా	నంవ్యా
		సర్వగత	సర్వగ	౮౬	౧౨	యతన్త	యతస్త
౨౫	౧౬	వివ	విప		౨౦	సువణార్ణం	సువర్ణం
౨౬	౨౫	వరువంద	రువందన	౮౮	౨	గాధా	గాథా
౩౦	౯	యాత్రా	యాత్రా		౨౪	సీమా	సమా
	౨౫	శరణౌ	చరణౌ	౯౦	౯	సత్వ	సత్త్వ
౩౭	౧౯	తరుచి	త్కృవచి	౯౧	౨౨	లోకే	కోశే
౪౦	౧౫	త్నేనో	త్సేవో	౯౨	౧	స్మరః	స్మరః
౪౧	౧౮	శ్చ	శ్చవ్రి		౮	వ్యధంతి	వ్యథంతి
		ష్వసి	ష్వపి	౯౩	౧౩	ద్విప్య	ద్విప్య
	౨౬	తోష్యా	స్తోష్యా		౧౬	వ్యతిరె	వ్యతిరె
౪౩	౮	భవతం	భవంతం	౯౪	౧౯	మపి	మసి
౪౫	౧౨	అంగ	అంగ		౨౪	పశోజన	వశఃప్రభు
౪౭	౨	అపరి	అవరి			స్పృహా	స్పృహా
	౮	తదా	సదా			యత్నా	యత్రై

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౯౬	౧౩	జినార్దన	జనార్దన		౯	శ్నైబ్రే	శ్నైభ్రై
	౧౯	వాయు	వాయి		౧౬	పీర్య	వీర్య
౯౯	౬	వివశ్చి	విపశ్చి	౧౩౦	౧౪	సీనాంస	పీనాంస
	౧౮	అజ్జ	అబ్జ		౧౯	వళి	వళీ
	౨౨	భృంతీ	భృతీం	౧౩౧	౮	వయుప	వయువ
౧౦౧	౮	తశ్య	పశ్య		౨౦	పంశం	వంశం
	౧౯	యధా	యథా	౧౩౨	౨౨	నోన్య	న్యోన్య
౧౦౩	౧౩	నిరవ	నిరః	౧౩౫	౮	సాధర్ణం	సాధర్ణం
౧౦౪	౧౦	బ్ధస్య	బ్దస్యే	౧౩౬	౧	రాక్ష్య	రాఖ్య
	౨౩	మేత	మేః		౬	శినష్జి	శినష్టి
౧౦౫	౧౬	తుధ్యర్ణం	తుర్ధ్యం	౧౩౭	౧౯	జ్ఝిత	జ్ఝిత
	౨౦	స్ధిరీ	స్థిరీ	౧౩౮	౧౭	పతి	వతి
౧౦౭	౯	ష్కార్యా	ష్కార్త్యా		౯	నేతవ్యం	నేతవ్యం
	౨౫	విష్వకేన సంహితా	విష్వక్సెన సంహి	౧౪౬	౨౩	త్యాడి	త్యాది
		యాంచ్న	తాయాంచ		౨౫	సంగీ	సంగి
౧౧౧	౧౭	బలీ	జలీ	౧౫౨	౧౧	బాధి	బాధి
	౨౧	తప్తస్య	తస్తస్య	౧౫౩	౨౦	ధేషుమా త్ర	థేషుమాస్త్ర
౧౧౬	౨౪	నంధ	నంధయో	౧౫౪	౬	పశం	వశం
౧౧౭	౧౨	శుక	కుశ		౧౭	జీపతి	జీవతి
౧౨౧	౨౩	హారిక	సారిక	౧౫౫	౧౮	సధేషు	సథేషు
౧౨౨	౩	వర్తక	నివర్తక	౧౫౭	౧౦	షైశ్వ	మైశ్వ
౧౨౩	౯	వత్రి	పత్రి	౧౫౮	౧౪	తనా	తవా
౧౨౬	౧౯	కమలం	కమల	౧౫౯	౩	భపతి	భవతి
౧౨౭	౨౨	చ్చవిం	చ్ఛవిః	౧౬౦	౭	త్యర్ణాః	త్యర్థాః
౧౨౮	౫	తలిఅతి	తమితి	౧౬౩	౭	తార్ణం	త్రార్థం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
	౨౩	సేష	షసే			గర్ధ్నేన	గర్ధేన
౧౬౬	౧౦	భగవ	భగవ		౨౧	కుత్ ష్ఠః	కుత్ స్థః
	౧౮	స్థితి	స్థితి	౧౭౫	౧	నర్వం	సర్వం
౧౬౭	౧౩	సంథత్తె	ధత్తె		౮	స్తృతా	స్పృతా
౧౬౮	౨౦	త్యాఘూ	త్యాదిఘూ		౧౩	పక్తుం	వక్తుం
౧౭౦	౫	డాంభిక	డాంభిక		౨౯	క్షిత్	క్షిత్
౧౭౧	౧౧	వ్రిత్రా	వృత్రా		౨౫	మిదం	కిమిదం
౧౭౨	౨౫	తీవ	వతీ	౧౭౬	౭	దెవ	దేవ
౧౭౩	౫	నెత్రి	ణెత్రం		౯	ఏవ	ఏవ
	౧౭	జవః	జనః				



శ్రియైనమః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమన్నిగమాంతమహాదేశికప్రణీతాయాం

శ్రీమద్రహస్యరక్షాయాం పృథుగద్యాధికారః.

యోనిత్యమచ్యుత పదాంబుజయుగ్మరుక్మ వ్యామోహతస్తదితరాణితృణాయమేనే । అస్మద్గురోర్భగవతోస్యదయైకసింధోః రామానుజస్యచరణౌశరణం ప్రపద్యే । వందేవెదాంతకర్పూర చామీకరకరండకమ్ । రామానుజార్యమార్యాణాం చూడామణిమహర్నిశమ్ ॥

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।

వేదాంతాచార్యవర్యోమేసన్నిధత్తాంసదాహృది॥

ప్రఖ్యాతశ్రుతివిభవాన్గురూనశేషాన్ప్రత్యప్రణయతి వెంకటేశసూరిః । లక్ష్మీశప్రపదనవైభవ ప్రతిష్ఠాం రాగాద్యప్రశమకరీం రహస్యరక్షామ్ ॥

అత్రభగవాన్భాష్యకారః- సదా (స్వా) చార్యసంప్రదాయాగ

తద్ద్వయప్రవచనేన స్వయమనుష్ఠితం న్యాసాఖ్య విద్యావిశేషం, స్వానుబన్ధి సంజీవయిషయా యథావత్ప్రకాశయన్ 'సీతామువాచాతియశా రాఘవంచ మహావ్రతమ్ । సీతాసమక్షం కాకుత్స్థమిదంవచనమబ్రవీ' దిత్యాదిప్రకారేణ శ్రీప్రపత్తితదనుగ్రహపూర్వకం స్వస్య భగవతా సంజాతం స్వయం ప్రయోజనసంవాదవిశేషం నిబధ్నాతి - ప్రతివచనాంశస్తు శరణాగతివశీకృత శరణ్యాభిప్రాయ విశేషాన్వయనేన నిబధ్యత ఇత్యేకే. ఇహసంపత్స్యత ఇత్యన్తం శ్రీమచ్ఛబ్దాభిప్రేత ప్రదర్శనమ్, అఖిలేత్యాదిక మశరణ్యశరణ్యేత్యన్తం నారాయణశబ్దార్థవివరణమ్. తన్మధ్యే శ్రీమన్నారాయణేతి ద్విఃపఠనం ఉపాయోపేయవాక్యయోస్సిద్ధరూపప్రధానాంశవ్యంజనమ్- అనన్యశరణోహమిత్యుత్తమపురుషాభిప్రేతాధికారివిశేషోక్తిః త్వత్పాదారవిందయుగళమిత్యాదిక మవ్యర్థతస్స్వరూపతశ్చ మాంత్రవర్ణికపదత్రయజ్ఞాపకమ్. ఏవం ప్రధానతమేన సిద్ధోపాయేన సిద్ధప్రాప్యేనచసహ మహావాక్యపర్యవసానభూమితయా శాబ్దప్రాధాన్యవాన్ సాధ్యోపాయాంశో దర్శితః॥ సాధ్యప్రాప్యమపి పారమార్థికేత్యాదినా సంక్షిప్తమితిజ్ఞాపయితుం మధ్యేద్వయమితి వ్యాఖ్యేయసమాఖ్యానిర్దేశః పితరమిత్యాదిభిర్జితంతావిశేషభగవద్గీతాదిపఠితైరుక్తసంవాదకైరుపబృంహణగ్రంథైః ప్రస్తుతోపాయ విశేషపరిగ్రహం శరణ్యస్వభావానుసంధానపూర్వకం ప్రాప్యవిరోధినివృత్తిప్రార్థనాంశంచ ప్రపంచయిష్యమాణం ద్వయార్థతయా సంగ్రహేణ సంకలయ్యాహ- మనోవాక్కాయైరిత్యాదిభిః, అర్థక్రమేణనమశ్శబ్దార్థ వివరణ పూర్వకం చతుర్థ్యభిప్రేత పరమపురుషార్థప్రార్థనా ప్రకాశ్యతే ప్రతివచనవాక్యైస్తు ప్రకృతాధికారినిర్భయత్వాయ స్వీకృతభరస్యశరణ్యస్య స్వాభావికదయార్ద్రం ఉత్తరఖండోక్తపరమ ఫలాంకురకల్పమభిప్రాయం వ్యవృణుత. అతఃకృత్స్నమిదంగద్యం ద్వయవివ

రణమితి సాధీయాన్ సమ్ప్రదాయః, ఇహ చ భగవత్ప్రపదనే సముద్యతస్య సమ్యగ్జ్ఞాన సంపాదనపురుషకార పురస్కారాదికం పూర్వకృత్యమ్, సాంగస్వరక్షాభర సమర్పణం తత్కాలకృత్యమ్, స్వనిష్ఠానుసంధానపూర్వకం స్వాధికారోచిత కైంకర్యముత్తరకృత్యమ్, శరణ్యస్య తు పూర్వకృత్యమ్, పురుషకారప్రరోచనాదికమ్, తత్కాలకృత్యం సమర్పిత సర్వభరస్వీకరణం, ఉత్తరకృత్యం తు స్వయం ప్రయోజన భక్త్యాదిప్రదానాంతిమదశాప్రబోధనప్రభృతిపరిపూర్ణ కైంకర్యప్రదానపర్యంతం ఏతదఖిలమిహ శబ్దతోఽర్థతశ్చ యథాస్థానమనుసంధేయం, కించ, సంబోధనైః పరం తత్త్వం స్యాత్సాక్త్యా పరమం హితమ్ । ప్రార్థనాభిశ్చ పరమః పుమర్థ ఇహ దర్శితః ॥ నన్వేవం సకలఫలప్రదో భగవానేవ తత్ప్రపత్తిసిద్ధ్యర్థమప్యాశ్రీయతాం కిమిహ లక్ష్మీప్రపదనేన. నైవమ్, యది భగవత్ప్రపదనమిదానీం శక్యమితి నిశ్చినుయాత్- తదా మోక్షార్థమేవ తదుపాదదీత న పునస్తదర్థం తత్ప్రయుంజీత. అనిశ్చితే తు శక్యత్వే నితరామ్- నను చ విదితశ్చేత్ప్రపత్తిశాస్త్రార్థస్స చ సుకరస్తదా స్వయమేవ మోక్షార్థమనుష్ఠీయతాం నైవం- దుష్కరకర్మాద్యంగ విరహాత్సౌకర్యేపి మహావిశ్వాసాద్యంగకప్రపత్తిస్వరూపే ‘శ్రూయతే కిల గోవిందే-సత్యం శతేన విఘ్నానా’మిత్యాదిన్యాయేన సమ్భవత్ప్రతిబంధేమాత్రయా దౌష్కర్యాత్- ఉక్తం చ ‘ఉపాయస్సుకరస్సోయం దుష్కరశ్చ మతో మమ’ ఇతి అత ‘స్మిన్నేవ మనసి’ ఇత్యాది ప్రక్రియయా విషయతస్స్వరూపతశ్చ విశిష్టాకార ప్రపత్త్యనుష్ఠానే ప్రాప్త్యభిలాష ప్రాపకాధ్యవసాయ ప్రాపకాంతరానన్వయానువృత్త్యనుగుణ మనస్సమాధానాద్యర్థమిహ తత్ప్రార్థనం యుక్తం- ఏవమపి సుకృతవిశేషైరేవ లక్ష్మీప్రపత్తివద్భగవత్ప్రపత్తిరప్యస్తు. నైవం తదర్థ ఏవ హ్యయం సుకృతవిశేషః, న చాత్రాపి పూర్వవదశక్యత్వచోదనా. స్వతంత్రబుద్ధ్యైవ పూర్వం తావ

మూలమ్— భగవత్

స్తోత్రస్య శక్తిప్రదానాత్ । తదభిప్రాయేణ హ్యుక్తం భగవతా శౌనకేన ‘ వాచః పరం ప్రార్థయితా ప్రపద్యేన్నియతశ్శ్రియమితి- శ్రీసాత్త్వతే చ ‘ యామాలమ్బ్య సుఖనేమం దుస్తరం హి గుణోదధిమ్ । నిస్తరంత్యచిరేణైవ వ్యక్తధ్యానపరాయణా ’ ఇతి- సా చైవం స్వయమాహ ‘ ప్రాయశ్చిత్తప్రసంగే తు సర్వపాపసముద్భవే । మామేకాం దేవదేవస్య మహిషీం శరణం శ్రయే ’ దితి న చైవం తదర్థమపి ప్రపత్త్యన్తరాపేక్షాయామనవస్థాదిప్రసంగః- స్వతన్త్రసంకల్పేన వ్యవస్థితత్వాత్- సామగ్రీవిశేషాణాం సామగ్రీప్రవాహానవస్థా తు సర్వస్మిన్నపి కార్యే సర్వైస్సిద్ధాంతిభిస్స్వీకర్తవ్యా- స్వీకృతా చేతి నాసౌ దోషః అతోఽపవర్గార్థం భగవత్ప్రపత్తిసిద్ధయే ‘‘ యజ్ఞవిద్యా మహావిద్యా గుహ్యవిద్యా చ శోభనే । ఆత్మవిద్యా చ దేవి త్వం విముక్తిఫలదాయినీ । విద్యాసహాయవన్తం మామాదిత్యస్థం సనాతన ’ మిత్యాదిభిస్సర్వవిద్యాప్రవర్తకతయా తత్తద్విద్యాత్వేన నిర్దిష్టాం సమ్యగ్జ్ఞానవ్యవసాయోపాయాది ప్రదానే విశేషాధికారవతీ మనుగ్రహైకస్వభావాం శ్రియమాదౌ ప్రపద్యతే- * భగవదితి * అత్ర శరణ్య శరణ్యామితి వక్ష్యమాణస్యోపయుక్తా విశేషా నవభిః పదైః ఖ్యాప్యన్తే - నను విష్ణుపత్నీ విష్ణువల్లభేత్యాదిషు భాస్కరేణ ప్రభవవత్యాసౌ నిరూప్యతాం - యథోక్తం తాభ్యామేవ ‘ అనన్యా హి మయా సీతా- అనన్యా రాఘవేణాహ ’ మితి - ఇహ తు తయా తన్నిరూపణే వ్యాఖ్యేయస్థేకిమితి భగవతాసౌ నిరూప్యతే - ప్రస్తుతోపయోగార్థమితి బ్రూమః భగవదభిమతానురూపత్వే హి తస్యాస్తేనేచ్ఛావిఘాతాభావాత్తద్విరుద్ధేచ్ఛావిరహాచ్చ. తతోఽస్మదిష్టంసిద్ధ్యేత్, ప్రభయా ప్రభావత ఇవ వ్యాఖ్యేయగతం తయా తస్య నిరూపణమపి శ్రీవల్లభాదివ్యపదేశేన దర్శయిష్యతి - ఇదం చ పరస్పరనిరూప్యత్వమన్యత్రాప్యుక్తం ‘ తదే

తత్సూక్ష్మమిథునంపరస్పరవిచిహ్నితం. ఆదావన్యోన్యమిశ్రత్వాద న్యోన్యప్రతిపాదకమితి- ఆదావన్యోన్యమిశ్రత్వాత్, శాంతానంతే త్యాదిప్రకారేణ నిత్యమన్యోన్య సంబద్ధత్వాదిత్యర్థః నచ పరస్పర నిరూప్యత్వే అన్యోన్యాశ్రయదోషః, ప్రభాప్రభావతోరివ ప్రమాణ తఃప్రకారాంతరేణాపి తయోర్నిరూపణాత్- అత్రద్విషట్కాష్టాక్ష రగతాభ్యాం భగవన్నారాయణశబ్దాభ్యాం శుద్ధేమహావిభూత్యాఖ్యే నరస్సమ్బంధినో నారా ఇత్యాదిభిర్నిరుక్తాభ్యాముభయలింగత్వ ము భయవిభూతిత్వంచఖ్యాప్యతే- భగవచ్ఛబ్దస్య ‘ ఉత్పత్తింప్రళయం చైవే ’ త్యాదిప్రదర్శిత క్రమేణాన్యత్రహ్యుపచారత ఇత్యౌపచారిక ప్రయోగప్రాచుర్యమస్తి. నారాయణశబ్దస్యతుతన్నాస్తి - కారణ వాక్యేషు చానన్యథాసిద్ధ నిస్సందేహవిశేషనిర్ధారణోపయుక్తత్వా చ్చ- ‘ ఏకోహవైనారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన ’ ఇతిశ్రుతేః ‘ స హస్రశీర్ష ’ మిత్యనువాకేనైవ సర్వపరవిద్యావేద్యనిర్ధారణమ్- అతస్తేనాత్రవిశేష్యస్య నిర్దేశస్తతశ్చ తద్విశేషణతయా భగవచ్ఛ బ్దోనాత్రరూఢః - ఉభయలింగత్వే వ్యక్త్యర్థఏవ ఉక్తప్రకారం భగ వతస్స్వరూపంనిరతిశయానన్దతయా ముక్తానాం నిత్యానామివచ స్వ స్యాప్యభిమతం. తత్రాపి స్వవల్లభాయా స్స్వరూపాదికమిత్యభిప్రా యేణాభిమతేత్యుక్తమ్- శ్రూయతేహి ‘ శ్రియంలోకేదేవజుష్టాము దారా ’ మితి, నిరవధికక్రీడోపయుక్తతయా దేవేనభగవతా ప్రీతివి షయీకృతామిత్యర్థః. సాపేక్షనిరపేక్షయోర్నిరపేక్షే సంప్రతిప త్తిర్బాధకస్యాభావాదౌచిత్యాతిశయాత్తత్రైవ వేదవిద్వ్యాఖ్యాతత్వా చ్చ దేవశబ్దోత్రవాసుదేవపరః, దేవైర్జుష్టామితితుమందమ్- స్మర్య తేచ ‘ ప్రాణేభ్యోపిగరీయసీ ’ తి ‘ అస్యాదేవ్యామనస్తస్మిన్ తస్య చాస్యాంప్రతిష్ఠితమ్ । తేనేయంసచధర్మాత్మా ముహూర్తమపిజీవతి

మూ — భిమతానురూప

తిచ. అభిమతత్వేప్యననురూపత్వ మనురూపత్వే ప్యనభిమతత్వంచ లోకేదృష్టమితితద్వ్యవచ్ఛేదార్థముభయోక్తిః యథా ‘ చకర్థ యస్యాభవనంభుజాంతర ’ మిత్యాదిశ్లోకయోః । లోకే కేనచిదాకారేణాభిమతానురూపత్వ మాకారాంతరేణ తదభావశ్చ క్వచిద్దృశ్యతే. తద్వ్యుదాసాయస్వరూపరూపాది సర్వోక్తిః. అత్రతు స్వరూపస్య స్వగుణత్వాయోగాత్. స్వరూపంరూపంగుణః విభవైశ్వర్యలీలాద్యనవధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణశ్చేతి ద్వంద్వః అనురూపత్వ మిహసంబంధేసతి ప్రకృష్టం సాదృశ్యం- యథా ‘ పరస్పరస్యసదృశౌప్రమాణ్ణాంగితచేష్టితై ’ రితి రత్నకాంచనముక్తాప్రవాళాదెరివ స్వసమ్బంధేన శోభాతిశయ హేతుత్వ రూపమౌచిత్యంవా యథా ‘ అతీవరామశ్శుశుభే కామయాప్రియయావిష్ణురివామరెశ్వర ’ ఇతి. యథాచ ‘ తుల్యశీలవయోవృత్తాంతుల్యాభిజనలక్షణామ్ రాఘవోర్హతి వైదేహీంతం చేయమసితేక్షణా ’ ఇతి. అత్రవయోలక్షణయోస్తుల్యశబ్దఔచిత్యపరః. దమ్పత్యోర్న్యూనాధిక వయస్త్వాత్. స్త్రీపుంసలక్షణానాంచ భిన్నప్రకారత్వాత్తత్సహోక్త్యా శీలాదిష్వప్యౌచిత్య ఏవతుల్యశబ్దోక్తార్థస్యార్హతీతి సముదాయ నిర్దేశాచ్చ. యద్వార్హత్వస్య సాధకతయా తుల్యశబ్దేన సదృశత్వముచ్యతే వయస్సదృశత్వం ‘ ఘనకనకద్యుతీయువదశామపి ముగ్ధదశా మిత్యుక్తం - ఆసన్నతరత్వం లక్షణస్య సదృశత్వం పతిలక్షణవత్సర్వోత్కర్షవ్యంజకత్వం యేనసపురుషోత్తమః సాచ ‘ సర్వలక్షణ సమ్పన్నా నారీణాముత్తమామావధూ ’ రిత్యుచ్యతే ‘ సదాత్మవైవోచితయాఽఽత్మహస్వైస్వైరనురూపరూపవిభవై ’ రిత్యాదిక మత్రానుసంధేయమ్. భగవత్స్వరూపాదెరేతత్స్వరూపాదీనాం యథాక్రమమానురూప్యమూహ్యమ్. తత్రస్వరూపం స్వాసాధారణ ధర్మని

మూ— స్వరూపరూపగుణవిభవైశ్వర్యశీలా

రూప్యం ధర్మితస్యానురూప్యం, నానయోర్విద్యతే పరమిత్యాదిషు గ్రాహ్యం- రూపంహి 'హిరణ్యవర్ణా' మిత్యాద్యామ్నాతం. తస్యానురూపత్వం హ్యతిరమణీయత్వ నిత్యత్వాప్రాకృతత్వాది విశిష్టమద్భుతతమత్వం- నిత్యైవేత్యుపక్రమ్య 'విష్ణోర్దేహానురూపాం వైకరోత్యేషాత్మనస్తనూ' మితిచనిగమితం - అత్రరూపానంతరో గుణశబ్దస్సౌందర్యాదిదివ్యవిగ్రహ గుణపరః 'గుణాద్రూపగుణాచ్చాపి ప్రీతిర్భూయోఽభ్యవర్ధత' ఇతివద్విగ్రహ గుణానాం స్వరూపగుణానాంచ పృథఙ్నిర్దేశః- ప్రీత్యతిశయద్యోతనార్థః విభవః, 'ఫణిపతిశ్శయ్యాసనంవాహన' మిత్యాదిభిరుక్తం విభూతిద్వయం యథోక్తం 'అస్యామమచశేషంహివిభూతిరుభయాత్మికే' తి- ఉక్తంచ శ్రీరామమిశ్రైః 'ఉభయాధిష్ఠానంచైకం శేషిత్వ' మితి. ఏవం ద్వయోర్విభవస్యైకత్వేపి తదానురూప్యవచనమన్యూనానతిరిక్త విభూతిమత్త్వపరం- యద్వా 'అర్థోవిష్ణురియంవాణీ' త్యాదిభిర్లౌకికదమ్పతి న్యాయేనవిభజ్య నిర్దిష్టోవిభూత్యంశః-స్వాసాధారణవిభూషణాదికంచ విభవః - 'నిధిఃపద్మోనిధిశ్శంఖశ్చతుర్దంతోగజస్తథా। కల్యాణసర్పఃపంచాస్యశ్చిక్లీతోగృహరక్షక' ఇత్యాది పురాణప్రసిద్ధమానురూప్యమిహయథార్హంగ్రాహ్యం - ఐశ్వర్యశీలేచాన్వితేనాదిశబ్దేన పరత్వసౌలభ్యౌపయిక గుణవర్గద్వయ సంగ్రహః 'సర్వైశ్వర్య గుణోపేతానిత్యంతద్ధర్మధర్మిణీ' ఇత్యాదిభి రేతత్సిద్ధిః - అత్రపరస్వరేచ్ఛావిఘాతాభావాదైశ్వర్య మనురూపం శీలంచ గుహాదిషు రామస్యేవ త్రిజటాదిషు తస్యాః ప్రసిద్ధం. ఏవంపతిపారార్థ్యప్రయుక్తతదితరసర్వశేషిత్వాన్వితానా మన్యేషామపిగుణానామానురూప్యం సుగమం 'బ్రహ్మేశాదిసురవ్రజస్సదయితస్త్వద్దాసదాసీగణ' ఇత్యుక్తేభ్యస్సాతిశయసంఖ్యాతగుణేభ్యో వ్యావృ

మూ— ద్యనవధికాతిశయాసంఖ్యేయ

త్యర్థమాహ * అనవధికాతిశయాసంఖ్యేయేతి * అనవధికత్వమిహ స్వాపేక్షయా ఉత్కృష్టావధిరాహిత్యం- నను భగవతఏవైశ్వర్య మనవధికాతిశయం 'తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరం- సర్వేశ్వరేశ్వరఃకృష్ణః, నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే- నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యఇత్యాదిభిస్తథోక్తేః పుంప్రధానేశ్వరేశ్వరీతి నామతుస్త్రీప్రత్యయానుపపత్తేః. శ్రుత్యాదివిరోధాచ్చాన్యథానేయమ్ ॥ పుంప్రధానేశ్వరేశ్వరశబ్దయోర్గోబలీవర్దన్యాయేన విశేషత ఉక్తానాం బ్రహ్మాదీశ్వరాణాంచ భగవానీశ్వరః తత్పత్నీ ఇయమితి పుంయోగాదాఖ్యాయామితివా స్త్రీప్రత్యయోపపత్తిః పుంప్రధానేస్వశక్త్యైవనియచ్ఛతి. ఈశ్వరంతు వాల్లభ్యేనేతి నిర్వాహోవిరూపఃక్లిష్టశ్చ 'ఈశ్వరీంసర్వభూతానా' మిత్యేతదప్యేతేనగతార్థమితి స్థేశభాసేత్యాదినావరచ్ అత్రోచ్యతే- యద్యపినామ్నితథానిర్వాహః తథాపి శ్రుతౌనతథాస్యాత్, సర్వభూతానామితి షష్ఠ్యన్వయవైఘట్యప్రసంగాత్ స్త్రీప్రత్యయస్తు బాహులకేననేయః 'అస్యేశానాజగతోవిష్ణుపత్నీ' తిచ మంత్రాన్తరేణోక్తం - తదపిహితద్విభూతి భూతభూమివిషయత్వాత్తత్పర్యవసాయ్యేవ- శ్రీవైకుంఠగద్యేచ శేషాదీనామపి తదాజ్ఞానువిధాయిత్వముక్తం 'శేషశేషాశనాదిసర్వం పరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచితపరిచర్యాయామాజ్ఞాపయంత్యే' తి. ఆహుశ్చ భగవద్యామునాచార్యాః 'యస్యాస్తేమహిమానమాత్మనఇవత్వద్వల్లభోపిప్రభుర్నాలంమాతుమియత్తయానిరవధిం నిత్యానుకూలం స్వతః' ఇతి- వేదార్థసంగ్రహేచోక్తమ్- 'స్వాభిమత స్వానురూపస్వరూపరూపగుణవిభవైశ్వర్యశీలాద్యనవధికమహిమమహిషీ' తి-ఉక్తంచ శ్రీవత్సాంకమిశ్రైః 'దేవిత్వన్మహిమావధిర్నహరిణా నాపి త్వయాజ్ఞాయత' ఇతి తదాత్మజైశ్చ ప్రశకనబలేత్యారభ్య 'తవభగ

కల్యాణగుణగణాం పద్మవనాలయాం

వత్యశ్చైతే సాధారణా గుణరాశయ ' ఇతి. న చైతావతా భగవతోఽనిస్స మాభ్యధికత్వవిరోధః- ప్రత్యుత తత్ప్రతిష్ఠాపనమేవ ' హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ ' ఇతి శ్రుతేః నహ్యేవం విధపత్నీవిశిష్టత్వం కస్యచిత్తదన్యస్యాస్తి- యేన తత్సామ్యాదిశంకా స్యాత్ - ఉపబృంహితం చ 'అప్రమేయం హి తత్తేజో యస్య సా జనకాత్మజా ' ఇతి. ఏవమస్యాశ్శీలాదీనామనవధికాతిశయత్వేఽప్యవిరోధః- యథా ప్రభాగుణోత్కర్షే భాస్కరో నిస్సమాధికః । శ్రీమానపి తథైవ స్యాత్పతిః పత్నీగుణోన్నతౌ ।జ్ఞానభోగసమానత్వే నిత్యముక్తైశ్వరేషు చ ॥ యథా వైషమ్యనియతిస్తథైవాత్రేత్యనావిలం- శాస్త్రేషు బహుధా భగవద్గుణత్వాది రూపేణ నిర్దిష్టాయా ఏతస్యాః కైశ్చిన్నిర్గుణత్వాదికం శఙ్క్యత ఇతి తన్నిరాసాయ కల్యాణగుణోక్తిః. గుణత్వాదినిర్దేశా స్తస్యాద్రవ్యత్వాద్య విరోధే నాన్యపరా ఇతి తత్ర తత్ర ద్రష్టవ్యమ్. 'తతోఽవలోకితా దేవాః త్వయాఽవలోకితాస్సద్యః. సశ్లాఘ్యస్స గుణీ ధన్యః, ఇత్యాదిభిరేతదవలోకనాత్ క్షుద్రాణామపి గుణసిద్ధౌ సర్వకల్యాణగుణశాలిత్వమస్యాః కైముత్యసిద్ధం- కల్యాణత్వం మోక్షపర్యవసాయి తత్త్వజ్ఞానాది మంగళావహత్వం స్వయం నిత్యానుకూలత్వం చ ' న తే వర్ణయితుం శక్తా గుణాన్ జిహ్వాఽపి వేధసః ' ఇత్యాద్యభిప్రేత సర్వాపరిచ్ఛేద్యగుణానంత్యాతిశయసూచనాయ గణశబ్దః । ఐశ్వర్యాదేరనేకావాన్తరగుణ సముదాయాత్మకత్వాద్వా- ప్రకృష్టం విజ్ఞానం బలమిత్యాది న్యాయాత్ । అథ విభూతితోఽపి మంగళనిర్వాహకత్వం ప్రదర్శయతి ' పద్మవనాలయామితి ' ఏతేన పద్మస్థితాం పద్మవర్ణామితి, గన్ధద్వారామిత్యాద్యామ్నాతసౌవర్ణ్యసౌగన్ధ్యాతిశయోఽపి సూచితః - తచ్ఛరణవరణమంత్రే చోక్తం ' తాం పద్మనేమిం శరణమహం ప్రపద్యే ' ఇతి నాభిస్థానీయ కర్ణికావిష్టానాత్పద్మమస్యాః నేమివద్భవతి పద్మమేవ నేమిః

భగవతీంశ్రియందేవీం

నయనసాధనంయస్యాస్సా పద్మనేమిరితి కేచిత్ - మాతరంపద్మమాలినీం "ఆర్ద్రాంపుష్కరిణీంయష్టిం పింగళాంపద్మమాలినీ" మితిశ్రుతినీలయమాలాధారిణి 'ప్రియాణితస్యాఃపుష్పాణికమలానివిదుర్బుధాః। వికాసికమలేస్థితే' త్యాదిష్వస్యావిశేషతః పద్మాంగీకారశ్శ్రుతఃశ్రీవిష్ణుస్మృత్యాదిషు విస్తరేణోక్తానాం మాంగల్యవిభూతిభేదానామియం విశేషతోదేవతేతి జ్ఞాపయితు మిహసుప్రసిద్ధముఖ్యమంగళభూతపద్మవనోదాహరణం. 'యత్రపద్మవనానిచే'తిభగవత్యోపివిశేషసన్నిధిస్థానేపద్మవనేతద్విగ్రహాణ్వరూపవిశేషేణాసౌసన్నిధత్తే - ఏతేన 'సాహంవైపంకజజాతా సూర్యరశ్మిప్రబోధితే ॥ భూత్యర్థం సర్వభూతానాంపద్మాశ్రీఃపద్మమాలినీ' తి శ్రీవాసవసంవాదోక్తం. సర్వభూతోజ్జీవనార్థ మవతారసౌలభ్యమపిప్రదర్శితంభవతి ఏవం మంగళగుణవిభూతియోగేన నిర్దోషత్వమపి సంకలయ్యాహ. * భగవతీమితి * జ్ఞానశక్తిబలే త్యారభ్య వినాహేయైర్గుణాదిభిరితి స్మర్యతే అథోక్తవక్ష్యమాణ సర్వాతిశయస్థాపికయా సుప్రసిద్ధస్వాసాధారణ సమాఖ్యయా సర్వసమాశ్రయణీయత్వాదికమాహ * శ్రియమితి * ఏవంహినిరుచ్యతే 'శ్రుణాతినిఖిలందోషంశృణాతిచగుణైర్జగత్। శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యంశ్రయతేచపరంపద'మితి శ్రయంతీంశ్రియమాణాశ్చశ్రిణతీంశృణ్వతీమపి' ఇతిచ అన్యచనామ్నస్సర్వప్రకారోత్కర్షజ్ఞాపకత్వ మాహుః 'శ్రీరిత్యేవచనామతే భగవతిబ్రూమః కథంత్వాంవయ' మితి శ్రీరసియతఇతిచ భగవన్నారాయణ పదోక్తస్యానురూప్యంచ భగవతీం శ్రియమితి పదాభ్యాందర్శితం శ్రీపదనిరుక్తిభిస్సంశ్రితదోష నిరాకరణం ప్రాప్య రుచిప్రాపకాధ్యవసాయాదిప్రదానముపాయస్వరూపనిర్వర్తకత్వం 'పితేవత్వత్ప్రియాజననీ' త్యాద్యుక్తః పతి ప్రసాదజనకత్వంచసిద్ధం - ఏవమాశ్రితార్థ

నిత్యానపాయినీం

వ్యాపారాస్తదనుగుణావతారాదయశ్చనకర్మకృతా ఇత్యాహ, * దే
వీమితి * భర్తుర్లీలాయామైకరస్యాత్తదనుగుణ వివిధవ్యాపారో
పపత్తిరితిభావః. భగవతీమిత్యాదిపదత్రయేణ ద్విషట్కార్ణస్థభగవ
ద్వాసుదేవ పదార్థానురూప్యంచ జ్ఞాప్యతే. శ్రియందేవీమితి స
మభివ్యాహారేణ శ్రియందేవీముపహ్వయే శ్రీర్మాదేవీజుషతాం-శ్రీ
ర్దేవీపయసస్తస్మాదుత్థితాధృతపంకజే త్యాదయశ్శ్రుతిస్మృతయస్సూ
చ్యంతే ‘ శ్రియశ్శ్రీశ్చభవేదగ్ర్యే’త్యాద్యుక్తం పతిసంబన్ధేనద్యోతమా
నత్వాదికమపి దేవీమిత్యనేవగమ్యతే ఏవంక్రీడార్థమవతీర్ణస్య త
స్యేత్యాద్యుక్త లోకానుకమ్పాహేతుకావతారాయా అపి తస్యాః ‘ప
శ్యతాంసర్వదేవానాం యయావక్షస్థలంహరేః, మయావినాశుష్యతిశో
కదీన, మిత్యాదిభిరాగంతుకసంశ్లేషవిశ్లేషాదివ్యపదేశాత్ - కథమప
రాధభీతానాం తత్తదవస్థాసుతత్పురస్కారేణభగవదాశ్రయణంస్యా
దిత్యత్రాహ * నిత్యానపాయినీమితి * ‘ శ్రీవత్సవక్షానిత్యశ్రీః - ని
త్యైవైషాజగన్మాతావిష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ అన్యేషుచావతారేషువిష్ణో
రేషానపాయినీ- భగవద్వాసుదేవస్య నిత్యైవైషానపాయినీ మహావి
భూతేస్సంపూర్ణషాడ్గుణ్యవపుషః ప్రభోః । మమసర్వాత్మభూత
స్య నిత్యైవైషానపాయినీ’ త్యాదిభిరనయోర్నకదాచిదపి విశ్లేషః అ
వతారేష్వపి కదాచిద్విశ్లేష శోకాదెరభినయమాత్రమేవ ఇదంచ శ్రీ
మద్రామాయణాన్తే సూచితం రామస్యసవ్యపార్శ్వేతు పద్మాశ్రీస్స
మవస్థితా । దక్షిణేహ్రీర్విశాలాక్షీవ్యవసాయస్తథాగ్రతః’ ఇతి ఏవందే
వీమిత్యంతేన వ్యాఖ్యయస్థశ్రీశబ్దార్థోదర్శితః - తన్ముఖేననిత్యంభ
గవతస్సుఖప్రసాదనీయత్వం వ్యంజయతానిత్యానపాయినీ మిత్యనేన
తత్రత్య మత్వర్థశ్శబ్దోక్తో భవతి ననుభగవతీ మిత్యాదిభిస్స్వతో నిర్దో
షత్వాదౌ నిత్యపతిసంబన్ధేచసిద్ధేపి స్త్రీత్వోపాధివశాత్కదాచిత్ప

నిరవద్యాం దేవదేవదివ్యమహిషీ

తిహారార్థ్యర్ వైముఖ్యం పతిప్రతికూలాభిప్రాయత్వ మవిమృశ్యకారిత్వం నృశంసత్వంనిగ్రహరుచిత్వంచ ‘ శతహ్రదానాంలోలత్వం శస్త్రాణాంతీక్ష్ణతాంతథా । గరుడానిలయోశ్శైఘ్ర్యమనుగచ్ఛన్తియోషితః ॥ విద్యతే స్త్రీషుచాపల్యం కిన్నకుర్వన్తియోషిత ’ ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధం యదిస్యాత్తదాకథంనిత్యమశరణ్యశరణ్యత్వంస్యాదిత్యత్రాహ * నిరవద్యామితి * సామాన్యతః స్త్రీత్వనిబన్ధనదోషవచనం క్షేత్రజ్ఞేష్వేవ కర్మోపాధివిశేషనియతం- ప్రాయికంచేతి నాస్యాస్తత్ప్రసంగః ఉక్తంచతయైవ ‘ అనవద్యానవద్యాంగీనిత్యంతద్ధర్మధర్మిణీతి శ్రీమద్రామాయణేచ ‘ ఇయంతుభవతోభార్యాదోషైరేతైర్వివర్జితే ’ తి కించ ‘ ఆనృశంస్యంపరోధర్మ స్త్వత్త ఏవమయాశ్రుత ఇతి స్మారయన్త్యానృశంసత్వ ప్రసంగ ఏవనాస్తి నిగ్రహరుచిశ్చ సమర్థాయా ఏవాస్యా అత్యన్తాపకారిష్వపి నసంభవతీతి స్వవాక్యసిద్ధమ్- ‘ అసందేశాత్తురామస్య తపసశ్చానుపాలనాత్ । నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవ భస్మభస్మార్హతేజసా ’ ఇతి ఏతద్విభూతిభూతదేవాదిషు స్వకర్మవశాదీదృశదోషసంభవేపి నాస్యాః తన్మూలభూతసంకల్పః ‘ త్వయాదేవిపరిత్యక్తం సకలంభువనత్రయమ్ ॥ వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీంసమేధితమ్ । సంత్యక్తామేత్వయామత ’ ఇత్యాదిషూక్తసంత్యాగోప్యుపేక్షామాత్రం తత్ప్రీతికోపవిరహేణావస్థానం నన్వేవం భగవదభిమతత్వాదికంశరణ్యత్వౌపయికం సర్వంతత్పత్న్యన్తరేపి స్యాత్ ‘ విష్టంభోదివోధరుణః పృథివ్యా ’ ఇత్యాదిభిస్తన్మాహాత్మ్యప్రసిద్ధేః; తారతమ్యంతు దురూహం అతఃకథమశరణ్యశరణ్యామనన్యశరణ ఇత్యుచ్యతే తత్రాహ దేవదేవదివ్యమహిషీమితి యథామనుష్యాదిభ్యోధికానాం బ్రహ్మాదిదేవానాం మనుష్యస్థానీయానాం సర్వప్రకారసమధికతయా భగవాన్ దేవస్తథా బ్రహ్మాదిదేవపత్నీభ్యస్స

మఖిలజగన్మాతరమస్మన్మాతర

మధికౌనాంభగవత్పత్నీనామ వ్యపోపాధానతమేత్యభిప్రాయేణాత్ర దివ్యశబ్దః ఇయంచ్యాభయాధిష్ఠానైకశేషిత్వ సామ్రాజ్యేన సర్వమంగళప్రదాయిత్వాదిభిశ్చ ప్రకృష్యతఇతి భగవచ్ఛాస్త్రోక్తం తథా చాస్త్రపురాణేపి ' అనన్తనామధేయాచ శక్తిచక్రస్యనాయికే ' తి వత్స్వాద్యదిషు శక్తిశబ్దస్తత్తద్విహారాదికార్యోపయుక్తవిశేషణత్వాభిప్రాయః - తదిదంప్రాధాన్యం ' కృతాభిషేకామహిషీ ' తి విశేషణాత్ స్తితిః మహిషీశబ్దైనైవవావివక్షితమ్. తథాదివ్యశబ్దః తద్విగ్రహస్యభగవద్విగ్రహస్యేవా ప్రాకృతత్వాదికంవ్యనక్తి. ఏవంచికీర్షితభంగపరిహారాయ ప్రత్యాఖ్యానానర్హత్వాయచ పతివాల్లభ్యాతిశయఉక్తః అథతథావిధోత్కర్షస్వనికర్షస్వాపరాధదర్శన జనితసాధ్వసపరిహారాయ ప్రజావాత్సల్యాతిశయమాహ * అఖిలజగన్మాతరమితి * జగచ్ఛబ్దఇహ చేతనపరః ' నమామిసర్వలోకానాం జననీమబ్ధిసంభవామ్ త్వంమాతాసర్వలోకానాం ' ఇత్యాదిభిరస్యాశ్చతుర్ముఖాదీన్ సర్వజంతూన్ ప్రతిమాతృత్వాల్లోకమాతేతి నామపఠ్యతే - ఏవముపబృంహణబలాత్ ' నచదేవీంమాతర ' మిత్యాదిషూక్తమస్యామాతృత్వం భగవతఃపితృత్వేన సమానవిషయం. నహితన్మదేకవర్జమిద మస్యామాతృత్వమిత్యభిప్రాయేణాఖిలశబ్దః- తదిదం విశ్వమాతృత్వప్రదర్శితం నిరుపాధికవాత్సల్యం రిపూణామపి వత్సలస్య పత్యురనురూపతమం తచ్చహితచింతారహితేష్వహితచింతకేష్వపి కయాచిన్నియత్యాకదాచిత్ఫలతికిం పునరిదానీంహితచింతోన్ముఖే మయీతిభావః. దుస్సహనిరంతరాపరాధైదోషైకనిధౌ రావణేపిహిసాన్మాదేపుత్రఇవజననీత్వే నైవ జాతవాత్సల్యా ' మిత్రమౌపయికర్తుం విదితస్సహిధర్మజ్ఞః ప్రసాదయస్వత్వ చైనం ఇత్యా ద్యభిస్స్వర్యాధికరహస్యముపదిశ్యతచ్ఛ్రమప్రశమనేవప్రయతతేస్మ. ఏనమఖిలజగన్మాతరమిత్యంతైఃపదైశ్శ్రీ

మశరణ్యశరణ్యామనన్యశరణ

కీర్తితాయా స్తత్ప్రపత్తేరతిశయితామోఘధర్మత్వం సూచితమ్; యథోక్తం కాశ్యపేన ‘నారాయణాత్మికాం దేవీం శ్రియం త్రైలోక్యమాతరమ్ । భజమానో మహాభాగ వరమో ధర్మ ఉచ్యతే’ ఇతి అయం చ తదాత్మకత్వ వ్యపదేశ స్తత్ప్రతిష్ఠత్వాభిప్రాయేణ । అత్ర అస్మత్స్వామిన్నితి వదస్మన్మాతరమిత్యపి శ్రీవిష్ణుచిత్తాదయః పఠంతి - వ్యాచక్షతే చ యామునమునివంశజననేన పునశ్చ విశేషేణాస్మన్మాతరమితి ఉక్తే స్వభావైస్సిద్ధమపేక్షితానుగుణమాకారమాహ - * అశరణ్యశరణ్యామితి * యేషాం మోక్షోపాయనిష్పత్తికామానాం సర్వలోకశరణ్యోఽపి న భవేచ్ఛరణ్యస్తేషామప్యసౌ శరణ్యా యథోక్తం త్రిజటయా భర్త్సితామపి యాచధ్వం రాక్షస్యః కిం వివక్షయా రాఘవాద్ధి భయం ఘోరం రాక్షసానాముపస్థితమ్ । ప్రణిపాతప్రసన్నా హి మైథిలీ జనకాత్మజా ॥ అలమేషా పరిత్రాతుం రాక్షస్యో మహతో భయాదితి వానరపరిషది ఏతదనువదన్వాయుసూనురేనమాహ ‘అలమేషా పరిత్రాతుం రాఘవాద్రాక్షసీగణమ్ । తతస్సా హ్రీమతీ బాలా భర్తుర్విజయహర్షితా అవోచద్యది తత్తథ్యం భవేయం శరణం హి వః’ ఇతి పాపానాం వా శుభానాం వేత్యాదీని చ ప్రభంజనసుతం ప్రతి తద్వాక్యాని కుపితనరసింహాసమీపాగతిభీతాశ్చ ప్రజాపతి ప్రభృతయస్తామేవ విశ్వమాతరమాశ్రిత్య తత్పురస్కారేణ తముపసేదురితి పురాణప్రసిద్ధమ్. ఆహుశ్చ ‘మాతర్మైథిలి రాక్షసీ స్త్వయి తథైవార్ద్రాపరాధా స్త్వయా రక్షన్త్యే త్యాది, భవత్యేవమశరణ్యశరణ్యత్వం తస్యా భవతస్తేన కిమాయాతమిత్యత్ర తదేకప్రపత్తియోగ్యాం స్వావస్థాం దర్శయతి *అనన్యశరణ ఇతి అన్యచ్ఛరణం యస్య నాస్తి సోఽనన్యశరణః శరణముపాయః ‘ఉపాయే గృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్ । వర్తతే సాంప్రతం త్వేష ఉపాయార్థైకవాచకః’ ఇతి వ్యవస్థాపనాత్ ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్

శ్శరణమహంప్రపద్యే

ఉత్తమపురుషేణైవ స్వాన్వయేసిద్ధేఅహమిత్యధికోక్త్యానన్యస్యదుష్క రోపాయాన్తరాశక్తిస్సూచ్యతే- ప్రపద్యఇత్యత్ర యద్యపిగత్యర్థేన ధాతునా బుద్ధ్యర్థేన సతా అధ్యవసాయమాత్రముపస్థాప్యతే. తథా పిప్రమాణానుసారాచ్ఛరణశబ్దతాత్పర్యానుసారాచ్చ ప్రార్థనా ద్యన్వితభరన్యాసంకరోమీత్యుక్తంభవతి ప్రార్థ్యతేచానంతరం ఫ లవిశేషః- యస్తుపరస్పరోపకారేణ దక్షిణాదానేనప్రశాననేనవా భ రన్యాసోనాసౌప్రపత్తిః, నన్విదంముముక్షోరేవ భగవద్వ్యవచ్ఛేదేన తదన్యప్రసదనే తద్వైకాన్త్యం విహన్యాత్-మైవమ్. యథాకర్మయో గాదికమనన్యోపాసనార్థతయోపాదీయతే- తథానన్యప్రపదనార్థ తయోపాదీయమానమిదంతద్వైకాన్త్యమేవ స్థాపయతియథాచస్వా ధికారోచితసపరివారార్చనేఽనన్యత్వావిరోధః - తథేహాపి ‘అష్టా విష్ణోరనాత్మశ్చద్విధాపరికరస్స్మృతః । నిత్యోవంద్యోనచానిత్యః కర్మ వశ్యోముముక్షుభి’ రితిచోక్తం ఏవంఘటకతయావరణేపి నవిరోధః అన్యథాగురుభజన తత్పురస్కారాదికమపి విరుధ్యేత- అథ తద్విజ్ఞా నార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ‘ఆచార్యోపాసనంశౌచ’ మి త్యాదిభిస్తాదర్థ్యాత్తత్సంగ్రహ్యేత, ఇదమపి పూర్వోక్తైస్తథైవా విశేషాత్ కించ శ్రియఃప్రపత్తిం ‘చంద్రాంప్రభాసా’ మితిమంత్రే ణాలక్ష్మీనాశార్థమామనంతి తథా ‘ఋచస్సామానియజూంషి సా హిశ్రీరమృతాసతా’ మితిన్యాయాత్ -ముముక్షూణాంమోక్షహేతు ర్విద్యైవలక్ష్మీః తదభావనాశోనయాక్రియతఇతి తదర్థం శరణ్యాభి ప్రాయసంవాదినీ తన్మహిషీప్రపత్తిర్యుక్తైవేతి సిద్ధమ్ - సేయంసా క్షాత్పరంపరయావా సర్వఫలసాధికా ఉదారామితి శ్రౌతంపదంహ్య నవచ్ఛిన్నవిషయంతచ్చ ‘సర్వకామప్రదాంరమ్యాం సంసారార్ణ వతారిణీమ్ । క్షిప్రప్రసాదినీందేవీం శరణ్యామనుచింతయే’ దిత్యాదిభి

స్వాయంభువాదివచనైరుపబృంహితం వ్యాచఖ్యుశ్చ ‘ ఐశ్వర్యమక్ష
రగతింపరమంపదంవౌత్వ్యారభ్యకథయకోయముదారభావఇతి వ్యతిరేక
ముఖేన చైతత్ స్థిరీకృతం చతుశ్శ్లోక్యాం ‘ శ్రేయోనహ్యరవిందలోచ
నమనఃకాంతాప్రసాదాదృతే సంసృత్యక్షరవైష్ణవాధ్వసు నృణాం సంభా
వ్యతే కర్హిచి ’ దితి తత్కిమ(త్రా)పేక్షితమిత్యత్రాహ. పారమార్థి
కేతి పారమార్థికశబ్దస్య చరణారవింద విశేషణత్వేఽర్థశబ్దః ప్రయో
జనవాచీ-పారమార్థికం పరమార్థ ఇత్యర్థః-యద్వా పరమప్రయో
జనభూతానుభవ గ్రాహ్యంపరమభోగ్యమిత్యర్థః ఏతేనపరభక్త్యా
దిజననార్హత్వంవ్యజ్యతే నిర్దోషగుణవత్స్వామిచరణయోస్సేవక
స్య భక్త్యతిశయస్స్యాదిత్యభి(ప్రా)యేణ భగవచ్చరణశబ్దః । అరవింద
త్వరూపణంచ ఉపాయదశాయామపి స్వాదుత్వసూచకం ‘ సభ్రాతు
శ్చరణౌ గాఢం యావన్నచరణౌ భ్రాతుః, తస్య తామ్రతలౌ తాత చర
ణౌ సుప్రతిష్ఠితౌ సుజాతమృదురక్తాభిరంగుళీభిరలంకృతౌ। ప్రియతేన
మయామూర్ధ్నా గృహీత్వాహ్యభివందితౌ ’ విత్యాదిష్వివాన్యాన్య
యోగాదపి శోభమానత్వ ద్యోతనాయ యుగళశబ్దః పారమార్థికశ
బ్దస్య పరభక్త్యాది విశేషణత్వే అనుభవవిశేషణత్వేపి పరమప్రయోజ
నత్వం భ్రమకైతవరాహిత్యంవా వివక్షితం ఐకాంతికత్వం ప్రయోజ
నాంతరానన్వయేన తదేకనియతత్వం తతఏవనిత్యానువృత్తత్వమాత్య
న్తికత్వే మన్యార్థత్వేహి తత్సిద్ధౌనివర్తేత నిరతిశయత్వమాత్యంతిక
త్వమితి చాహుః-అత్ర పరభక్తిరుత్తరోత్తరసాక్షాత్కారేచ్ఛాత్మికాధీః
సాచయాప్రీతిరిత్యాదిష్వివవిషయస్వభావజా నత్విష్టసాధనత్వ బుద్ధి
జా పరజ్ఞానముత్తరోత్తరసాక్షాత్కారః సాక్షాత్కృతే నిరంతరానుబు
భూషా పరమభక్తిః అనుభవస్త్విహానుకూలతమత్వేన సాక్షాత్కారఏ
వ నిత్యానాం ముక్తానాంచ నిత్యానువృత్తైకరూపానుభవేక్షణ భేదేన
పరభక్త్యాద్యాకారభేదైశ్చ వికల్ప్యతే - పూర్వపూర్వక్షణోపాత్తరో

మూ—పారమార్థికభగవచ్చరణారవిందయుగళైకాంతికాత్యంతిక పరభక్తిపరజ్ఞానపరమభక్తికృతపరిపూర్ణానవరతనిత్యవిశదతమానన్య

త్తరక్షణావచ్ఛిన్నరూపస్యేష్టత్వమభిప్రేత్యకృతత్వవ్యపదేశః. తస్య ముఖ్యత్వంతుయోగవిశేషజస్యానుభవే - నన్విహోపాయభూత పరభక్త్యాదిభిర్ముక్తిదశానుభవస్యకృతత్వంముఖ్యమేవాస్తు తథాసత్యుపరిశ్లోకత్రయోదితజ్ఞానస్యస్థానత్రయోదిత పరభక్త్యాదేశ్చ ప్రార్థనముపపద్యతే, తదర్థంచ యథాభాష్యంసంప్రతిపన్నాంగప్రపత్తిరిహప్రార్థితాస్యాత్ మైవం ప్రకృతింస్థూలసూక్ష్మరూపాం విసృజ్యతదానీమేవమత్ప్రసాదలబ్ధమచ్చరణారవిందయుగళైకాంతికాత్యంతిక పరభక్తిపరజ్ఞానేత్యాది వక్ష్యమాణసరూపతయా తదనుగుణమిహ వ్యాఖ్యాతుముచితత్వాత్ - నచభగవత్ప్రపత్తేస్స్వతంత్రతయా మోక్షసాధనత్వం నాస్తీతివాచ్యం, శ్రుతిస్మృతిభగవచ్ఛాస్త్రేషు తత్స్వాతంత్ర్యదృష్టేః 'యోబ్రహ్మాణమి' త్యాదికేహి శ్వేతాశ్వతరమంత్రే హిరణ్యగర్భాదికారణభూత పరమపురుషశరణాగతిర్ముముక్షూణామనుష్ఠేయేతి ప్రతీయతే- నచక్వచిదంగత్వ దర్శనాద్గురులఘువికల్పానుపపత్తేశ్చాత్రవ్యవహిత సాధనత్వంకల్ప్యం, అధికారిభేదేన వ్యవస్థాపనాత్. తథాచోపబృంహితం బ్రాహ్మేపురాణే 'శరణంత్వాంప్రపన్నాయే ధ్యానయోగవివర్జితాః । తేపిమృత్యుమతిక్రమ్యయాంతి తద్వైష్ణవంపదమ్' ఇతి, అహిర్బుధ్న్యేనస్పష్టముక్తమ్ 'యద్యేనకామకామేననసాధ్యంసాధనాంతరైః । ముముక్షుణాయత్సాంఖ్యేన యోగేననచభక్తితః । ప్రాప్యతే పరమంధామ యతోనావర్తతేయతిః ॥ తేనతేనాప్యతేతత్తన్న్యాసేనైవమహామునే । పరమాత్మాచతేనైవ సాధ్యతేపురుషోత్తమ, ఇతి ప్రపత్తియోగశ్చ అవిలంబితఫలప్రాప్తిపర్యంత ఏవోదాహృతః 'అహమస్మ్యపరాధానా మాలయోకించనోఽగతిః । త్వమేవోపాయభూతోమే భవేతి ప్రార్థనామతిః। శ

రణాగతిరిత్యుక్తా సాదేవ స్మిన్ ప్రయుజ్యతామ్ ॥ తస్యానుబంధాః పా
ప్మానస్సర్వేనశ్యంతితత్క్షణాదితి అత్రాపి త్వమేవోపాయభూతో మే భ
వేత్యాదిభిర్న్యాసాత్మకత్వంసూచ్యతే 'తేషాంతుతపసాంన్యాస మ
తిరిక్తంతపశ్శ్రుత మితిచాహ న్యాసశబ్దస్యచాత్రశరణాగతి విషయ
త్వందర్శితమ్ 'నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసఃపంచాంగసంయుతః । స
న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపీతి 'న్యాస ఇత్యాహుర్మనీషి
ణో బ్రహ్మాణ' మిత్యత్రన్యాసబ్రహ్మశబ్దసామానాధికరణ్యంత్వన్యపరమ్
ఏవంస్వతంత్రప్రపత్తిసిద్ధౌ 'భక్త్యాపరమయావాపిప్రపత్త్యావామహా
మతే । ప్రాప్యోహంనాన్యథాప్రాప్యోమమకైంకర్యలిప్సుభి' రితి
వికల్పోపి వ్యవస్థితవిషయఉపపద్యతే, శ్లోకత్రయోదిత జ్ఞానాదికమ
ప్యత్రస్వయంప్రయోజనతయా ప్రార్థ్యత ఇతి నవిరోధః॥నచ ప్రపత్తి
స్వాతంత్ర్యేభాష్యవిరోధః, తథాహి 'చతుర్విధాభజంతేమాంజనాస్సు
కృతినోర్జునే' త్యాదినోపాసనస్యైవ ప్రపదనస్యాపి 'తావదార్తి
స్తథావాంఛాతావన్మోహస్తథాసుఖమ్ ॥ యావన్నయాతిశరణం త్వా
మశేషాఘనాశనమ్ । ప్రపత్తేఃక్వచిదప్యేవం పరాపేక్షానవిద్యతే ॥
సాహిసర్వత్రసర్వేషాం సర్వకామఫలప్రదే' త్యాదిభిస్సర్వాభిమత
సాధనత్వావగతేః-సర్వఫలసాధారణమపి చరమశ్లోకవిధేయం తత్రప్ర
కృతోపాయవిరోధిపాపనివర్తనరూపోదాహరణవిశేషే ప్రదర్శయా
మాస- ఇహతుసాధ్యాంతర సాధనాంతరరహితమంత్రవివరణప్రవృత్త
త్వాత్ప్రాప్తివిరోధినిరసనార్థతయోదాహరతి తస్మాన్నోపాయభూ
తపరభక్త్యాదికమిహోచ్యత ఇతి సిద్ధమ్- పరభక్త్యాదిభిస్సాధ్యమనుభవా
దికం తదభావేపి ప్రపత్తిమాత్రేణ మే భవత్వితి వివక్షాయాః ప్రస్తుత వి
రోధాభావేపి వక్ష్యమాణానుసారేణ వివక్షాంతరం దర్శితం ఆత్తో
పచ్ఛందనంగద్యం భాష్యంతుపరరంజనమ్ ॥ ఇత్యాదివిలధియోప్యేవం

మూ—భగవదనుభవ జనితానవధి కాతిశయ ప్రీతి కారితా శె షావస్థొచితా

ప్రసీ దెయఃప్రమాణతః- పునశ్చముక్తానుభవం పరిపూర్ణేత్యాదిభిష్ష డ్భిర్విశినష్టి అత్రహిముముక్షూణాం భగవదనుభవవిశెషెషు యథా సంభవం సుకృతతారతమ్యేన పరిమితాకారగోచరత్వం ఖద్యోతస్ఫు రణవత్ సాంతరత్వం కంచితాకాలంనిరంతరత్వేపిసారస్వతస్రోతొ న్యా యెన విచ్ఛిన్నప్రవాహత్వం సామాన్యతస్సర్వవిషయత్వేపి పరోక్ష రూపత్వంస్వయంప్రియత్వేపి మధురభెషజనయేన ము క్తిరూప స్వ ప్రయోజన సాధనత్వబుద్ధ్యా ఉపాదేయత్వంఅతఏవసావధికర సత్వం చస్యాత్-నిశ్శేషనివృత్తప్రతిబంధస్యతు నతథేతిభావః - అత్రప్రీతి హెతుత్వాభిధానెపి తదర్థబుద్ధ్యోపాదేయత్వాభావాదనన్యప్రయో జనత్వమవిరుద్ధమ్. తత్రహెతురనవధికాతిశయప్రియత్వం భగవదనుభ వెత్యనెన ముక్తాపాషాణకల్పత్వ పక్షస్స్వ త్మమాత్రానుభవోనిర్గు ణప్రాప్త్యాదివాదశ్చ వ్యుదస్యతె- సర్వవిశిష్టబ్రహ్మానుభవే ప్రధానాను భావ్యంచ వ్యంజితం- అత్రానుభవజనితప్రీతిర్నామనిరతిశయానుకూ లోయం విషయోమయానుభూయతఇతి స్వయమపి నిరతిశయానుకూ ల్యవతీకృతార్థత్వబుద్ధిః - కృతార్థో స్మీత్యమన్యతెతివత్ సాచ సామ గ్ర్యనువృత్త్యాప్రతిక్షణభావినీ ప్రవాహవిచ్ఛెదరహితాచేత్యర్థః. అ న్యేతుప్రీతెఃస్వరూపతోనువృత్తత్వేపి పూర్వవదనుభవస్యైవ ప్రయో జ్యప్రయోజకాకారవిభాగెన జన్యజనకవాచోయుక్తిరితి- అస్యాశ్చ ప్రీతేరనవధికాతిశయత్వం ప్రీత్యంతరాపెక్షయానికృష్టత్వ విరహాత్, ఈశ్వరస్యనిత్యానామపిహెసముక్తైభ్యోతిశయితాప్రీతిః 'శ్రోత్రియ స్యచాకామహతస్య-భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చే' తిసమానభోగత్వ స్థాపనాత్ ఈశ్వరనిత్యముక్తభోగానాముపచయాపచయ తారతమ్యా వాదయోరపన్యాయమూలత్వాచ్చ కైంకర్యస్యభగవదిచ్ఛాకారితత్వే

మూ—శేషశేషత్రైకరతిరూప

పి ' ప్రహర్షయిష్యామి, తితీర్ష్ ర్త్యుద్దేశేన ప్రవృత్తత్వేపిచ ప్రీతి కారితేత్యాదినా ' యథార్హం కేశవేవృత్తిమితిన్యాయాత్ప్రతేః ప్రేరకత్వాతిశయేన స్వరసప్రవృత్తిర్నియోగనైరపేక్ష్యంచ ద్యోత్యతే-ఏవం ప్రీత్యైవ ప్రవృత్తస్యాపి కైంకర్యవిశేషేషు స్వామ్యభిమతవిశేషాస్త్వనురోధనీయాః తాదృశమేవచకైంకర్యం ' ఏతత్సామగాయన్నాస్తే జక్షత్క్రీడన్రమమాణస్త్రీభిర్వా - సయది పితృలోకకామోభవతీ' త్యాదిష్వవ్యక్తమ్ - అశేషావస్థాశబ్దేన పరవ్యూహాదయస్థానాసనశయనాదయో జగత్సృష్ట్యాదయశ్చ భగవతోవస్థాః, స్వస్యచ సశరీరత్వానేకశరీరత్వ రూపాగృహ్యంతే కైంకర్యస్య తత్తదవస్థోచితత్వం యథాలోకం యథాగమంచచామరగ్రహణాదినాభోక్తృతయాభోగ్యతయాచసన్నిధాయకృతత్వాత్. అశేషశేషతాఆత్మనఆత్మీయస్యచ సర్వస్యపరశేషభావః యద్వాసర్వప్రకారశేషవృత్తిరనంత గరుడాదిప్రతినియతాధికారకృత్యేషు ముక్తస్యేచ్ఛావిరహాత్ ఇష్యమాణేష్వపి సర్వేషు ' సఏకధాభవతిద్విధాభవతిత్రిధాభవతిఅనేకధాభవతి. తావంతిచకేరూపాణి భగవాన్ దేవకీసుత, ఇతిప్రకారేణశేషశేషిణోర్యథాభిమతరూపపరిగ్రహేణముక్తస్యస్వాభిమతసర్వశేషవృత్తిస్స్యాదేవ-తస్యామేకశబ్దేన స్వప్రయోజనప్రాధాన్యవ్యుదాసః అథవా నిత్యానాం ముక్తానాంచ భగవత్ప్రీతిఫలాసుసర్వాసు శేషవృత్తిషుపరకృతాసుస్వకృతాసుచప్రీత్య విశేషోవివక్షితః ' నిత్యాభివాంఛితపరస్పరనీచభావైః యాభిస్త్వం స్తనబాహుదృష్టిభిరివో' త్యాదిన్యాయాచ్చ ఏకరూపావారతి రేకరతిః కాలభేదేన సంకోచాద్యభావాత్ రతిరిహ ప్రీతిరిచ్ఛావా. తయా హేతుభూతయా కైంకర్యం నిరూప్యత ఇత్యభిప్రాయేణ రూపశబ్దః శేషత్రైకరతిరిత్యేతచ్ఛ్రీవైకుంఠగద్యేపరిచర్యైకమనోరథఇత్యనేన వివృతం అత్రానుభవరతికైంకర్యశబ్దేషు జ్ఞానచి

మూ — నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యపేక్షయా పారమార్థికీ భగవ
చ్చరణారవింద శరణాగతిర్యథావస్థితా

కేషాం ప్రయత్న క్రమశ్చ ప్రకాశితః యద్వా శేషత్వైక గతిరేవ కైం
కర్యస్య ప్రధానస్వరూపం తత్పరీవాహతయాతు వ్యాపారాంతరాణి
భవంతీత్యభిప్రాయః ప్రాకృతప్రళయాదిష్వవ్యవిచ్ఛిన్న ప్రవాహత
యా అత్ర నిత్య కైంకర్యాద్యావ్యవృత్త్యర్థం నిత్యత్వోక్తిః ప్రళయేన
వ్యథంతి, చేతి గీతం-స్వామిసమాదేశాపేక్షిత్వాచ్చోదితకారీకింకరః -
తస్యవృత్తిః కైంకర్యంతస్యాన్యైర్దుష్ప్రాపత్వేన అలభ్యలాభత్వ
సూచనార్థంఇతః పూర్వంప్రాప్తేరభావాత్ ప్రాప్తప్రాప్తి పక్ష
వ్యుదాసేన అపేక్షార్హత్వజ్ఞాపనార్థంచాధిక ప్రాప్తిశబ్దః 'సంప
ద్యావిర్భావః' ఇత్యాదికంహినిత్యసిద్ధేష్వవాకారేషు ముఖ్యం నతు
సాధ్యేనిరంకుశజ్ఞానవికాసేతత్పూర్వః వ్యాపారేచ తత్రతునివృత్తప్రతి
బంధస్వరూపావిర్భావాధికత్వ సూచనార్థ 'మావిస్స్వరూపమసహజకైం
కర్యవిధయః' ఇత్యభియుక్తైరుక్తం- ఆత్మాభిమానానుగుణ పురుషార్థ
వ్యవస్థయా । భగవత్పారతంత్ర్యాది ప్రబుద్ధస్యసుఖాయతే-పరేచ్ఛా
యత్తభూమ్నోపి స్వేచ్ఛయాఽవిఘాతతః । సర్వంపరవశందుఃఖమి
త్యాద్యం నాత్రబాధకం- స్వతశ్శేషత్వ కైంకర్యేనకుత్రాప్యసుఖావ
హే ॥ కర్మజత్వాత్తథాత్వస్య లోకేచవ్యభిచారతః । మహానందమ
హిమ్నాచ ప్రాగ్దుఃఖావేక్షణాదపి । మోహాదుఃఖతథాస్యాత్తా మితి
మూఢవిజల్పితమ్- సుఖస్యమోహనత్వంహి తామసత్వాద్యుపాధిభిః ॥
సుఖాయచభవేత్క్వాపి పూర్వదుఃఖాభిమర్శనమ్- ఏవ మిహాపేక్ష
యేత్యంతం వ్యాఖ్యేయేసోపబృంహణచతుర్థ్యభిప్రేతస్య ప్రపంచ
నం- భగవతఏవశరణ్యత్వేవక్తవ్యేపిదివ్యవిగ్రహస్యశరణ్యగుణాదివ్యం
జకత్వం చరణగ్రహణస్య కృపోత్తంభకత్వాతిశయేనానతిక్రమణహే
తుత్వం చాభిప్రేత్యచరణశబ్దః- అరవిందశబ్ద ఉపాయదశాయామపి

భోగ్యత్వం సూచయతి. అత్ర భగవచ్ఛబ్దో నిరపేక్షరక్షణౌపయికాకారపౌష్కల్యప్రదర్శకః- కృత్స్న ఏవిదపి భాష్యకారః ప్రశ్రయప్రాంశనాయ పారమార్థికీ యథావస్థితేతి సామాన్యతో నిర్దిశతి ‘ త్వమేవ మేవరం వృణీష్వ యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యసే యద్ధితం మమ దేవేశ తదాజ్ఞాపయ మాధవ’ ఇతివత్. ఏతేన భగవత్ప్రపత్తిర్మోక్షసాధనమిత్యేతావత్తయా నిర్ణీతం సా యత్స్వరూపా యత్ప్రకారేతి చ న జానే అతస్త్వయైవ వత్సలతయా మోక్షార్థం భగవత్ప్రపత్తేస్స్వరూపాదికం యథాప్రమాణం జ్ఞాపయిత్వానుష్ఠాపనీయోऽహమితి విశేషనిష్కర్షరహితానామపి విజ్ఞాపనప్రకారశ్శిక్షితో భవతి, ఏవం సామాన్యత ఉక్తేऽపి సర్వజ్ఞా సర్వహితైషిణీ దేవీ స్వయమేవ సర్వం విధాస్యతీతి తాత్పర్యం ‘ దేవానాం గుహ్యముక్త’ మిత్యాద్యుక్తం గోపనీయతమత్వం- తత ఏవ తత్ర తత్ర తదనుగుణనిర్దేశః - ప్రపత్తిస్వరూపాదేర్దురవగాహత్వం చ సామాన్యనిర్దేశేన ద్యోత్యతే- నను సర్వలోకసర్వాగమప్రసిద్ధాయాః ప్రపత్తేః కథం దురవగాహత్వం - ఇత్థం కేచిద్భక్తిప్రపత్త్యోర్వ్యతికరితప్రయోగాదైక్యమిచ్ఛంతి లక్షణభేదాద్భేదమిచ్ఛంతోऽపి కేచిత్స్వాతంత్ర్యేణ ముక్తిసాధనత్వం నానుమన్యంతే అన్యే తు స్వాతంత్ర్యాభ్యుపగమేऽపి ‘ షడ్విధా శరణాగతి’ రితి వచనానురోధాదాగ్నేయాదిషట్కవత్సంభూయ సాధకత్వమాహుః- తత్రైవ షణ్ణాం ప్రత్యేకం సాధనత్వమపరే తేష్వేవ యథేష్టం కేచిత్కతిపయోపేక్షయా కతిపయపరిగ్రాహిణః నియతైకసంగ్రహేऽపి స్వరూపన్యాసమాత్రత్వం ప్రార్థనాభరన్యాసయో రన్యతరమాత్రత్వం తయోరేవ యథేష్టమంగాంగిత్వం వికల్పం వా కేచిదాహుః, ఇతరే చ ప్రపత్తేరవిధేయజ్ఞానరూపత్వ మనివారణాదిరూపత్వం దక్షిణాజ్ఞాదిహేతుక భరన్యాసావిశిష్టత్వం అనంగత్వం ద్విత్ర్యంగత్వం సర్వధర్మస్వరూపత్యాగాద్యంగకత్వం భక్తియోగవదాప్రయాణాదనువర్తనీయత్వం

కర్మయోగాద్యంగకత్వం ఆరబ్ధకార్యపుణ్యపాపనివర్తనాక్షమత్వం కింబహునా గృహాగమనాంజలిప్రణామాది మాత్రతాంచ ప్రతిపాదయంతి- ఏవంవిధప్రపత్తియోగ్యతయా దుష్కరః ప్రపత్తేర్నిష్కర్షః తర్హి కథంస్యాదుచ్యతే తత్రతావద్భక్త్యేకాద్యాదివక్ష్యాన్నిక్షేప రక్షాదిషు నిరాకాఙ్క్షత్వ,షాడ్విధ్యోక్తిరపి ‘ న్యాసఃపంచాంగసంయుత ’ ఇతిబలాదష్టాంగయోగోక్తివదంగాంగి సముచ్చయేనస్థాపితా - అతఏవహి ‘ షడంగంతముపాయంచే ’ త్యాదికమపిసంగచ్ఛతే స్వరూపన్యాసస్యాత్రాపేక్షితత్వేపి ‘ ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః త్వయినిహితభరోస్మి సోహంమ్యతః తవభరోహమకారిషి ధార్మికై ’ రిత్యాదిప్రమాణ సంప్రదాయైర్భరన్యాసప్రాధాన్యంసిద్ధం యదప్యుక్తం భరతమునినా ‘అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి ’ రితి యచ్చాహిర్బుధ్న్యేన ప్రార్థనామతిశ్శరణాగతి రితితత్రాపిపూర్వోక్తప్రమాణానుసారాదనన్యసాధ్యత్వ తదేకోపాయత్వోక్తితాత్పర్యాచ్చ ప్రార్థనాపూర్వక భరన్యాసాత్మకత్వ సిద్ధిరిత్యేషాదిక్ అతోదురవగాహత్వ ద్యోతనాయపారమార్థికీత్యాది సామాన్యనిర్దేశ ఉపపన్న ఇతి॥ఏవమీదృశభరన్యాసాత్మకతయా శరణ్యతోపయుక్తాకార విశిష్టపరతత్త్వ విషయతయాచనిరూప్యాయామస్యాంప్రపత్తౌ స్వరూపతోవిషయతశ్చ తమఃకార్యవైపరీత్యవిరహఃపారమార్థికత్వం ప్రకారతోంగతశ్చ రజఃకార్య ప్రకారిప్రకారాన్యథాభావరాహిత్యం యథాప్రమాణం ఫలసంగకర్తృత్వాదిత్యాగశ్చాత్రయథావస్థితత్వం రాజసతామసబుద్ధిప్రకారశ్చ ‘ యయాధర్మమధర్మంచ అధర్మంధర్మమితియే ’ తిశ్లోకాభ్యాంగీతః- ఏతేనాప్తాగమసిద్ధత్వం నిత్యాగమసిద్ధత్వేపిపురుషబుద్ధ్యన్యథాకల్పితత్వంచ నిరస్తంభవతి- ఏవంతువ్యాఖ్యాతం వ్యాసార్యైః- పారమార్థికీతి తమఃకార్యవ్యుదాసః- ఆనుకూల్యాదిశరీరవతితద్ధితస్య ఉపాయాంత

మూ — ఉవిరతాస్తు మే- అస్తు తే-తయైవసర్వం సమ్పత్స్యతే-

రేభ్యోవ్యావృత్తంస్వరూపం- యథావస్థితేతి రజః కాంర్యవ్యుదాసః ప్రపత్తవ్యవిషయసంబంధరూపః ప్రకారఇతి అవిరతా. ఆమోక్షదానాదవిశ్రాంతవ్యాపారేత్యర్థః- వ్యాపారశ్చాత్రశరణ్యప్రసాదవిశేషఏవ సకృదేవహిశాస్త్రార్థః, సకృదేవప్రపన్నాయ్యనుప్రపన్నస్సకృదేవనాథ, త్యాదిబలాదంగతః స్వరూపతోవానువృత్తిరిహన వివక్షితా వ్యాఖ్యాయే ప్రపద్యఇతి వర్తమానని దేశస్త్వనుష్ఠాన కాలాభిప్రాయః- వ్యాపారానువృత్తికథనాత్తుభాష్యోదాహృతభక్త్యంగ ప్రపత్తి వ్యవచ్ఛేదః సాహిమధ్యేసాధనరూపంసాధ్యాంతరముత్పాద్యవిరతవ్యాపారాభవతి- తదేవతుముక్తింసాధయతి, అస్త్విత్యాశాసనేనభగవత్ప్రపత్తేః స్వరూపతోపి స్వాదుతమత్వంసూచ్యతే, మే,అకించనతమస్యానన్యశరణస్య ఏవంవిజ్ఞాపితాయా విజ్ఞప్తత్వాన్నః ప్రతివచనం నిబధ్నాతి- అస్తుతఇతి రావణస్యాపి ‘తేనమైత్రీభవతుత’ ఇతి వాదిన్యాశ్శరణాగతవిషయేకైముత్యసిద్ధమిదంవరప్రదాన వాక్యమిత్యుత్ప్రేక్ష్యవోక్తం తేమయిన్యస్తభరస్య మయాస్వీకృత భరస్యచ - ఉపాయదానమేతస్యాస్తదిదంపతిసమ్మతమ్। యథాతస్యాః ప్రసీదంత్యాః హారదానం హనూమతే- భగవత్ప్రపత్తేః పూర్వోక్తనిత్యకైంకర్య ప్రాప్తిపర్యన్తఫలావినాభావమాహ, తయైవసర్వం సంపత్స్యతఇతి ఏవకారేణాత్రోపాయాన్తర వ్యవధానమైరపేక్ష్యంద్యోత్యతే. యద్వాఅస్తుత ఇత్యేతావతైవ పర్యాప్తేస్తయైవేత్యాదికం 'విభీషణసహాగతి రాక్షసన్యాయేన యథాభిమతానుబంధిరక్షణాభిప్రాయం - అథవాశ్లోకత్రయోదితజ్ఞానిత్వాదికమత్రపరత్రచయత్ప్రార్థయిష్యతే తత్సర్వమిహ సర్వశబ్దార్థః- ఉక్తేనసహవక్ష్యమాణ మనుక్తంచ అనుబంధిరక్షణమభిమతత్వా విశేషాత్సంకలయ్యోచ్యతే, సంపత్స్యతఇతి భవిష్యన్నిర్దేశః ప్రపత్త్యనన్తరక్షణప్రభృతితత్తదుచితకాలాభిప్రాయః వచా

అఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానస్వేతరసమస్తవస్తువిలక్షణా

నన్తత్వవ్యంజకం చేదంవాక్యద్వయం, ప్రియవాగ్దానశీలోహివదాన్యః-
ఏవంశ్రీమచ్ఛబ్దాభిప్రేతమర్థముపయోగవిశేషపర్యంత ముదాహృత్య
ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వోపయుక్తసర్వాకారసంగ్రాహకం నారాయణ
శబ్దంవ్యాచిఖ్యాసుః తత్రతత్పురుషవృత్త్యావయవశబ్దార్థం బహువ్రీ
హావన్యపదార్థంచ దివ్యాత్మస్వరూపం తావదాహ * అఖిలేతి *
అత్రసంబుద్ధ్యంతప్రయోగాద్వ్యాఖ్యేయేపి తథాత్వేన తవ(త్వత్) శ
బ్దాధ్యాహారఇతికేచిత్, ‘శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్నిత్యాదౌ మం
త్రాన్తరేచ తద్దృష్టం, అన్యేతుప్రార్థనానుగుణ తాత్పర్యానుసా
రేణ సంబుద్ధిరిహప్రయుజ్యతఇత్యాహుః - అఖిలహేయప్రత్యనీకత్వం
అఖిల హేయాత్యంతాభావవత్త్వం తేన కతిపయ హేయరహితే
భ్యోవ్యవచ్ఛేదః కల్యాణైకతానత్వం, కల్యాణానాం సర్వేషాంగుణా
నామసాధారణాశ్రయభూతవిస్తారంత్వం - నిత్యాదీనామపి సర్వమంగ
ళగుణత్వం ‘సమస్తహేయరహితం విష్ణ్వాఖ్యంపరమంపదం, తేజోబ
లైశ్వర్యమహావబోధ సువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః - సచసర్వగుణోపే
తః ఇత్యాదిప్రసిద్ధఉభయలింగాధికరణార్థ ఉపయోగాతిశయాత్పృథ
మమిహోక్తః ‘నరాజ్ఞాతాని తత్త్వానీ’ త్యాద్యుక్తకారణత్వాదిశంకి
తమచిద్గతం చిద్గతంచ వికారాపురుషార్థాదికం ప్రాకృతోపేక్షాది ప
ర్యంతమవద్యం నకించిదప్యస్యాస్తి- నచకల్యాణగుణేష్వస్యావిద్యమా
నః కశ్చిదిత్యర్థః. పశ్చాత్తుజ్ఞానబలాది గుణోక్తిరేతద్వివరణమ్- స్వ
రూపనిరూపకం జ్ఞానత్వాదికమప్యత్ర కల్యాణశబ్దేన సామాన్యతస్సం
గృహీతమ్. ఏవంసగుణ నిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదేనావిరోధాత్పూ
ర్వపక్షశ్చనిరస్తః,యద్వా- కల్యాణైకతానం ప్రదేశభేదేన కాలభే
దేనాప్యకల్యాణత్వరహితమిత్యర్థః- జ్ఞానానందస్వరూపేతితు తద్వి
శదీకరణం జ్ఞానతయాఽఽనందతయాచ కార్త్స్న్యేనకల్యాణ మిత్యు

క్తంభవతి, జడాద్భోగ్యాత్ప్రతికూలాదుదాసీన రూపజ్ఞానాభ్యాంచ వ్యవచ్ఛేదాయ జ్ఞానత్వానందత్వయోరుభయోరప్యుక్తిః, ఆనందకల్యాణశబ్దౌ స్వపరాపేక్షయానుకూలత్వంవాబ్రూతః. ఏవం ‘ ఆనందాదయః ప్రధానస్య అక్షరధియాంత్వవరోధః ’ ఇత్యధికరణోక్తం స్వరూపనిరూపక వర్గద్వయం వ్యంజితంభవతి అథవా హేయప్రత్యనీకమాశ్రితానాం యథోపాయంస్వేచ్ఛయా హేయనివర్తకమ్-తథాసతిలోకే స్వసంకల్పాయత్తహేయసద్భావస్య నవిరోధః నచవిరుద్ధఘటనశక్తికల్పనా, స్వరూపమాత్రేణ హేయనివర్తకత్వ స్యానంగీకారాత్ అన్యథాతిప్రసంగాత్, కల్యాణైకతానమాశ్రితానా మభిమతశేషకల్యాణాష్వేకాగ్రిం అనిష్టనివర్తకమిష్ట ప్రాపకంచేత్యర్థః - స్వస్యనిర్దోషమంగళ గుణాకరత్వ మప్యత్రార్థసిద్ధమ్ ‘ ఫలమతఉపపత్తే ’ రిత్యధికరణార్థశ్చ దర్శితః- త్రివిధానాం చేతనానామచేతనానాంచపరాధీనత్వాదిసామ్యాదేవంభూతంవస్త్వంతరంనాస్తీత్యభిప్రాయేణాహ స్వేతరసమస్తవస్తు విలక్షణేతి - ఏతేనజ్ఞానభోగసామ్యేపి సర్వప్రకార సమనిషేధస్సిద్ధః ‘ నిత్యంవిభుంసర్వగతం సుసూక్ష్మమ్- విశ్వమేవేదంపురుష ’ ఇత్యాదిప్రసిద్ధం త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యం ప్రాధాన్యతః పృథగాహ - అనంతేతి - సర్వవ్యాపిత్వాద్దేశపరిచ్ఛేద రాహిత్యమ్, సర్వకాలవర్తిత్వాత్కాలపరిచ్ఛేదాభావః - సాక్షాత్పరంపరయావా సర్వప్రకారిత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యస్యార్హత్వాద్వస్తుపరిచ్ఛేదవిరహః, యేనకేనాపి ప్రాశస్త్యేన స్వస్మాదుత్కృష్టైః కైశ్చిద్వస్తుభిరథరీకృతత్వాభావాద్వా తద్విగ్రహాదీనాంతు సంతోపి కేచిదతిశయా స్తద్విభూతి గతా ఏవేతి తైరపి తస్యైవోత్కర్షః వితస్త్యాదిభిః ప్రస్థతులాదిభిశ్చ పరిచ్ఛేదో దేశ పరిచ్ఛేదాంతర్గతఇతి తన్నిషేధేన సోపినిషిద్ధః, వస్త్వంతరశూన్యత్వాద్వా సర్వవస్తు

స్వాభిమతానురూపైకరూపాచింత్యదివ్యాద్భుతనిత్య

స్వరూపైక్యాద్వావస్తు పరిచ్ఛేదాభావ ఇతి పక్షౌతుసర్వప్రమాణవి
రుద్ధౌ అనంతపదపూర్వాపరశ్రుతివిరుద్ధౌచ యద్యపిదివ్యాత్మస్వరూ
పాపేక్షయా సర్వేషామాధేయత్వం సమానం యద్యపిచవిగ్రహస్య
గుణ నియామ్యతయా గుణానామన్తరంగత్వం-తథాపిస్వరూపవదుద్భా
షణాత్రస్వరూపనిఖిలజగదాధారత్వేన తదనురూపత్వాత్తాదృశస్వ
రూపస్య వ్యంజకత్వాత్సాలమ్బనయోగవిషయత్వేన ముముక్షూణాం
శుభాశ్రయత్వాచ్చ ప్రాధాన్యందర్శయితుం గుణేభ్యోపి పూర్వంత
ద్విగ్రహమాహ * స్వాభిమతానురూపేతి * నిరవధికానంద రూప
స్య స్వస్యాప్యభిమతమనురూపఞ్చ దివ్యవిగ్రహస్వరూపం స్వరూప
స్య నిత్యనిరవధికానుకూలత్వమన్యాభిమతిం నబాధతే- సర్వస్య స
ర్వదావిశిష్టైకానుభవ గోచరత్వేన ప్రమాణసిద్ధత్వాత్ । సాచా
భిరూపస్యాభరణాభిమతివన్నస్వరూపానుకూల్యబాధికా, ఏవంభూష
ణాదావప్యభిమతత్వావిరోధః, అనిష్టావహశరీరాదివ్యావర్తకైరప్రా
కృతత్వ ధ్యేయత్వ ప్రాప్యత్వాదిభిరపి విగ్రహాదేరానురూప్యంసర్వ
దోక్తప్రకార విశిష్టత్వమేకరూపత్వం। నానారూపేష్వపిహివ్యూ
హవిభవార్చావతారేష్వప్రాకృతత్వ శుభాశ్రయత్వాదికం "సమస్తా
శ్శక్తయశ్చైతాః - సమస్తశక్తిరూపాణి బిమ్బాకృత్యాత్మనాబిమ్బే
సమాగత్యావతిష్ఠతే అర్చాపిలౌకికీయా సాభగవద్భావితాత్మనాం ॥
మంత్రమంత్రేశ్వరన్యాసాత్సాపిషాడ్గుణ్యవిగ్రహే" త్యాదిభిరుచ్యతే ॥
పరవ్యూహాదివిగ్రహవత్తద్విగ్రహానుప్రవేశాదర్చాపి షాడ్గుణ్యప్ర
కాశక శుద్ధసత్త్వద్రవ్యమయీత్యర్థః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదివిచిత్రా
వతారదశాయామపి ' ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాది ' త్యాది ప్రసిద్ధ
స్య పరమనిలయవిగ్రహస్య సన్నివేశైక రూప్యంవావివక్షితమ్ - చిం
త్యత్వేనచోదితస్యాప్యచింత్యత్వేనోక్తిరితర సజాతీయతయాచింతయితు

మశక్యతామాహ. తేనానిత్యత్వాది సాధకసావయవత్వాద్యనుమానా నాం ధర్మిగ్రాహక బాధోభిప్రేతః-దివ్యాద్భుతశబ్దాద్రివ్యతస్సన్ని వేశాదిభిశ్చ వైలక్షణ్యపరౌ - అప్రాకృతస్థాన వర్తిత్వాప్రాకృత త్వపరౌవా ‘ రూపంవిశిష్టందివి సంస్థితంచ - నభూతసంఘసంస్థా నో దేహోస్యపరమాత్మనః ।నతస్యప్రాకృతామూర్తిర్మాంసమేదో స్థిసమ్భవా ’ ఇత్యాదిభిస్తథోక్తేః - అద్భుతత్వం ‘ తస్యహైతస్యపురు షస్యరూపమ్- యథామాహారజనంవాసః - సర్వాశ్చర్యమయం దేవం- తేనాశ్చర్యవశేణాహం - అపూర్వరూపసంస్థాన మిత్యాదిప్రసిద్ధనిర తిశయ వైచిత్ర్యవత్త్వమ్- నిత్యత్వమపినిత్యాలింగాస్వభావసంసిద్ధిః‘ని త్యంనిత్యాకృతిధర ’ మిత్యాదిభిరుక్తమ్- తేనశుభాశ్రయాద్భుత పరవి గ్రహస్యకల్పితత్వ కృతకత్వాది పక్షాఃప్రతిక్షిప్తాః । అవతార విగ్ర గ్రహాణామపి సత్యానామేవతత్రైవవిభాగావిభాగావుపదిష్టౌ తేషాం ప్రత్యేకమపి నిత్యేచ్ఛాసిద్ధతాంకేచిదాహుః- నిరవద్యత్వం క్షేత్రజ్ఞ శరీరవత్కర్మమూలత్వ దుఃఖావహత్వాదేరభావాద్దివ్యాత్మస్వరూ పేప్రత్యంతయోగ పురుషాపేక్షయోక్తమనాలమ్బనత్వ రూపమ ప్యవద్యందివ్యవిగ్రహేనాస్తి- తస్యయథాశ్రుతం యథాదర్శనంచ సు ఖానుసంధేయత్వాత్- ఇహఖల్వీశ్వరాపేక్షయా నకించిదపి ప్రతికూ లం సర్వస్య తదనుకూలతయైవప్రమాణసిద్ధత్వాత్తస్యతుపరప్రతికూ లసర్వాశ్రయస్యాపి స్వప్రతికూలలేశరహితతయా సమస్తహేయరహి తత్వోక్తిః ఏవంముక్తనిత్యాపేక్షయాపినకస్యచిత్ప్రాతికూల్యమ్- తే షామీశ్వరేణ సమానభోగత్వాత్- అచేతనాపేక్షయాతు ప్రతికూలా నుకూలేకదాచిదపినస్తః అతఏవతస్య హేయముపాదేయంచ నాస్తి తస్యసావద్యత్వోక్తిస్తుచేతనవిశేషప్రతికూలస్వభావయోగితయా తద పేక్షా- క్షేత్రజ్ఞానాంతు స్వప్రతికూల దుఃఖతత్కారణ సమ్బంధా త్సావద్యత్వం- ఈశ్వరబుద్ధివిశేషరూపస్య క్షేత్రజ్ఞకర్తసాధ్య విగ్ర

మూ—నిరవద్యనిరతిశయౌజ్జ్వల్యసౌన్దర్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్య
లావణ్యయౌవనాద్యనన్తగుణనిధి దివ్యరూపస్వాభావికానవధి

హస్యాపి కర్మవశ్యగోచరతయా తద్దోషత్వమేవ - ఈశ్వరస్య త్వ సౌపశ్రాసనరూపతయా గుణఏవ- ఏవంస్థితే దివ్యవిగ్రహస్య నిరవద్యత్వోక్తిః ఈశ్వరాపేక్షయా తదాశ్రితాపేక్షయాచ శరీరత్వాతిశంకిత ప్రతికూలస్వభావరాహిత్యపరా- నిరతిశయత్వమౌజ్జ్వల్యాదిషు సర్వేష్వన్వీయతే- తచ్చ తత్తదపేక్షయోత్కృష్టాభావాదనుత్తమత్వవత్- ఔజ్జ్వల్యమ్ ‘ఆదిత్యవర్ణం-దివిసూర్యసహస్రస్యే’ త్యాదిషూక్తం భాస్వరతమత్వం సౌందర్యమవయవశోభా- యేన ‘సాక్షాన్మన్మథమన్మథ’ ఇత్యుచ్యతే ‘సర్వగన్ధ’ ఇతి శ్రుతిరనుకూలగన్ధవిషయా-స్రక్చందనాది చాత్ర కృతకరమిత్యభిప్రాయేణ సౌగన్ధ్యశబ్దః సౌకుమార్యంమహాబలత్వేపి పుష్ప(భా)హాసఇతినామదుహాసంమార్దవమ్, యథోక్తం ‘సుకుమారౌ మహాబలా’ వితి లావణ్యం సముదాయశోభా ‘భూయిష్ఠం తేజఏవాద్భిర్బహుళాభిర్మృదూకృతమ్ । చక్షురానందజననం లావణ్యమితికథ్యత’ ఇత్యాహుఃయౌవనమిహనకాలకృతావస్థా- కిన్తుతాదృశోవిగ్రహస్వభావః- తద్యౌవనస్య నిత్యత్వాత్, అన్యేషామపిహియౌవనే కౌమారానంతరభావిత్వముపలక్షణమాత్రమేవ యువతయైవకేషాంచిదుత్పత్తిశ్రవణాత్ - ఆదిశబ్దేనశుభాశ్రయాది ప్రకరణోక్తసర్వగుణసంగ్రహః తతఏవానంత్యమ్- నిధిశబ్ద ఇహాశ్రయపరఃనిరతిశయభోగ్యత్వవ్యంజకశ్చ - ఏవముపకారకతమత్వాద్యభిప్రాయేణ గుణేభ్యః పూర్వంవిగ్రహఉక్తః అథేదృశవిగ్రహాభివ్యంగ్యప్రకృష్టగుణభూయిష్ఠతామాహ * స్వాభావికేతి * అత్రసర్వగుణకందభూతైరాశ్రితానాం శ్రితగోచరవ్యాపారభేదసాధారణైర్జ్ఞానాదిభిః పరత్వంఆశ్రితరక్షణైకాంతైస్సౌశీల్యాదిభిస్సౌలభ్యంచవ్యజ్యతే-స్వాభావికశబ్దేననిత్యత్వమనన్యాధీనత్వంచాత్రవివక్షితమ్ - తాభ్యాముక్తని

మూ— కాతిశయజ్ఞాన, బలైశ్వర్య వీర్య, శక్తి తేజ

త్యజ్ఞానాదిభ్యోవ్యవచ్ఛేదః - తద్బలాదిభ్యోవ్యవచ్ఛేదస్తు అనవధికా తిశయత్వాదపి । అనవధికాతిశయశబ్దః పూర్వవత్ ‘ పరాస్యశక్తిర్వి విధైవశ్రూయతే- స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచే ’ త్యామ్నాతమ్- స్వా భావికత్వం పరత్వంచసర్వగుణేషు యోజ్యమితిభావః- సఙ్కర్షణా దివ్యూహత్రయాభివ్యక్తిక్రమేణజ్ఞానాదిగుణద్వంద్వత్రికోక్తిః ప్రత్యే కంచగుణద్వంద్వేషు పౌర్వాపర్యహేతుర్భగవచ్ఛాస్త్రోక్తః యథా ‘ బలంవీర్యంతథాతేజ ఇత్యేతత్తుగుణత్రయమ్ । శ్రీమాద్యవద్యా భా వాఖ్యం జ్ఞానాదెరుపసర్జన’మితి జ్ఞానమిహసర్వసాక్షాత్కార రూ పం ‘ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ’ సర్వదర్శీస్వాధీనోనాదిస్సర్వేశ్వరస్స ర్వదృగి’ త్యాదిభ్యః, ఉక్తంచనాథమునిభిః ‘ యోవేత్తియుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణసదాస్వత ’ ఇతి బలంనామశ్రమప్రసంగరహితంసర్వధా రణసామర్థ్యం ‘ ఏషసేతుర్విధరణః- యత్రవిశ్వంభవత్యేకనీళం తత్స వితుర్వరేణ్యం - ధ్రువమచలమమృతంవిష్ణుసంజ్ఞంసర్వాధారంధామ- యోలోకత్రయమావిశ్యబిభర్త్యవ్యయఈశ్వరః- పరమాత్మాచసర్వేషా మాధారఃపరమేశ్వర’ ఇత్యాదిసిద్ధం-ఐశ్వర్యం‘ ఏషసర్వేశ్వరః, సర్వే శ్వరేశ్వరఃకృష్ణ ’ ఇత్యాదిషూక్తం అవ్యాహతేచ్ఛం సర్వనియన్తృ త్వం ‘ అజస్సర్వేశ్వర’ ఇతిచతన్నామపాఠః- వీర్యం, సర్వోపాదా నత్వే సర్వధారణేసర్వనియమనేపి వికారరహితత్వం-యథోక్తం ‘ వి కారవిరహోవీర్యం ప్రకృతిత్వేపిమేసదా’ త్యాది - శక్తిః- స్వేతరసర్వ సామర్థ్యనిర్వాహికా ‘ జగత్ప్రకృతిభావోమేయస్సాశక్తిరితీర్యతే’ ఇత్యాదిషూక్తాసర్వోపాదానత్వాత్మికా యద్వా-యదన్యైరశక్యత్వా దఘటితమివభాతి తద్ఘటనసామర్థ్యరూపా - తేజః అస్వాధీనసహ కార్యనపేక్షత్వం- తదుక్తం ‘ తేజస్త్వన్యానపేక్షతే ’ తి ‘సహకా ర్యనపేక్షామేసర్వకార్యవిధాయినీ । తేజష్షష్ఠంగుణంప్రాహు స్తమి

మూ—సౌశీల్య, వాత్సల్య, మార్దవార్జవ - సౌహార్ద,

మంతత్త్వవేదినో ఇతిచ 'నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం- నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోయమగ్నిః జ్యోతీంష్యాదిత్యవద్భ్రాజకుర్యాః పరిచ్ఛాదయంశ్శ్రియ' ఇత్యాదినిదర్శితం- 'పరాభిభవసామర్థ్యం తేజః కేచిత్ప్రచక్షతే' లోకేకశ్చిత్స్వాపాద్యవస్థయా స్వవిభూతింన జానాతి. జానన్నపినధారయతి. జ్ఞాత్వాధారయన్నపినసర్వథా నియం తుంశక్నోతి- ధారణనియమనాభ్యాంగ్లానో భవతి అగ్లానోపి నతత్స త్తాస్థితిహేతుస్స్యాత్తద్ధేతుశ్చ పరాధీనసహకారిసాపేక్షస్స్యాత్ నై వమసావితిచ గుణక్రమోక్తి తాత్పర్యమ్; అథ 'తవానంతగుణస్యా పి షడేవప్రథమేగుణాః। యైస్త్వయేవజగత్కుక్షావన్యేప్యంతర్నివేశి తాః। పరికృష్టంవిజ్ఞాన' మిత్యాద్యుక్తషాడ్గుణ్య వితతిరూపా ఆశ్రిత సంగ్రహణరక్షణయోర్విశేషతఉపయుక్తాగుణా ఉచ్యంతే-తత్రసౌశీల్యం శోభనశీలత్వం తచ్చాత్రాతిమహీయసోప్యత్యంతహీనేషుగుహగో పాలాదిష్వపిసాధ్వసపరిశమనాన్యపరియోజననీరంధ్రసంశ్లేష స్వభావ త్వం యథోక్తం 'గుహేనసహితో రామః అహంవో బాంధవో జాతః ఇత్యాది వాత్సల్యం 'శరణాగతవత్సల' ఇత్యాద్యభిప్రేతా స్వరక్షణీ యతయాభిమతేషు దోషతిరస్కారిణీప్రీతిః - దోషాణామపి గుణత్వే నదర్శనమితి త్వతివాదః. క్షమా కాష్ఠాభూత వాత్సల్యకథనేనక్షమా ప్యుక్తాభవతి 'అపిచేత్సుదురాచారో భజతేమామనన్యభాక్। సాధు రేవసమంతవ్య స్సమ్యగ్వ్యవసితోహిసః- అపిపాపేష్వభిరతా మద్భ క్తాఃపాండునందన। ముచ్యంతేపాతకైస్సర్వైః పద్మపత్రమివాంభసే' తిచాహ - మార్దవం 'తంవినాకైకయీపుత్ర' మిత్యాదినా ఆశ్రి తవిరహాక్షమతయా సుపరివేశత్వం సాపరాధేషు జానన్నొమ్ముఖస్యాపి సామపరిధానత్వంవా యథాహ- 'సామోపహితయావాచా రూక్షాణి పరివర్జయన్' ఇతి ఆర్జవం 'ఋజుబుద్ధితయా సర్వమాఖ్యాతు

ముపచక్రమే ’ ఇత్యాదిషూక్తం మనోవాక్కాయవ్యాపారాణాంమి థస్సంవాదిత్వమ్- తేన సంశ్రితేషువిప్రలిప్సానుదయః, సౌహార్దం - ‘ సుహృదం సర్వభూతానాం ఉరసాప్రతిజగ్రాహ - పార్థం సంఛాద్యమాధవ ’ ఇత్యాదిప్రసిద్ధం సామాన్యతో విశేషతశ్చ హితైషిత్వమ్- తద్విషయభేదాత్క్వచిత్ ‘ ఏషఏవాసాధుకర్మ కారయతితి ’ మిత్యాద్యుక్తార్థోనినీషయా న విరుధ్యతే। సామ్యం జాతిగుణవృత్తాది నిమ్నోన్నతత్వానాదరేణ సర్వైరాశ్రయణీయత్వమ్- యథా శబర్యా పూజితస్సమ్యక్ ధన్యాహమర్చయిష్యామి త్యాహ మాల్యోపజీవన ఇత్యాది అతఏవహి ‘ సమోహంసర్వభూతేష్వి ’ త్యాహ ఏతేనస్వ(తః తో)పక్షపాతిత్వ మాశ్రితేషు యథార్హమాదరస్సంభావనాక్రమ వైషమ్యరహితత్వంచసిద్ధ్యతి యథాకర్మఫలదాయినఈశ్వరస్యాశ్రయణోపాధికపక్షపాతోపి సమత్వావిరోధి కారుణ్యం అనుద్దిష్ట స్వప్రయోజనాంతరాపరదుఃఖనిరాకరణేచ్ఛా పరదుఃఖదుఃఖిత్వాదికంతున లక్షణమ్ అవ్యాప్తేరతివ్యాప్తేశ్చ సర్వప్రశాసితుస్స్వాపరాధనిగ్రహస్యాపి శాస్త్రసిద్ధత్వాత్తదవిరోధేన కారుణ్యంనియన్తవ్యమ్ - లోకేపితథైవవ్యుత్పత్తేః। మాధుర్యం క్షీరవదుపాయభావేపి స్వాదుత్వమ్. తచ్చ ‘మాధుర్యంపర ’ మిత్యాదిషూక్తమ్- ద్వేషవతాంజిఘాంసితానామపి దృష్టిచిత్తాపహారిత్వేన రసావహత్వంవా యేనశిశుపాలస్యతాదృశీ చరమదశా. అనన్యమనసాం మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా ’ ఇత్యాద్యుక్తావస్థాచవధోద్యోగప్రదర్శనేపి సౌమ్యత్వమ్- ‘ ఏహ్యేహిఫుల్లాంబుజ పత్రనేత్ర ’ త్యాదిషుసిద్ధమ్- గామ్భీర్యం, భక్తానుగ్రహ వదాన్యత్వాదెరామూలతోదురవగాహత్వమ్. ఆశ్రితాపరాధేషు ప్రతిగృహీతృనికషాదిషుచ సతోపి స్వజ్ఞానస్య గోపనేన దుర్గ్రహత్వంవా తదభిప్రాయేణహి సర్వజ్ఞస్యాప్య విజ్ఞాతృత్వోక్తిః - ఔదార్యమ్, పాత్ర

మూ—చాతుర్య, స్థైర్య, ధైర్య, శౌర్య, పరాక్రమ, సత్యకామ

లాఘవం దేయ గౌరవం చానాదృత్య దాయ విభాగన్యాయేన ప్రత్యుప
కారాది నిరపేక్షం వితరణరసికత్వం - ప్రభూతం దత్త్వాప్యతృప్తత్వం
చ- అతఏవ హ్యర్థినః సర్వాన్ స్వయముదారానాహ 'చాతు
ర్యం రక్షణీయేషు జనయన్ ప్రత్యయం తదా' ఇత్యాదిప్రసిద్ధమ్-అతిశంకా
శమనదోషగోపనాదిరూపమజడక్రియత్వమ్ - యేనవిభీషణసుముఖా
దిష్వవిరుద్ధానప్యనుకూలయతి- శుభాశ్రయస్వాకారప్రదర్శనాద్య య
త్నోపాయైర్విషయవైరాగ్యాదికంచజనయతి- స్థైర్యంశరణాగత సం
గ్రహేదోషప్రదర్శకైరంతరంగైరప్యకంపనీయత్వం- తథాచాహ 'మి
త్రభావేనసంప్రాప్తం నత్యజేయంకథంచనే' త్యాది ధైర్యం 'అప్య
హంజీవితంజహ్యాంత్వాంవాసీతేసలక్ష్మణా' మిత్యాదిషూక్తమ్. అత్యం
తాభిమతవియోగప్రసంగేప్యభగ్నప్రతిజ్ఞత్వం-భీష్మాద్యాశ్రితప్రతిజ్ఞా
రక్షణాయస్వప్రతిజ్ఞాభంగేపి తాదృశప్రతిజ్ఞాసిద్ధిః-అతఏవ 'నమేమో
ఘంవచోభవేత్' ఇత్యాదిభిరవిరోధః - వ్యత్యయేనవా స్థైర్యధైర్యే
వ్యాఖ్యాతవ్యే అతర్కితోపనతేపి బలవతిప్రతిపక్షేసావజ్ఞ దృఢచిత్త
త్వంవా ధైర్యం- యథాహుః-'కపోలేజానక్యా' ఇత్యాది, జీవత్యపి మ
హాబలేరావణేసాగరేప్యలంఘితేవిభీషణమభిషించతాదర్శితోయంగు
ణః- శౌర్యం అసహాయస్యాపిభీమేపరబలేస్వబలఇవ నిర్భయప్రవే
శసామర్థ్యమ్- యథాజనస్థానయుద్ధమూలబలనిరసనాదిషు - పరాక్ర
మః 'ప్రవిష్టస్యపరసైన్యే' 'ఛిన్నంభిన్నంశరైర్దగ్ధ' మిత్యాద్యుక్త
వ్యాపారః 'అభియాతాప్రహర్తాచే' త్యాద్యుక్తావిమౌద్వౌ గుణౌవా
శ్రితవిరోధిభంగార్థౌ ధైర్యాదయస్త్రయోవా- అథేష్టప్రాపణార్థా
గుణావాహ - సత్యకామసత్యసంకల్పేతి - ఇహైతౌశబ్దౌ భావప్ర
ధానౌ కర్మధారయవృత్తౌవా. కామ్యంతఇతికామాః. స్వేనస్వాశ్రి
తైశ్చభోగ్యావిభూతయః- తేచసత్యానిత్యాఇత్యర్థః - అమిథ్యాభూ

మూ—సత్యసఙ్కల్ప, కృతిత్వ, కృతజ్ఞతాద్యసంఖ్యేయ

తకామత్వమప్రతిహతేచ్ఛత్వంచ నైరర్థక్యపునరుక్తిభయాన్నాత్ర వివ
క్షితం- సత్యసంకల్పత్వం స్వావతారాద్య పూర్వభోగ్యాంతరసృష్టౌ జ
గద్వ్యాపారమోక్షప్రదానాదిషు చామోఘసంకల్పత్వం. తేనతత్సం
కల్పాదభిమతలాభేనిస్సంశయత్వంస్యాత్ - ఉక్తగుణవర్గాదధికోప
కారకం గుణద్వయమాహ- కృతిత్వకృతజ్ఞతేతి- కృతమిహోపకారః-కృ
తజ్ఞాదిశబ్దేతథాదృష్టేః - తద్వత్త్వంకృతిత్వం ఉపకర్తృత్వమిత్యర్థః,
యద్వా 'అభిషిచ్యచలంకాయా' మిత్యాద్యుక్తంఆశ్రితకార్య పూరణే
న కృతకృత్యత్వం. కర్తవ్యశేషరహితేషుకృతశబ్దప్రయోగాత్ 'న మే
పార్థాస్తికర్తవ్యమ్' ఇత్యాద్యుక్తంవిహితానుష్ఠాననైరపేక్ష్యం ధ
ర్మప్రవర్తనార్థానుష్ఠానవత్త్వంవావివక్షితమ్- తేనాపిపరోపకారా
ర్థమేవ ప్రవృత్తత్వముక్తంభవతి - శ్రూయతేచ 'నకర్మణావర్ధ
తే నో కనీయా' నితి తథాచశ్రుత్యంతరం 'సనసాధునాకర్మణాభూ
యాన్నో ఏవాసాధునాకనీయా' నితి అథవా ఆదికర్మణి క్తః-కృతం క
ర్తవ్యత్వేనోపక్రాంతమ్ । ఆశ్రితానాం యద్ధితంతత్సర్వం పూర్వమే
వానేన ప్రయోజకకర్త్రాప్రారబ్ధమిత్యర్థః- స్వేనకృతంపరోపకారం
ప్రత్యపిస్వస్యైవశేషిత్వంవా - కృతిత్వమ్ కృతజ్ఞతా - పరైః కృత
స్యానుకూల్యలవస్యపశ్చాత్తైరనంతాపకారకరణేపి స్వయంచానంతప్ర
త్యుపకారకరణేప్యకృతప్రత్యుపకారవత్తదనుబంధిపర్యంత సంరక్షణా
య తస్యైవానుదర్శనమ్- యథోక్తం 'న స్మరత్యపకారాణాంశతమ
ప్యాత్మవత్తయా- కథంచిదుపకారేణ కృతేనైకేనతుష్యతీ'తి 'గోవిం
దేతియదాక్రందత్ । త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యే' త్యాదిచ, ఏతేనసంశ్రితానాం
పశ్చాద్దోషసంభవేపి హితైషిణశ్శిక్షణమాత్రప్రవృత్తత్వం సిధ్యతి- అ
థవార్థిషునియమాంతరానుసారేణ స్వకృతం తాదాత్వికప్రత్యా
ఖ్యానమకృత్యవజ్జానాతీతి కృతజ్ఞః, యథాహ 'శిరసాయాచతస్తస్య

మూ—కల్యాణగుణగణౌఘమహార్ణవ, స్వోచితవివిధవిచిత్రా
నంతాశ్చర్య నిత్యనిరవద్య నిరతిశయసుగంధ నిరతిశయసుఖ
స్పర్శ నిరతిశయౌజ్జ్వల్య కిరీటమకుటచూడావతంసమకర

వచనంనకృతంమయే' తి ఇదంచ ప్రాప్తావసరే భరతస్యైవాపేక్షితపూరణాయస్యాత్- ఆదిశబ్దేనా' నృశంస్యమనుక్రోశ' ఇత్యాదిప్రసిద్ధసర్వగుణసంగ్రహః- అసంఖ్యేయశబ్దః ' యథారత్నానిజలధేరసంఖ్యేయానిపుత్రక । తథాగుణాశ్చ దేవస్యత్వ సంఖ్యేయాహిచక్రిణ, ఇత్యాదివచనస్మారకః । ఆశ్రితవిరోధినిరసనార్థతయా క్రోధాదేరపి కల్యాణగుణశబ్దేన సంగ్రహః ' చతుర్ముఖాయుర్యదికోటివక్త్రః వర్షాయుతైర్యస్యగుణానశక్యాః, ఇత్యాదిప్రసిద్ధాపరిచ్ఛేద్యగుణానంత్యతాపత్రియప్రశమనత్వం దురవగాహత్వంచవ్యక్తి-గుణగణౌఘమహార్ణవేతి, ఏకైకగుణస్యావాంతరానేకగుణగర్భత్వం గణశబ్దేన వ్యజ్యతే-గుణగణాఏవౌఘాజలప్రవాహాస్తేషాంమహార్ణవ ఇవాయమేకాశ్రయభూతఇతిభావః- అథస్వరూపస్యవిగ్రహవద్గుణవచ్చవిగ్రహస్యశోభాతిశయ హేతుభూతాని భూషణాన్యుచ్యంతే. స్వోచితేతి ఉక్తస్వరూపరూపగుణవతస్స్వస్యానురూపత్వంస్వోచితత్వమ్. కిరీటత్వాదిభేదస్య తత్తత్స్వరూపోపాదానసిద్ధత్వా దాశ్చర్యత్వస్యపృథగుక్తేశ్చాత్రవివిధవిచిత్రశబ్దౌ హేమరత్నముక్తాదిమయత్వేనతత్తదవాంతరశిల్పభేదైశ్చప్రత్యేకంవైషమ్యంబ్రూతః, అనంతశబ్ద ఆశ్చర్యవిశేషకః, అసంఖ్యేయత్వ వివక్షాయాం అపరిమితశబ్దః పృథుతరత్వపరః నిత్యనిరవద్యత్వాభ్యాం ప్రాకృతభూషణాది వ్యావృత్తిః ' స్రగ్వస్త్రాభరణైర్యుక్త' మితిహి నిత్యంరూపంప్రతిపాద్యతే - సర్వదానిరవద్యత్వేన వాకాదాచిత్కావద్యశంకావ్యుదాసః. సర్వగంధస్యాపి దివ్యరూపస్యామోదాతిశయహేతుతయానిరతిశయ సుగంధత్వమ్- అనభిమతకాఠిన్యాద్యభావాన్నిరతిశయ సుఖస్పర్శత్వం సూర్యాది తేజోభిభావక

మూ—కుండలగ్రైవేయకహారకేయూరకటక శ్రీవత్సకౌస్తుభ
ముక్తాదామోదరబంధనపీతామ్బరకాంచీగుణనూపురాద్య ప
రిమితదివ్యభూషణ, స్వానురూపాచిన్త్య

దివ్యవిగ్రహతేజసాప్యనభిభూతత్వాన్నిరతిశయోజ్జ్వలత్వమ్- కర్ణికా
ముకుటవ్యావృత్త్యా సర్వాధిపత్య సూచనార్థం కిరీటశబ్దేన ముకుటవి
శేషణమ్. ధారకపురుషభేదేనహి ముకుటద్వైవిధ్యం శిల్పిశాస్త్రాదిసిద్ధం
అథవా 'నాకుండలీ నాముకుటీ' తి ప్రయోగాచ్ఛిరోభూషణమాత్రే ము
కుటశబ్దః- అథవా కిరీటస్యోర్ధ్వభాగో ముకుటశబ్దేనోచ్యతే- మకరస
న్నివేశం కుండలం మకరకుండలమ్. అవిభక్తలక్షణరూపస్యాపి శ్రీవత్స
స్య భూషణసమానతయా భూషణత్వోక్తిః. తాదృశపృథక్సంస్థానయో
గాచ్చ భూషణదేవతాధ్యాసేన తదభివ్యక్తిః - ముక్తాదామాని ఏకావలీ
త్రిసరాదీని. పీతాంబరస్య భూషణతయోక్తిశ్శోభాతిశయ హేతుత్వ
మహార్ఘత్వాద్యభిప్రాయా, యథా 'అతసీపుష్పసంకాశః పీతవా
సా జనార్దనః । వ్యభ్రాజత సభామధ్యే వ్యోమ్నీవోపచితో మణి' రితి
ఆదిశబ్దేనచ హస్తబద్ధాంగులీయకాదిసంగ్రహః- ఉక్తగుణోత్కర్ష
హేతుభూతదివ్యవైలక్షణ్యజ్ఞాపనాయ భూషణాయుధయోర్దివ్యశబ్దః
ఏవమాశ్రితానా మనుభవార్థాని భూషణాన్యుక్త్వా తదనుభవతద్రక్ష
ణయోరుపయుక్తాని దివ్యాయుధాన్యాచష్టే- *స్వానురూపేతి* పూ
ర్వోక్తవిగ్రహాది విశిష్టాపేక్షయా స్వశబ్దః. తత్తదానురూప్యం యథో
చితం గ్రాహ్యమ్, సర్వేషామాయుధానాం సర్వాయుధకార్యశక్తత్వా
దచిన్త్యశక్తిత్వోక్తిః. కుఠారటంకకుద్దాలాదికార్యం సాలశైల వసుధా
తలభేదనమేకేనహి శరేణకృతముచ్యతే 'బిభేదచ పునస్సాలాన్. సహాయ
కృత్యం కింతస్యే' త్యాదిభిః. యద్వా నిత్యసూరి సమావిష్టతయా తదిచ్ఛా
(తచ్చేష్టా)నుగుణవిచిత్రకార్యసామర్థ్యమిహ వివక్షితమ్; ఉక్తంచో
త్తరశ్రీమద్రామాయణే 'శరా నానావిధాశ్చాపి ధనురాయతవిగ్రహం

శక్తిశంఖచక్రగదాశార్ఙ్గాద్యసంఖ్యేయనిత్యనిరవద్య నిరతిశయ కల్యాణదివ్యాయుధ స్వాభిమతనిత్యనిరవద్యానురూప స్వరూపరూపగుణవిభవైశ్వర్య శీలాద్యనవధికాతిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణశ్రీవల్లభ,

---

అన్వగచ్ఛన్తకాకుత్స్థం సర్వేపురుషవిగ్రహా ఇతి. చక్రస్య హేతిరాజత్వేపి శంఖస్య పూర్వోక్తిః సర్వశక్తేర్భగవతో మోక్షప్రదాన శక్తి సూచకతయాభ్యర్హితత్వాభిప్రాయా - యథోక్తం పరమసంహితాయామ్. ' సృష్టిబీజంతథాపద్మంచక్రంస్థితినిబంధనమ్ । గదాసంహార బీజంతుశంఖంముక్తినిబంధన ' మితి - ఏవమన్యత్రాపి అత్రపంచానాం కంఠోక్తిః ప్రాధాన్యాత్ ' పఞ్చాయుధానిపంచభూతశక్తిరూపాణీతి భారతేప్రోక్తం అస్త్రభూషణాధ్యాయాదిషుతుమహదాది తత్త్వరూపాణీతి తదుభయం తాత్పర్యభేదాదవిరోధేన నేయమ్ - ఆదిశబ్దేన హలముసలాదిసంగ్రహః - సహస్రభుజవిశ్వరూపాది విగ్రహే ష్వాయుధానామసంఖ్యేయత్వం ' అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధ ' మిత్యాదిభిస్సువ్యక్తమ్ నిత్యనిరవద్యత్వం పూర్వవత్, శుభలక్షణపౌష్కల్యాదాభరణకోటావపినివిశ్యశోభాతిశయ హేతుత్వాదనుకూలతమ స్వభావత్వాన్ముముక్షుధ్యేయవిగ్రహవిశేషణతయా మోక్షోపయోగిత్వాచ్చ నిరతిశయకల్యాణత్వమ్, అత్రైవంవిధభూషణాయుధాది విశిష్టస్య నిరుపాధికభోగ్యస్య భర్తుః ప్రధానభోక్తృత్వేనావస్థితా దేవీః ప్రతిపాదయన్ ప్రథమంవ్యాఖ్యేయే ప్రాప్యప్రాపకదశయోశ్శిత్వాన్వితత్వేన నిర్దిష్టాంశ్రియమాదరాతిశయాదుక్తప్రకారక విశిష్టత్వే ప్రమాణదార్ఢ్యద్యోతనాయ పూర్వవత్పునరాహ - స్వాభిమతేతి - శ్రియోవల్లభఇతివిగ్రహే 'నిత్యానుకూలంస్వత ' ఇత్యాదిప్రసిద్ధస్వభావాయాఃశ్రియోప్యసౌనిత్యనిరతిశయభోగ్యఇతిదర్శితంస్యాత్ - శ్రీర్వల్లభాయస్యేతి విగ్రహేతుప్రియతమయా తయానివేదితం నప్ర

ఏవం భూతభూమినీళానాయక స్వచ్ఛందానువృత్తి-

త్యాఖ్యాతిశ్చఫలతి- ఈదృశంచాభిమతత్వం 'నజీవేయంక్షణమపివినా
తామసితేక్షణామ్ - నత్వహంతాంవినాసీతాం జీవేయంహికథంచన క
చ్చిన్నతద్ధేమ సమానవర్ణమ్. కుశలీయదికాకుత్స్థః - మత్కృతే కా
కమాత్రేతు- యదిరామస్సముద్రాంతామ్. దుష్కరంకురుతేరామో హి
త్యాదిభిస్తాత్పర్యవృత్త్యావ్యజ్యతే నిత్యనియతప్రాధాన్యతారతమ్యక్రి
మేణశ్రియాసహైకాసనస్థే దేవ్యౌతచ్ఛాయా సంకాశతయా దర్శయ
తి -ఏవంభూతేతి- తదాహుః ' దేవిత్వామనునీళయా సహమహీదే
వ్యస్సహస్రంతథేతి ఉపదర్శ్యమానధర్మాధారాదతిదిశ్యమాన ధ
ర్మాధారస్యస్వతః ప్రాప్తవైషమ్యావిరోధేనసామ్యంవ్యవస్థాప్యం
పరరూపేపిదేవీత్రయసంబంధః ప్రమాణసమ్మతః యథోక్తం బలపా
షహరే ' దేవో వైకుంఠనాథస్తు అనంతాసనసంస్థితః- సేవ్యశ్శ్రీభూ
మినీళాభిః ప్రాదుర్భావైస్తుచాఖిలైః ॥ శంఖచక్రధరోనిత్యం జా
నున్యస్తైకహస్తవాన్. అభయప్రదహస్తశ్చ నీలజీమూతసన్నిభః-ధ్యా
తవ్యోనిత్యలోకస్థోభుక్తిముక్తిఫలప్రదః' ఇతి నిత్యగ్రంథోక్తధ్యానే.
తునాగభోగేవిన్యస్తవామభుజమిత్యేతత్సంహితాంతరమూలమ్-ఏతేన
వర్ణభుజాదివిప్రతిపత్తిరపినిరస్తా అచింత్యశక్తేరీశ్వరస్యస్వచ్ఛందప్ర
త్తేః పరసంజ్ఞితరూపేపి తత్తత్ప్రతిపత్త్యర్థం తత్తత్సంహితోక్తా వి
శేషానాన్యోన్యబాధమర్హంతి- యథానరసింహరూపే సప్తసప్తతి
భేదాః- యథాచ ' కృష్ణరూపాణ్యసంఖ్యాని' త్యుచ్యంతే - ఏవంప
రవ్యూహాదిష్వపియథోపదేశం సర్వస్య సత్యత్వమ్, అగీయతచ 'పశ్య
మేపార్థరూపాణిశతశోథసహస్రశః' ఇతి క్వచిద్వల్లభతయా క్వచి
న్నాయకతయాచ నిర్దేశస్య తత్తద్దేవ్యనుగుణంతాత్పర్యంగ్రాహ్యం
ఏవం దేవీపర్యంతైః ఆమ్రేడితాతిశయస్య పరమభోగ్యస్యారణ్యచంద్రి
కాత్వవ్యుదాసాయ నిత్యభోక్తృవర్గమాహ - స్వచ్ఛందేతి - సూర

స్వరూప-స్థితిప్రవృత్తిభేదా శేష శేషతైకరతిరూప - నిత్యనిరవ
ద్య-నిరతిశయజ్ఞాన క్రియైశ్వర్యాద్యనంతగుణగణ శేషశేషాశన

యోహిస్వామ్యభిమతం స్వయం సాక్షాత్కృత్య ఆత్మాత్మీయం సర్వం తదర్థం వినియుజ్యత మనువర్తంతఇతి జ్ఞాపనాయ స్వచ్ఛందానువృత్తీత్యుక్తమ్. స్వశబ్దః పూర్వోత్తరవదీశ్వరవిషయః - స్థితిరిహస్వరూపస్యసర్వకాలానువృత్తిః ప్రవృత్తిరేషాం కైంకర్యరూపోవ్యాపారః, స్వరూపాదీనాంభేదస్తత్తత్ప్రతియోగ్యపేక్షయా విలక్షణవ్యాపార హేతుభూతఆకారః అశేషేత్యాదివ్యాఖ్యాతమ్. స్వరూపనిత్యత్వే సర్వాత్మసాధారణేపి సూరిషువిశేషత ఉక్తేనసర్వథా సర్వజ్ఞత్వ లక్షణేన నిత్యత్వేన ముక్తవ్యావృత్తిః, నిత్యనిరవద్యతయావానిరవద్యత్వందుఃఖాదిదోషగంధరహితత్వమ్. యథోక్తమ్ 'షూతాఖిలక్లేశమలైస్స్వభావతో ఇతిజ్ఞానాదివిశేషణంవా నిత్యనిరవద్యత్వమ్ - తేనకైంకర్యస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వ భోక్తృత్వభ్రమరాహిత్యసిద్ధిః. జ్ఞానస్య నిరతిశయత్వ మీశ్వరజ్ఞాన వత్సర్వవిషయత్వం క్రియాయాఐశ్వర్యస్యచనిరతిశయత్వంకైంకర్యమాత్రోపాధ్యమ్- సర్వవిషయత్వేతు పరవత్సర్వశరీరత్వాదిప్రసంగః, అతఏవహిశక్తానామపి జగద్వ్యాపారేషూదాసీనత్వమిత్యాహ తాస్తికపక్షోపినిరస్తః- ప్రవృత్తిశబ్దేన క్రియాయాః పృథఙ్నిర్దిష్టత్వాదత్రక్రియావిషయమైశ్వర్యమితివాయోజ్యం - తదప్యేషాంపరార్థం పరాధీనం- ఆదిశబ్దేనకైంకర్యానుగుణబలవీర్యాదిసంగ్రహః తత్తత్సేవావిశేషనియతాసంఖ్యాతానాంతరేచ్ఛాదివైచిత్ర్యభిప్రాయేణానంతగుణగణశబ్దః శేషాదీనాంవిశేషాః 'తయాసహాసీనమిత్యాదిశ్లోకేషు ద్రష్టవ్యాః ఆసనవాహనసేనేశద్వారపాలాదిభేదేన నానావిధత్వం అనంతత్వమిహాసంఖ్యాతత్వమ్- ఇహపరిజనాః ఛత్రధారకాదయః, పరిచారికాః, అనుగ్రహావిమలాద్యాః తథాకాంతీవారుణీసూత్రవతీ రుద్రాసుకీర్తిప్రభృతయఃశేషాదిపత్న్యః తాఅపిహి

గరుడప్రముఖనానావిధానంతపరిజనపరిచారికాపరిచరిత చర
ణయుగళపరమయోగివాఙ్మనసా పరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావ
స్వాభిమతవివిధవిచిత్రానంతభోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థాన
సమృద్ధానంతాశ్చర్యానంత

తేషాంయథార్హంసాంతః పురస్వామిసేవావిశేషార్థా ఏవ 'గుణైర్దాస్యముపాగత ' ఇతి న్యాయేన స్వామివిగ్రహగుణైరపి కైంకర్యే ప్రేరితత్వమభిప్రేత్యాహ , పరిచరితచరణయుగళేతి - ఏవం నిత్యవిగ్రహాదియుక్తస్య నిత్యసూరిసేవ్యస్య ముక్తగమ్యం నివాసస్థానమాహ పరమేతి, పరమయోగివాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్య స్వరూపస్వభావేతి సంబుద్ధ్యంతం కేచిద్వ్యాచక్షతే- తదా పూర్వోక్తానాం సర్వేషాం పరత్వ సౌలభ్యోపయోగిత్వ జ్ఞాపనాయ తదుభయం స్వరూప స్వభావశబ్దాభ్యాం వివక్షితమ్, స్వరూపనిరూపకం నిరూపితస్వరూపవిశేషకంచేతి ధర్మవర్గద్వయంవా, ఏవంసతిపూర్వోక్తమేవ ముఖాంతరేణానవసరే నిగమితంస్యాత్ ఇతోపరమనుక్తపరమవ్యోమప్రకర్షకథనమ్- తథాచతద్విశేషణతయైవ సప్తమ్యంతత్వేన శ్రీవైకుంఠగద్యేప్యేతత్పఠితం, పరమయోగినస్సాక్షాత్కృతపరబ్రహ్మస్వరూపాః శ్వేతద్వీపవాసినః 'యేతుముక్తాభవంతీహనరాభరతసత్తమ । తేషాంలక్షణమేతద్ధియచ్ఛ్వేతద్వీపవాసినా' మితిహి స్మర్యతే- పరమవ్యోమ్నస్స్వరూపం శుద్ధసత్వమయం, తమసః పరస్యాపిపరమవ్యోమ స్వరూపస్యాపరిచ్ఛేద్యత్వమూర్ధ్వాదిభాగేన వ్యవస్థాప్యం తత్స్వభావో భోగ్యతమత్వాదిరూపః, వివిధశబ్దో భోగ్యప్రభృతిషు త్రిష్వప్యన్వేతవ్యః- భోగ్యమప్రాకృతంసాశ్రియంశబ్దాది, తదుపస్థాపకతయా స్వీకృతాని భోగోపకరణాని భోగస్థానానిక్రీడాపర్వతాదీని స్వరూపగుణసంస్థానాది వైచిత్ర్యాతిశయేన నిత్యాపూర్వవదనుభావ్యతయాఽనంతాశ్చర్యత్వం ప్రత్యేకంమహద్భిరసంఖ్యాతైశ్చరత్నభూషణభద్రా

మూ—మహావిభవానంతపరిమాణ నిత్యనిరవద్యనిరతిశయ శ్రీ
వైకుంఠనాథ

సనాదిభిర్యోగాదనంతమహావిభవత్వం పర్యంకవిద్యాదిషు హి విచిత్రన
దీహ్రదసభాదివిశిష్టం ముక్తగమ్యం స్థానముపదిశ్యతే ' సహస్రస్థూణే
విమితే ధృఢఉగ్రియః శ్రీదేవానామధిదేవ ఆస్తే ' ఇతి తలవకారా అధీయ
తే- పూర్వోక్తాపరిచ్ఛేద్యత్వే హేతురనంతపరిమాణత్వమ్- అనిత్యసావ
ద్యస్థానాంతరవ్యవచ్ఛేదార్థ మిహ నిత్యనిరవద్యత్వోక్తిః- తత్ర పంచో
పనిషత్ప్రతిపాద్యానాం భూతానాం తత్సంఘాతరూపాణాం చ కేషాం
చిద్భగవన్నిత్యేచ్ఛత్వేన నిత్యత్వమవిరుద్ధమ్- త్రిగుణవత్కర్మిణాం భ
గవత్స్వరూపతిరోధానాది హేతుత్వాభావాత్- నిరవద్యత్వం నిరతిశ
యత్వం స్థానగుణైస్సర్వైస్సర్వస్థానాతిశాయిత్వమ్- యథోక్తం మహా
భారతే ' రమ్యాణి కామచారాణి విమానాని సభాస్తథే ' త్యుపక్రమ్య
ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ' ఇతి- 'అత్మాకేవలతాం ప్రా
ప్తో యత్ర గత్వా న శోచతి । ఈదృశం పరమం స్థానం నిరయాస్తే చ తాదృ
శాః ' ఇతి చ ' కుఠి గతిప్రతిఘాతే ' ఇతి ధాతుః- గతిరవగతిః- జ్ఞానప్రతి
ఘాతకకర్మప్రసంగరహితా నిత్యసూరయో వికుంఠాః - తైస్సంబంధా
దత్ర వైకుంఠశబ్దో ప్రాకృతస్థానపరః ' విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్ర
హవాన్నరః । సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద ' మిత్యా
దిభిస్తత్సిద్ధిః- అత్ర హి వ్యతిరేకవిభక్తిస్వారస్యాబాధాత్ ' పరమే వ్యో
మన్ని ' త్యాదిభిరైకార్థ్యాచ్చ పరమపదశబ్దో న పరమాత్మస్వరూపప
రః ' నాకస్య పృష్ఠమారుహ్య గచ్ఛేద్బ్రహ్మసలోకతామ్ - దివ్యం స్థాన
మజరం చాప్రమేయమ్- ఏకాంతిన ' ఇత్యారభ్య ' తేషాం తత్పరమం స్థా
నం యద్వై పశ్యంతి సూరయ ' ఇత్యాదిభిః స్థానవిశేషస్య స్పష్టోక్తేః. న
చైతేషామండాంతవర్తిభగవల్లోకవిషయత్వం తదంతర్వర్తినాం స
ర్వేషాముత్పత్తివినాశశ్రవణాత్- ఏతస్య నిత్యత్వాక్షరత్వాజరత్వోక్తేః

మూ — స్వసంకల్పానువిధాయిస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిస్వశేషతై
కస్వభావ, ప్రకృతిపురుషకాలాత్మక

‘ అండంభిత్త్వాతథోద్గతా’ త్యాదిభిరండబహిర్భూతత్వసూచనాచ్చ-తథాపి త్రిగుణాంతర్భావోస్త్వితి చేన్న- తమస్తత్త్వాదర్వాచాంసు బాలోపనిషది ప్రళయప్రతిపాదనాత్- ముక్తగతౌ శీర్షకపాలప్రభృతి తమః పర్యంతతత్త్వభేదేన గంతవ్యదివ్యదేశాభిధానాత్ ‘ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్-తమసః పరమో ధాతా శంఖచక్రగదాధర’ ఇత్యాదేశ్చ నాథ ఈశ్వరః ‘ నాథృనాథృయాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీష్షి్వ’ తి ధాతోరైశ్వర్యార్థత్వ వచనాత్ తస్మిన్ దివ్యదేశే భగవత ఐశ్వర్యం స్వేనాప్యపహ్నోతుమశక్యమితి భావః ఏవం నిత్యవిభూతియోగ ఉక్తః అథ తత్ప్రతిద్వంద్విలీలావిభూతియోగం పదర్శ‘కారణంతుధ్యేయః- యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వ’ మిత్యాదిప్రసిద్ధస్య ముముక్షుసమాశ్రయణీయస్య ‘ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే- జన్మాద్యస్య యత ’ ఇత్యాద్యుక్తంలక్షణమాహ * స్వసంకల్పేతి * బద్ధానా మీశ్వరాభిమతాపరిజ్ఞానేన ప్రాయశః ప్రవృత్తిరితి జ్ఞాపయితుమచిత్సమభివ్యాహారేణసర్వచిదచిత్సాధారణం సంకల్పానువిధాయిత్వముక్తమ్- ప్రకృత్యాదీనాం స్వరూపస్థిత్యోరీశ్వరనిత్యేచ్ఛావశేన నిత్యసిద్ధత్వమిహాభిప్రేతమ్- ప్రవృత్తిస్తుసంకల్పజన్యత్వం- ప్రకృతేః స్వరూపం త్రైగుణ్యేన నిరూప్యమ్- సంసారిపురుషస్యతుసంకుచితజ్ఞానత్వేన కాలస్యతుకలాముహూర్తాదిమయత్వేన - త్రయాణాం స్థితిః పూర్వవత్ - ప్రవృత్తిర్వ్యాపారః- అత్ర ప్రకృతిగ్రహణం ప్రాకృతానామప్యుపలక్షణమ్. తేన నారాయణశబ్దేన ‘ న రాజ్ఞాతానితత్త్వాని’ త్యాదినిరుక్తిస్సూచ్యతే - ప్రకృత్యాత్మకజగదుక్త్యావా కార్యతత్త్వసంగ్రహః లీలావిభూతే రశేషత్వాన్యశేషత్వ భ్రమసంభవస్థానత్వాత్తదపనోదనాయాత్ర స్వశేషతైకస్వభావత్వముక్తం శేషత్వస్య శరీరలక్షణత్వసిద్ధ్యైయావత్సత్తాకత్వ

మూ—వివిధవిచిత్రానంతభోగ్యభోక్తృవర్గ భోగోపకరణ భోగస్థానరూప నిఖిలజగదుదయవిభవలయలీల

మిహవివక్షితమ్- తథానిరుపాధికాన్య శేషత్వరాహిత్యంచ అత్రశరీర స్వభావె ష్వాధేయత్వాదిషు సంకల్పానువిధాయిత్వోక్త్యానియామ్య త్వం శాబ్దమాధేయత్వమభిప్రేతమ్- ప్రకృత్యాత్మకత్వం భోగ్యభోగోపకరణాదౌ వ్యష్టిసమష్టిపురుషవిభాగరూపతయా పురుషాత్మకత్వం భోక్తృవర్గే అత్రభోక్తృత్వం కర్మోపాధికం - పరమపదేతు నిరుపాధికభోక్తౄణాం సతామప్యనుక్తిస్తత్రత్యానాం స్వాధీన స్వార్థభోక్తృత్వ భ్రమరాహిత్యాభిప్రాయా క్షణలవాదిషుకాలావచ్ఛిదేషు కాలాత్మకత్వం తేషాం జగచ్ఛబ్దేనగ్రహణం అభూదస్తిభవిష్యతీత్యాది రూపేణజగద్విశేషణత్వ ప్రతీత్యనుసారాత్ । వ్యాప్తస్యాపి కాలస్య లీలావిభూతిమాత్రపరనమ్ ' కాలంసపచతే తత్రనకాలస్తత్రవైప్రభుః- కలాముహూర్తాదిమయశ్చకాలోనయద్విభూతేః పరిణామహేతు ' రితినిత్యవిభూతే రకాలకాల్యత్వజ్ఞాపనార్థమ్; తత్రతత్తదనిత్యసద్భావె లీలావిభూతివత్కాలనియమోనాస్తీతివిశేషః - భోగ్యప్రభృతిసర్వంప్రత్యేకంవివిధం. తత్తదవాంతర విశేషవివక్షయా విచిత్రత్వోక్తిః- ఆశ్చర్యతయావా ' జగదేతన్మహాశ్చర్యంరూపం యస్యమహాత్మనః ఇతివ్యుచ్యతే ఏకైకవర్గవ్యక్తీనామసంఖ్యాతత్వాదనంతత్వమ్ భోగ్యభోగోపకరణాదీని పూర్వవత్ ప్రాకృతత్వాదిభిరిహవిశేషః భోగశ్చాత్రసుఖదుఃఖానుభవాత్మకః మహదాదీన్యనంతబ్రహ్మాండాని సంగృహ్ణాతానిఖిలశబ్దేనకతిపయ జగత్కారణ విరించాదివ్యావృత్తిసిద్ధిః నిఖిలజగదుదయాదే రేకైకస్యైవ బ్రహ్మలక్షణత్వేసంభవత్యపివ్యష్టిసృష్ట్యాదిస్తాన్యసంభవంతీం భిన్నకర్తృత్వాదిశంకాం నిరసితుమిహత్రితయోక్తిః జగన్నిష్ఠానాముదయవిభవలయానాం పరమపురుషలీలాత్వోక్తే స్సర్వశరీరతయా తత్తద్విశిష్టరూపేణ తత్తదవస్థాభ

మూ—సత్యకామ సత్యసంకల్పపరబ్రహ్మభూతపురుషోత్తమ
మహావిభూతే

వతీత్యుపాదానత్వ సూచనార్థా పరిపూర్ణతయా ప్రయోజననిరపేక్షస్య కథం జగద్వ్యాపార ఇతి శంకానిరాసాయ లీలాశబ్దః 'క్రీడతో బాలకస్యేవ-క్రీడా హరేరిదం సర్వమ్- హరేవిహరసిక్రీడాకంతుకైరివ జంతుభిః- లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ ఇత్యాదిభిస్తత్సిద్ధిః. లీలారూపప్రయోజనవతోऽప్యవాప్తసమస్తకామత్వం సర్వత్రావిహతేచ్ఛత్వం ఏవం నారాయణశబ్దోక్తం శరణ్యత్వం యథానిరుక్తిసంబోధితమ్- అథ సత్యకామేత్యాదేః పూర్వాపరపునరుక్తిపరిహారాయ ప్రాగుక్తేష్వేవార్థేషు ఇదం సమాఖ్యాష్టకం ప్రమాణీక్రియత ఇతి కేచిద్వ్యాచక్షుః తత్ర చతుర్ణాం సమాఖ్యాత్వం వ్యక్తమ్- సత్యకామాదిశబ్దానాం కథంచిత్సమాఖ్యాత్వం కల్ప్యమ్- పరబ్రహ్మభూతేత్యత్ర తు బ్రహ్మశబ్దమాత్రం సమాఖ్యా- అన్యథాపి నామత్వకల్పనే గౌరవం స్యాత్- అత్ర పరశబ్దేన విశేషణం త్వౌపచారికప్రయోగవ్యవచ్ఛేదార్థం - సత్యకామసత్యసంకల్పశబ్దౌ పూర్వం విశేషణమాత్రపరతయోక్తౌ. ఇహ తు తత్ప్రమాణతయా యథాశ్రుతి తద్విశిష్టవిషయతయేతి విశేషః లీలాపదసూచితం జగన్నిమిత్తత్వమపి సత్యసంకల్పత్వేన స్థాపితమ్. జగముదయాదిలీలాత్వద్యోతితముపాదానత్వం తు పరబ్రహ్మభూతేత్యనేనాభిప్రేతమ్ 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - తజ్జలానితి శాంత' ఇత్యాద్యనుసారాత్ - ఏవమభేదశ్రుతిబలాదుపాదానత్వేనాభిమతస్య బ్రహ్మణః స్వరూపపరిణామపక్షేణ చిదచిద్గతసర్వదోషాన్వయశ్శంక్యేతేతి తత్పరిహారాయ స్వయమేవ గీతం శ్రుత్యర్థమాహ * పురుషోత్తమేతి * అత్ర పంచమ్యాదివిభక్తిత్రయేऽపి సమాసో ద్రష్టవ్యః నన్వేవం భేదాభేదశ్రుత్యోర్విరోధాదన్యతరబాధస్స్యాదిత్యత్ర ఘటకశ్రుతిసిద్ధమాహ - * మహావిభూతేఇతి * విభూతిశబ్దోऽత్రనియంతవ్యపరః 'యదండమి

మూ—శ్రీమన్ నారాయణ వైకుంఠనాథ

తిశ్లోకార్థః ఇహానుసంధేయః- శరీరతయా విభూతిత్వాదత్రస్వరూప
భేదేపి సామానాధికరణ్యం ముఖ్యమితిభావః- ఏవం సర్వవిలక్షణస్య స
ర్వనియంతుః జగద్వ్యాపారలీలాయాం స్వవల్లభాసామరస్యమభిప్రే
త్యాహ * శ్రీమన్నితి * 'విభూతింప్రతి శేషిత్వం ద్వినిష్ఠమిత్యభిప్రా
యేణాహ శ్రీమన్నితీతి వ్యాసార్యాః, స్వవిభూతీనామాధేయత్వా
దినియమైశ్శరీరత్వంవ్యంజయితుమాహ- * నారాయణేతి * నిత్యవి
భూతియోగం శుద్ధసృష్ట్యుపాదానత్వంచ ప్రభూతోపకారకత్వ జ్ఞాప
నాయవిశేషతస్సూచయతి * వైకుంఠనాథేతి * ఇదంసంబుద్ధిద్వయం
వా- తదాతుతత్త్వసాక్షాత్కారప్రతిఘాతకరహిత దేశాదిసంబంధీ
వైకుంఠః. అపేక్షితసిద్ధ్యర్థం సర్వైరపియాచనీయః. తత్ప్రదానా
దావీశ్వరశ్చనాథః. ఏతత్సత్యకామేతిపదాష్టకం ప్రాప్యాకారనిష్క
ర్షార్థమితి పక్షమపి ప్రగుణీకుర్మః 'సోశ్నుతేసర్వాన్సహ-బ్ర
హ్మణావిపశ్చితేతి కామశబ్దోదితానాం బ్రహ్మగుణానామపి ప్రాప్య
త్వోక్తిమభిప్రేత్యాహ- సత్యకామేతి- ప్రాప్యానుప్రవిష్టనిత్యవిగ్ర
హవిభూతిద్వయద్యోగేపి కేచిత్సత్యకామశబ్దం ప్రమాణయంతి. య
ద్వాముముక్షూణాం భోక్తవ్యస్పష్టేర్భోగస్యచోపకరణతయాభిమ
తాః పదార్థా అస్యసంతీతిభావః. ప్రాప్తిదశాయాం విభూతిద్వయే
పి అపూర్వానంతభోగ్యసృష్టృత్వమాహ. సత్యసంకల్పేతి ॥ ప్రకృష్ట
భోగ్యతయాపినిరతిశయబృహత్త్వమాహ॥పరబ్రహ్మభూతేతి " బ్రహ్మ
వేదబ్రహ్మైవభవతీ"త్యాదిభిరభేదాపత్తిశఙ్కాం పరిహరన్ బద్ధము
క్తవిలక్షణతయా కైంకర్యోద్దేశ్యత్వ సంభవమాహ- పురుషోత్తమేతి-
కైంకర్యస్థానోపకరణాది సమృద్ధిమత్త్వమాహ -మహావిభూతఇతి - స
పత్నీకస్య కైంకర్యోద్దేశ్యత్వం సూచయతి శ్రీమన్నితి- సంబంధగుణ
విభూతివ్యాపారైస్సర్వైరపి భోగ్యత్వాతిశయంప్రకాశయితుమాహ

మూ—అపారకారుణ్య

నారాయణేతి- సూరిసేవ్యవిగ్రహ విభూతివిశిష్టస్య దేవయానపథికవిశ్రమస్థానత్వ మభిసంధాయమాహ- వైకుంఠనాథేతి- అత్రతృతీయమపి వక్ష్యంబ్రూమః. ప్రకృతస్యశరణ్యస్య స్వీకృతసర్వ భరనిర్వహణక్రమస్సత్యకామాదిభిరష్టభిః పదైరవబోధ్యతే, సత్యకామ, కామ ఇహ ప్రపన్నేభ్యోనిరతిశయానందప్రదానేచ్ఛా తస్యాస్సామర్థ్యం వినాభావాత్సత్యత్వం, తచ్చ అమోఘత్వం- సత్యసంకల్ప, సంకల్పోత్ర ప్రతిబంధనివర్తనవిషయః, సర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామీతిహ్యేవ మేవాత్థేతిభావః- పరబ్రహ్మభూత, నిరతిశయబృహత్త్వవిశిష్ట స్త్వంస్వాశ్రితానపి జ్ఞానతోభోగతశ్చ పరమసామ్యపర్యంతం బ్రహ్మయితాసి-పురుషోత్తమ 'యోమామేవమసంమూఢ' ఇత్యాదినాతద్విదాంకృతకృత్యత్వోక్త్యాత్వన్నిర్వాహ్యభరత్వం త్వయైవసూచితం- యద్వాషణుదానే 'పురుసనోతీతిపురుషః- బహుప్రదేభ్యస్సర్వేభ్య ఉత్తమత్వాత్పురుషోత్తమః-మహావిభూతే విభూతిరిహవిభవనంప్రభవనం నియమనమిత్యర్థః- తస్యమహత్త్వమపరిచ్ఛిన్నత్వం సంశ్రితాన్సంసారకారాగృహాన్నిర్గమయ్య తదర్థతయాసర్వం నియచ్ఛసీతిభావః 'అనన్తో దేశకాలాదిపరిచ్ఛేదవివర్జితః । మహావిభూతిరిత్యుక్తో వ్యాప్తిస్సామహతీయతః' ఇత్యత్రాపినియంతృత్వేన వ్యాప్తిర్వివక్షితా । శ్రీమన్ శ్రియానిత్యయుక్త స్త్వంత్వదభిమతమాశ్రితకృత్యం నిర్వహసి, నారాయణ సంబంధమనుసంధాయ దాయవిభాగన్యాయేన స్వామితయా చస్వార్థం స్వయంస్వాత్మానం ప్రాపయితాసీతిభావః- వైకుంఠనాథ, దివ్యపర్యంకసుఖాసికాయాం నిజపాదమూలసేవాం దాతుమవస్థితోసీతి త్రిష్వపిపక్షేషు ముఖభేదైః పునరుక్తిపరిహారస్సిద్ధః- అథశరణ్యస్య సమర్పితసర్వభరస్వీకారోనుగుణస్సఏవస్య చాధికారోపాయ నిష్పాదకాఉక్తా అనుక్తాశ్చ ఆకారాః అష్టాదశభిః పదైర్నిష్కృష్యానుసంధీయ

మూ—సౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యైశ్వర్య సౌందర్య

స్తే- అత్రిస్యాపరాధస్యనికర్షస్య హేయసంబంధస్యరక్షణవిసంవాదా దిదోషపరిహారోపయుక్తానాం గుణవిశేషాణాం ప్రకర్షః ప్రథమము చ్యతే -అపారేతి- కారుణ్యస్యాపారత్వం అవశ్యదండనీయేష్వస్మాదృశే ష్వపిప్రవృత్తేః. యథా 'వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయాపర్యపాల యత్' ఇతి, స్వేనాప్యుక్తం. 'మచ్ఛరైస్త్వం రణేశాంత స్తతః పూతో భ విష్యసీ'తి 'గచ్ఛానుజానామిరణార్దితస్త్వ' మిత్యాదిషుచ న్యూనా త్మకత్వ దర్శనజనితావజ్ఞాసాధ్వసపరిహారార్థమిహసౌశీల్యోక్తిః త స్యాపారత్వం విశేషజ్ఞేషు విరించాదిషువిష్ణ్వాద్యవతారైః అనభిజ్ఞేషు చ మత్స్యకూర్మాదిషుతత్తత్స్వరూపైరవతారైర్నిర్విశేషనీరంధ్ర సం శ్లేషాత్ వాత్సల్యస్యాపారత్వం 'రిపూణామపివత్సల' ఇత్యుక్తమ్. ఔ దార్యస్యాపారత్వమర్థిషు దారత్వవచన హేతుభూత మర్థితప్ర దానేస్వప్రయోజనానభిసన్ధిమత్త్వమ్. స్వసంశ్రితేభ్యః సవిభూతికం స్వాత్మానందత్త్వాతదనుబన్ధిషు మనుష్యాదిష్వప్యవిశ్రాంతత్వంవా - శ్రూయతేహి నాస్యావగపురుషాః క్షీయంత ఇతి 'నాస్యాబ్రహ్మవిత్కు లేభవతీ'తిచ ఐశ్వర్యస్యచకథనమిహానాదకాలంస్వరక్షణవిపరీతప్రవృ త్త్యాకేనచిద్వ్యాజేనస్వయమేవనియమ్యాభిముఖీకరోతీతి జ్ఞాపయి తుమ్- తస్యాపారత్వమ్ 'సంసారన్యూనతాభీతాస్త్రిదశాఃపరివంథిన' ఇ తిన్యాయేన బ్రహ్మాదిషు దేవేషు సుగ్రీవాదిషు సుహృత్స్వానిరుంధా నేషు తానపి శరణాగతానుగుణీకర్తుంసమర్థత్వం సౌందర్యస్యాప్య పారత్వంవిరుద్ధప్రకృతీనాం శూర్పణఖాదీనాం సత్వస్థానామృషీణామ ప్యవిశేషేణ దృష్టిచిత్తాపహారితయాతుష్టూషాజనకత్వమసద్వాసనాది శామకత్వంచ యథోక్తంశ్రీపౌష్కరేఽర్చావతారప్రకరణే 'సంద ర్శనాదకస్మాచ్చ పుంసాంసంమూఢచేతసామ్ । కువాసనాకుబుద్ధిశ్చకు తర్కనిచయశ్చయః ॥ కుహేతుశ్చకుభావశ్చనాస్తికత్వంలయంవ్రజేది

మూ — మహోదధే అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్య ప్రణ
తార్తిహర ఆశ్రితవాత్సల్యైకజలధే

తి- అతిసుందరవిగ్రహేణ సహభగవతః పరత్వానుసంధానంతత్సాన్ని
ధ్యకారణమితిచ- తత్రోక్తమ్ ‘నిత్యసిద్ధైతదాకారైతత్పరత్వేచపౌ
ష్కర। యస్యాస్తిసత్తాహృదయేతస్యాసౌసన్నిధింవ్రజేదితి- తత్సూ
చనార్థమైశ్వర్య సౌందర్యయోరిహావ్యవహితపాఠః ‘సర్వస్యశరణం
సుహృత్ సుహృదంసర్వభూతానాం- సర్వలోకశరణ్యాయ సర్వయో
గ్యమనాయాస’ మిత్యాది ప్రసిద్ధస్వభావస్య వాయసవానర రాక్ష
సాది విశేషానాదరేణాంగీకుర్వతస్తే మాదృశజనేపిగుణవృత్తాదినికర్షా
నత్యాగకారణమిత్యాహ * అనాలోచితవిశేషేతి * అత్రవిశేషశబ్ద
వివక్షితమనాలోచిత గుణగణేతి శ్రీవైకుంఠగద్యేవ్యంజితం ప్రపత్తే
స్సర్వాధికారత్వమప్యనేనప్రకాశితమ్ ‘దుర్గసంసారకాంతారమ
పారమభిధావతాం। ఏకఃకృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్యదేశికః. ప్ర
ణమ్యకృష్ణం సహసా ఏకోపికృష్ణేసుకృతఃప్రణామ’ ఇత్యాదిషూక్తమ
ల్పయత్న ప్రసాద్యత్వమాహ - * ప్రణతార్తిహరేతి * అనేన స్వ
స్యైవం విధావస్థాహేతురవతారవిశేషోప్యనుసంహితః - ఉక్తంహిస్వ
యమేవ ‘నిరస్తేతరభోగాశో వరదంశరణంగత’ ఇతి అత్ర ప్రణతశబ్దః
ప్రకృతానుగుణ్యాత్ ‘ప్రపన్నార్తిహరంవిష్ణు’ మిత్యాద్యనుసారా
చ్చప్రకృష్టప్రహ్వీభావయుక్తప్రపన్నవిషయోవా. ప్రస్తుతావతారేవ్య
క్తతమంస్వస్మిన్నుపకారకతమంచ వాత్సల్యగుణం పూర్వంద్విరుక్త
మపి ‘మిత్రభావేనసమ్ప్రాప్తం. దోషోయద్యపితస్యస్యా’ దిత్యా
దిస్మరణాయపునరాహ * ఆశ్రితేతి * వాత్సల్యగుణోదధౌనిగ్రహాది
కం నిమగ్నం భవతీత్యభిప్రాయేణ ఏకశబ్దః- అతఏవహి సర్వజ్ఞత్వా
‘దాస్థితేప్యవిజ్ఞాతృత్వాద్యుక్తిః ఉపాయాంతరం స్వీక్రియతామిత్యత్ర
అస్మాన్వేత్థపరాన్వేత్థేతి ప్రకారేణ మాదృశానామకించనానా మధి

మూ—అనవరతవిదితనిఖిలభూతజాతయాథాత్మ్య అశేషచరా
చరభూతనిఖిలనియమననిరత అశేషచిదచిద్వస్తుశేషిభూత నిఖిల
జగదాధార అఖిలజగత్స్వామిన్ అస్మత్స్వామిన్

కర్తవ్యం హితతమం త్వమేవజానాసి త్వదాయత్తానుకూల్యస్య చ శేషవృత్తివిధానేపి నత్వంసుప్తో నవాగతః-సర్వజ్ఞస్య తే-త్వయాపి లబ్ధం భగవన్నిదానీం. యదిమే నవయిష్యసి ఇత్యాదికం నవిజ్ఞాపనీయమిత్యభిప్రాయేణాహ *అనవరతేతి* అనవరత నిఖిలశబ్దాభ్యాం జ్ఞానస్య కాలతో విషయతశ్చ సఙ్కోచో వ్యుదస్తః 'త్వమేవైనం కురుష్వమామ్. కురుష్వమామనుచర' మిత్యాదిన్యాయేన త్వదధీనవ్యాపారస్య మేత్వయైవ ప్రాతికూల్యనివర్తనాదికమపి కార్యమిత్యాహ *అశేషచరాచరేతి* నిఖిలశబ్దః స్వరూపస్థిత్యాదినియంతవ్యకార్త్స్న్యపరః. సార్వకాలిక నియమనకార్త్స్న్యపరో వా. ఆగమైరాచార్యాదిభి రంతరాత్మతయా చ బహుప్రకారం హి నియమనం. నహ్యవిధేయం తే కించిత్ యేన మేభిమతం ప్రతిబంధాద్వలబ్ధ్వైత అలభ్యం వా స్యాదితిభావః - పరిపూర్ణస్య మేత్వదంగీకారేణ న కించిత్ప్రయోజనమిత్యత్రాహ. *అశేష చిదచిదితి* నహి మదేకవర్జం తేన సర్వశేషిత్వమ్. అతో మమాప్యతిశయేత వ చార్థః ప్రకల్ప్యత ఇతిభావః. తథాపి యథావస్థితరక్షాపేక్షా తవ నాస్తి కథం చ త్వం రక్షణీయ ఇతి శఙ్కాయామాహ *నిఖిలజగదాధారేతి* గుణాదివత్త్వదపృథక్సిద్ధవిశేషణస్య మమాపేక్షామంతరేణైవ మత్సత్తాదికం త్వయైవ రక్ష్యతే-తత్సాఫల్యార్థం రక్షాపేక్షాదికమపి త్వయ్యైవ కారయితవ్యోహమ్- నహి త్వదధీనసత్తాకస్య మే త్వన్నిరపేక్షప్రవృత్తిస్సంభవతీత్యభిప్రాయః, ఏవమేవహి శేషభూతానాం స్వతన్త్రస్వామినా త్వయైవ యథేష్టం స్వముద్దిశ్య వినియోగః క్రియత ఇత్యాహ - అఖిలజగత్స్వామిన్నితి * ఇష్టానిష్టప్రదానసాధారణాస్మిన్ మద్వినియోగే కిం తవాఘాత మిత్యత్రాహ *అస్మత్స్వామిన్నితి* మదాచార్యసంతతిసాముఖ్యేన మమైవంవిధత్వత్సంబంధజ్ఞానాద్యవస్థా ప్రదాన

మూ—సత్యకామసత్యసఙ్కల్ప సకలేతరవిలక్షణ అర్థికల్పక ఆపత్సఖ

రూపోపకారేప్రవృత్తేనత్వయాశేషపూరణంకార్యమితిభావః- పరిపూర్ణతయాపూర్వోపకారప్రత్యుపకారనిరపేక్షస్యతవాకించన నిత్యసాపేక్షసంశ్రితరక్షణమార్త్తీయనిత్యగుణపరిత్రాణమితిసూచయతి * సత్యకామేతి * సర్వశక్తేస్తవనిత్యసూరివర్గేమన్నివేశనమీషత్కరమ్ - నహిత్వద్వ్రతంకేనాపిహంతుంశక్యమిత్యాహ*సత్యసఙ్కల్పేతి * తథాప్యపేక్షితార్థమన్యైఃకశ్చిదాశ్రయితామిత్యత్రాహ *సకలేతరవిలక్షణేతి * ‘విష్ణుపోతంవినానాన్యత్కిఞ్చిదస్తి పరాయణమ్, భవతాంకథ్యతేసత్యం విష్ణురేకఃపరాయణ’ మిత్యాదిభిరన్యేభ్యస్తవమోక్షప్రదత్వాదిరూపం విశేషంపశ్యన్నహంముముక్షుః కమన్యమాశ్రయేయమ్- నహిపరతన్త్రఃకశ్చిత్స్వతన్త్రకృత్యంప్రార్థనీయః- నచత్వంపరతన్త్ర ఇతిభావః- యద్యర్థినంమాంనాద్రియసేకథం తవౌదార్యప్రథాజీవేదిత్యభిప్రాయేణాహ- *అర్థికల్పకేతి * అర్థీచకల్పకశ్చేతివిగ్రహః- అర్థినాంకల్పద్రుమ ఇతివా- ఉక్తంహి ‘సనర్వానర్థినోదృష్ట్వా సమేత్యప్రతినన్ద్య చే’ తి- అర్థివఃకల్పద్రుమోయస్యసోర్థికల్పక ఇతివావివక్షితమ్ - యదగీయత ‘ఉదారాఃసర్వఏవైతే’ ఇతి అభిమతపురుషార్థదానార్థమర్థినాముత్పాదకశ్శాస్త్రాదిముఖేనార్థిత్వాపాదకశ్చేతివా, ఏవంపూర్వోక్తస్యాప్యౌదార్యస్యాతిశయప్రదర్శనేతాత్పర్యాదపునరుక్తిః జ్ఞాతంమయావసిష్ఠేనేత్యాదికమనుసన్ధానః పాంచాలీగజేంద్రాదివదాపన్నస్యానన్యగతికస్యమమైతామాపదమవేక్ష్యరక్షితుమర్హసీత్యాహ * ఆపత్సఖేతి * ఆపదిసఖివత్సంరక్షకఇత్యర్థః విశ్వసనీయత్వస్నేహవిషయత్వాది సూచనాయసఖిశబ్దః, శత్రుమపి ‘తస్మాత్పరిత్రాస్త ఇతివ్యవస్యనత్వాంశరైర్మృత్యువశంనయామీ’ త్యవోచత్ -ఏవంద్వాభ్యామిష్టప్రాపకత్వంఅ

మూ—శ్రీమన్ నారాయణ అశరణ్యశరణ్య అనన్యశరణ స్త్వ
త్పాదారవిందయుగళమ్ శరణమహంప్రపద్యే

నిష్టనివర్తకత్వంచదర్శితమ్ - అథతత్రసమానాభిప్రాయ తయాని
త్యయుక్తామఖిలజగన్మాతరంపురస్కృత్యతో మేమహాంతోప్య పరాధా
స్త్వయాక్షంతవ్యాఇత్యాహ- *శ్రీమన్నితి* సంబన్ధగుణవిభూతిప్ర
యోజనవ్యాపారాస్తేమదుపేక్షయామందఫలామాభూవన్- అతఆత్మా
నంనాతివర్తేరన్నిత్యాహ *నారాయణేతి* ఉత్తరఖండస్థాపేక్షయా
పూర్వంశ్రీమన్నిత్యాద్యుక్తమ్- ఇహతుపూర్వఖండస్థాపేక్షయోక్తై
స్స్వభావైఃఫలితమాహ *అశరణ్యశరణ్యేతి* సర్వ్యతేహి 'అగతీనాం
గతిర్భవా' నితి అతఏవఅనాలోచితేత్యాదినానపునరుక్తిః తత్రహి
తారతమ్యానాదరేతాత్పర్యమ్ - ఏతత్సర్వంవ్యాఖ్యయవివక్షితప్రాప్య
ప్రాపకాకారప్రపంచనమ్-అస్తు ఏవమేవమ్ -ఏతావతాపి కింత్వయా
లబ్ధం సర్వత్రహిశాస్త్రార్థేఽధికారోఽపేక్షిత ఇత్యత్రాహ. *అనన్య
శరణఇతి* తత్త్వవిదోఽనన్యప్రయోజనస్యమమసిద్ధోపాయాంతరం నా
స్తి 'అహమస్మ్యపరాధానామ్- స్వధర్మనిష్ఠోఽస్మీ' త్యాద్యుక్తావస్థావి
శేషవిదశ్చ మేసాధ్యోపాయాంతరమపి నాస్తీతిప్రతిబుద్ధోఽస్మి - అయ
మేవహిమమాత్రాధికారఇతిభావః ఇదంతువ్యాఖ్యేయస్యోత్తమపురుషా
భిప్రేతమితి జ్ఞాపనాయాహమపి నమమశరణమితివ్యంజనాయచ అధి
కోఽహంశబ్దః అథవాఅనన్యశరణఇత్యుపాయాన్తరశూన్యత్వ మహమిత్యు
పాయభీరుత్వమతిశఙ్కారాహిత్యంప్రయోజనాంతరతదుపాయపరిత్యా
గిత్వంమోక్షార్థప్రపత్త్యున్ముఖత్వంచవ్యజ్యతే- ఏతత్సూచితఃకార్పణ్య
విస్తారః ప్రతివచనవాక్యేషుగద్యాంతరయోశ్చద్రష్టవ్యః త్వదిత్యాది
నా పూర్వఖండపదక్రమానుసరణం త్వచ్ఛబ్దశ్శరణ్యత్వోపయుక్త స
ర్వాకారవైశిష్ట్యపరః- పాదేత్యాదికం ప్రాగుక్తార్థం, అత్రద్వయమి
త్యస్యవ్యాఖ్యాతప్రాయమితిశేషః తాత్పర్యంతు పూర్వమేవోక్తం.

మూ—అత్రద్వయమ్ 'పితరమ్మాతరందారాన్పుత్రాన్బంధూ
న్సఖీన్గురూన్ । రత్నాని ధనధాన్యాని క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ ॥
సర్వధర్మాంశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్ ।

యత్వా- ద్వయమర్థానుసంధానేనసహైవముక్తమితివావక్తవ్యమితివావివక్షితమ్- వాక్యాంతరైఃపునఃపునః ప్రపద్యేఇతితు నాశంకనీయమ్- ఏకసాధ్యసిద్ధ్యర్థం ప్రపత్త్యావృత్తేః ప్రతిషేధాదిహసాధ్యాన్తరాయోగాచ్చ పితరమిత్యాదికంతు స్వవాక్యవన్నిబద్ధన సంవాదముఖేన అనన్యశరణత్వాదికం విశదీకృత్య వక్ష్యమాణఫలప్రార్థనాప్రస్తావనాత్మకమితి ద్వయార్థస్య సముదితోక్తిః తథాహ్యత్ర సోపాధికభోగ్యతదుపాయత్యాగంనిరుపాధికభోగ్యతదుపాయవిశేష పరిగ్రహంచ స్పష్టయిత్వా ప్రసాదయ ఇత్యాదినా సోఢుమిత్యంతేనోత్తరఖండస్థదోషనివృత్తి ప్రార్థనాసంగృహ్యతే పిత్రాదీనాంత్యాగోక్త్యాభృత్యాదిచేతనాన్తరత్యాగః కైముత్యసిద్ధః- బంధుశబ్దఇహసమ్బన్ధ్యాదిపరః. రత్నానీత్యాదికముత్కటభోగ్యత్వభోగసాధనత్వానామచేతనాంతరాణాముపలక్షణమ్- చకారేణవానుక్తసముచ్చయఃప్రియోపహితేషుచ మోక్షతదుపాయానుపయుక్తేషు కుత్రచిత్సంగోపినయుక్తఇతిజ్ఞాపనాయ పితరమిత్యాది వివిధోక్తిః ఏవంలోకసిద్ధప్రియహితాన్యబాహ్యాన్యసర్వధర్మానిత్యాదినా శాస్త్రవేద్యాని సాధనాని సాధ్యానిచాహ. తత్ర సర్వధర్మశబ్దస్సిద్ధసాధ్య రూపసపరికరధర్మ కాత్స్న్యైకపరః- సర్వకామానితిహిరణ్యగర్భాదిపదపర్యంత కామ్యవిషయః- అక్షరశబ్దఇహాత్మమాత్రానుభవగోచరః - ధర్మాణాం కామానాంచోపయోగిత్వేనవాపిత్రాద్యుదాహరణమ్- తచ్చ యథాసంభవంద్రష్టవ్యమ్- పిత్రాదీనాంత్యాగశ్చాత్ర కామ్యధర్మోపయోగితయా అర్థకామోపయోగితయావానుపాదానమ్- అత ఏవ 'మాతృదేవోభవ పితృదేవోభవ. ఆచార్యదేవోభవ. వృద్ధౌచమాతాపితరావి

మూ—లోకవిక్రాన్తచరణౌ శరణం తే వ్రజం విభో । త్వమేవ

త్యాద్యుక్తభగవదాజ్ఞానుపాలనం నవిరుధ్యతే- సర్వధర్మశబ్దేన మోక్ష
సాధనభూతోపాసనవర్గసంగ్రహేపి తన్నివృత్తౌ 'విహితత్వాచ్చా
శ్రమకర్మాపీ' తిన్యాయేన వర్ణాశ్రమధర్మాణామనివృత్తిః- తదిహ
త్రైవర్గికధర్మేషు ప్రయోజనాన్తరేషు మోక్షోపాయాన్తరేషు
చ సాధారణం నైరాశ్యంత్యాగః తత్ర పురుషార్థాన్తరేష్వల్పాస్థిర
త్వాదిదోషదర్శనాన్నైరాశ్యమ్- తత ఏవ తదుపాయేష్వపి ముక్తిసాధ
నేష్వన్యేషు స్వావస్థాదర్శనేన దుష్కరత్వాదినా నైరాశ్యమితి విశేషః,
సంత్యజ్య, సమ్యక్త్యక్త్వా- సవాసనం పరిత్యజ్యేత్యర్థః- యద్వా పరం
చాంగసంయుక్తాయాః ప్రపత్తేరంగత్వేనాంగిత్వేన వానుపాదాన మి
హ ధర్మాణాం త్యాగః- సోయం ప్రపత్త్యుపకారకత్వబుద్ధివిరహః- సం
ప్రతిపన్నేషు పురుషార్థాన్తరతదుపాయేషు ముక్త్యుపాయాన్తరే
షు నిత్యనైమిత్తికేషు చ సమాన ఇతి సహోక్తిః. లోకవిక్రాన్తచరణా
వితి చరణే లోకవిక్రాన్తత్వ వచనమనాశ్రితానామప్యాత్మప్రకాశనే
న సౌలభ్యాదివ్యంజకమ్- లోకవిక్రాన్త ఇతి వ్యస్తం వా తదా తు లోకే
షు విక్రాన్తః అధిష్ఠాతేత్యర్థః తౌ స్వతన్త్రస్వామినః పరమప్రా
ప్యస్య చ విభుశబ్దేన ఫలప్రదానౌపయికగుణపౌష్కల్యం వ్యజ్యతే,
యద్వా విభుశబ్దేన పరత్వం తే ఇత్యనేన సౌలభ్యం చ సంగృహ్యతే- అవ్ర
జమ్, వ్రజామీత్యర్థః. అనద్యతనత్వమత్ర వివక్షితమ్. భూతత్వేన
నిర్దేశస్తు కర్తవ్యశేషనైరపేక్ష్యవ్యంజనపరః త్యాజ్యానాం త్యాగస్య
పూర్వమసృష్టత్వాదిహ తత్ప్రపంచనే తాత్పర్యమ్ - ఉపాయత్వముపే
యత్వం చ 'మాతా పితా భ్రాతే' త్యాదిశ్రుతిసిద్ధసర్వవిధబాంధవస్య నా
రాయణస్యైవేత్యభిప్రాయేణ త్యక్తం సర్వం త్వమేవేత్యాహ * త్వమే
వేతి * త్వత్తాదేత్యత్ర త్వచ్ఛబ్దాభిప్రేతం చానేన విశదీకృతమ్. స
ర్వేషాం జన్తూనాం సర్వేషు జన్మసు సర్వవిధోపకారకత్వం త్వయి స

మూ-- మాతాచపితాత్వమేవత్వమేవబంధుశ్చ గురుస్త్వమేవ।త్వ
మేవవిద్యాద్రవిణంత్వమేవ త్వమేవసర్వంమమదేవదేవ॥ 'పి
తాసిలోకస్యచరాచరస్యత్వమస్యపూజ్యశ్చగురుర్గరీయాన్
నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యోలోకత్రయే

ముచ్ఛ్రితమిత్యభిప్రాయేణ ప్రత్యేకంత్వమేవేతిసావధారణోక్తిః-మా
తాపి త్రాదయోహితప్రియయుక్తాస్తత్సహకృతాశ్చ తదభిమతయాకిం
చిత్కరణేనోపకుర్యుః అయంచానన్యప్రయోజ్యోనిరపేక్షశ్చ స్వేచ్ఛ
యైవసర్వప్రకారేణోపకరోతి - మాతాప్రళయదశాయాముదరేస్థాప
యిత్వాప్రసవనాత్,ప్రియప్రవర్తకత్వాదిభిశ్చపితా 'అహంబీజప్రదః
పితే'తిహ్యాహ. హితప్రవర్తకశ్చబంధుస్సంబంధాంతరేణాప్యహిత నివ
ర్తనార్హః.గురుః,గుశబ్ద ఇత్యాద్యుక్తాంధకారనిరోధిత్వాత్తత్రచాసౌ
గురుశరీరకఆదిగురుశ్చ. విద్యా, ఉపాయభూతవిద్యాప్రవర్తకత్వాత్త
త్ఫలప్రదత్వాచ్చ- అకించనానాముపాసనరూపవిద్యాస్థానే నివే
శాద్వా-ద్రవిణం 'అమృతంసాధనంసాధ్యం యంపశ్యంతిమనీషిణః' ఇ
త్యుక్తాత్సాధనత్వాత్సాధ్యత్వాచ్చ త్వమేవసర్వమిత్యుక్తానుక్తసర్వకా
ర్యకరం మమ, తత్త్వవిదోఽకించనస్యత్యక్తాన్యసాధ్యసాధనస్య
త్వయిన్యస్తభరస్యచ * దేవదేవేతి * సర్వప్రకారోత్కర్షపరం,ఏ
వంస్వవిషయానుసంహితస్య సర్వవిధబంధుత్వస్య సర్వవిషయత్వేన ని
రుపాధికత్వం సూచయతి * పితాసీతి * లోకస్యహిరణ్యగర్భాదిజం
తుజాతస్య పూజ్యశ్చ, పితృత్వగురుత్వాదిభిస్సర్వకర్మారాధ్యత్వశ్రు
తేశ్చ సమారాధ్యః 'గరీయాన్బ్రహ్మదఃపితే'త్యుక్తమాహ * గరీ
యానితి* 'గరీయాన్పూజ్యతమ' ఇతితుభాష్యోక్తమ్. లోకత్రయే
బద్ధముక్తనిత్యరూపచేతనవర్గత్రయే అథవాలోకత్రయశబ్దేన సర్వ
లోకవర్తినాం లక్షణా- ప్రభావతోఽప్రతిమత్వస్య కంఠోక్తత్వాత్
నత్వత్సమోస్త్యభ్యధిక ఇత్యాదికమిహకారుణ్యాదిషు నియోజితమ్-

ఽప్యప్రతిమప్రభావ ॥ తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం
ప్రసాదయేత్వామహమీశమీడ్యమ్ । పితేవపుత్రస్యసఖేవ స
ఖ్యుః ప్రియఃప్రియాయార్హసిదేవసోఢుమ్ ॥

తస్మాత్ త్వమేవం సర్వవిధబంధుత్వాత్ప్రభావతః కారుణ్యాది గుణైశ్చ సర్వాధికత్వాత్త్వద్విషయాపరాధస్య పిత్రాదిసర్వవిషయాపరాధరూపత్వాత్సర్వవిషయాపరాధానాం త్వదాజ్ఞాతిలంఘనరూపత్వేన త్వదపరాధత్వాచ్చేతిభావః ప్రణమ్యేత్యాదికం ప్రపద్యఇత్యస్య వివరణం భక్తివత్ప్రపత్తిరపి ప్రసదనవిశేషః-ప్రకృష్టఃప్రహ్వీభావశ్చాత్ర ప్రకరణాత్ప్రపత్తిరూపఃసచపూర్వకృతఏవఫలవిశేషప్రార్థనార్థమిహానూద్యతే. కాయప్రణిధానమత్ర స్వరక్షణార్థ స్వవ్యాపారాంతర నివృత్తివ్యంజకమాత్రం ప్రణమ్యప్రసాదయే ప్రపదనరూపం ప్రసాదనమనుతిష్ఠామి మదిష్టవిఘాతానిష్టప్రాప్తిహేతుభూత మత్కృతాపరాధజనితాప్రీతిరూపకాలుష్యరహితంకరోమీత్యర్థః త్వాం, స్వతస్సర్వభూతానాం సుహృదంమదపరాధాతకలుషితబుద్ధిం అహం, అకించనోఽనన్యగతిస్త్వత్పత్న్యైదత్తవరస్త్వ క్తత్వదితరసాధ్య సాధనశ్చ ఈశం, సాపరాధనిగ్రహసమర్థం ఈడ్యం, క్షమాదిభిస్తుత్యమ్, 'నతస్యేశేకశ్చనతస్యనామమహద్యశః' ఇతిశ్రుత్యుక్తమనేనపదద్వయేన దర్శితం క్షుద్రోపిజంతుః సంబంధవిశేషాదపరాధం సహతే కింపునస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ పిత్రాదిదృష్టాంతః ప్రియఃప్రియాయ మత్ప్రీతివిషయః త్వం త్వత్ప్రీతివిషయాయమహ్యం 'ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థ మహంసచమమప్రియః' ఇతిస్వయమేవాత్థఅర్హసిదేవసోఢుమితి వక్ష్యమాణసంగ్రహః సంసారమోచన మపితేలీలైవేతి దేవశబ్దాభిప్రాయః- ఏతావంతంపూర్వఖండ వివరణమితి కేచిత్ - అథోత్తరఖండస్థస్యాపిసవిశేషణ నారాయణశబ్దస్య పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతత్వాద విశిష్ట[illegible]సన్నిధేః పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాత్

మూ — మనోవాక్కాయై రనాదికాల ప్రవృత్తా ఽనంతాకృత్యకరణ కృత్యాకరణ భగవదపచారభాగవతాపచారా

ప్రథమం మనోవాక్కాయైరిత్యాదిభిస్త్రిభి ర్వాక్యైరిష్టప్రాప్తేః పూర్వభావినీం మమకారనివృత్తివాచినమశ్శబ్దవివక్షితాం సర్వానిష్ట నివృత్తిం ప్రార్థయతే- తత్ర సర్వస్యానిష్టస్యేష్టవిఘాతస్య చ కర్మమూలత్వాత్తన్నివృత్తిః పూర్వమభ్యర్థ్యతే మానసాదిభేదేన త్రివిధః పాపరాశిస్తద్విపాకశ్చ మన్వాదిభిర్విభక్త ఇతి జ్ఞాపనాయ కరణత్రయోపాదానం అకృత్యకరణాదేరహేతుకత్వ మన్యోన్యాశ్రయాదికం చ పరిహర్తుమాహ * అనాదికాలప్రవృత్తేతి * హితప్రవృత్తియోగ్యైః కరణైరేతావంతం కాలమహితే ప్రవృత్తాస్మీతి నిర్వేదశ్చాత్ర వ్యంజితః 'యద్బ్రహ్మకల్ప' ఇత్యాదిప్రక్రియయా అనాదికాలప్రవృత్తమత ఏవానంతం- ప్రథమోఽనంతశబ్దోఽకృత్యకరణకృత్యాకరణరూపసామాన్యాపచారయోరన్వేతవ్యః ద్వితీయస్తు భగవదపచారాదౌ అకృత్యకరణాదివ ఇచ్చకముత్తరోత్తరం క్రూరతరం యద్యపి కేషాంచిత్కృత్యానామకరణమకృత్యకరణాత్మకం తథాపి శరణాగతరక్షణాది కృత్యాకరణం మహాపాతకకోటౌ స్మర్యత ఇతి జ్ఞాపయితుమకృత్యకరణానంతరం కృత్యాకరణోక్తిః; అకృత్యకరణాంతర్భూతస్యాపి భగవదపచారాదేర్బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాయేన ప్రకృష్టత్వజ్ఞాపనాయ పృథగభిధానం. యద్యప్యకృత్యకరణాదేరప్యాజ్ఞాతిలంఘన రూపతయా భగవదపచారత్వం. తచ్చాత్రాపచారానితి విశేష్య నిర్దేశేన వ్యజ్యతే. తథాపి శిశుపాలాదీనామివావ్యవధానేన భగవత్పరివాదాదికమిహ భగవదపచారశబ్దోక్తం. అకృత్యకరణశబ్దేన తు స్వస్వవర్ణాశ్రమాది నిషిద్ధానుష్ఠానమాత్రం కృత్యాకరణశబ్దేన స్వవర్ణాదినియతధర్మస్య ప్రాప్తకాలే శక్తేనాననుష్ఠానమ్. భగవదపచారాశ్చ ద్వాత్రింశదపచారాదిప్రకరణే ద్రష్టవ్యాః భగవదీయేషు వస్తుషు స్వీయత్వబుద్ధిరర్చావతారపర్యంతే

మూ— సహ్యాపచారరూప నానావిధానంతాపచారానారబ్ధ కార్యానారబ్ధకార్యాన్ కృతాన్ క్రియమాణాన్

ష్వవతారేషు ప్రాకృతత్వబుద్ధిరిత్యాదయోఽపి భగవదపచారాః. త్వదపచారేతివక్తవ్యే యత్ర భగవదపచారశబ్దః తత్తత్ప్రమాణోపాత్తప్రకారసూచనార్థః - అయథాశాస్త్రమర్థాద్యుపాధిభిర్భాగవత విరుద్ధాచరణ మిహ భాగవతాపచారః. ఇమౌ విపర్యాసేన కేచిద్వర్ణయంతి - ఏతయోరేవాపచారవర్గయోర్నక్షమామిత్యాదిభిర్విశేషితాః - కేచిత్పూర్వోక్తన్యాయాదసహ్యాపచారా ఇతి విభజ్యంతే - తేచ 'విద్యాచారో గురుద్రోహీ. ఏకాక్షరప్రదాతారం - యస్మాద్ధి భగవద్భక్తం - మయి ద్వేషానుబంధోఽభూత్సంస్తుతావ్యతేతవౌ ఇత్యాదిషు వేదితవ్యాః ఏవం నిర్నిబంధనభగవద్భాగవతద్వేషావజ్ఞాపరిహాసాదయశ్చ యథాలోకమసహ్యాపచారా ఇత్యనుశిష్యంతే. ఏతే పంచాపి ప్రత్యేకమవాంతరోపాధిభిర్నానావిధాస్తత్తద్విధాస్వవ్యవాంతరవృత్తిభేదైరనంతాః ఆరబ్ధకార్యాన్, జాత్యాయుర్భోగరూపవిపాకసంజ్ఞఫలప్రదానే ప్రవృత్తాన్ యద్యపి 'అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధే' రిత్యుపాసనే సూత్రితం - తథాపి 'సాధ్యభక్తిస్తు సాహంత్రీ ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ' తి ప్రపత్తావిశేషవచనాదత్రారబ్ధకార్యోపాదానం అర్థితార్థప్రదస్య శరణ్యస్య ప్రపత్తౄణామార్తితారతమ్యానుసారేణ యథాప్రార్థిత ఫలప్రదానాత్తదిష్టభోగాద్యనువృత్త్యా నప్రత్యక్షాదివిరోధః అనారబ్ధకార్యాన్ ప్రారబ్ధకార్యకర్మనిరుద్ధావసరతయానుపక్రాంత ఫలాన్ ద్వివిధానపి కృతానిత్యవచ్ఛినత్తి క్రియమాణాన్, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదిమత్త్వేపి దేశకాలాదివైగుణ్యాత్పూర్వనియుక్తదూరస్థదుర్నివారభృత్యాదిముఖేన వోపక్రాంతానపరిసమాప్తాన్ కరిష్యమాణాన్, తద్వదనుబంధిముఖేనాగత్య ప్రమాదాద్వాసంపతిష్యతః బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘానాం పశ్చాదేవ ప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్తేషామప్య

మూ—కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వాననేశేషతః క్షమస్వ ॥ అ
నాదికాలప్రవృత్తం విపరీతజ్ఞాన మాత్మవిషయం కృత్స్నంజగ
ద్విషయం విపరీతవృత్తం

త్రిసంగ్రహాతు యథాహాణం స్రాయశ్చిత్తప్రేరణం క్షమాఫలం గ్రా హ్యం- సర్వాననేశేషతఇతి వ్యక్తిశక్తికార్త్స్న్యపరం॥సంతిహి పాపా నాం బహ్వ్యశ్శక్తయః- తత్త్వతిరోధాయకత్వంప్రత్యవాయజనకత్వం కర్మాంతరానహాతాపాదకత్వం సజాతీయపాపారంభరుచిజనకత్వం చేతి - ఏతాస్సర్వంతిమావాస నేత్యుచ్యతె సాచప్రత్యుత్తరెవ్యక్తమను వదిష్యతే- పాపశక్తిర్నిగ్రహసంజ్ఞః పరమపురుష బుద్ధివిశేషఏవేతి క్షమస్వేత్యనేనవ్యజ్యతే - నిగ్రహనివృత్తిరూపోహి ప్రసాదవిశేష ఇ హక్షమా- అతభాగవతాపచారేషు తద్విదితేషు తత్ప్రసాదనముఖేన భగవతః ప్రసాదనమ్ ‘ మయాత్వం పరుషాణ్యుక్తస్తచ్చత్వంక్షంతు మర్హసీ’ త్యాదిన్యాయాల్. తదవిదితెషువ్యవధానేన రహస్యప్రా యశ్చిత్తన్యాయాల్- ఏవంనిషిద్ధక్షమా ప్రార్థితా - అథనహేతుక కామ్యక్షమాప్రార్థ్యతే- అనాదికాలేతి - క్షుద్రపురుషార్థ కామ నాయా విపరీతజ్ఞానసాపేక్షతయా అపచారాణామ్మివశాస్త్రార్థజ్ఞాన పూర్వకకామ్యానామపి మాత్రయాభ్రాంతిహేతుకత్వం వ్యంజయి తుమిహ విశేషతోవిపరీతజ్ఞానస్య సహోక్తిః - యథావస్థితవిషయ వి రుద్ధాకారావగాహిజ్ఞానమిహ విపరీతజ్ఞానం తచ్చాత్ర ‘యోన్యథాసం తమాత్మాన మన్యథాప్రతిపద్యతే’ ఇత్యాదిభిరుక్తం స్వాత్మనోజగతశ్చ స్వాసిద్ధత్వస్వతంత్రత్వస్వశేషత్వభగవదన్యనిష్ఠత్వాదిభ్రమ ఇత్యభిప్రా యేణాహ- ఆత్మవిషయం కృత్స్నజగద్విషయంచేతి- వృత్తశబ్దస్యశా స్త్రీయప్రసిద్ధిప్రకర్షముపజీవ్య విపరీతవృత్తమితి బంధకంకామ్యం కర్మోచ్యతె- అన్యథాపూర్వోక్తేన పునరుక్తిప్రసంగాల్ కామ్యస్యచవి పరీతవృత్తత్వం సాత్వికత్యాగసమదర్శిత్వాదివిశిష్టహితతమధర్మవిప

మూ—చాశేషవిషయం అద్యాపివర్తమానం వర్తిష్యమా
ణంచసర్వంక్షమస్వ॥

రీతత్వాత్ విపరీతవృత్తేపి స్వవిషయతయాపుత్రాది పరవిషయతయా
చ ద్వైవిధ్యందర్శయతి- * అశేషవిషయమితి * అద్యాపివర్తమా
నం వర్తిష్యమాణంచ సద్గురూపదేశాదిభిః పరోక్షసమ్యగ్జ్ఞానేనిష్ప
న్నేపి బాధితానువృత్త్యాదన యాద్వాసనా రాగాదిభిరనువర్తమా
నమిత్యర్థః - అత్ర చకారేణ పూర్వకృతవిపరీతవృత్తసముచ్చయః-
అద్యాపీత్యనేనానాదివిపరీతవృత్తసంతతిస్సూచ్యతే- అత్రాపి సర్వశ
బ్దః పూర్వవత్కార్త్స్న్యపరః- అశేషతఇతిచానుసంధేయమ్ - ఇహ
యథాధికారమ్ యథాచోదిత మనుష్ఠితానామపి సంసారహేతుధ
ర్మాణామభిచారాణామివానర్థ పర్యవసాయితయా ముముక్ష్వ
పేక్షయాపాపత్వోక్తేః స్వర్గాదిహేతుభూత స్వతంత్రసంకల్పేపిని
గ్రహవిశేషత్వ బుద్ధ్యా కామ్యక్షమాప్రార్థనం యుక్తమ్-యద్యప్యే
వం పూర్వకృతేషు కామ్యేషుగతిః తథాపి వర్తమానవర్తిష్యమాణ
కామ్యక్షమార్థినాం స్వయంతదారంభఏవ నసంభవతీతి కథంక్షమా
ప్రార్థనమ్? ఇత్థమ్- అజ్ఞాతయాదృచ్ఛికసుకృతన్యాయాత్సహ్యాజ్జన
బుద్ధ్యావాసంభవత్సునేదంచోద్యమ్, స్వబుద్ధిపూర్వమపి వర్తమా
నేషు కామ్యేషుమధ్యే నిర్విణ్ణానామపి ప్రక్రాంత సమాపనమంతరా
లబ్ధవృష్టేః శారీరశేష సమాపనన్యాయేనస్యాత్ తత్రపశ్చిమాంశస్యా
జ్ఞాసిద్ధత్వాన్న కామ్యత్వదోషః పూర్వాంశస్యతు క్షుద్రఫలకామ
నామూలస్య తత్ఫలజనకత్వాభావేపితాదృశ వాసనాజనకత్వ సంభ
వాత్ప్రక్రాంత కర్మయోగస్యచ 'నేహాభిక్రమనాశోస్తీ'తిన్యాయే
న కేషాంచిత్కర్మణామసమాప్తానాం కృతాంశస్య విళమ్బకారిసా
ధనాంతర పర్యవసిత ఫలజనకత్వాత్తత్క్షాంతిః ప్రార్థనీయా- పూర్వా
పరాంశయోరధికారభేదేప్యా సమాప్తేరైకకర్మ్యాద్వర్తమానవ్యప

మూ— మదీయానాదికర్మప్రవాహప్రవృత్తాం భగవత్స్వ
రూపతిరోధానకరీం విపరీతజ్ఞాన జననీం స్వవిషయాయాశ్చ

దేశోఽపి యుక్తః ఉత్తరకాలేఽపి కేనచిద్ధేతునా నిర్వేదవిచ్ఛేదాన్నిత్య
త్వభ్రమాత్స్వప్నదోషాద్వా కామ్యం సంభావ్యతే - తస్యానుత్పన్న
స్యాపి క్షమాపేక్షణం శీఘ్రం స్వోచిత ప్రాయశ్చిత్తప్రేరణార్థం
సౌభర్యాదిన్యాయేన క్రమేణ వైరాగ్య జననార్థం వా- ఉక్తం హి ప్ర
పన్నమధికృత్యైవ 'అథోపాయప్రసక్తోఽపి భుక్త్వా భోగాననామయాన్
అంతే విరక్తిమాసాద్య విశత్యేవ వైష్ణవం పద' మితి ఏవం కర్మనివృత్తిః ప్రా
ర్థితా- అఘకర్మహేతుప్రకృతిసంబంధనివృత్తిః కర్మనివృత్త్యైవ
భవంత్యపి సర్వేశ్వర బుద్ధివిశేషాధీనేతి జ్ఞాపయితుమభ్యర్థ్యతే-
* మదీయేతి * ఈశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్య పరిహారార్థం మదీ
యేత్యుక్తమ్ అన్యోన్యాశ్రయాదినివారణాయ బీజాంకురాదిన్యాయమ
భిప్రేత్యాహ * అనాదికర్మప్రవాహ ప్రవృత్తామితి * ప్రకృతిస్వ
రూపస్య పురుషవదనాదిత్వాత్తత్ప్రవృత్తిమాత్రే కర్మ హేతుకత్వ
ముక్తం తత్ర చ 'గుణమాయా సమావృత' ఇత్యాదిప్రసిద్ధం ప్రతి
కూలవృత్తిత్రయం భగవత్స్వరూపేత్యాదిభిరాహ- భగవత్స్వరూపతి
రోధానం నామ క్షేత్రజ్ఞానాం భగవత్స్వరూప విషయజ్ఞాన ప్రసరనిరో
ధః తథాచాత్యంతతిరోధానాద సత్త్వబుద్ధిం సామాన్యతో విద్యతేఽపి భగవ
తి సర్వాశ్రయత్వాది ధర్మతిరోధానాదవరత్వాది బుద్ధిం తదన్యేషు స్వ
నిష్ఠత్వాది బుద్ధించ కరోతీత్యాహ *విపరీతజ్ఞాన జననీమితి* ఇదంచజీ
వస్వరూపతిరోధానతన్మూల దేహాత్మభ్రమాదేరుపలక్షణమ్ - ఏవంత
త్త్వత్రయ తిరోధానఫలభూతం విపరీతజ్ఞానాంతరమాహ *స్వవిషయా
యా ఇతి * ప్రకాశమానేషు వస్తుషు తిరోధానం నామ తత్తద్భేదకధ
ర్మాగ్రహణనివారణమ్. ఇదమేవ హి సర్వత్ర భ్రాంతేర్నిదానమ్ - ఉ
క్తస్యాస్యాకారత్రయస్య హేతుభూతమవస్థాచతుష్టయం దేహాత్మా

మూ — భోగ్యబుద్ధేర్జననీమ్ దేహేన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేన సూక్ష్మరూపేణ చావస్థితాం దైవీం గుణమయీం మాయాం దాసభూతశ్శరణాగతోఽస్మి తవాస్మి దాస

దిభిరుచ్యతే. దేహేన్ద్రియత్వేన భోగాయతనతయా భోగోపకరణతయా చ భోగ్యత్వేన శబ్దాదిగుణవిశిష్టభూతపఞ్చకరూపత్వేన సూక్ష్మరూపేణ దేహాదిపరిణామరహితాంశేన సేయం ప్రకృతిరిదానీం చతుర్భిరప్యంశైరపకరోతి ప్రళయదశాయాం తు సూక్ష్మరూపేణైవ తిరోధానమాత్రం కరోతీతి వ్యవస్థా 'దేహయోగాద్వాసోఽపీ'తి సూత్రభాష్యే ద్రష్టవ్యా- ఈదృశ్యాః ప్రకృతేర్దురత్యయత్వం స్వతన్త్రలీలాప్రవృత్తతయేతి 'దైవీ హ్యేషా గుణమయీ' త్యాదినా త్వయైవ గీతమితి సూచయతి- *దైవీమితి* తిరోధానాదిహేతుభూతైరవస్థాచతుష్టయానువృత్తైర్బన్ధహేతుభిస్సత్త్వాదిగుణైః ప్రచురతామాహ *గుణమయీమితి* సత్త్వాదిగుణసముదాయ ఏవ ప్రకృతిరితి సాంఖ్యపక్షస్తు 'గుణాః ప్రకృతిసమ్భవాః ప్రకృతేర్గుణసంమూఢా' ఇత్యాదివ్యధికరణప్రయోగబలాన్నిరస్తః క్వచిత్తు సత్త్వరజస్తమశ్శబ్దానాం ద్రవ్యపర్యన్తః ప్రయోగః 'తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశ' ఇతి న్యాయేన నేతవ్యః ఏవమనన్తైర్విభాగైరాశ్చర్యైః పరిణామైర్గుణైశ్చ ప్రఖ్యాతమాశ్చర్యత్వం సమాఖ్యావిశేషేణాహ *మాయామితి* మాయాం మాం తారయేతి ద్వికర్మకతయాఽన్వయః- దాసభూత ఇత్యాదిభిర్మూలమన్త్రపదత్రయార్థస్సూచ్యతే- 'దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే, ఆత్మిదాస్యం హరేస్స్వామ్యమ్' ఇత్యాదిప్రసిద్ధం స్వభావతో దాసత్వం చ ప్రత్యయాభావేన వ్యజ్యతే - ద్వయేఽపి నారశబ్దవాచ్యానాం జీవానాం తాత్పర్యవృత్త్యా దాసత్వం గ్రాహ్యమ్- దూరం పలాయితేఽపి మయి త్వత్సంబన్ధస్తావద్దుస్త్యజః దాస్యప్రతిబోధశ్చ మే సంప్రతి జాత ఇతి భావః శరణాగతోఽస్మి తవాస్మి దాస ఇతి పూర్వోత్తరఖణ్డార్థనిష్ఠత్వం స

మూ—ఇతివక్తారంమాంతారయ॥

ముచ్యతే ఇత్యుక్తం స్వరూపభంగలాభేషు తవైవనమమేతియత్ ప్రపన్న స్యానుసంధానం సారం తదిహ దర్శితం అస్మీతిప్రార్థనాభిప్రాయమ్- దాసోస్మి, దాసవృత్తిపరస్స్యామిత్యర్థః అన్యథాతు దాసభూత ఇత్యుక్తస్యైవ పునర్వచనమాత్రం స్యాత్ శరణాగతోస్మితవాస్మిదాస ఇతి నిర్దేశౌ ప్రార్థనాత్మనిక్షేపపరావితి కేచిత్ - అతోనవాద్యప్రో వాద్వయవక్తాహం తవదయనీయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ * ఇతివక్తారమితి * యద్యప్యత్ర ఫలప్రార్థనార్థం ప్రపత్తికర్తృత్వానువాద ఏవ యుక్తః తథాపి తద్వచనకర్తృత్వానువాదో భవశరణమితీరయంతీత్యాద్యభిప్రేత వదనప్రాశస్త్యాదివ్యంజనార్థః మామ్- స్వయం మృత్పిండభూతస్యేత్యాదిప్రసిద్ధం స్వరక్షణాసమర్థమ్- త్రిగుణద్రవ్యస్య నిత్యతయా నాశాభావాత్తారయేత్యుక్తమ్- ఏతేన దురత్యయేత్యుక్తం స్వయత్నేన దుస్తరత్వం ' మామేవయే ప్రపద్యంతే ' ఇత్యాదినాభిప్రేతం పరాధీనతరణంచ గమ్యతే- ఏవం నమశ్శబ్దనివర్తనీయతయాభిప్రేతస్య పాపస్య భ్రమస్య ప్రకృతిసంబంధస్య చ మిథః కార్యత్వం కారణత్వంచ యథాయోగం ద్రష్టవ్యమ్- అథ నిర్వేదమాంద్యాదీషద్విళంబక్షమాణాం అత్రత్యవిశదజ్ఞానభక్త్యోరపి కైంకర్యోపయోగితయా చతుర్థ్యభిప్రేతఫలకోటిఘటితత్వాత్స్వయం ప్రయోజనమ్ - తదుభయం తేషామిత్యాదినా ప్రార్థ్యతే 'తత్పాదభక్తిజ్ఞానాభ్యాం ఫలమన్యత్కదాచన, నయాచేత్ప్రణతో విష్ణుంయాచనా న్నశ్యతిధ్రువ' మితి తావన్మాత్రప్రార్థనాభ్యనుజ్ఞాతా అత్ర పరభక్తివచనం తదనంతరభావి పరజ్ఞానపరమభక్త్యోరప్యుపలక్షమ్- తచ్చ ప్రతివచనభాగే వ్యంజయిష్యతే- జ్ఞానీ-'ప్రకృతింవిద్ధి మే పరా' మిత్యాది ప్రతిపాదితభగవచ్ఛేషతైకరసాత్మస్వరూపవిద్భగవంతమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానః నిశ్చయుక్తః, ఐశ్వర్యాద్యర్థినాం స్వాభిలషితప్రాప్తౌ సిద్ధాయాం భగవతా

‘తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తిర్విశిష్యతే । ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహమ్’ ఇత్యాదిశ్లోకత్రయోదితజ్ఞానినం

యోగో నిత్యస్య తే- జ్ఞానినస్తు న తథేతి భావః- ఏకభక్తిః న తు ప్రయోజనాంతరవిభక్తభక్తిరిత్యర్థః ఏతదుభయం జ్ఞానీ విశిష్యత ఇత్యస్య హేతుః అత్యర్థమత్యభిధేయం సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినా మయాపి దుర్వచమితి భావః - స చ మమ ప్రియ ఇత్యత్రాప్యత్యర్థమిత్యేతదనుషజ్యతే - యద్వా స్వప్రీత్యపేక్షయా స్వభక్తప్రీతేః ప్రకర్షోక్త్యా స్తుతిః- ఆత్మైవ సర్వాంతరాత్మనో మమాప్యంతరాత్మైవ- నన్విదం ప్రమాణవిరుద్ధమిత్యత్రాహ -మే మతమితి- ప్రకృష్టప్రీతివిషయత్వేనాతివాదాన్న విరోధః తథాత్వాదరే హేతుమాహ- ఆస్థిత ఇతి, యుక్తాత్మా మద్విరహాసహతయా మయి నిత్యయోగప్రవృత్తమనాః అనుత్తమాం గతిం పరమప్రాప్యం- జన్మనాం పుణ్యజన్మనాం జ్ఞానవాన్, పూర్వోక్తజ్ఞానవాన్ వాసుదేవస్సర్వమితి ప్రపద్యత ఇత్యన్వయః- సర్వం ప్రాప్యప్రాపకాది ‘రామస్య వ్యవసాయజ్ఞ’ ఇత్యాదినిదర్శితజ్ఞానవిశేషవత్త్వాన్మహాత్మత్వోక్తిః మహామనా ఇతి భాష్యం సుదుర్లభః మత్తః ప్రయోజనాంతరార్థినో ఆర్తాదయోఽపి దుర్లభాః - అయం తు కర్తవ్యమద్భక్తలాభార్థినా మయా దేశికార్థిభిరన్యైశ్చ సుదుర్లభః లబ్ధశ్చేదయమలభ్యలాభ ఇతి భావః- ఉక్తం హి శ్రీపౌష్కరే ‘దుర్లభా భాగవద్యోగభావినో భువి మానవాః । తద్దర్శనాత్తదాలాపాత్పుంసాం లభం శాశ్వతం పదమితి మామ్ ‘అజ్ఞో జంతురనీశోఽయం’ ఇత్యుక్తేషు మూర్ధాభిషిక్తం- మామ్, శ్లోకత్రయోదితజ్ఞానినం పురుష క్రియాఫలం త్వద్ధామిత్యాత్మనేపదేన వ్యజ్యతే- అవ్యవహితత్వాదిహ శ్లోకత్రయేత్యుక్తమ్- పరభక్తిశ్లోకానాం భిన్నప్రకరణస్థతయా స్థానత్రయేత్యుక్తమ్-మామ్ ‘యా ప్రీతిరవివేకానాం’ మిత్యుక్తేషు బాహ్యవిషయసక్తేష్వగ్రగణ్యమ్ అథ శరీరపాతసమయభావినో బుద్ధ్యాకారానభ్యర్థయతే- పరభక్తీతి - అ

మూ—మాం కురుష్వ ‘పురుషస్సపరః పార్థ భక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా’ “భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యః” ‘మద్భక్తిం లభతేపరామ్’ ఇతిస్థానత్రయోదితపరభక్తియుక్తం మాం కురుష్వ॥ పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్త్యేకస్వభావం మాం కురుష్వ ॥ పరభక్తిపరజ్ఞాన పరమభక్తికృత పరిపూర్ణానవరతనిత్యవిశదతమా

థవాముక్తిదశాభావినాం పరభక్త్యాదీనామిదమపేక్షణమ్. ఏకస్వభావత్వోక్తిర్హ్యన్యత్రత్యపరభక్త్యాదివ్యవచ్ఛేదార్థా ఉక్తానామేవ తత్రత్యపరభక్త్యాదీనాం సాదరానువాదేన కైంకర్యపర్యంతతాం యాచతే- పరేతి అత్రత్వదితి వక్తవ్యే భగవచ్ఛబ్దోనుభావ్యపౌష్కల్యస్ఫుటీకరణార్థః- కింకరవిశేషణ శేషతైకరతిరూప శబ్దే శేషతైకరతిరేవరూపం నిరూపకంయస్యేతి భావ్యం భవానీతి ప్రార్థనాత్వత్కింకరత్వాభావాత్పూర్వమసత్కల్పోహమితి సూచ్యతే. ఏవంద్వయార్థో వ్యాఖ్యాతః- సర్వజ్ఞేపి స్వతోదేవేయాచ్ఞావిజ్ఞాపనాదిభిః । తత్తదిష్టప్రదిత్సాత్ప్రీతిరేవ ప్రసాధ్యతే ॥ తదేవచోదనావజ్ఞమపూర్వంతత్త్వవేదినామ్ ।ఆరాధ్యేంద్రాద్యపాయేపి ఫలదానాయతిష్ఠతి ॥ అత్రైవమభ్యర్థితస్య భగవతస్తదభ్యనుజ్ఞాదివిషయైః ప్రపత్తిజనిత ప్రసాదపరీవాహైః ప్రతివచనైః ప్రకృతోపయికవక్ష్యమాణ చరమశ్లోకార్థోపి ప్రతిబోధ్యతే- తథాహ్యత్ర ప్రతిహతోపీత్యంతేనాశక్తిపూర్త్యానాగతానంతకాలసమీక్షయాప్యదృష్టసంతారోపాయతాం ప్రకాశయతానన్యశరణ ఇత్యుక్తవిస్తరరూపేణ ప్రథమపాదతాత్పర్యోక్తిః యేనకేనాపీత్యాదినా త్వమిత్యంతేన ద్వితీయపాదోక్తాధికారికృత్యలాఘవాదివ్యంజనం కేవలమిత్యాదినా త్వహంత్వేతి వాక్యాభిప్రేతానిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్టప్రాప్తిప్రకాశనం । ఏవంభూతోసీత్యాదిభిః ప్రపన్నవిషయశోకాపనోదన వాక్యాభిప్రేత ప్రపంచనమితివిభాగః ఏవంభూతమత్కైంకర్యేత్ర ఏవంభూతేతి కైంకర్యవిశేషణం. ఉపాయతయేత్యత్ర గద్యాంతరోక్తక్రమేణ

మూ — నన్యప్రయోజనానవధికాతిశయప్రియభగవదనుభవో హమ్. తథావిధభగవదనుభవజనితానవధికాతిశయప్రీతికారితాశేషావస్థోచితాశేష శేషతైకరతిరూపనిత్యకింకరో భవాని- ఏవంభూతమత్కైంకర్యప్రాప్త్యుపాయతయావక్లృప్త సమస్త వస్తువిహీనోఽప్యనంతతద్విరోధిపాపాక్రాంతోఽప్యనంత మదప చారయుక్తోఽప్యనంతమదీయాపచార యుక్తోఽప్యనంతాసహ్యాప చారయుక్తోఽప్యేతత్కార్యకారణభూతానాదివిపరీతాహంకా

సాక్షాత్పరంపరయా చేతి భావ్యం - అవక్లృప్తం, మన్నిత్యేచ్ఛానియమితమిత్యర్థః- మదాదేశాత్మకైశ్శాస్త్రైర్విహితమితి వా - సమస్తవస్తుశబ్దేన ప్రస్తుతప్రపత్తివ్యతిరిక్తాస్తత్త్వజ్ఞానపూర్వకాః కర్మయోగాదయఉపాసనపర్యంతా నివృత్తిధర్మాస్తదుపయుక్తాశ్చామానిత్వాద్యాత్మగుణాస్సంగృహ్యంతే ఏతేన పరిశబ్దేన ద్యోతితసపరికరత్యాగవ్యంజనం ఏవం పశ్చాదపి తదర్జనానసంభవతీతి నైరాశ్యరూపత్యాగసిద్ధ్యర్థమాహ- అనంతతద్విరోధిపాపాక్రాంతోఽపీతి- ఉపాసనాదివిరోధిత్వాత్ప్రవృత్తిధర్మోఽప్యత్ర పాపశబ్దేన సంగృహీతః అనంతమదపచారేత్యాదిభిః పూర్వవద్విశేషాపచారాభిభూతత్వస్య పృథగుక్తిః ఏకైకవర్గస్య దుస్తరత్వద్యోతనాయ ప్రత్యేకమానంత్యనిర్దేశః - ఉక్తానాం పాపానాం నిదానం భక్తియోగాదిప్రతిబంధద్వారభూతం 'అహంకారవిమూఢాత్మే'త్యాదిషు ప్రసిద్ధం పూర్వం విపరీతజ్ఞానశబ్దోపాత్తేష్వన్యతమమాహ * ఏతత్కార్యేతి * కార్యస్యాప్యహంకారస్యానాదిత్వం బీజాంకురన్యాయాత్ప్రవాహరూపేణ భావ్యమ్ 'అథాతోహంకారాదేశ' ఇత్యాద్యుక్తయథావస్థితాహంకారాద్వ్యవచ్ఛేదార్థం విపరీతశబ్దః అనహమర్థేఽహంత్వాభిమానాత్స్వతంత్రత్వారోపాచ్చ విపరీతత్వం విమూఢత్వమిహ తిరోహితత్వం నిత్యం ప్రకాశమానస్యాప్యాత్మనస్తిరోహితత్వమాధేయత్వశేషత్వాదిధర్మాణా మ

మూ— రవిమూఢాత్మస్వభావోప్యేతదుభయకార్య కారణ
భూతానాది విపరీతవాసనా సంబద్ధోప్యేతదనుగుణ ప్రకృతి
విశేషసంబద్ధోప్యేతస్మాలాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికసుఖ

నవభాసాదితి జ్ఞాపనాయస్వభావశబ్దః- పాపస్యాహంకారస్యచ ప్రవాహనిర్వాహకం అశేషతఇతి పూర్వత్ర సంక్షిప్తం విశదమనుభాషతే * ఏతదుభయేతి * వాసనాయా అపి ప్రవాహరూపేణానాదిత్వం యథావస్థితతత్త్వహితపురుషార్థ వాసనావ్యావృత్త్యర్థ మత్రవిపరీతత్వోక్తిః పాపస్యవాసనా పాపాంతరారంభరుచిజనకనిగ్రహాంశః అహంకారస్య వాసనాభూయోభూయస్తాదృశభ్రమజనకబుద్ధిసంస్కారః- భగవత్స్వరూపతిరోధానకరమిత్యాద్యుక్తమనువదతి * ఏతదనుగుణేతి * ఏతచ్ఛబ్దేన పూర్వోక్తపాపాహంకారవాసనారూప త్రితయపరామర్శః అత్రాపి కార్యత్వం కారణత్వంచ వివక్షితం. సాత్త్వికప్రకృతివ్యవచ్ఛేదాయ విశేషశబ్దః- సంబద్ధః- దృఢబద్ధఇత్యర్థః ఏతచ్చ మితగద్యేతు దుర్వివేచపదేనవివృతం ప్రకృతిసంబంధస్యాభిమతప్రతిబంధకత్వద్వారం ప్రపంచయతి * ఏతస్మాలేతి * దుఃఖస్యసంసారోద్వేగ జనకత్వమపి సంభవతి- సుఖస్యతుసంసారరుచిజనకత్వేన విఘ్నత్వ మధికమిత్యభిప్రాయేణ పూర్వం సుఖస్యోక్తిః దుఃఖవత్సుఖమప్యాధ్యాత్మికాదిభేదేనత్రివిధం ఆధ్యాత్మికమాత్మాశ్రితాచిత్సముదాయ ప్రధానహేతుకం తాదృశందుఃఖంద్వివిధం శారీరంమానసంచేతి తత్రశారీరం శిరోరోగఃప్రతిశ్యాయఇత్యాదినోక్తం మానసంకామక్రోధభయద్వేషేత్యాదినా। ఆధిభౌతికంతుమృగపక్షిమనుష్యాద్యైరిత్యాదినా ఆధిదైవికంచ ‘శీతోష్ణవాతవర్షాంబువైద్యుతాదిసముద్భవ’ మితి అత్రదుఃఖశబ్దస్య పూర్వకాలీనదుఃఖవిషయత్వా దుత్తరత్రదుఃఖవిఘ్నగంధరహితత్వోక్తే రుత్తరకాలస్వాస్థ్యపరత్వాత్తితిక్షాయాంవా తాత్పర్యాదవిరోధః- త్రివిధమప్యేతత్ప్రత్యేకమవాంతర హేతుస్వ

మూ—దుఃఖతద్ధేతుతదితరోపేక్షణీయవిషయానుభవజ్ఞానసం
కోచరూపమచ్చరణారవింద యుగళైకాంతికాత్యంతిక పరభ
క్తిపరజ్ఞాన పరమభక్తివిఘ్నప్రతిహతోపియేనకేనాపి ప్రకా
రేణద్వయవక్త్రాత్వం

రూపవైషమ్యాదనంతప్రకారమితి సూచయితుం తద్ధేతుశబ్దః సుఖదుః
ఖహేతవశ్చ స్వరూపతో బుద్ధివిషయతయాపి పరభక్త్యాదివిఘ్నాః-త
దితరేత్యుపేక్షణీయవిషయవిశేషణం ఉపేక్షణీయవిషయశ్చ తృణాదిః
తదనుభవోప్యభిప్రేత్తకానుభవ రూపత్వేనపూర్వోక్తవిపరీతజ్ఞానవిశే
షతయా స్వరూపతస్సంస్కారతశ్చ ప్రాప్తవిషయానుభవవిరోధీ జ్ఞాన
సంకోచః తదుపదేశసహకృతైశ్శాస్త్రైరపి పరావరతత్త్వవిషయయ
థావస్థితజ్ఞాన ప్రసరాభావః మచ్చరణారవిందయుగళేతి స్వయముక్తి
రిహానదోషాయ ఈశ్వరస్యయథాభూతార్థశంసినఃసర్వత్రస్వగుణా
విష్క్రియాదోషరహితత్వాత్ తేనాపిచరణయోస్స్వాశ్రితరక్షణసాధ
నతయా సంప్రీతివిషయత్వేన స్తుత్యత్వోపపత్తేశ్చ - తథాచాహుః 'త
స్యస్వాత్మప్రదానేతు సాధనం స్వపదద్వయమ్'ఇతి అత్ర పరభక్త్యాదిశ
బ్దైర్దేహపాతాత్పూర్వభావినఃపశ్చాద్భావినశ్చావస్థావిశేషాస్సం
గృహ్యంతే-ప్రతిహతోపీత్యంతేష్వపిశబ్దస్యాగానువాదాద్యోత్యతే
ధర్మాంతరనైరపేక్ష్యవిశిష్టవిధానమపి ద్వయవక్తృత్వేన సూచితం
నచైతావతాప్రపత్తేస్తదవినాభూతాంగానాంవానివృత్తిః శరణమహం
ప్రపద్యఇతి పూర్వోక్తానువాదత్వేన ప్రపత్త్యుపశ్లిష్టస్యైవ ద్వయవచన
స్యాత్రవివక్షితత్వాత్- యేనకేనాపీత్యస్యతు ' ఆతోఽవాయదివాదృ
ప్తః మిత్రభావేన సంప్రాప్తం విభీషణోవాసుగ్రీవ యదివారావణ
స్స్వయం' ఇత్యాద్యుక్తాధికారి విశేషానియమేతాత్పర్యం- శరణ్యస్య
ప్రపన్నేష్వాదరాతిశయాదీదృశవ్యాజమాత్రానుభాషణమితి కేచిత్-
ఏతేనజీవగత వ్యాపారనిరపేక్ష మోక్షప్రదానాదిపక్షాశ్చనిరస్తాః ఇ

మూ—కేవలంమదీయయైవ దయయా నిశ్శేషవినష్ట సహేతు
కమచ్చరణారవిందయుగళై కాంతికాత్యంతికపరభక్తిపరజ్ఞానప
రమభక్తి విఘ్నో మత్ప్రసాదలబ్ధ మచ్చరణారవిందయుగళై
కాంతికాత్యంతిక పరభక్తిపరజ్ఞాన పరమభక్తిః మత్ప్రసాదా
దేవసాక్షాత్కృతయథావస్థితమత్స్వరూపగుణవిభూతిలీలోప
కరణవిస్తారో

టీ॥ పరంత్వత్ప్రవృత్త్యంతరమనపేక్షితమిత్యాహ * కేవలమితి * మ
దీయయైవ నాన్యదీయయానసహకార్యంతరసాపేక్షయేతి భావః దయా
త్రప్రపత్త్యుల్లసితారక్షణేచ్ఛా- ప్రపత్తిజనితప్రసాదవైశిష్ట్యేసత్యపి స
హజదయాయాః ప్రాధాన్యమిహసూచితం. కర్మణాంసుఖదుఃఖ జ
ననశక్తివత్తిరోధాయకత్వాదిశక్తిరపి నివృత్తేత్యభిప్రాయేణ నిశ్శేషశ
బ్దః- తేనాశేషత ఇత్యుక్తస్యానూక్తిః హేతుభూతపాపాదిసద్భావేపు
నరపివిఘ్నఉత్పద్యేతేతితత్పరిహారార్థముక్తంసహేతుకేతి।విఘ్నాః
పూర్వోక్తాః ఏవమనిష్టనివృత్తిరుక్తా- అథేష్టప్రాప్తింవదన్ ప్రథమంతే
షాంజ్ఞానీత్యాదిప్రార్థితజ్ఞానపూర్వకపరభక్త్యాది ప్రదానమాహ- మ
త్ప్రసాదలబ్ధేతి ఇహహిపరభక్త్యాదివచనం తత్పూర్వభావిజ్ఞాన విశే
షస్యాప్యుపలక్షణమ్- అత్రమత్ప్రసాదశబ్దః ప్రపత్తిజనితప్రసాద ని
రస్తప్రతిబంధకనిరుపాధికసౌహార్దపరః - ఏవంమత్ప్రసాదాదేవేతి
వక్ష్యమాణేనాప్యవధారణేన సహకారినైరపేక్ష్యం ద్యోత్యతే- మ
త్స్వరూపేత్యాదికముత్తరఖండస్థనారాయణశబ్దార్థః విభూతిశబ్దో
త్రనిత్యవిభూతివిషయః- ఉపాయదశాయాం శాస్త్రవిహితతత్తద్ధ్యాన
గుణాదిపరిచ్ఛిన్న స్వరూపాద్యనుభవాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం య
థావస్థితవిస్తారద్దౌ - ఆరోపశంకానివృత్త్యర్థం వా యథావస్థిత
శబ్దః ॥ హేత్వభావాదత్రభ్రమాభావః ఏవం సర్వవిశిష్టపరమ భో
క్తృత్వసాక్షాత్కారేనారశబ్దార్థస్వస్వరూపావిర్భావమపి స్వాధీన

మూ — పరోక్షసిద్ధమన్నియామ్యతామదనుభవో మద్దాస్యైక రసాత్మస్వభావాత్మస్వరూపో మదేకానుభవో మద్దాస్యైక ప్రియః పరిపూర్ణానవరతనిత్యవిశదతమానన్య ప్రయోజనానవధికాతిశయప్రియమదనుభవస్త్వం తథావిధమదనుభవ జనితానవధికాతిశయ ప్రీతికారితాశేషావస్థోచితాశేషశేషతైక రతిరూపనిత్యకింకరో భవ. ఏవంభూతో౽సి

స్వార్థకర్తృత్వ భోక్తృత్వ భ్రమనివృత్తిపూర్వకతద్భోక్తృత్వ జ్ఞాపనాయ పృథగాహ *అపరోక్షేతి* నియామ్యత్వోక్త్యా వ్యాప్యత్వ ధార్యత్వే చాకృష్టే 'అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానామ్- ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠత' ఇతి శ్రుత్యనుసారాత్ ఏతేన 'స స్వరాడ్' ఇత్యుక్తేపి ముక్తౌ పారతంత్ర్యాదేరనపాయో దర్శితః నియామ్యత్వం చిదచిత్సాధారణమ్- దాసత్వం తు చేతనైకనిష్ఠమ్- తయోః ప్రాతిస్వికం ప్రయోజనమాహ మదేకానుభవో మద్దాస్యైకప్రియ ఇతి- ఐశ్వర్యకైవల్య పురుషార్థయోరివ స్వనిష్ఠతయా స్వతంత్రతయా చ స్వాత్మానుభవప్రసంగో౽పి తదా న సంభవతీత్యభిప్రాయేణ మదేకానుభవశబ్దః స్వామ్యనుభవ ప్రదానే స్వానుభవే స్వప్రాధాన్యగంధనివృత్త్యర్థం మద్దాస్యైకప్రియ ఇత్యుక్తమ్- పూర్వోక్తమేవానుభవం పరమపురుషార్థత్వప్రతిబోధాయ పూర్వవత్పుష్కల్యాదిభిర్విశినష్టి * పరిపూర్ణేతి * తత్ప్రయుక్తప్రీతిం తత్పరీవాహం చ నిత్యకింకరో భవానీత్యంతేన ప్రార్థితమ్- ప్రయచ్ఛతి తథావిధేతి- ఈదృశస్వకైంకర్యసామ్రాజ్యయోగ్యతామలభ్య లాభత్వవ్యక్త్యా సంతోషార్థముత్తరకృత్య విధానార్థం చానువదతి *ఏవంభూతో౽సీతి* ప్రకృత్యాత్మవివేకాద్ధార్మికః పరావరతత్త్వవివేకాద్భాగవతః పరావరపురుషార్థవివేకాదనన్యప్రయోజనః స్వపరాధికారవివేకాదనన్యసాధనః పూర్వోక్తాదస్తుత ఇత్యనుగ్రహవిశేషాత్ప్రమితానుష్ఠిత భర.

మూ—ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవిక దుఃఖవిఘ్న గంధర
హితస్త్వం ద్వయమర్థానుసంధానేన సహసదైవంవక్తా

స్యాస్తతశ్చ మయాస్వీకృతభరః నిత్యకింకరో భవేతిదత్తవరశ్చత్వం ముక్తప్రాయోసీత్యర్థః ॥ ఆఖ్యాతేనసంతమేన మిత్యవస్థావ్యజ్యతే. యద్వా నిత్యకింకరో భవేతి సత్యసంకల్పేనోక్తే తేనవా స్వేనవా ప్రత్యాఖ్యాతు మశక్యత్వే నివారకాంతర సంభవేచ తదానీమేవ తథావిధమాత్మానం పశ్యతః క్రమాత్తత్సిద్ధిమాహ ఏవమితి- ఏవం భవితుముపక్రాంతోసీత్యర్థః - భయావహాయాం దేహేంద్రియాది విశిష్టదశాయాంకథం కుత్రచ నిరపాయకాలక్షేప ఇత్యత్రాహ * ఆధ్యాత్మికేతి * అత్రోత్కటసుఖస్యాప్యుపలక్షణార్థ మిహ దుఃఖోక్తిః శ్లోకత్రయాద్యుక్తజ్ఞానభక్తిశాలినం ప్రతిప్రాతికూల్యావిశేషాద్వాదుఃఖశబ్దేన సుఖస్యాపి సంగ్రహః- గంధశబ్దేనవా తద్వివక్షా- తేనసర్వసాధారణః క్షుధాదిర్వాభిప్రేతః దుఃఖస్యద్వయార్థానుసంధానం ప్రతివిఘ్నత్వంస్యాత్- అతస్తద్రాహిత్యోక్తిః ఇహచపూర్ణవివేకానామాభిమానికందుఃఖంచ సుఖంచనాస్తి సాంస్పర్శికానాస్తుప్రారబ్ధకర్మవశాత్సంభవతామపి ప్రతిదినం కర్మక్షయమోక్షాసత్తిదర్శనప్రీత్యాద్వయార్థాను సంధానవిఘ్నత్వం నాతీవాస్తి. అతోనప్రత్యక్షాదివిరోధః త్వం అనన్యజ్ఞాన భక్త్యాది ప్రార్థనాన్వాక్-ఉచ్చారణం ప్రాధాన్యేన స్తోతుమర్థానుసంధానేనసహశబ్దః ఏవమర్థానుసంధానేనేత్యన్వయః ఏవమఖిలహేయేత్యాద్యుక్తవిశదప్రకారేణేత్యర్థః ఏతచ్చాత్రకృతకృత్యత్వానుసంధానప్రీత్యర్థం అస్యచస్వయం ప్రయోజనరూపకైంకర్య రూపత్వాత్ 'యన్ముహూర్త' మిత్యాదిన్యాయేన భగవదనుభవప్రీత్యనువృత్త్యర్థం సంభవద్ద్వంద్వతితిక్షార్థం నిర్భరత్వానుసంధానరసానువృత్త్యర్థం నిషిద్ధకామ్యాదిసంగనివృత్త్యర్థంచ సదేత్యుక్తిః ఇదంతుస్వభావార్థశాస్త్రప్రాప్తావి

మూ—యావచ్ఛరీరపాతమత్రైవ శ్రీరంగే సుఖమాస్వ శరీరపాతసమయే తు కేవలం మదీయయైవ దయయాఽతిప్రబుద్ధో

రోధేన నేయమ్- అన్యథా సర్వప్రమాణవిరోధాత్ ‘ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే - ప్రారబ్ధమాత్రభుక్ తతస్తత్త్వవిత్సుఖమాప్నుయాత్- ప్రారబ్ధమేవ భోక్తవ్యం కర్మణా బ్రహ్మవిదామపి ’ అనారబ్ధకార్యే ఏవ తు పూర్వే తదవధేరితి దర్శితః ప్రక్రాంతకర్మఫలభోగోఽపి ప్రపన్నస్య యథాభిలాషం ప్రపత్త్యుత్పత్తిశరీరావధిక ఇత్యభిప్రాయేణాహ * యావచ్ఛరీరపాతమితి * ఆర్తితారతమ్యాదత్రస్థితి తారతమ్యం అత్రైవాత్యంతాసన్నమత్సేవానుగుణే, నతు మత్కైంకర్యవిరుద్ధదేశేష్విత్యర్థః- అత్రానేకపురాణాదిప్రసిద్ధ శ్రీరంగోపాదానం భాగవతాభిమతస్వయంవ్యక్తాదిభగవత్క్షేత్రాంతరాణాముపలక్షణమ్- సుఖమాస్స్వ, కృతకృత్యత్వప్రతిసంధానేన ప్రతిదినం కర్మక్షయదర్శనేన అవిలంబితానాయాసపరమపురుషార్థలాభవ్యవసాయేన విషమధుకల్పవైషయికరసవైముఖ్యహేతుభూతద్వయార్థానుసంధానసారస్యేన సంతుష్టో వర్తస్వేత్యర్థః - సచాయమత్రత్యసేవాసౌకర్యార్థ ఉపదేశః సుఖీభవేతి వదనుగ్రహోక్తిర్వా ఏవమర్థానుసంధానద్వయవచనసుఖాసికాదిభిర్మనోవాక్కాయానామయోగ్యవ్యాపార నివృత్తిరపి స్యాత్ భవత్వేవం కృతకృత్యస్యోత్తరకృత్యరూపం ఫలమ్. దేహపాతదశా చ కీదృశీ? పరమఫలం చ కదేత్యాకాంక్షాయాం ప్రారబ్ధశరీరానువర్తక ప్రతిబంధనివృత్త్యా దయార్ణవస్య దివ్యశక్తేస్స్వస్య పూర్వకృతరక్షాసంకల్పానుగుణమన్యైరనివార్యముత్తరకృత్యమాహ * శరీరపాతసమయ ఇతి * ‘వాఙ్మనసీ ’ త్యాదిశ్రుతిసిద్ధాయా మనస్సంపత్తేః పూర్వావస్థాయామిత్యర్థః ఏతేన ‘ నిశి నేతి చేన్నే ’ త్యాద్యుక్తః కాలనియమాభావశ్చ సూచితః ‘తతస్తం మ్రియమాణం త్వి ’ తివదత్ర తుశబ్దోఽధికార్యంతరాద్విశేషమనుగ్రహకార్యం ద్యోతయతి-

మూ — మామేవావలోకయన్నప్రచ్యుతపూర్వసంస్కార మ
నోరథః జీర్ణమివవస్త్రం

యద్వా- కాష్ఠపాషాణసన్నిభతయా స్వేనవాపరైర్వాప్రతిదానీం ప్రబోధస్య దుస్సంపాదత్వమ్ - ఏవంతు శబ్దద్యోతితమేవ విశేషంవ్యనక్తి- కేవలమిత్యాదినా- కేవలమ్, పూర్వాభ్యాసానపేక్షమ్, 'యం యోగినో' ఇత్యాద్యుక్తతాదాత్వికస్వయత్న నిరపేక్షంచ మదీయయైవ మత్స్వభావభూతయైవ నాన్యదీయయా- నాపిపూర్వోక్తక్షేత్రవాసద్వయార్థానుసంధానజన్యయా - నచతాదాత్వికప్రార్థనా సాపేక్షయేత్యర్థః అతిప్రబుద్ధః, శరీరపాతాత్పూర్వకాల ఇవజ్ఞాన పౌష్కల్యవాన్ యద్వా న కేవలంసంకోచాభావమాత్రమ్ - కింతుప్రత్యుషప్రకాశకల్పపూర్వావస్థాతోతిశయోపిస్యాదిత్యర్థః, అపరిచ్ఛిన్నస్తుప్రబోధః విశిష్టదేశగత్యనంతరభావీ - అంతిమదశాయామాదిభరతాదివదన్యదర్శనం తవనస్యాదిత్యాహ- * మామేవావలోకయన్నితి * నిత్యమనుచింతితం మామేవశుభాశ్రయవిగ్రహవిశిష్టం విశదమనుసందధానఇత్యర్థః సాక్షాత్కుర్వన్నితివాతదానీమవలోకనీయం సర్వం భగవదపృథక్సిద్ధతయైవభాతీతిచావధారణాభిప్రాయః ఏవంజ్ఞానదశానేప్రాప్తే అథవక్ష్యమాణాయాః ప్రాప్తేః పురుషార్థత్వాయతదిచ్ఛానువృత్తిమాహ * అప్రచ్యుతేతి * భగవానేవమేపరమప్రాప్య ఇతి శాస్త్రజన్యానుభవ సంస్కారస్య కాలవిప్రకర్షకాయవిశ్లేషక్లేశాదిభిః ప్రచ్యుతిర్నభవిష్యతి తతఏవసంస్కారమూలః ప్రాప్తిమనోరథోపితదానీంభవత స్త్యజ్యమానేషు దేహతదనుబంధిషు రాగాద్వా కిం భవిష్యతీతి భయాద్వానప్రచ్యవతీతిభావః అతిప్రబుద్ధఇత్యాదిభిః పరభక్త్యాదిత్రయంవాపరమాత్మని విశ్రమాదనంతరభావిప్రబోధాదికం వా వివక్షితమితి కేచిత్ లబ్ధనూతనశుభవస్త్రాంతరస్య జీర్ణవస్త్ర ఇవాత్యాసన్నదివ్యదేహలాభస్య చిరపరిచితేపి భోగాయతనే జిహాసా

మూ—సుఖేనేమాం ప్రకృతిం స్థూలసూక్ష్మరూపాం విసృజ్య తదానీమేవ మత్ప్రసాదలబ్ధ మచ్చరణారవిందయుగ

త్యక్తిమనాయాసేన ప్రీతిం చ నిదర్శయతి * జీర్ణమివ వస్త్రమితి *
'కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే-నోపజనం స్మరన్నిదం శరీర' మిత్యాదిభిరభి
ప్రేతం లబ్ధపరిత్యాగక్లేశాభావం యమకింకరాదిభయాభావం చికిత్స
కశల్యప్రయోగన్యాయశంకితోత్క్రమణ దుఃఖాభావం అత్యాసన్న
పరమపురుషార్థానుసంధానహార్దానుగ్రహతాదాత్విక భగవదను
భవాతివాహిక దర్శనజనిత హర్షప్రకర్షం చాభిప్రేత్యాహ * సుఖే
నేతి * ఇమామ్, అనాద్యనువృత్తాం భగవత్స్వరూపతిరోధానాదిభి
రపకారిణీం కారాగృహనరకాదివదసుసంహితాం దురత్యయాం మద
న్యైస్త్యాజయితుమశక్యాం చేతి భావః, ప్రకృతిమ్, సతతవికారశీలత్రి
గుణద్రవ్యం ఉత్క్రాంతిపాదే చార్చిరాదిపాదే చోక్తం సర్వమభిప్రే
త్యాహ * స్థూలసూక్ష్మరూపాంవిసృజ్యేతి * స్థూలప్రకృతిత్యాగో-
త్రైవ। సూక్ష్మప్రకృతిత్యాగస్తు 'త్రిధానభావనాతీతో ముక్తయే యోగి
నాంనృప। దేవయానః పరః పంథా యోగినాం క్లేశసంక్షయే' ఇత్యాద్యు
క్తదేవయాన పథేన దివ్యదేశగమన దశాయామేవభవతి 'ఏషసంప్ర
సాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్య. సయఏవం వి
ద్వానస్మాచ్ఛరీరభేదాదూర్ధ్వముత్క్రమ్యాముష్మిన్ స్వర్గేలోకే
సర్వాన్కామానాప్త్వామృతస్సమభవ' దిత్యాదిషుబ్రహ్మప్రాప్తిపర్యం
తాభిధానాత్తిరోధాయకసూక్ష్మప్రకృతి విశేషోఽప్యభిప్రేతః - సుబా
లోపనిషదితు 'అపునర్భవాయనాడ్యాకోశంభినత్తి-కోశంభిత్త్వాశీ
ర్షకపాలంభినత్తిశీర్షకపాలంభిత్త్వా పృథ్వీంభినత్తీత్యారభ్య 'అ
క్షరంభిత్త్వామృత్యుంభినత్తీ' త్యంతేనస్థూలశరీరత్యాగపూర్వకతమః
పర్యంతసర్వతత్త్వాతిక్రమఉక్తఃతదేవాక్రమేణసూక్ష్మప్రకృతివిమోక్షా
నంతరం స్వస్యైవ ప్రసాదేనావిళమ్బితమనోరథ పూర్తిమాహ*త

శ్లై కాంతి కాత్యంతిక పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తి కృతపరి
పూర్ణానవరత నిత్య విశదతమానన్యప్రయోజనానవధికాతిశ
య ప్రియమదనుభవ జనితానవధికాతిశయ ప్రీతికారితా శే
షావస్థాచితా శేషశేషతైక రతిరూప నిత్యకింకరోభవిష్యసి-మా

దానీమేవేతి * ఆక్షేపణీయాంతరాభావాన్న విళమ్బ ఇతిభావః. ప్ర
సాదఇహాతిరోధాయ కాంశపర్యంతస్య నిగ్రహరూపకాలుష్యస్యనిశ్శే
షనివృత్త్యాసూరిష్వివ స్వభావతఏవావస్థితంసౌహార్దమ్- తచ్చాత్రని
ర్దుఃఖనిత్యనిరతిశయానంద మనుభవత్స్వ సావితీచ్ఛైవ । అత్రతోవద
స్తి క్షుద్రఫలేష్వప్యుపాయగౌరవమ్ - మోక్షేతు " అనేకజన్మసంసి
ద్ధః క్లైశేనమహతాప్యుద్ధిః క్షపయిత్వాధికారాణ్ స్వాణ్శశ్వత్కాలే
నభూయసే " త్యాదిభిః కృచ్ఛ్రసాధ్యతయోక్తైవిధిశివసనకాద్యైర్ధ్యా
తు మత్యంతదూరెగురూపాయ సాధ్యేన్యాసమాత్రనిష్ఠస్య మాదృశ
స్య నిర్యత్నలబ్ధివచనముపచ్ఛందనమితి కేషాంచిచ్ఛంకాజాయేత -
అతస్తాన్విస్రంభయితుం భాష్యకార మపదిశ్యాహ * మాతేభూదత్ర
సంశయఇతి * ననూపాయలాఘవ ప్రాప్యగౌరవాదిశంకావిధూననేన
మహావిశ్వాసపూర్వకం శరణముపగతస్య సంశయప్రసంగాభావాద
త్ర తత్ప్రతిషేధోనిరర్థకః- మైవంతాదాత్వికమహావిశ్వాసేన ఉ
పాయేనిష్పన్నేపి తస్యఫలావినాభావేపి కేషాంచిత్ప్రారబ్ధకర్మ వి
పాకవైచిత్ర్యాత్సంశయోపి సంభవతి. నచేతనోపాయవైకల్యంఫలప్ర
తిబంధోవా మతికాలుష్యనివృత్తిస్తవత్రత్య పరభక్త్యాది నత్సవియం
పురుషార్థః అతఃప్రసన్నేన భగవతాసంశయ నివర్తన ముపపద్యత ఇ
తి-యద్వా యావత్ఫలలాభం విమర్శదశాయామక్షోభణీయోవిశ్వాసః
మహావిశ్వాసః నచతత్కాలీనః ఉపాయాంగమ్ - పశ్చాత్తుమదభిప్రా
యం మద్వాక్యంచ పరామృశతాం మదనుగ్రహాదేవ సంశయోన భ
వత్యేవేతి జ్ఞాపనార్థ మిహమాతెభూదిత్యాదినిస్సంశయ ఇత్యంతము

మూ—లైఘూదత్రసంశయః ॥ శ్లో ॥ అనృతంనో_క్తపూర్వం మేనచవక్ష్యేకదాచన । రామోద్విర్నాభిభాషతె ॥ సకృదేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతిచయాచతె । అభయంసర్వభూతేభ్యో దదామ్యేతద్వ్రతంమమ ॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామెకంశరణంవ్రజ । అహంత్వాసర్వపాపెభ్యోమోక్షయిష్యామి మాశుచః ॥ ఇతిమయైవహ్యు_క్తమ్ ॥ అత_స్త్వంతవత_త్త్వతో మద్జ్ఞానదర్శన ప్రా_ప్తిషు

చ్యుతఇతి-తే, నిశ్చితశాస్త్రార్థస్య సర్వసుహృదిసర్వశక్తౌమయిన్య_స్త భరస్యచ- అత్ర, మత్ప్రయోజన ప్రధానాయాం నిత్యకింకరత్వ ప్రాప్తౌయిత్యేతదుపచ్ఛందనం తదామే స్వవచన విరోధస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ * అనృతంనో_క్తపూర్వంమఇతి* ఇయమనృతాను_క్తిరాశ్రితవిషయా అసురేషు ప్రతారణ దర్శనాత్ - అను_క్తపూర్వమప్యనృతం పశ్చాత్స్వతంత్రాన్యదుచ్యేతెత్యత్రాహ * నచవక్ష్యేకదాచనేతి* ఇతఃపూర్వమివేతిభావః- ఇదమపి త్వద్వాక్యతయా పూర్వవదాశంకనీయమిత్యత్ర 'పత్యావాదీచరాఘవ' ఇతిప్రసిద్ధం లోకో_క్తిచ్ఛాయ యాస్వయమేవాహ * రామోద్విర్నాభిభాషతఇతి * స్వో_కివిరుద్ధంనాబిభాషతఇత్యర్థః ॥ మమసకృదు_క్త్యైవార్థినామపెక్షితార్థస్సిద్ధ్యేదితివాతాత్పర్యమ్ - ఏవంసామాన్యతఃప్రత్యాయితస్య ప్రకృతపర్యవసానాయ రావణానుజపరిగ్రహావసర్థోపదేశపర్యవసానెచ విశేషతఉ_క్తం శ్లోకద్వయమాహ * సకృదేవెతి * సర్వధర్మానితిచ వేదవైదికవాక్య మాత్రాతిశాయినోరనయోర్మరణ్యవాక్యయోరర్థంతదధికారయోరభిధాస్యామః॥ఇదంమోక్షప్రదానోత్సుకేన మయైవో_క్తమ్ నతు మహాదెశభూతదురధిగమార్థవెదముఖేన వాసంభవద్భ్రమాది దోషపురుషాంతరముఖేనవెత్యాహ- మయైవ హ్యు_క్తమితి॥ హిప్రసిద్ధౌ హేతౌవా- ఉ_క్తమెవస్థిరీకరణార్థం సంతోషాతిశయార్థంచ నిగమయతి-అ

మూ—నిస్సంశయస్సుఖమాస్స్వ ॥ శ్లో ॥ అంత్యకాలే స్మృతిర్యాతు తవ కైంకర్యకారితా । తామేనాం భగవన్నద్య క్రియమాణాం కురుష్వ మే ॥ ... ...

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితం శరణాగతిగద్యమ్

సమాప్తమ్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

తత్రేతి- అతస్సత్యవాదినా సత్యవ్రతేన మయోక్తస్య వాక్యస్య విశ్వాసనీయతమత్వాత్ త్వం ప్రామాణికః-తవ 'యే ప్రపన్నా మహాత్మానస్తే మే నయనసంపద' ఇతి మత్ప్రశంసనీయస్య మత్స్వీకృతభరస్య చ తత్త్వతః సంశయవిపర్యయ రాహిత్యేన మజ్జ్ఞానదర్శనప్రాప్తిషు యథాయోగ మత్ప్రపత్తిచాపేక్షితాస్స్వితి శేషః 'నిస్సంశయేషు సర్వేషు నిత్యం వసతి వైహరిః- ససంశయాన్ హేతుబలాన్నాధ్యావసతి మాధవ' ఇత్యాది ప్రమాణసూచనాయాహ *నిస్సంశయ ఇతి* సిద్ధస్యైవ జ్ఞానస్యానువృత్త్యా సంశయ ఇహ నివార్యతే- అనేనైవ నిర్భరత్వాదికమప్యాకృష్యతే సుఖమాస్స్వ, ఆధ్యాత్మికేత్యాదినా పూర్వం మయోక్తమేవ తవోచితమితి భావః. యావచ్ఛరీరపాతమితి పూర్వోక్తస్యాత్రానుక్తేరయమభిప్రాయః, మత్ప్రాప్తేః ప్రారబ్ధకర్మప్రతినియతాయురవసాన నిర్బంధో నాస్తి - యావదత్ర త్వ మదనుభవాపేక్షా తావదత్ర సుఖమాస్స్వ, పరిపూర్ణానుభవాలాభాదిహ సుఖాసికాయామప్యుద్వేగే సతి అయుశ్శేషశృంఖలమప్యపోహ్యాత్యంతికమత్కైంకర్యాయ మత్పదం గమిష్యసీతి, ఏతేనానాదికాలమాజ్ఞాతిలంఘన మూలభగవదప్రసాదేన సంసరతో మే భగవత్కృపామూలసదాచార్యాంగీకారేణ ద్వయోచ్చారణానూచ్చారణపూర్వకం స్వరక్షాభరన్యాసే సిద్ధే ప్రసాదనేప్యేతస్మాదభ్యధికస్యాభావాత్స్వీకృతభరః శ్రియః పతిర్నారాయణః కాలత్రయవర్తినస్సర్వానప్రసాదహేతూన్ యథాహం క్షాంత్వా స్వయమేవ

శ్రియైనమః.

అథ శ్రీరంగగద్యప్రారంభః-

చిదచిత్పరతత్త్వానాం తత్త్వయాథార్థ్యవేదినే ।
రామానుజాయమునయే నమో మమ గరీయసే ॥

వ స్వార్థమేవమాం స్వజ్ఞానదర్శన ప్రాప్త్యాదిప్రదానేన రక్షేదితి విశ్వస్తానిర్భరో నిర్భయస్సంతుష్టో భవేదితి నిగమితం భవతి-

ఇతి శరణాగతిగద్యం యతీశరంగేశ సల్లపనరూపమ్। వ్యవృణుత దేశికదృష్ట్యైవిమృశ్యనిశ్చిత్య వేంకటేశకవిః॥ వితమసినిగమాంతే బిభ్రతాదేశికత్వం కృతిభిరనుమతేనక్షేమబుద్ధ్యాయుషైవమ్ । యతిపతిపృథుగద్యవ్యాక్రియాయాం యథావత్కథితమకథితం చ క్షమ్యతాం నస్సుయూథ్యైః

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వే
ఙ్కటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు శ్రీమద్ర
హస్యరక్షాయాం పృథుగద్యాధికారః ప్రథమః

శ్రీమతే వేదాంత గురవే నమః.

అథ శ్రీమన్నిగమాంత మహాదేశిక విరచితాయాం శ్రీమద్రహ
స్యరక్షాయాం మితగద్యాధికారః

శ్రీమల్లక్ష్మణమునినా శిష్యహితైకాగ్ర్యచేతసా కథితమ్।
మితగద్యమమితసారం వ్యక్తం వ్యాఖ్యాతి వేంకటేశకవిః

అత్ర ద్వయార్థానుసంధానరసికేన భగవతా భాష్యకారేణ బృహద్గద్యవ్యాఖ్యాతమపి ద్వయం బహుధా శ్రోతవ్యమితి మన్యమానేభ్యశ్శిష్యేభ్యః పునరప్యాకించన్యాదిప్రపంచనపూర్వకం స్వానుష్ఠానప్రకాశనప్రక్రియయైవ సంక్షేపేణ వ్యాక్రియతే - తథాహ్యత్రాదిమం వాక్యముత్తరఖండస్య వివరణం. ద్వితీయం పూర్వఖండస్య - తేనైవాధికారవిశేషః కార్పణ్యరూపమంగం చ ప్రదర్శితం భవతి - తృతీయం తు మహావిశ్వాసాద్యంగాంతరజ్ఞాపకమ్. అనంతరం శ్లోకద్వయానుపఠనేన

మూ — స్వాధీనత్రివిధ చేతనాచేతనస్వరూప

పూర్వోక్త ఏవార్థాః ప్రమాణతః ప్రతిష్ఠాప్యన్తే. తతః పరేణ వాక్యేన పూర్ణప్రవృత్త్యకుశలే జనేऽపి తత్పూరణానుగుణప్రవృత్తివాక్యోచ్చారణవైభవం ఖ్యాప్యతే- తత్సిద్ధ్యర్థం పశ్చాచ్చతుర్దశభిస్సంబుద్ధిభిః నారాయణశబ్దోక్తాశ్శరణ్యాకారవిశేషాః ప్రకాశ్యన్తే - నమోస్తుత ఇత్యనేన తు ప్రకృతోపాయే ప్రధానభూతో భరన్యాసాంశః ఫలప్రార్థనం వా నిగమ్యత ఇతి విభాగః ఇహ చ ప్రథమం సవిభూతికస్య భగవతః పరమప్రాప్యత్వాది సిద్ధ్యర్థం చతుర్థ్యన్తపదప్రదర్శితం సర్వేశ్వరత్వాదికమాహ * స్వాధీనేతి * స్వశబ్దేన ముక్తప్రాప్యస్య కైంకర్యోద్దేశ్యస్య సర్వేశ్వరస్య శ్రుత్యాది ప్రసిద్ధం నిరతిశయానందత్వాదికం సూచ్యతే- స్వాధీనశబ్దేన భగవత్స్వరూపాధీనత్వం తదిచ్ఛాధీనత్వంచ వివక్షితమ్, సర్వస్య సాక్షాత్పరంపరయా వా తదాశ్రితతయా తత్స్వరూపాధీనత్వం తత్ర నిత్యానాం పదార్థానాం తదిచ్ఛాధీనస్వరూపత్వం తదభావే తేషామభావః ప్రసజేదితి ప్రసంగముఖేన స్థాప్యం-తదభిప్రాయేణ హ్యాహుః- "ఇచ్ఛాత ఏవ తవ విశ్వపదార్థసత్తా నిత్యం ప్రియాస్తవ తు కేచన తే హి నిత్యాః॥ నిత్యం త్వదేకపరతంత్ర నిజస్వరూపా భావత్కమంగళగుణా హి నిదర్శనం నః" ఇతి, అభాషి చ శారీరకాంతే పరమపురుషభోగోపకరణస్య లీలోపకరణస్య చ నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవ తథావస్థానమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్యతే ఇతి అనిత్యానాం తు తదిచ్ఛాధీనస్వరూపత్వం తదాయత్తోత్పత్తికతయా హి ప్రసిద్ధమ్ - గురుద్రవ్యాణాం పతనప్రతిబంధేన ధార్యత్వమపి తదిచ్ఛాధీనత్వవిశేష ఏవ- చేతనశబ్ద ఇహ జీవవిషయః బద్ధముక్తనిత్యరూపేణ జీవానాం త్రైవిధ్యమ్- అచేతనశబ్దశ్చాత్రాచిద్ద్రవ్యపరః- త్రిగుణకాలశుద్ధసత్త్వరూపేణాచేతనత్రైవిధ్యమ్ - ద్రవ్యాణాం తదధీనత్వోక్త్యా తద్ధర్మాణాం తాదధీన్యం కైముత్యసిద్ధమితి తదనుక్తిః చే

మూ—స్థితిప్రవృత్తిభేదం క్లేశకర్మాద్యశేషదోషాసంస్పృష్టమ్.

తనద్రవ్యస్యాపి ధర్మభూతజ్ఞానస్య చేతనగ్రహణే విశేషణ తయోపా
త్తత్వాదత్రపృథగనుపాదానం- చేతనమాత్రేవా త్రైవిధ్యాన్వయః చే
తనాచేతనానాం స్వరూపం స్వాసాధారణస్వభావైర్నిరూప్యం ధర్మి
తస్యభేదః తత్తద్వ్యక్తితో వర్గతశ్చ పరస్పరవ్యావృత్తిరూపో ధర్మః
స్థితిః కాలాంతరేపి విద్యమానతా సాచద్రవ్యాణాంస్వరూపేషు సర్వ
కాలానువృత్తిరూపా - తేషాంతదవస్థావిశిష్టవేషేణతు కాలపరిచ్ఛిన్నా
కాలతారతమ్యవతీచేతి తద్భేదః- ప్రవృత్తిర్వ్యాపారః నివృత్తిరప్యకర
ణసంకల్పరూపా ప్రవృత్తివిశేషః ఏతద్భేదస్తత్తత్కార్యాదిభి ర్ద్రష్ట
వ్యః అతః స్వేచ్ఛాధీన సత్త్వతత్త్వాక్యా స్వార్థసర్వోపాదానత్వసూ
చనాత్సర్వ శేషిత్వమపి సిద్ధ్యతి- తదాహుః 'ఉపాదత్తేసత్తాస్థితినియ
మనాద్యైశ్చిదచితౌ స్వముద్దిశ్య శ్రీమానితివదతివాగౌపనిషదీ' తి-ఏ
వంభగవత స్సర్వాధారత్వాది వ్యంజనాత్తదన్యేషాం చేతనాచేతనద్ర
వ్యాణాం తంప్రత్యాధేయత్వ విధేయత్వ శేషత్వనియమేన తదపృథక్సి
ద్ధవిశేషణతయా తచ్ఛరీరత్వం శ్రుతిసిద్ధం ముఖ్యమేవస్థాపితంభవతి-
అతశ్చ కారణ వాక్యార్థో ధర్మధర్మిభేదశ్చిదచిద్భేదః జీవేశ్వరభే
దో జీవానామన్యోన్యభేదస్తేషాం జ్ఞాతృత్వం తతఏవకర్తృత్వభోక్తృ
త్వ జ్ఞాతృత్వాదేస్సర్వథాపరాధీనత్వం పరస్యచ విభూతిద్వయవత్త్వం
సార్వత్రికత్రైకాలికసర్వనియంతృత్వం త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యం కా
లపరమవ్యోమ్నో(స్త్రి)గుణవికారాతిరిక్తత్వం ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితప్రకృతి
కారణత్వ నిరాసాదికంచ శారీరకస్థాపితమర్థసిద్ధం॥అథభగవతఉక్తా
కారాంతర్గతసర్వకారణత్వసర్వనియంతృత్వాదిభిశ్శంకితాన్ దోషాన్
పరిహరతి*క్లేశకర్మేతి*అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాః పంచక్లే
శాః పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ ఆదిశబ్దేన క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరా
మృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరఇత్యాది ప్రసిద్ధవిపాకాదిసంగ్రహః- జా

మూ — స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితే
జస్సౌశీల్యవాత్సల్యమార్దవార్జవ సౌహార్దసామ్యకారుణ్య

త్యాయుర్భోగాదయో విపాకాః పూర్వానుభవభావితాః ఆఫలోదయం శయానాస్సంస్కారా ఆశయాః॥ కతిపయదోషరహితవ్యావృత్త్యర్థమశేషశబ్దః అసంస్పృష్టశబ్దేన స్వభావతో నర్హతయా కదాచిదపి దోషస్పర్శో నాస్తీతి వివక్షితం - ఏవం పదద్వయేన ' పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సంతి పరావరేశే ' ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః॥ అథ ' తేజోబలైశ్వర్య ' ఇత్యాదిభిరుక్తాన్ నిరూపితస్వరూపవిశేషకధర్మానాహ - * స్వాభావికేతి * స్వాభావికత్వమిహ నిత్యత్వం అనన్యాధీనత్వంచ॥ తేన నిత్యానాంముక్తానాంచ జ్ఞానాదిభ్య ఏతత్ జ్ఞానాదేర్వ్యవచ్ఛేదః- తద్బలాదిభ్యోప్యవచ్ఛేదస్తు అనవధికాతిశయత్వాదపి స్వాపేక్షయోత్కృష్టావధిరహితోతిశయో యేషాం తే అనవధికాతిశయాః జ్ఞానమిహ సర్వవిషయనిత్యసాక్షాత్కారరూపం బలంఅనాఘ్రాతశ్రమప్రసంగసర్వధారకత్వం ఐశ్వర్యంసర్వనియంతృత్వం- వీర్యంసర్వోపాదానత్వేప్యవికృతస్వభావత్వం -శక్తిః విశ్వోపాదానతార్హత్వం, స్వేతరసర్వదుర్ఘటనశక్తిర్వా- తేజః అస్వాధీనసహకారినిరపేక్షత్వం పరాభిభవనసామర్థ్యంవా-అత్ర వ్యూహవృత్త్యాదిక్రమేణ జ్ఞానబలాదిద్వంద్వత్రికనిర్దేశః షాడ్గుణ్యస్య ప్రథమముపాదానమన్యేషాంగుణానాం తదంతర్భావేన తత్ప్రాధాన్యాత్పరత్వజ్ఞాపకత్వాదాశ్రితానాశ్రితగోచరవ్యాపారభేదసాధారణ్యాచ్చ అథ షాడ్గుణ్యవితతిరూపాస్సౌలభ్యజ్ఞాపకాస్సంశ్రితసంగ్రహణాదౌ విశేషతశ్చోపయుక్తా గుణా ఉచ్యంతే అత్ర సౌశీల్యమితి మహతో మందైస్సహ నీరంధ్రసంశ్లేషరసికతా॥ వాత్సల్యమాశ్రితేషు దోషతిరస్కారిణీ ప్రీతిః మార్దవం అకఠినస్వభావతయా సుప్రవేశత్వమ్. దండనీయేష్వపి సామప్రధానత్వంవా ఆర్జవం, కాయవాగ్బుద్ధివ్యాపారాణాం పరస్పరమవిసం

మూ — మాధుర్యగాంభీర్యౌదార్యచాతుర్యస్థైర్యధైర్యశౌ
ర్య పరాక్రమసత్యకామ సత్యసఙ్కల్పకృతిత్వకృతజ్ఞతాద్య

వాదిత్వం, సౌహార్దం స్వతస్సర్వహితైషిత్వం-సామ్యం సర్వైరప్యాశ్రయణీయత్వేన సమత్వమ్- స్వతోఽపక్షపాతిత్వం వా - కారుణ్యం స్వప్రయోజనాంతరానుద్దేశేన పరదుఃఖనిరాచికీర్షా-మాధుర్యముపాయదశాయామపిరంజకత్వేన రసావహత్వం ద్విషతాం జిఘాంసితానామపి దృష్టిచిత్తాపహారిత్వం వా- గాంభీర్యం భక్తానుగ్రహాదేరగాధత్వం ఆశ్రితదోషదర్శనాదేస్సతోఽపి గోపనేన దుర్గ్రహత్వం వా- ఔదార్యం పాత్రలాఘవదేయగౌరవప్రత్యుపకారాద్యనాదరేణవితరణశీలత్వమ్. చాతుర్యం శుభాశ్రయప్రకాశనాద్య యత్నోపాయైర్విముఖవశీకరణ విస్రంభజనన సంశ్రితదోషాచ్ఛాదన విరుద్ధానుకూలీకరణాదిషు కుశలత్వం- స్థైర్యంశరణాగతసంగ్రహేదోషప్రదర్శకైస్సుహృద్భి రప్రకంపనీయత్వం. ధైర్యమభిమతవియోగప్రసంగేప్యభగ్నప్రతిజ్ఞత్వమ్-వ్యత్యయేనవా స్థైర్యధైర్యయోర్వ్యాఖ్యానమ్- ప్రబలప్రతిపక్షోపనిపాతేపి సావజ్ఞదృఢచిత్తత్వం వా ధైర్యమ్, శౌర్యంతుభీమేష్వపి పరసైన్యేష్వసహాయస్యాపిస్వసైన్యేష్వివ నిర్భయప్రవేశ సామర్థ్యం, తత్ర ప్రవిష్టస్య పరనిరాకరణ పర్యంతో వ్యాపారః పరాక్రమః సత్యకామసత్యసంకల్పశబ్దాభిహితభావప్రధానౌకర్మధారయవృత్తౌ వా- సత్యకామత్వం నిత్యభోగ్యత్వం సత్యసంకల్పత్వం స్వావతారపర్యంతాపూర్వభోగ్యసృష్టావమోఘ సంకల్పత్వమ్- కృతిత్వంపరోపకారకత్వం ఆశ్రితరక్షణేన కృతకృత్యత్వం వా 'న మే పార్థాస్తి కర్తవ్య' మిత్యాద్యుక్తం విహితకర్తవ్య నిరపేక్షత్వం వా - ధర్మసంస్థాపనానుష్ఠానవత్త్వం వా పరేషాం స్వహితప్రవృత్తేః పూర్వమేవ కర్తుముపక్రాంతపరహితత్వం వా స్వేనకృతం సర్వం ప్రతిస్వస్యైవశేషిత్వం వా కృతజ్ఞతా సకృదంజలికర్తురప్యనుబంధిపర్యంతసంరక్షణాయ తత్కృతానుదర్శ

మూ— సంఖ్యేయకల్యాణగుణగణౌఘమహార్ణవం పరబ్రహ్మ భూతంపురుషోత్తమం శ్రీరంగశాయినమస్మత్స్వామినమ్

నమ్- అవసరే సంశ్రితాపేక్షిత కరణాయస్వకృతప్రత్యాఖ్యానాను దర్శితత్వంవా- 'శిరసాయాచతస్తస్య వచనంనకృతంమయా' ఇతిహ్యాహ ఆదిశబ్దేన తత్ర తత్రప్రసిద్ధాఆనృశంస్యాదయోగృహ్యంతే ' యథారత్నానిజలధేరసంఖ్యేయానిపుత్రకే' ఇత్యాదిస్మరణాయాసంఖ్యేయత్వోక్తిః అత్రదోషాసంస్పృష్టత్వం కల్యాణగుణయుక్తత్వంచవదతానిర్గుణశ్రుతేః పశుచ్ఛాగోత్సర్గాపవాద న్యాయాభ్యాందోషరూపవిశేషనిషేధ పరత్వంసూచ్యతే- ఉక్తంసర్వస్మాత్పరత్వం స్వసామ్యప్రదాన పర్యంతంస్వసౌలభ్యంచ ' నారాయణఃపరంబ్రహ్మ-పరంబ్రహ్మపరంధామే త్యాదిశ్రుతిస్మృతిసిద్ధప్రకారేణ స్థిరీకరోతి- పరంబ్రహ్మేతి, యద్యపిబ్రహ్మపరిబృఢంసర్వతఇతి నిరుక్తికారవచనాత్ బ్రహ్మశబ్దఏవ పరత్వంవదన్నామచభవతి- తథాప్యౌపచారిక ప్రయోగవ్యవచ్ఛేదాయపరశబ్దః అత్రబృహతిబృంహయతీతి నిరుక్తిభ్యాం వ్యాపిత్వకారణత్వాదిసిద్ధ్యాశంకితాన్ దోషాన్పరిహర్తుం 'భేదశ్రుత్యాద్యర్థగర్భయాభగవద్గీతా నిరుక్తయానామాఖ్యయా విశినష్టిపురుషోత్తమమితి । అనేన బ్రహ్మశబ్దార్థతయా కుదృష్టి వికల్పిత ప్రకారాంతరాణి 'తామసతంత్రాద్యుక్తవ్యక్త్యంతరాణిచ వ్యవచ్ఛిద్యంతే - అస్యచపంచమ్యాదివిభక్తిత్రయేపి సమాసస్సంభవతి ఏవంసర్వాధికత్వేనాస్మదాదిభిర్దురధిగమస్యాదితిశంకాం పరిహరన్ ద్వాభ్యాంవిశేషణాభ్యాం సౌలభ్య కాష్ఠాంవ్యనక్తిశ్రీరంగశాయిన మస్మత్స్వామినమితి స్వరూపాద్విగ్రహస్య సుఖానుసంధేయతయా సౌలభ్యమధికం-తస్మాదప్యర్చావతారస్య భక్తాభిమతసర్వదేశకాలసన్నిధాయితయా పరవ్యూహాదిభ్యోధికతమమ్- తథాశాస్త్రప్రాప్తం పరత్వమపి తత్రభక్తోపలభ్యంశాస్త్రావసేయం- యథోక్తం 'సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్యం సంస్థితం మంత్రబింబయో' రితి- అత్రమనుష్యాణామపి కైంకర్యోద్దేశతయావస్థి

మూ—ప్రబుద్ధనిత్యనియామ్య నిత్యదాస్యైకరసాత్మస్వభా
వోఽహం తదేకానుభవ స్తదేకప్రియః

తస్య నిర్భయసేవాది భోగ్యత్వం అస్మత్స్వామిశబ్దాభిప్రేతం- య
థాహుః ' అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణురర్చకపరాధీనాఖిలాత్మస్థితి 'రితి య
ద్వా స్వాచార్యసంతాన సేవితత్వేన ప్రీత్యతిశయ హేతుత్వమభిప్రే
త్యాస్మత్స్వామిశబ్దః- ప్రాచీనరామానుజఇవ అహమప్యస్యశీలాదిగు
ణైర్దాస్యముపాగతఇతిభావఃఏవంకైంకర్యప్రతిసంబంధితయాను భా
వ్యం నిర్ధారితం అథాత్మానమభిమానానుగుణపురుషార్థ వ్యవస్థాసి
ద్ధ్యర్థమనుభవితుః కింకరస్యాత్మనః స్వరూపావిర్భావదశామా
హ * ప్రబుద్ధేతి * ప్రబుద్ధంప్రకర్షేణావగతంస్వాధీనస్వార్థకర్తృ
త్వభోక్తృత్వభ్రమవిరహేణ సమ్యగ్దృష్టమిత్యర్థః'నియామ్యత్వదా
సత్వే 'సస్వరాడ్భవతీ' త్యామ్నాతాయాం ముక్తిదశాయామప్యనువృ
త్తేఇతి జ్ఞాపనాయద్వయోరపి నిత్యత్వోక్తిః నిరపేక్షస్వాతంత్ర్యనిరు
పాధికశేషిత్వ ప్రసంగపరిహారాయైకరసశబ్దః - అత్రాత్మశబ్దస్స్వవిష
యఃస్వభావశబ్దోయావదాత్మభావ్యాకారమాహ. ఈదృశాత్మస్వరూ
పమపి ' వ్యతిరేక స్తద్భావ భావిత్వాది 'తినయేన పరమప్రాప్యవిశే
షణతయా ఫలకోటినివిష్టమనుసంధేయమితి వ్యంజయితుమధికోఽహంశ
బ్దః నిత్యనియామ్యత్వ ప్రబోధకాష్ఠామాహ * తదేకానుభవఇతి*త
స్మిన్నేక స్మిన్నేవ ప్రధానతయానుభవో యస్యసతథోక్తః ఆవిర్భూత
స్వరూపస్యహి భగవదపృథక్సిద్ధవిశేషణతయా తత్ప్రధానతయైవస్వా
నుభవ మవిభాగేన దృష్టత్వాదిత్యసూత్రయత్ - నిత్యదాస్యైకరసత్వా
విర్భావస్య ఫలమాహ * తదేకప్రియఇతి * సఏవప్రధానతయా ని
త్యంప్రియోయస్యసతదేకప్రియః నహితద్దాస్యైకరసస్యాస్య 'రసోవై
స ' ఇత్యాద్యుక్తస్వాభావికనిరవధికాతిశయరసస్వరూపాత్తస్మాదన్య
త్తదానీం ప్రధానతయా స్వాద్యంభవతితదేవమనుభావ్యానుభవితా రా

మూ—పరిపూర్ణం భగవన్తం విశదతమానుభవేన నిరన్తరమనుభూయ తదనుభవజనితానవధికాతిశయ ప్రీతికారితాశేషావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిరూప

వృత్తో అథాత్రత్యానుభవాద్వ్యావృత్తమనుభవప్రకారమాహ * పరిపూర్ణమితి * అనన్తగుణవిభూతివిశిష్టస్వరూపేణానుభూతాంశరహితమిత్యర్థః భగవన్తం పరాశరనిరుక్తప్రకారేణోభయలింగం తస్మిన్ సామాన్యతః సర్వాకారవిషయపరోక్షజ్ఞానాత్పరిమితాకారవిషయప్రత్యక్షజ్ఞానాచ్చ వ్యావృత్త్యర్థమాహ * విశదతమానుభవేనేతి * తత్రాప్యపరిచ్ఛిన్నవిషయసాంతరప్రత్యక్షాద్వ్యవచ్ఛినత్తి * నిరన్తరమితి * అనుభవేనానుభూయ, అనుభవేనవిషయీకృత్యేత్యర్థః తదనుభవేత్యనేన పూర్వోక్తభగవదనుభవానువాదః. యద్వా తచ్ఛబ్దేన భగవదనుభవః పరామృశ్యతే- తస్యానుభవోఽపి స్వయంప్రకాశస్య తస్యైవ స్వరూపం ఈదృశోఽయమనుభూయత ఇత్యనుకూలతమ భగవదనుభవస్వరూపోల్లేఖాంశః తేన జనితా ప్రీతిరిహోచ్యతే- తస్యా అనవధికాతిశయత్వేనైశ్వర్యాద్యనుభవజనితప్రీతేర్వ్యవచ్ఛేదః ఈశ్వరేచ్ఛాధీనేఽపి కైఙ్కర్యే స్వప్రీతికారితత్వోక్తిః నియోగనైరపేక్ష్యం ప్రీతేః ప్రేరకత్వాతిశయశ్చ వ్యనక్తి కారితశబ్ద ఇహ శేషతాయాం వా తదేకరతౌ వా శేషవృత్తిం ప్రతి ప్రయోజ్యకర్తరి కింకరే వాన్వేతవ్యః. అశేషావస్థాశబ్దేన సేవ్యస్య భగవతః పరవ్యూహత్వాదయః సేవకస్య చ ముక్తస్య సదేహత్వవిదేహత్వ రూపావస్థాస్సర్వా వివక్షితాః శేషతాత్ర శేషవృత్తిః అభిమతసర్వశేషవృత్తిషు అప్రతిఘాతమభిప్రేత్య శేషశబ్దః స్వామిప్రీత్యర్థత్వావిశేషేణ పరస్పరైకరస్యాత్పరకృతాపి శేషవృత్తిస్స్వకృతైవ భవతీతి భావః ఈశ్వరస్య ముక్తస్య చ స్వచ్ఛందానేకదేహపరిగ్రహేణ వా అనంతగరుడాదివృత్తిసజాతీయకైంకర్యసిద్ధిః ఆత్మాత్మీయం వా సర్వమశేషశబ్దేనోచ్యతే. తదా తస్య శేషతాశేషభావ

మూ — నిత్యకింకరో భవాని స్వాత్మనిత్యనియామ్యనిత్యదాస్యై
కరసాత్మస్వభావానుసంధానపూర్వక భగవదనవధికాతిశయ
స్వామ్యాద్యఖిలగుణగణానుభవజనితానవధికాతిశయ ప్రీతికా
రితాశేషావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిరూపనిత్యకైఙ్కర్య ప్రా
ప్త్యుపాయభూతభక్తితదుపాయసమ్యగ్జ్ఞానతదుపాయసమీచీన
క్రియాతదనుగుణ సాత్త్వికతాస్తిక్యాది

ఏవ- ఏవంవిధాయామశేష శేషతాయామేవరతిః ప్రీతిరిచ్ఛా వా రూ
పం నిరూపకధర్మో యస్యాసౌ ఽశేషశేషతైకరతిరూపః - నిత్యకింక
రో భవాని, ఉత్తరావధిరహితకైంకర్యసామ్రాజ్యవాన్ భవేయమితి
భావః. ఏవం న్యాసోపాసనసాధారణాధికారసిద్ధ్యై ప్రథమం ఫలపరఉ
త్తరఖండో వివృతః అథోపాయపరం పూర్వఖండం వివృణ్వన్ తత్రోత్త
మపురుషవివక్షితమాకించన్యరూపం ప్రపత్తేర్విశేషాధికారం కార్పణ్య
రూపమంగఞ్చ వ్యనక్తి- * స్వాత్మనిత్యనియామ్యేతి * స్వాత్మశబ్దో
నుసంధాతృస్వరూపపరః అత్ర శేషశేషితత్త్వకైంకర్యచింతనరసేన తద
నువృత్తివాంఛయా చ పూర్వోక్తస్యైవ పరమపురుషార్థస్య విస్తరేణా
నువాదః- నియామ్యశబ్దోత్ర భావప్రధానః - అనవధికాతిశయస్వా
మ్యమనవచ్ఛిన్నం సర్వవిషయస్వామిత్వమ్- ఆదిశబ్దేన తథావిధనియం
తృత్వాదిసంగ్రహః. ఐశ్వర్యాదిఫలాన్తరాత్కాదాచిత్కభగవత్కైం
కర్యాచ్చ వ్యావృత్త్యర్థం నిత్యకైంకర్యశబ్దౌ। ఉపాయభూతేతి ద్విప్ర
త్యయరహితప్రయోగేణ మోక్షప్రదత్వం భగవద్భక్తేస్స్వభావప్రవృ
త్తమితి వ్యజ్యతే. భక్తిశబ్ద ఇహ వేదాన్తోదితసపరికరభక్తియోగపరః
జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానకర్మయోగౌ వివక్షితౌ తయోస్సమ్యక్త్వం య
థావస్థితసకలాంగోపసంహారవత్త్వమ్- జ్ఞానయోగమన్తరేణ కర్మయో
గేనైవాత్మావలోకన పూర్వకభక్తి యోగాధిరోహస్య భగవద్గీతాభా
ష్యప్రపఞ్చితస్యాధికారివిశేషనియతతయా తదనాదరేణాత్ర స్వారసిక

మూ—సమస్తాత్మగుణవిహీనః దురుత్తరానన్తతద్విపర్యయజ్ఞానక్రియాగుణానుగుణానాదిపాపవాసనామహార్ణవాంతర్నిమగ్నః తిలతైలవద్దారువహ్నివద్దుర్వివేచత్రిగుణక్షణక్షరణస్వభావా

క్రమనిర్దేశః సాత్త్వికతా 'నిత్యసత్త్వస్థ' ఇత్యుక్తసత్త్వనిష్ఠతా తస్యాః ఫలమాస్తిక్యాది గుణజాతమ్- అవస్థాభేదేన తస్యా హేతుశ్చ 'అమానిత్వమదంభిత్వమ్- దయా సర్వేషు భూతేషు' ఇత్యాద్యాత్మగుణాంతరసంగ్రహాయ సమస్తశబ్దః- ప్రపత్త్యపేక్షితజ్ఞానవిశ్వాసాదేస్త్విహ న ప్రతిషేధః ఏవముపాయాంతరతదుపాయ పరంపరాహానిరుక్తా- అథపూర్వం పశ్చాచ్చోపాయప్రతిబంధకపాపపరమ్పరాన్వయమాహ *దురుత్తరేతి* దురుత్తరత్వం భగవత్సంకల్పమంతరేణ సనకాదిభిరపి లంఘయితుమశక్యత్వమ్. తచ్ఛబ్దేన పూర్వోక్తసమ్యక్ జ్ఞానాదిపరామర్శః విపర్యయశబ్దోత్ర విపరీతపరః సచ జ్ఞానాదిషు త్రిష్వన్వీయతే - త్రయాణాం హేతుః పాపవాసనా బీజాంకురన్యాయసూచనాయానాదిశబ్దః పాపానాం వాసనా సజాతీయ పాపాంతరారంభరుచిహేతుభూతస్స్వభావవిశేషః షడూర్మిసంకులత్వాది వివక్షయా మహార్ణవత్వరూపణమ్- ఏవంవిధస్య పాపస్యాత్మతిరోధాయకత్వప్రకారమాహ *తిలతైలవదితి* దృష్టాన్తద్వయేన 'దారుణ్యగ్నిర్యథా తైలం తిలే తద్వత్పుమానపి ప్రధానేవస్థితో వ్యాపీ' తి వచనమ్. స్మార్యతే అల్పశ్రుతైః పృథగ్జ్ఞాతుమయోగిభిః పృథగ్ద్రష్టుమనీశ్వరైః పృథక్కర్తుం చాశక్యతయా దుర్వివేచత్వోక్తిః చతుర్దశాద్యాయోక్తగుణత్రయ బంధకత్వప్రకారజ్ఞాపనాయ త్రిగుణశబ్దః అనుకూలపరిణతేః క్షణమప్యవస్థాపయితుమశక్యత్వమభిప్రేత్యాహ * క్షణక్షరణస్వభావేతి * 'అచేతనా పరార్థా చ నిత్యా సతతవిక్రియా త్రిగుణా కర్మిణాం క్షేత్రం ప్రకృతే రూపముచ్యతే- వ్యాప్తిరూపేణసంబన్ధస్తస్యాశ్చ పురుషస్య చ- సహ్య

మూ — చేతనప్రకృతివ్యాప్తిరూపదురత్యయభగవన్మాయాతి
రోహితస్వప్రకాశః అనాద్యవిద్యాసంచితానంతాశక్యవిస్రం
సన కర్మపాశప్రగ్రథితః అనాగతానన్తకాలసమీక్షయాప్య
దృష్టసంతారోపాయః

నాదిరనన్తశ్చ పరమార్థేననిశ్చిత ఇతిపరమసంహితోక్తమచేతనప్రకృ
తివ్యాప్తిశబ్దేనదర్శితమ్- ప్రకృతౌవ్యాప్తిరనుప్రవేశఃప్రకృతేర్వ్యా
ప్తిస్సర్వతస్సమ్బన్ధః అత్రతస్యాఇవతత్సంబంధస్యాపి విచిత్రసృష్ట్యు
పయోగిత్వాద్విశేషాన్మాయాత్వోక్తిః దురత్యయ భగవన్మాయేత్యనేన
'మమమాయాదురత్యయే'తిపదత్రయసూచనమ్ - యద్యప్యాత్మస్వ
రూపం నిత్యస్వప్రకాశమ్- తథాపి తస్యభగవచ్ఛేషత్వాదివిశిష్టాకా
రగోచరధర్మభూత జ్ఞాననిరోధమభిప్రేత్యతిరోహిత స్వప్రకాశ ఇ
త్యుక్తమ్ - స్వస్వరూపతిరోధానవచనేన భగవత్స్వరూపతిరోధాన
కరీమిత్యాద్యుక్తమప్యుపలక్ష్యతే ప్రకృతేస్తిరోధాయకత్వంకర్మో
పాధికమ్- కర్మచభోగైస్తత్తత్ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తైర్వా ని
శ్శేషయితుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణాహ * అనాద్యవిద్యేతి * అత్రా
విద్యాశబ్దేన అజ్ఞానందేహాత్మభ్రమాదికంచగృహ్యతే- తస్యాశ్చ కర్మ
హేతుత్వం రాగద్వేషద్వారా 'యద్బ్రహ్మకల్ప' ఇత్యాద్యుక్తప్రక్రి
యయా అనాద్యవిద్యాసంచితత్వేనానంత్యాత్ ప్రత్యేకంప్రాబల్యా
చ్చ భగవద్వ్యతిరిక్తైరశక్యవిస్రంసనత్వమ్ 'పశవఃపాశితాఃపూర్వంప
రమేణస్వలీలయా। తేనైవమోచనీయాస్తేనాన్యైర్మోచయితుంక్షమా'
ఇత్యాద్యుక్తసూచనాయకర్మణః పాశత్వరూపణమ్- ప్రగ్రథితః దృ
ఢంనిబద్ధః 'నాభుక్తంక్షీయతేకర్మే'తిహిస్మర్యతే - ఉక్తప్రతిబంధ
కభూయస్త్వాత్ 'త్వత్పాదకమలాదన్య'దిత్యాద్యుక్తప్రకారేణ కా
లాంతరేప్యుపాయాంతరసంభావనాం ప్రాజ్యైయమేన ప్రతిషేధతి
* అనాగతేతి * వక్ష్యమాణక్రమేత్త్వ నారాయణత్వాభ్యాంఫలితం

మూ—నిఖిలజంతుజాతశరణ్య శ్రీమన్నారాయణ

'సర్వస్య శరణం సుహృత్' - దేవానాం దానవానాంచ సర్వలోకశరణ్యా య విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా రావణస్స్వయ ' మిత్యాదిప్రసిద్ధం స్వసంగ్రహోపయుక్తం స్వభావమాహ * నిఖిలజంతుజాతశరణ్యేతి * హిరణ్యగర్భాదీనామపి సంగ్రహాయ నిఖిలశబ్దః తేపిహి కర్మాధీనజన్మ భాగితయా జంతవః 'పశుర్మనుష్యః పక్షీవా యేచ వైష్ణవసంశ్రయాః। తేనైవ తే ప్రయాస్యంతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ఏతన్నిష్ఠస్య మర్త్యస్య ముక్తిర్హస్తస్థితా సదా । తత్సంబంధిన ఏవాపి ముక్తిమేష్యంతి వై ధ్రువమ్ ' ఇత్యాద్యర్థమభిప్రేత్య జాతశబ్దః సచాత్ర గుణప్రధానతయాన్వితవ్రాతపరః పూర్వఖండపదక్రమానుసారేణ శ్రీమదిత్యాదీని పదాని శ్రీమచ్ఛబ్దేన 'లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశ ' ఇత్యాద్యుక్తం సూచ్యతే- సర్వశరణ్యత్వోపయిక సంబంధగుణవిశేషాదిప్రదర్శనాయ నారాయణశబ్దః కృపోత్తంభకత్వాతిశయాదౌచిత్యాచ్చ చరణగ్రహణం ఉపాయదశాయామపి భోగ్యత్వసూచనాయారవిందత్వరూపణమ్- శరణశబ్ద ఇహోపాయపరః ఉత్తమపురుషవివక్షితాధికారివిశేషవ్యంజనాయాహంశబ్దః అధికారవిరహాదుపాయాంతరేషు నిరాశః ప్రత్యవాయభయాదిదానీముపాయేభ్య ఉపరతః శరణ్యగుణవివేకాదతిశంకానిర్ముక్తస్సంసారదోషదర్శనాత్పరిత్యక్తప్రయోజనాంతరతదుపాయః పరమపురుషార్థసంగాత్ప్రార్థనాపూర్వక భరన్యాసోద్యతశ్చేతి భావః శరణం ప్రపద్యే ఉపాయతయాశ్రయామి - అకించనోనన్యగతిరహం శ్రీమతి నారాయణే స్వాత్మరక్షాభరం నిక్షిపామీత్యుక్తం భవతి- అత్ర సవిశేషణ నారాయణశబ్దేన విరోధిభూయస్త్వప్రాప్యగౌరవోపాయలాఘవాదిమూలశంకానిరాసహేతవశ్శరణ్యాకారా వివక్షితాః అథతత్ఫలితం సోపసర్గధాతూక్తం ' రక్షిష్యతీతి విశ్వాసాదభీష్టోపాయకల్పనమ్ ॥ గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదన ' మితి విభజ్య నిర్దిష్ట

మూ — తవచరణారవిందయుగళం శరణమహం ప్రపద్యే ఏవమవస్థితస్యాప్యర్థిత్వమాత్రేణ పరమకారుణికో భగవాన్ స్వానుభవప్రీత్యోపనీతైకాంతికాత్యంతికనిత్యకైంకర్యైకరతిరూప నిత్యదాస్యం

మంగదద్వయం 'ప్రార్థనామాత్రసంతుష్టో జంతోర్యచ్ఛతి వాంఛితం ఇతి నిశ్చిత్య భగవత్ప్రార్థనా శరణాగతి' రిత్యుక్తప్రకారవిశేషోపలక్షిత ప్రకారవైశిష్ట్యాభిప్రాయేణాహ * ఏవమితి * ఏవమవస్థితస్యేత్యనేన అధికారివైగుణ్యం విరోధిభూయస్త్వంచ పూర్వవాక్యోక్తమేవ శరణ్యగుణప్రకర్షవ్యంజనాయానూదితం - అర్థిత్వమాత్రేణేత్యుపాయలాఘవోక్తిః అహృదయప్రార్థనావాక్యమాత్రమపి 'నేహాభిక్రమనాశోఽస్తీ'తి న్యాయాదంతతః కార్యకరమితి భావః- అథవాఽత్ర సకృత్కర్తవ్యభరన్యాస లక్షణతయా సద్యస్స్వాభీష్టసిద్ధిః, స్వానుభవప్రీత్యేత్యాదినా ప్రాప్యగౌరవప్రకాశనం- ఉక్తైర్హేతుభిస్సంభవన్తీం శంకామపాకర్తుం పరమకారుణికో భగవానితి సులభత్వపరత్వసూచకపదద్వయోక్తిః- ఈదృశస్య హి సర్వవిరోధి నివర్తనాహర్తా సమర్థస్య నిర్దయత్వే దయాళోశ్చాసమర్థత్వే శరణ్యత్వం న స్యాదితి తత్సిద్ధ్యర్థముభయోక్తిః స్వానుభవేత్యత్ర స్వశబ్దః పరమాత్మవిషయః ఐకాంతికత్వమనన్యవిషయత్వమ్, ఆత్యంతికత్వమిహ ఫలాంతరోపాధికనివృత్తిరహితత్వం- అతఏవ పశ్చాద్భావత్కాలమనువర్తమానత్వం వా దాస్యకింకరతాశబ్దౌ విహవృత్తిపరౌ. ఇతిశబ్దేన విశ్వాసస్య మాహాత్మ్యరూప ప్రకారోఽభిప్రేతః - ప్రార్థనాశబ్దస్యేచ్ఛామాత్రేఽపి ప్రయోగసంభవాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం 'తదేకోపాయతాయాచ్ఞే'త్యుక్తయాచనరూపత్వం వ్యంజయితుం ద్వికర్మకప్రయోగః సర్వస్య ప్రార్థితప్రదానసామర్థ్యం కైంకర్యప్రతిసంబంధినస్తస్యోభయలింగత్వంచ జ్ఞాపయితుం భగవంతమిత్యుక్తం అస్మిన్వా

మూ—దాస్యతీతి విశ్వాసపూర్వకం భగవంతం నిత్యకింకరతాం ప్రార్థయే ॥ శ్లో ॥ తవానుభూతిసంభూతప్రీతికారితదాసతామ్ । దేహి మే కృపయా నాథ న జానే గతిమన్యథా ॥ సర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిస్తవ । భవేయం పుండరీకాక్ష

క్యే ప్రాతికూల్యవర్జనస్య చానుకూల్యసంకల్పస్య చార్థసిద్ధత్వమవగంతవ్యం ॥ ఉక్తప్రకారసాధ్యసాధనరూప మర్థద్వయం వ్యాఖ్యాయ క్రమేణ సుఖప్రతిపత్త్యర్థమైతిహాసికశ్లోకద్వయేన స్వవాక్యాయమానేన సంక్షిప్యాహ * తవేతి * యద్యపి ప్రథమశ్లోకేపి పూర్వార్ధే ఫలముపాదీయతే- తథాప్యసౌ దేహీత్యుక్తప్రార్థనాప్రాధాన్యాదుపాయపరః అత్ర దాసతాశబ్దేన దాసవృత్తిర్వివక్షితా దాసభావమాత్రస్య చ నిత్యసిద్ధత్వేన సాధ్యత్వాయోగాత్- మే, అనన్యప్రయోజనస్యానన్యోపాయస్య చ, కృపయా నాథేతి పదాభ్యాం గుణవిశేషసంబంధవిశేషవిశిష్టస్యోపాయభావ ఇతి వ్యజ్యతే నాథశబ్దో హి సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా రక్షణార్థం ప్రార్థనీయే స్వామిని రూఢః 'న జానే గతిమన్యథా ' ఉక్తప్రకారాత్ప్రపత్తిమాత్రవశీకార్యాత్త్వత్తోన్యథా భూతం మదర్హముపాయం సర్వశాస్త్రపరామర్శేపి న పశ్యామి- దేవతాంతరాణాం సాక్షాన్మోక్షప్రదత్వాభావాన్మోక్షోపాయతయా చోదితస్య త్వదుపాసనస్య మయా దుస్సాధత్వాదితి భావః- యద్వా అన్యథేత్యనేన త్వయ్యదాతరీతి వివక్షితం- ఏవం ప్రార్థితే కైంకర్యరూపే పురుషార్థే ప్రీతిశబ్దోక్తం హేతుత్వం శంవిశింషః స్వాభీష్టప్రదానే స్వప్రయత్నాంతర నైరపేక్ష్యం చాపేక్షతే- * సర్వేతి * సర్వావస్థాశబ్ద శేషతాశబ్దౌ పూర్వోక్తార్థౌ తత్తద్దశాయాం స్వామ్యభిమత ప్రకారఉచితశబ్దః 'జాయమానం హి పురుషం-కృపామయమపాంగం తే సకృన్నయినిపాతయే ' త్యాద్యుక్తేన సత్త్వోన్మేషహేతునా కటాక్షవిశేషేణామోఘేవం కురుష్వేత్యభిప్రాయేణోక్తం * పుండరీకాక్షేతి * యద్వా 'పుండ

మూ—త్వమేవైనం కురుష్వమామ్ ॥ ఏవంభూతతత్త్వయాథా త్మ్యావబోధతదిచ్ఛారహితస్యాప్యేతదుచ్చారణ మాత్రావలం బనేనోచ్యమానార్థ పరమార్థనిష్ఠం మే

రీకం పరం ధామే ' త్యాదినిరుక్తేనానేననామ్నా పరమపదవాసినః పరిచరణం ప్రార్థ్యత ఇతిసూచ్యతే. త్వదితరాశక్యేస్మిన్నర్థే త్వయిచ నిరపేక్షోపాయే కిమిదృశభరన్యాసరూప వ్యాజాతిరిక్తమత్ర ప్రయత్నేనేత్యభిప్రాయేణాహ * త్వమేవేతి * త్వంసర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః పరమకారుణికః మాం- ఆకించన్యానన్యగతిత్వార్థిత్వశాలినం॥ ఇతోర్థాత్పరిహా దేహికురుష్వేతి పరస్మైపదాత్మనేపదాభ్యాం స్వస్యభగవతశ్చ యథార్హంక్రియాఫలాన్వయస్సూచ్యతే- నన్విహశరణ్య శరణాగతితత్ఫలవిశేష నిర్ధారణపూర్వికాఫలకామనా హ్యధికారివిశేషణం నపునస్తద్వతఇవతథావిధ తద్వచనమాత్రమిత్యత్ర ' అనిచ్ఛన్నప్యేవం' మితిశ్లోకోక్తప్రకారేణ సప్రశ్రయం ప్రతివక్తి * ఏవంభూతేతి * తదిచ్ఛేతీచ్ఛావిషయత్వేన పరామృశ్యమానార్థాత్తత్త్వ శబ్ద ఇహపురుషార్థపరః పురుషార్థవిశేషనిష్కర్షాయజీవాత్మపరమాత్మతత్త్వపరోవా అవబోధేచ్ఛావా తదిచ్ఛేత్యుచ్యతే తదా పురుషార్థేచ్ఛావిరహః కైముత్యాత్సిధ్యతి శ్రియఃపతే స్తవప్రసాదాదద్యసాధికారోస్మి నిరధికారత్వేపి లబ్ధవ్యాజేన త్వయాశేషపూరణం కార్యమితిద్యోతయితుమపిశబ్దః ఏవమధికారవైకల్య మంగవైకల్యమంగివైకల్యంచాన్వారుహ్యోక్తముచ్చారణమాత్రేతి వైషమ్యదోష ప్రసంగపరిహారహేతుస్తవసిద్ధఇత్యభిప్రాయేణావలమ్బనశబ్దః ఉచ్యమానార్థ ఉపాయోపేయరూపః ఏతచ్ఛబ్దోప్యత్రతద్విషయః అన్యతరవిషయత్వేపి తదితరస్యార్థాత్సిద్ధిః పరమార్థనిష్ఠత్వమజ్ఞానసంశయవిపర్యయరహితాధ్యవసాయానువృత్తిత్వం మే ' సకృదుచ్చారోభవతి-సకృదుచ్చారితంయేన భవశరణమితీరయంతి ' త్యాద్యుక్తవచనమాత్రధ

మూ—మనస్త్వమేవాద్యైవకారయ అపారకరుణాంబుధే అ
నాలోచిత విశేషాశేషలోకశరణ్య ప్రణతార్తిహర ఆశ్రితవా

నస్యత్వదాయత్తసర్వసిద్ధేః మనః “ చంచలంహిమనఃకృష్ణ-మనో
దుర్నిగ్రహంచలం- బంధాయవిషయాసంగీ” త్యాద్యుక్తదోషమపిహృ
షీకేశేనత్వయానుగృహీతానాం సమ్యగ్జ్ఞానసాధనం- శరణ్యస్యాపేక్ష
ణీయాంతరాభావ మాత్రనస్త్వరాతిశయంచ వ్యనక్తి - త్వమేవాద్యై
వేతి- కారయేత్యనేన ప్రపత్తావపి స్వస్యప్రయోజ్యకర్తృత్వ మభ్యా
త్తశాస్త్రైరాచార్యముఖేనాంతర్యామితయాచ భగవతః ప్రయోజకక
ర్తృత్వంచ ప్రకాశ్యతే- అవికలప్రపత్తిప్రయోగస్యాపి భాష్యకార
స్యేదం వాక్యంవికలప్రయోగాణామన్యేషామపి శరణ్యానుకంప్యయా
క్షిప్రముపాయపూర్తిస్స్యాదితి ఖ్యాపనార్థం - అథాధికారోపాయఫ
లప్రదానేషు యథార్హముపయుక్తాన్ భగవతః ప్రకారాన్ వదన్
ప్రథమం సర్వోపయోగిగుణవిశేషప్రకర్షమాహ * అపారేతి * స్వ
స్మిన్నపి వ్యాప్తిమభిప్రేత్యాపారత్వోక్తిః తత్ఫలితం స్వేనాప్యాశ్ర
యణీయత్వ మభిప్రేత్యాహ * అనాలోచితేతి * జాతిగుణాది నిక
ర్షానాదరేణ సర్వైశ్శరణ్యతయా వరణీయేత్యర్థః॥ అనేనప్రపత్తే
స్సర్వాధికారత్వం దర్శితం కారుణికోపియది విషమస్స్యాత్ సమో
పి యదినిర్ఘృణస్స్యాన్నతదాసర్వశరణ్యస్స్యాదితి తదర్థముభయో
క్తిః శరణాగతిసమనంతర లక్షణీయౌ గుణావాహ ప్రణతార్తిహర ఆ
శ్రితవాత్సల్యైకమహోదధే ఇతి ప్రణతా ఇహ ప్రకృష్టప్రహ్వీభావయు
క్తాః ప్రపన్నాస్తేషాం తత్తదభిమతాలాభనిమిత్తామార్తింహరతీతి ప్ర
ణతార్తిహరః అనేనతు ప్రపత్తేస్సకల ఫలప్రదత్వంచ సూచ్యతే. ప్ర
ణతశబ్దస్య ప్రహ్వమాత్రపరత్వేపి తదార్తిహరణాదల్పప్రయత్నప్ర
సాద్యత్వం ప్రకాశ్యతే వాత్సల్యైకగుణాంతర తిరస్కారమభిప్రేత్య
ఏకశబ్దః. యేన సర్వజ్ఞోప్యవిజ్ఞాతేవ స్వతంత్రోప్యస్వతంత్ర ఇవసా

మూ—త్సల్యైక మహోదధే అనవరతవిదిత నిఖిలభూతజాత
యాథాత్మ్య (అశేషచరాచరభూతనిఖిలనియమన నిరతఅశేష
చిదచిద్వస్తుశేషిభూత నిఖిలజగదాధార అఖిలజగత్స్వామిన్
అస్మత్స్వామిన్) సత్యకామసత్యసఙ్కల్ప (సకలేతరవిలక్ష
ణఅర్థికల్పక) ఆపత్సఖకాకుత్స్థ

త్ కారుణ్యాదిసద్భావేప్యజ్ఞస్యాపూర్ణస్యాశక్తస్యచ నిరపేక్షరక్ష
కత్వం నస్యాత్ అతస్తత్సిద్ధ్యర్థంగుణత్రయమనవరతేత్యాదిభిరుచ్యతే
అనవరతనిఖిలశబ్దాభ్యాం జ్ఞానస్య కాలతోవిషయతశ్చ నిస్సంకోచ
త్వోక్తిః మమానిష్టనివర్తనేష్టప్రాపణోపయోగిష్వధికారాదిషు కిం
చిదపి కదాచిదపి తవాజ్ఞాతం నాస్తీతిభావః నచతవమాదృశాకించనప
రిత్యాగ హేతుభూత ప్రత్యుపకారపూర్వోపకారాది ప్రయోజనాంత
ర సాపేక్షత్వం గుణవైకల్యంవా కదాచిదప్యస్తి - అతోమద్రక్షణేన
స్వగుణాన్ సంరక్షేత్యభిప్రాయేణాహ * సత్యకామేతి * నిత్యభో
గ్యానంతకల్యాణగుణాదివిశిష్టేత్యర్థః సంకల్పమాత్రసాధితజగత్స
ష్ట్యాదేస్తవ మద్రక్షణేపి నహిసంకల్పాదతిరిక్తం సమ్పాదనీయమిత్య
భిప్రాయేణాహ * సత్యసంకల్పేతి * అమోఘసంకల్పేత్యర్థః- త్వ
య్యైవ ఖ్యాపితం ప్రపన్నవిషయం తద్వ్రతంనకైశ్చిదపి ప్రతిహంతుం
శక్యమితిభావః- ఉక్తగుణ వర్గహేతుక ద్రౌపదీగజేంద్రాదిసంరక్ష
ణప్రకారం తద్వత్సలస్యాప్యాపత్ప్రశమనాయోద్ఘాటయతి- *ఆపత్స
ఖేతి * ఆపదిసఖాభవతీత్యాపత్సఖః-సఖేవప్రీతివిశ్వాసగోచరః సంరక్ష
కశ్చేతిభావః- తదేతస్మిన్పాదవానరరాక్షససర్వజాతిసులభే సకృత్ప్ర
పన్నసంరక్షణవ్రతినిసర్వలోకశరణ్యేవిషయవాసమాత్రసంరక్షిత జంగ
మస్థావరజంతుజాతే అవతారవిశేషే సువ్యక్తమిత్యభిప్రాయేణాహ-
* కాకుత్స్థేతి * అనేన ' వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా ప
ర్యపాలయది ' త్యాదివాక్యమపి స్మర్యతే అస్యసాపరాధే ష్వప్యాశ్రి

మూ——శ్రీమన్నారాయణపురుషోత్తమ శ్రీరంగనాథమమ

తేషు నిగ్రహోష్టలతాని వారకయా సహధర్మచారిణ్యా నిత్య యోగ
మాహ * శ్రీమన్నితి * పరహితేష్వపి స్వార్థప్రవృత్త్యనుగుణసం
బంధాది విశేషం వ్యనక్తి * నారాయణేతి * ఇదంచ పదద్వయం వ్యా
ఖ్యేయగతవిశిష్టసిద్ధ్యోపాయోపేయప్రకాశనం నారాయణశబ్దవాచ్యజ
గత్సంబంధాదిశంకితదోష నివృత్త్యర్థం పంచదశాధ్యాయోక్తం శా
స్త్రప్రాప్తం పరత్వరూపం వైలక్షణ్యం సమాఖ్యాతి- *పురుషోత్తమే
తి * పురుసనోతీతి పురుషశబ్దవ్యుత్పత్త్యా బహుప్రదేమాత్తృత్వం
వావివక్షితం స్వాశ్రితేభ్యః స్వాత్మానమపి సవిభూతికం దదాతీతి సర్వా
పేక్షితసాధకసేవానుగుణాం సౌలభ్యకాష్ఠాం సూచయతి * శ్రీరంగనా
థేతి * ఉక్తంచార్చావతారం ప్రస్తుత్య భగవతా శౌనకేన 'తామర్చా
యేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచింతయేత్ విశత్యపాస్తదోషస్తు తా
మేవబ్రహ్మరూపిణీ' మితి. శ్రీపౌష్కరేతు అర్చావతారస్యోపాయ
విరోధివర్గనివర్తకత్వ మపిద్దర్శితమ్ 'సందర్శనాదకస్మాచ్చ పుంసాం
సమ్మూఢచేతసాం॥కువాసనాకుబుద్ధిశ్చకుతర్కాశ్చ కునిశ్చయః ॥ కుహే
తుశ్చ కుభావశ్చ నాస్తికత్వం లయం వ్రజేత్' ఇతి స్థానవిశేషావ్యత్రసే
వకానాం సత్త్వోన్మేషహేతుత్వాభిప్రాయేణోక్తః స్వయంవ్యక్త
సైద్ధవైష్ణవరూపభగవత్క్షేత్రవాసినామపి ఫలవిశేషః ప్రదర్శితః శ్రీసా
త్త్వతే-'దుష్టేంద్రియవశాచ్చిత్తం నృణాం యత్కలుషైర్వృతం. తదంత
కాలే సంశుద్ధిం యాతి నారాయణాలయే' ఇతి తత్రాపి స్వాచార్యప
రంపరాచిరసేవనజనితప్రసాదాతిశయాత్స్వదోషానాదరేణ స్వస్వై
వం విధావస్థాప్రదత్వేన ప్రార్థితపూరణానుగుణతా మభిప్రేత్యా
హ * మమనాథేతి * స్వాపేక్షితసిద్ధ్యర్థంయోజనీయః స్వామీనా
థః ఏవమభిముఖీకృతే భగవతి ప్రకృతోపాయస్య భరన్యాసరూపం
ప్రధానాంశం దమయంత్యాదివృత్తాంతేషు శరణాగతివిషయతయా ప్రసి

మూ—నాథ నమోస్తు తే ॥ * * * * * * * * * *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితం శ్రీరంగగద్యం

—సమ్పూర్ణమ్.—

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

మూ—శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితం శ్రీవైకుంఠగద్యమ్.

యామునార్యసుధాంభోధి మవగాహ్య యథామతి । ఆ
దాయ భక్తియోగాఖ్యం రత్నం సన్దర్శయామ్యహమ్ ॥

స్వాధీనత్రివిధ చేతనాచేతన స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిభేదం క్లేశకర్మాద్యశేషదోషాసంస్పృష్టం స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తితేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయ కల్యా

ర్థేన భగవచ్ఛాస్త్రోక్తస్థూలసూక్ష్మాదియోజనవతా నమశ్శబ్దేన నిగమయత్ ప్రయుజ్యమానస్సోయముపాయస్త్వచ్ఛేషతయైవ స్వీక్రియతామిత్యభిప్రాయేణాహ * నమోస్తుత ఇతి * యద్వాత్రపరత్రచాపేక్షితం నిర్మమత్వ సంస్కృతం కైంకర్యం నమశ్శబ్దాభిప్రేతమస్త్విత్యాశాసనం త ఇత్యత్ర ప్రకృత్యంశేన ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వ శేషిత్వాదిశాలితయా నిరుపాధికనేతుః ప్రయోగయోగ్యత్వమభిప్రేతం చతుర్థీచాత్ర తాదర్థ్యపరా। ఇదమేవవాక్యమావర్త్యమానం పృథుగద్యోక్తస్య ప్రతివచనవిస్తరస్య సంగ్రహోపి భవతి సూత్రాదిష్వివ ప్రయోజనప్రకర్షసత్త్వావృత్తేరభియుక్తసమ్మతత్వాత్. తత్రాయమర్థః- మత్ప్రపన్నస్య తే యథామనోరథం మత్కైంకర్యం భవత్వితి తదేవం రహస్యత్రయోక్తశరణ్యశరణాగతితత్ఫలవిశేషాస్సన్దర్శితాః॥ వ॥ యదత్రసంగ్రహేణోక్తమనుక్తమపి కించన। బృహద్గద్యాధికారే తద్వ్యక్తం ప్రత్యవమృశ్యతాం॥ అనయోర్గద్యద్వయోక్తగమనికయైవ శ్రీవైకుంఠగద్యమపి గతార్థప్రాయం- ఏతయోస్స్వానుష్ఠానోక్తిముఖేన శిష్యశిక్షణంకృతం, తస్మింస్తూపదేశముఖేనేతి విశేషః తత్రయదాదావపత్యతే ' యామునార్య

ణగుణగణౌఘ మహార్ణవం పరమపురుషం భగవంతం శ్రీమన్నారాయణంస్వామిత్వేన సుహృత్త్వేన గురుత్వేనచ పరిగృహ్యైకాంతికాత్యంతికతత్పాదామ్బుజద్వయ పరిచర్యైకమనోరథస్తత్ప్రాప్తయేచతత్పాదాంబుజద్వయ ప్రపత్తేరన్యన్నమేకల్పకోటిసహస్రేణాపి సాధనమస్తీతి మన్వానః తస్యైవ భగవతో నారాయణస్యాఖిలసత్త్వదయైకసాగరస్యానాలోచితగుణగణాఖండజనానుకూలామర్యాదశీలవతః స్వాభావికానవధికాతిశయ గుణవత్తయా దేవ తిర్యఙ్మనుష్యాద్యఖిల జనహృదయానందనస్య ఆశ్రితవాత్సల్యైకజలధేర్భక్తజన సంశ్లేషైక భోగస్య నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్య భోగసామగ్రీసమృద్ధస్య మహావిభూతేః శ్రీమచ్చరణారవిందయుగళ మనన్యాత్మసంజీవనేన తద్గతసర్వభావేన శరణమనువ్రజేత్ - తతశ్చప్రత్యహమాత్మోజ్జీవనాయైవమనుస్మరేత్ - చతుర్దశభువనాత్మకమండం దశగుణితోత్తరంచావరణ సప్తకం సమస్తం కార్యకారణజాతమతీత్య పరమవ్యోమశబ్దాభిధేయే బ్రహ్మాదీనాం వాఙ్మనసాగోచరే శ్రీమతి వైకుంఠేదివ్యలోకే సనకవిధిశివాదిభిరప్యచింత్య స్వభావైశ్వర్యైర్నిత్యసిద్ధైరనంతైర్భగవదానుకూల్యైకభోగైర్దివ్యపురుషైర్మహాత్మభిరాపూరితే తేషామపి

సుధాంబోధిమవగాహ్యయథామతి ఆదాయభక్తియోగాఖ్యం రత్నం సందర్శయామ్యహ ' మితి ఇహాసౌభక్తియోగశబ్దస్స్వయంప్రయోజనభగవదనుసంధానపరః అన్యథాతత్ప్రాప్తయేచ తత్పాదామ్బుజద్వయ ప్రపత్తేరన్యన్నమేకల్పకోటిసహస్రేణాపి సాధనమస్తీతి మన్వానఇతి వక్ష్యమాణవిరోధాత్ - అతఏవ ప్రత్యహమాత్మోజ్జీవనాయేత్యాదికమపినభక్తితత్సాధనపరం అపితు ' జ్ఞానీతుపరమైకాంతీపరాయత్తాత్మజీవన ' ఇత్యాదిప్రసిద్ధా అత్రత్యావస్థావిశేషమరుదేశపథికపానీయ

యత్పరిమాణ మియదైశ్వర్య మీదృశస్వభావమితి పరిచ్ఛేత్తు మయోగ్యదివ్యావరణశతసహస్రావృతే దివ్యకల్పతరూపశోభితే దివ్యోద్యాన శతసహస్రకోటిభిరావృతే అతిప్రమాణే దివ్యాయతనే కస్మింశ్చిద్విచిత్ర దివ్యరత్నమయే దివ్యాస్థానమణ్డపే దివ్యరత్నస్తంభశతసహస్రకోటిభిరుపశోభితే దివ్యనానారత్నకృతస్థలవిచిత్రితే దివ్యాలంకారాలంకృతే పరితః పతితైః పతమానైః పాదపస్థైశ్చ నానాగంధవర్ణైర్దివ్యపుష్పైశ్శోభమానైర్దివ్యపుష్పోపవనైరుపశోభితే సంకీర్ణపారిజాతాదికల్పద్రుమోపశోభితైరసంకీర్ణైశ్చ కైశ్చిదంతస్స్థపుష్పరత్నాదినిర్మిత దివ్యలీలామంటప శతసహస్రోపశోభితైస్సర్వదానుభూయమానైరప్యపూర్వవదాశ్చర్యమావహద్భిః క్రీడాశైలశతసహస్రైరలంకృతైః కైశ్చిన్నారాయణ దివ్యలీలాఽసాధారణైః కైశ్చిత్పద్మవనాలయా దివ్యలీలాఽసాధారణైస్సాధారణైశ్చ కైశ్చిచ్ఛుకశారికా మయూరకోకిలాదిభిః కోమలకూజితైరాకులైర్దివ్యోద్యానశతసహస్రైరావృతే మణిముక్తాప్రవాళకృత సోపానైర్దివ్యామలామృతరసోదకైర్దివ్యాండజవరైః అతిరమణీయదర్శనైః అతిమనోహర మధురస్వరైః ఆకులైరంతస్స్థముక్తామయదివ్యక్రీడాస్థానోపశోభితైః దివ్యసౌగంధికవాపీశతసహస్రైః దివ్యరాజహంసావలీవి

స్యాదానాలభ్యలాభాశ్వాసనాభిప్రాయం. తేషామపీయత్పరిమాణమిత్యదైశ్వర్య మీదృశస్వభావమితి పరిచ్ఛేత్తుమయోగ్యఇతి దివ్యాయతనవిశేషణేతు మహత్తరత్వమేవ వివక్షితం - దివ్యావరణసంవృతత్వాది కథనేనైవ తత్పరిమాణసిద్ధేః అత్రస్వభావశబ్దోఽపి నిరతిశయభోగ్యత్వాది విషయః నహ్యేవం విధవిషయేషు పరిచ్ఛేదాయోగ్యత్వోక్త్యానూరీణాం సార్వజ్ఞ్యహానిః, దివ్యాయతనగుణప్రకర్షేతాత్పర్యాచ్చ- ప్రవిష్టానుస్వాదయద్భిః క్రీడోద్యానైరిత్యత్రాపి హర్షప్రక

రాజిత్తై రావృతే నిరస్తాతిశయానందైకరసతయాఽఽనంత్యాచ్చ
ప్రవిష్టానన్ధాదయద్భిః క్రీడోద్దేశైర్విరాజితే తత్రతత్రకృతది
వ్యపుష్పపర్యంకోపశోభితే నానాపుష్పాసవాస్వాదమత్త
భృంగావలీభిరుద్గీయమాన దివ్యగాంధర్వేణాపూరితే చందనా
గురుకర్పూరదివ్యపుష్పావగాహిమందానిలాసేవ్యమానే మధ్యే
దివ్యపుష్పసంచయ విచిత్రే మహతిదివ్యయోగపర్యంకేఽనం
తభోగిని శ్రీమద్వైకుంఠైశ్వర్యాదిదివ్యలోకమాత్మకాంత్యావి
శ్వమాప్యాయయంత్యా శేషశేషాశనాదిం సర్వం పరిజనం భగవ
తస్తత్తదవస్థోచిత పరిచర్యాయామాజ్ఞాపయంత్యా శీలరూపగు
ణవిలాసాదిభి రాత్మానురూపయా శ్రియా సహాసీనం ప్రత్యగ్రో
న్మీలితసరసిజసదృశనయనయుగళం స్వచ్ఛందనీలజీమూతసంకా
శం అత్యుజ్జ్వలితపీతవాససం స్వయా ప్రభయాతినిర్మలయా
తిశీతలయాతికోమలయా స్వచ్ఛమాణిక్యాభయాకృత్స్నం జ
గదుద్భాసయంతం అచింత్య దివ్యాద్భుతనిత్యయౌవనస్వభావ
లావణ్య మయామృతసాగరం అతిసౌకుమార్యాదీషత్ప్రస్విన్న
వదాలక్ష్యమాణ లలాటఫలకదివ్యాలకావళీ విరాజితం ప్రబు
ద్ధముగ్ధాంబుజచారులోచనం సవిభ్రమ భ్రూలతముజ్జ్వలాధరం
శుచిస్మితం కోమలగండమున్నసం ఉదగ్రపీనాంసవిలంబికుండల

షః జనకత్వే తాత్పర్యం- శ్రీమద్వైకుంఠైశ్వర్యాదిదివ్యలోక మిత్య
త్ర తు వైకుంఠశబ్దేన నగరాద్యవాంతరప్రదేశో వివక్షితః సఏవ ప్రశస్త
విభూతి రూపత్వాదైశ్వర్య శబ్దేనోపచర్యతే- నిత్యముక్తవిషయం సే
వ్యాఽఽజ్ఞాపనం పరిచర్యావిశేషస్వేచ్ఛోత్పాదనమాత్రం తేషాం సర్వ
జ్ఞత్వేన జ్ఞానోత్పాదన నైరపేక్ష్యాత్. పుండరీకసదృశచరణయుగళ
మిత్యత్ర పుండరీకశబ్దః పద్మసామాన్యముఖేన రక్తాంబుజపరః యత్రాఽఽకర
సంకల్పమాత్రావక్లృప్తజగజ్జన్మస్థితి ధ్వంసాదికే శ్రీమతి విష్వక్సేనే

లాలకావళీ బన్ధురకమ్బుకంధరం ప్రియావతంసోత్పలకర్ణ భూషణశ్లథాలకాబన్ధవిమర్దశంసిభిశ్చతుర్భిరాజానువిలం బిభిరుజ్జ్వలైర్విరాజితం అతికోమలదివ్యరేఖాలంకృతాతామ్ర కరతలం దివ్యాంగులీయక విరాజితం అతికోమల దివ్యనఖావలీ విరాజితాతిరక్తాంగులీభిరలంకృతం తత్క్షణోన్మీలిత పుండరీకస దృశచరణయుగళం అతిమనోహర కిరీటమకుట చూడావతం సమకరకుండలగ్రైవేయకహార కేయూర కటక శ్రీవత్సకౌస్తుభ ముక్తాదామోదర బన్ధనపీతాంబర కాంచీగుణ నూపురాదిభి రత్యన్తసుఖస్పర్శైర్దివ్యగంధైర్భూషణైర్భూషితం శ్రీమ త్యా వైజయన్త్యా వనమాలయా విరాజితం శంఖచక్రగదాసి శార్ఙ్గాది దివ్యాయుధైస్సేవ్యమానం స్వసంకల్పమాత్రా వక్లృప్తజగజ్జన్మస్థితిధ్వంసాదికే శ్రీమతి విష్వక్సేనే న్యస్తసమస్తా త్మైశ్వర్యం వైనతేయాదిభిస్స్వభావతో నిరస్తసమస్తసాం సారిక స్వభావైర్భగవత్పరిచర్యాకరణయోగ్యైర్భగవత్పరి చర్యైకభోగైర్నిత్యసిద్ధైరనన్తైర్యథాయోగం సేవ్యమానం ఆత్మభోగేనానుసంహితపరాదికాలం దివ్యామలకోమలావ లోకనేన విశ్వమాహ్లాదయన్తం ఈషదున్మీలితముఖాంబుజోదర వినిర్గతేన దివ్యాననారవిందశోభాజననేన దివ్యగాంభీర్యౌ

స్తసమస్తాత్మైశ్వర్యమితి తత్రయద్యపి జగద్వ్యాపార మోక్షప్రదత్వ బ్రహ్మలక్షణతయా ముక్తేష్వివనిత్యసూరిష్వపి సర్వేషు నసంభవతః య ద్యపిచ భగవాన్ స్వతస్సర్వజ్ఞస్తథాపి 'ప్రియేణ సేనాపతినా నివేదితం తథానుజానన్తముదారవీక్షణైః' రితి న్యాయేన భగవద్దత్తతాదృశాధికా రతయా తత్తదవసరే జగత్సృష్ట్యాద్యర్థం భగవతో విజ్ఞాపనవాక్యం వి ష్వక్సేనో వ్యాహరతి- తదా స్వతస్సర్వజ్ఞో భగవాన్ తన్నివేదితకార్య మంగీకరోతి. తావన్మాత్రేణ విష్వక్సేనస్య జగద్వ్యాపారవ్యపదేశరూపస్తు

మూ — దార్యసౌందర్యమాధుర్యాద్యనవధిక గుణగణవిభూషి
తేన అతిమనోహరదివ్యభావగర్భేణ దివ్యలీలాలాపామృతేన అ
ఖిలజనహృదయాంతరాణ్యాపూరయంతం భగవంతం నారా
యణం ధ్యానయోగేన దృష్ట్వా తతో భగవతో నిత్యస్వామ్యమా
త్మనో నిత్యదాస్యంచ యథావస్థితమనుసంధాయ కదాహం భగ
వంతం నారాయణం మమకులనాథం మమకులదైవతం మమకు
లధనం మమభోగ్యం మమమాతరం మమపితరం మమసర్వస్వం
సాక్షాత్కరవాణి చక్షుషా కదాహం భగవత్పాదాంబుజద్వ
యం శిరసా సంగ్రహీష్యామి కదాహం భగవత్పాదాంబుజ
ద్వయ పరిచర్యాశయా నిరస్త సమస్తేతరభోగాశోపగత సమ
స్తసాంసారికస్వభావః తత్పాదాంబుజద్వయం ప్రవేక్ష్యామి క
దాహం భగవత్పాదాంబుజద్వయపరిచర్యాకరణయోగ్యస్త
దేకభోగస్తత్పాదౌ పరిచరిష్యామి కదామాం భగవాన్ స్వ
కీయయాతి శీతలయా దృశావలోక్య స్నిగ్ధగంభీరమధురయా
గిరా పరిచర్యాయా మాజ్ఞాపయిష్యతీతి భగవత్పరిచర్యాయా
మాశాం వర్ధయిత్వా తయైవాశయా తత్ప్రసాదోపబృంహిత
యా భగవంతముపేత్య దూరాదేవ భగవంతం శేషభోగే శ్రి
యా సహాసీనం వైనతేయాదిభిస్సేవ్యమానం సమస్తపరివా

టి:- న్యస్తసమస్తాత్మైశ్వర్యమిత్యేతదపి సేనానిర్వహణాద్యర్థాధి
కార ప్రదానపరం 'సయదిపితృలోక కామో భవతి సంకల్పాదేవాస్య
పితరస్సముత్తిష్ఠంతి' ఇత్యాదిన్యాయేన పరిమితవిషయోవాత్ర జగద్వ్యా
పారః- అతో హిరణ్యగర్భాదివత్కాల్పచిత్కప్రభూతస్రష్ట్యాది మాత్రా
న్నాస్తిక బ్రహ్మలక్షణప్రసంగః యదప్యాత్మభోగేనానుసంహాత ప్ర
రాదికాలమితి తదపి భగవతః కాలవిషయమజ్ఞానం నాభిప్రైతి - అన
న్తప్రకర్ష ప్రశంసాయాం తాత్పర్యాత్ - యచ్ఛతత్పాదాంబుజద్వ

య శ్రీమతే నారాయణాయనమ ఇతి పణమ్యోత్థా యోత్థా యపునఃపునః పణమ్యాత్యంత సాధ్వస వినయావనతో భూత్వా భగవత్పారిషద గణనాయకై ర్ద్వారపాలైఃకృపయాస్నేహగర్భ యాదృశావలోకిత స్సమ్యగభివందితైస్తైస్తై రేవానుమతో భగవ ముపేత్య శ్రీమతా మూలమంత్రేణమామైకా నికాత్యంతిక పరిచర్యా కరణాయ పరిగృహ్ణీష్వేతి యాచమానః పణమ్యాత్మానం భగవతేనివేదయేత్ తతో భగవతాస్వయమేవా త్మసంజీవనేనా మర్యాదశీలవతాతి ప్రేమాన్వితే నావలోకనేనావలోక్య సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థాచితాత్యంత శేషభావాయ స్వీకృతో నుజ్ఞాతశ్చాత్యంత సాధ్వసవినయావనతః కింకుర్వాణః కృతాంజలి భగవంతముపాసీత-తతశ్చాత్యంతానుభూయమానభావ విశేషఃనిరతిశయప్రీత్యాన్యత్కించి ఆనంద ప్రష్టుం స్ప్రష్టు మశక్తః పునరపి శేషభావమేవ యాచమానో భగవంతమేవా విచ్ఛిన్నస్రోతోరూపేణావలోకనేనాః లోకయన్నాసీత తతో భగవతాస్వయమేవా త్మసంజీవనేనావలోకనేనావల్లోక్య స స్మితమాహూయసమస్తక్లేశాపహం నిరతిశయ సుఖావహమాత్మీయం శ్రీమత్పాదారవింద శిరసికృతం ధ్యాత్వాఽమృతసాగరాం తర్నిమగ్నసర్వావ సీత ॥ * * * * * * *

ఇతి వద్రామానుజ విరచితం

గద్యంసమ్పూర్ణం

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

క్షీపతేర్యతిపతేశ్చదయైకధామ్నోర్యోసౌపురానమనిష్టజగద్ధితార్థమ్ । ప్రావ్యంప్రకాశయతునఃపరమంరహస్యం సంవాదఏష శరణాగతి మంత్రసారః ॥

యం ప్రవేక్ష్యామీతి ముముక్షోరభిసన్ధిరుచ్యతే తత్ర
రసాసంగ్రహణస్య గాఢతమత్వం ప్రవేశ శబ్దేనాభిప్రే
తభావాయ స్వీకృత ఇతి తత్రయావదాత్మభావి కైంకర్యః
కల్పిత ఇత్యర్థః- ఏవమన్యదపి సర్వం సుసంగతమితి ॥

ద్వయవచన ఘనానాంద్వ్యాః ప్రయోగా...క్షే
ముషితనిఖిలదోషే ముక్త్యుపాయే స్థితానామ్॥
అమృతమివ పయోధే రాత్తమేతద్యతీంద్రా
ద్వ్యన్వృణుతమితగద్యం వేంకటేశస్సుమేధాః

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
శ్రీమద్రహస్యరక్షాయాం మితగద్యా
ధికారో ద్వితీయః-
గద్యత్రయభాష్యం సంపూర్ణమ్.

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయనమః
కవితార్కిక సింహాయ కల్యాణ గుణశాలినే
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాన్తగురవే నమః॥

వేదే సంజాతఖేదే మునిజనవచనే ప్రాప్తనిత్యావమానే
సఙ్కీర్ణే సర్వవర్ణే సతి తదనుగుణే నిష్ప్రమా...
ణే! మాయావాదే సమోదే కలికలుష...ప్యవా...
దేఽవివాదే ధర్మత్రాణాయ ... జయత్తు
భగవాన్ విష్ణుఘణ్టావతారః॥

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.